

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK TÜRKİYE’DE KURULAN
KALKINMA AJANSLARININ BÖLGELER ARASI
YAKINSAMAYA ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Ertuğrul Burak MERİÇ

Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK TÜRKİYE’DE KURULAN
KALKINMA AJANSLARININ BÖLGELER ARASI
YAKINSAMAYA ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Ertuğrul Burak MERİÇ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Alpaslan SEREL

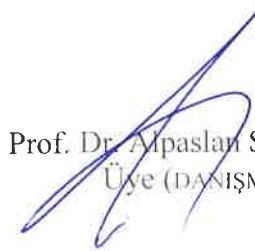
Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

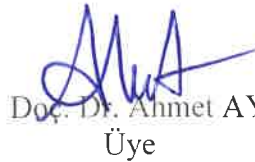
TEZ ONAYI

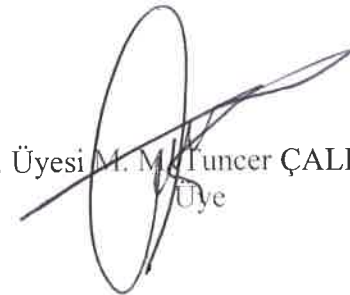
Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201212506001 numaralı **Ertuğrul Burak MERİÇ**'in hazırladığı “**Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajanslarının Bölgeler Arası Yakınsamaya Etkisi**” konulu DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca **24 Temmuz 2018** tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR
Başkan

Prof. Dr. Alpaslan SEREL
Üye (DANIŞMAN)

Doç. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR
Üye

Doç. Dr. Ahmet AYDIN
Üye

Dr. Öğr. Üyesi M. M. Tuncer ÇALIŞKAN
Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

...../...../2018

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Müdür

ÖNSÖZ

Geçmişe nazaran bilgiye ulaşmanın çok daha kolay olduğu içinde bulunduğumuz yüzyılda artık önemli olan bilginin ne kadar iyi değerlendirildiğidir. Bu açıdan bakıldığında “kalkınma” alanında hem özel hem kamu sektöründeki ulusal ve uluslararası proje tecrübelerimin yanı sıra 7 yılın üzerinde Güney Marmara Kalkınma Ajansında çalışıyor olmam, ulaşılan bilginin ele alınıp analiz edilmesi ve sonrasında seçilerek sentezlenmesinde önemli bir avantaj olmuştur. Ayrıca “kalkınmanın” sosyal ve fen bilimlerin kesiştiği bir bölgede olduğu düşünüldüğünde, lisans eğitimimi fen bilimlerinde, yüksek lisans ve doktora eğitimimi sosyal bilimlerde yapmış olmam bilimsel perspektifte avantajlı bir bakış açısına sahip olmamı sağladığı kanaatindeyim. Söz konusu kazanım ile tez çalışmasının literatür kısmı için yurtiçi ve yabancı kaynaklardan mümkün olan en verimli düzeyde faydalanılmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan çalışmanın, kalkınmanın fen bilimlerinden ziyade bölgesel iktisadi boyutunda bir başka ifadeyle sosyal bilimler tarafından ele alındığını belirtmek gerekir.

Gölgelerinin verdiği güçle konular üzerine cesaretle gitmemi sağlayan iki büyük çınarım annem ve babama, verdiğim kararlar ve yaşanan zorluklar karşısında manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen eşim Çağla’ya, hayatımıza kattıkları renk kadar yaptığım çalışmaya olan meraklarını gidermek için sordukları sorularıyla ortaya konan eserin yalnızca bir öğrenimden ibaret olmadığını bana her an hatırlatan ikiz kızlarım Ayçanaz ve Belinay’a, doktora hazinesini keşfetmemi sağlayan üstat Adem AYGAR’a, yapılabilişini görmemi sağlayan rektörümüz sayın Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR’e, tez konumda benim için en doğru hedefi gösteren ve sonrasında kıymetli katkılarıyla bu hedeften şaşmadan sonuca ulaşmam için yönlendiren sayın hocam Prof. Dr. Alpaslan SEREL’e üzerimdeki emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Çalışmanın ulaşan ve ilgilenen herkese yararlı olmasını temenni ederim. . .

Ertuğrul Burak MERİÇ

ÖZET

BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK TÜRKİYE’DE KURULAN KALKINMA AJANSLARININ BÖLGELER ARASI YAKINSAMAYA ETKİSİ

MERİÇ, Ertuğrul Burak

**Doktora, İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alpaslan SEREL**

2018, 173 + X sayfa

Türkiye Cumhuriyeti, kurulmasının hemen ardından kendisine “*muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma*” vizyonu belirlemiştir. Ulaşılması ancak mevcut maddi ve manevi tüm kaynakların bir ahenk içerisinde yönetilmesiyle gerçekleşebilecek bu kapsamlı hedef önündeki en büyük engellerden birisi bölgelerarası gelişmişlik farklarıdır. Her bölgenin kendine has temel dinamikleri içerisinde daha çok ekonomi boyutunda ele alınan, aynı zamanda diğer dinamikler üzerinde de katalizör etkisi olan bu farklar, iktisat literatüründe bölgesel farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürün çözüm olarak gösterdiği bölgesel kalkınmanın ilk aşaması olan karar diğer bir ifade ile bölgesel politika için mevcut durumun doğru tespiti kritik öneme sahiptir. Bölgesel iktisat literatürü, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik “yakınsama” olarak adlandırılan analizleri ortaya koymaktadır.

Tez çalışmasında, Türkiye’nin bölgesel kalkınma aracı olarak son dönemlerde kullanmaya başladığı aynı zamanda bölgesel farklılıkları da azaltmayı hedef alan Kalkınma Ajanslarının yakınsama konusundaki fonksiyonelliği, literatürde genel kabul görmüş Barro ve Sala-i Martin’in geliştirdikleri model ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, bölgesel kalkınma, kalkınma ajansları, yakınsama.

JEL Kod:F11, F43, F63, O10, O11 ve O18.

ABSTRACT

The EFFECT of REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES, ESTABLISHED in TURKEY INTENDED for REGIONAL DEVELOPMENT, OVER CONVERGENCY INBETWEEN REGIONS

MERİÇ, Ertuğrul Burak

PhD Thesis, Department of Economics

Adviser: Prof. Dr. Alpaslan SEREL

2018, 173 + X pages

Immediately after the establishment of Republic of Turkey, it determined the vision of "going beyond the level of contemporary civilizations" for itself. One of the biggest obstacles to this comprehensive goal, which can only be reached by managing the current material and spiritual resources in a harmony, is interregional development disparities. Such disparities which are addressed mainly by economic perspective among each region's own basic dynamics and which additionally has a catalyst effect on other dynamics, appear as regional disparities in economics literature. The determination of current situation properly is critical for decision in the other word regional policy, which is regional development's first phase, shown by literature as a solution. Regional economic literature reveals the analyses called as "convergence" to meet this need.

In the thesis, functionality of the Development Agencies, what Turkey has recently begun to utilize as a regional development tool and at the same time which aim to reduce regional disparities, will be examined regarding convergency with the model, developed by Barro and Sala-i Martin, having general acceptance in the literature.

Keywords: Development, regional development, development agencies, convergency.

JEL Code:F11, F43, F63, O10, O11 and O18.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
1 GİRİŞ	1
2 İLGİLİ ALANYAZIN	3
2.1 Kalkınma	3
2.1.1 Kavramsal Çerçeve.....	4
2.1.2 Tarihsel Bakış	6
2.1.3 Kalkınmanın Yeni Tanımı	10
2.1.3.1 Kalkınma-Ekonomik Büyüme Ayrımı	10
2.1.3.2 Çevre Hassasiyetinin Ortaya Çıkışı	12
2.1.3.3 Türkiye ve Çevre Hassasiyeti	18
2.1.3.4 Ulaşılan Tanım ve Kapsamı	21
2.2 Bölgesel Kalkınma	25
2.2.1 Ekonomide “Mekânın” Dikkate Alınmaya Başlaması	27
2.2.2 Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Bölge.....	29
2.2.3 Yeni Bölgesel Kalkınma Paradigması.....	32
2.2.4 Bölgesel Rekabet	35
2.2.5 Bölgesel Farklılıklar	38
2.2.6 Bölgesel Kalkınmanın Genel Gelişim Seyri.....	42
2.2.7 Türkiye ve Bölgesel Kalkınma	44
2.2.7.1 Tarihsel Gelişimi	44
2.2.7.2 Avrupa Birliği Sürecinin Etkisi	48
2.2.7.3 Mevcut Durumda Geline Nokta	52
2.3 Kalkınma Ajansları.....	56
2.3.1 Genel Çerçevesiyle Dünyada Kalkınma Ajansları	57
2.3.2 Türkiye’de Kalkınma Ajansları	59
2.3.2.1.1 Kuruluş Dönemleri	60
2.3.2.1.2 Kurumsal Yapıları	65
2.3.2.1.3 Görevleri İçerisinde Yakınsamanın Yeri	73
2.4 İktisadi Büyüme Modelleri.....	77
2.4.1 Neoklasik Büyüme	79
2.4.1.1 Neoklasik Büyümenin Temsilcisi: Solow Modeli.....	79
2.4.1.2 Solow Büyüme Modelinin Yapısal İncelemesi	80
2.4.1.2.1 Temel Fonksiyon	80
2.4.1.2.2 Temel Model.....	82
2.4.1.2.3 Tasarruf Oranının (s) Değişmesi	86
2.4.1.2.4 Altın Kural	87

2.4.1.2.5	Nüfus (n) ve Teknolojinin (x) Etkisi	90
2.4.1.3	Solow Modeli ve Yakınsama.....	93
2.4.2	İçsel/Endojen(Yeni) Büyüme	96
2.4.3	İktisadi Büyümede Yakınsama ve Ölçülmesi.....	99
2.5	İlgili Araştırmalar	101
3	YÖNTEM.....	104
3.1	Araştırmanın Modeli	105
3.1.1	Teori ya da Hipotezin İfadesi	105
3.1.2	Teorinin Matematik Modelinin Özellikleri	105
3.1.3	Modelin İstatistikî ve Ekonometrik Özellikleri.....	107
3.1.3.1	Mutlak ve Koşullu Beta (β) Yakınsaması.....	107
3.1.3.2	Sigma (σ) Yakınsaması.....	109
3.1.3.3	β ve σ Yakınsamaları Arasındaki İlişki	110
3.1.4	Araştırmanın Modelleri	112
3.2	Evren ve Örneklem.....	115
3.3	Veri Toplama Araçları ve Teknikleri	115
3.4	Verilerin Analizi.....	117
3.4.1	Model Veri Setlerinin Tespiti	117
3.4.1.1	TL'den 6 Sıfır Atılması	117
3.4.1.2	TUİK Veri Setlerini Yenileyen Revizyon	117
3.4.1.3	Enflasyonun Etkisi: Nominal ve Reel Veri Setleri.....	118
3.4.1.4	Birbirini Sınırlayan Veri Setleri	119
3.4.1.5	Araştırmanın Modellerinde Kullanılacak Veri Setleri.....	119
3.4.2	Ekonometrik Model Parametrelerinin Tahmini.....	122
3.4.2.1	Ön İnceleme.....	122
3.4.2.2	Mutlak Beta (β) Yakınsama Analizi.....	129
3.4.2.3	Koşullu Beta (β) Yakınsama Analizi.....	139
3.4.2.4	Sigma (σ) Yakınsama Analizi	146
3.4.3	Hipotezlerin Testi	148
4	BULGULAR VE YORUMLAR	151
4.1	Literatür İle İlgili	151
4.2	Türkiye Bölgesel Politikaları İle İlgili.....	152
4.3	Türkiye Kalkınma Ajansları İle İlgili	152
5	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	154
5.1	Literatüre Yönelik	154
5.2	Türkiye Bölgesel Politikalarına Yönelik	156
5.3	Türkiye Kalkınma Ajanslarına Yönelik	156
	KAYNAKÇA	158
	EKLER.....	170
Ek1.	Tez Yazarının Özgeçmişi.....	170
Ek2.	Bölgesel Kişibaşı Gelir Ham Verileri (1995-2001)	171
Ek3.	Bölgesel Kişibaşı Gelir Ham Verileri (2004-2014)	171
Ek4.	Ajanslar Tarafından Verilen Hibe Ham Verileri (2008-2015).....	172
Ek5.	Bölgesel Nüfuslar (2007-2016).....	172
Ek6.	Bölgesel Enflasyon Değişim Oranları (2005-2016).....	173

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. Kalkınma Göstergeleri için Temalar.....	22
Çizelge 2. Bölgesel Kalkınma Paradigmalarının Karşılaştırması	33
Çizelge 3. Bölgesel Kalkınma Araçları.....	34
Çizelge 4. Ulusal Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları.....	47
Çizelge 5. AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları Bütçe Dağılımı	49
Çizelge 6. Genel Hatlarıyla Türkiye Planlama Hiyerarşisi.....	54
Çizelge 7. Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajansları	66
Çizelge 8. Bazı Ülkelerin 2000 Yılı İçin Kişi Başı Milli Gelir (\$) Karşılaştırması. 101	
Çizelge 9. Analizde Kullanılacak 1995-2001 Nominal Kişibaşı Gelirler (TL)	120
Çizelge 10. Analizde Kullanılacak 2004-2014 Nominal Kişibaşı Gelirler (TL)	120
Çizelge 11. Analizde Kullanılacak Kalkınma Ajansı 2011-2013 Hibeleri (Bin TL) 121	
Çizelge 12. Analizde Kullanılacak 2011-2013 Nüfusları (kişi).....	121
Çizelge 13. Analizde Kullanılacak 2005-2014 Enflasyon Değişim Oranları (%) ...	122
Çizelge 14. Kişibaşı Gelir Büyüklüklerine Göre Bölge Sıralamaları	125
Çizelge 15. Model Parametrelerinin Tahmini 1 İşlem ve Sonuçları.....	130
Çizelge 16. Model Parametrelerinin Tahmini 2 İşlem ve Sonuçları.....	132
Çizelge 17. Model Parametrelerinin Tahmini 3 İşlem ve Sonuçları.....	135
Çizelge 18. Model Parametrelerinin Tahmini 4 İşlem ve Sonuçları.....	137
Çizelge 19. Model Parametrelerinin Tahmini 5 İşlem ve Sonuçları.....	140
Çizelge 20. Model Parametrelerinin Tahmini 6 İşlem ve Sonuçları.....	142
Çizelge 21. Model Parametrelerinin Tahmini 7 İşlem ve Sonuçları.....	144
Çizelge 22. Analiz Sonuçları Özeti.....	149

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kalkınma İktisadının Kökenleri.....	3
Şekil 2. Çevresel Kuznets Eğrisi	6
Şekil 3. Geçmişten Günümüze Dünya Kişi Başı Gelir Değişimi.....	8
Şekil 4. Uygulanmış Ekonomik Sistemler	9
Şekil 5. Seçilmiş Göstergelerle Çevre (1960-2016).....	18
Şekil 6. Kalkınmanın Yeni Tanımı	25
Şekil 7. Bölgesel Rekabet Piramidi.....	36
Şekil 8. Dünya Kişi Başı Gelir Değişimi (1960-2015)	41
Şekil 9. Bölgesel Kalkınmanın Gelişimi.....	43
Şekil 10. Türkiye'nin İBBS'ye Göre 26 Bölgesi (Düzey 2)	51
Şekil 11. Türkiye Bölgesel Kalkınma Kuramsal Yapısı	55
Şekil 12. Türkiye'nin Bölgesel Gelişme Politika Çerçevesi.....	56
Şekil 13. Genel Hatlarıyla Ajans Örgüt Şeması.....	68
Şekil 14. Ajans Çalışma Birimleri Genel Örgüt Şeması	69
Şekil 15. Ajansların Mevzuat Yapısı	71
Şekil 16. İktisadi Büyüme Modelleri	78
Şekil 17. Neoklasik Toplam Üretim Fonksiyonu.....	82
Şekil 18. Sermaye, Hasıla, Tasarruf ve Yatırım İlişkisi.....	83
Şekil 19. Temel Solow Modeli	85
Şekil 20. Farklı Tasarruf Oranlarında Solow Modeli	87
Şekil 21. Altın Kural'da Tasarruf Tüketim Eğrisi	88
Şekil 22. Altın Kural	90
Şekil 23. Solow Modeline Nüfusun Etkisi.....	92
Şekil 24. Teknoloji Etkisinde Durağan Denge.....	93
Şekil 25. Yakınsamanın Dinamiği	95
Şekil 26. Temel Modeli Üzerinde Yakınsama Dinamiği	96
Şekil 27. İçsel Büyüme Modeli.....	98
Şekil 28. σ Yakınsamasında Teorik Yayılım	106
Şekil 29. β ve σ Yakınsamaları Arasındaki Teorik İlişki.....	110
Şekil 30. Nominal Kişibaşı Gelir Dağılımı (1995-2014).....	123
Şekil 31. Reel Kişibaşı Gelir Dağılımı (2004-2014).....	124
Şekil 32. Büyükten Küçüğe Sıralı Bölgesel Kişibaşı Gelir Dağılımı (1995-2014)	125
Şekil 33. Logaritması Alınmış Kişibaşı Gelir Dağılımı (1995-2014).....	127
Şekil 34. Ajans Hibe Gerçekleşmeleri (2011-2013)	129
Şekil 35. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (1995-2014)	131
Şekil 36. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (1995-2001)	134
Şekil 37. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (2004-2014)	136

Şekil 38. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (2012-2014)	138
Şekil 39. Kukla Değişken için Oluşturulan Bölge Grupları.....	139
Şekil 40. Nominal Verilerle Sigma (σ) Yakınsaması (1995-2014).....	146
Şekil 41. Reel Verilerle Sigma (σ) Yakınsaması (2012-2014)	147

1 GİRİŞ

Bölgesel iktisat kapsamında ele alınan “yakınsama” konusunun anlaşılmasına yönelik atılacak ilk adımda, Barro ve Sala-i Martin’in (1990) geliştirdikleri ve kendilerinin yaptıkları daha sonraki birçok çalışmaya kaynak olan model ile karşılaşmaktadır. Yakınsamanın ölçülmesinde genel kabul görmüş bu model incelendiğinde temel olarak *ekonomik büyüme* ve ekonomik büyüme ile fonksiyonel ilişkisi olan *kişi başı gelir* görülmektedir. Bunun yanı sıra yakınsama konusu, *kalkınma* denildiğinde ele alınan temel problemlerdendir. Öyleyse, yakınsama ile ilgili yapılacak bir çalışmada en doğru yaklaşım dünden bugüne kalkınma, büyüme ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri düzleminde olması gerekir.

Yüzümüzü geçmişe çevirdiğimizde kalkınma ve büyüme ile ilgili en önemli mihenk taşının Sanayi Devrimi olduğunu görülmektedir. Sanayi Devrimi’ni yaşayan ülkeler, ortaya çıkan yeni üretim kapasiteleri sayesinde çarpıcı bir şekilde ekonomilerini büyütmüşlerdir. Ancak Devrimi algılamayıp gerisinde kalmış ülkeler, sahip oldukları klasik üretim süreçleriyle yerinde sayar bir konumda kalmalarına bağlı olarak sanayileşmiş ülkeler ile aralarındaki fark zaman içerisinde önemli ölçüde artmıştır (Erçakar, 2018: 470). Bu çarpıcı durumu kalkınma ve büyüme denildiğinde ilk akla gelen dünyaca ünlü¹ akademisyenimiz Daron Acemoğlu, 2000’li yıllarda kişi başı gelir sıralamasında listenin başındaki ve sonundaki ülkeler için farkın 30 kata kadar çıktığını ifade ederek altını çizmektedir (Acemoğlu, 2007: 3). Söz konusu farkın kendisini yalnızca ülkeler değil aynı ülke içerisinde farklı bölgeler arasında hissettirmesi sonucu politika yapımcıları da harekete geçmiştir. Problemin çözümüne yönelik başvurulacak araçlardan bir tanesi olan kalkınma ajansları, hem dünyada hem de ülkemizde kendilerine uygulama alanı bulmuştur. Türkiye’de bölge içi ve bölgelerarası farkların giderilmesine yönelik bir araç olarak ortaya çıkan kalkınma

¹Solow Büyüme Modelinin teorisini Robert M. Solow, Acemoğlu’nun bu eseri için verdiği görüşte, “kendisini ilk defa Boeing 747’de karşılaşan Wright kardeşler gibi hissettirdiğini söyleyerek kalkınma ve ekonomik büyüme ile ilgili oldukça yakın düşündüğünün altını çizmiştir, <http://press.princeton.edu/titles/8764.html#reviews>, (08.01.2016).

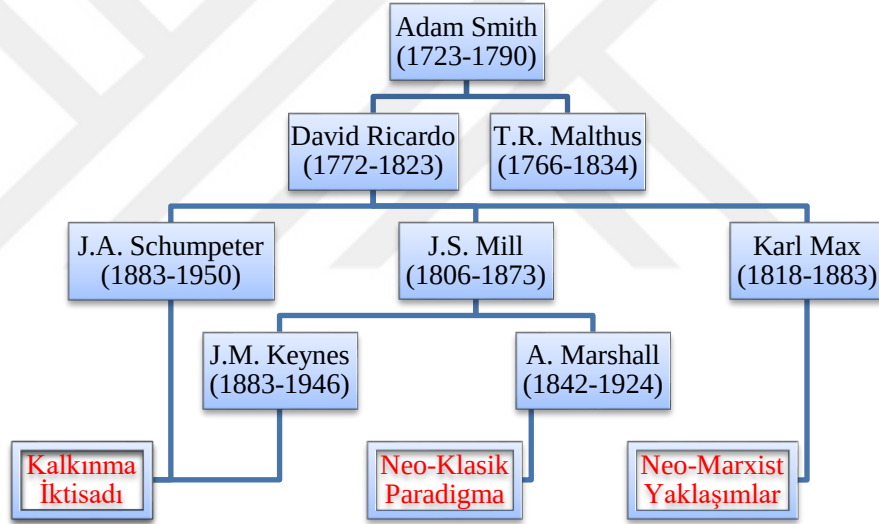
ajanslarıyla ilgili olarak kuruluşundan bu yana çeşitli akademik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Başlangıçta daha çok dünyadaki uygulamalarıyla karşılaştırmalar vasıtasıyla kalkınma ajanslarının rolü üzerinde olan söz konusu çalışmaların daha sonra etkinlikleri üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu zincirin bir halkası olmaya aday tez çalışmasının literatüre temel katkısı, ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının bölgesel farklılıkları giderip gidermeme noktasında etkinliğinin ampirik olarak değerlendirilmesi olacaktır. Bunun yanı sıra literatüre olan diğer katkılar şu şekilde hedeflenmiştir; iktisat tarihi süreci içerisinde ortaya çıkan “kalkınmanın” yeni tanımı ve kapsamı, ekonomi biliminin temel çalışma alanları olan mikro düzeydeki firma ile makro düzeydeki ulusal ekonomi arasındaki tamamlayıcı ara/mezo (Cellini ve Soci, 2002: 87; Kara, 2008: 206) kademeyi oluşturan hatta ulusal ekonominin motoru niteliğindeki (OECD, 1997: 15) bölgesel kalkınmanın incelenmesi, mezo düzeyde rekabet ile söz konusu rekabetin 2000’li yılların en önemli araçlarından biri olarak kabul edilen kalkınma ajanslarının dünya ve Türkiye uygulamalarının incelenmesidir.

Tez çalışması, yukarıda açıklanan hedeflere ulaşmak için yazın kısmını oluşturan ilk bölümündeki kalkınma genel çerçevesinden bölgesel farklılıkların giderilmesinin bir göstergesi olan yakınsama özeline doğru derinleştirilmiştir. Uygulama kısmını oluşturan ikinci bölümde, ülkemiz için İBBS Düzey 2’ye göre belirlenmiş 26 bölgearasında yakınsama olup olmadığı, varsa kurulan kalkınma ajanslarının bunda etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bölgeler arasında yakınsamanın olmadığı ve bu amaca yönelik kurulan kalkınma ajanslarının etkin kullanılmadığı görülmüştür. Çalışmanın son kısmında ilk olarak diğer iki bölümde elde sonuçlar “Literatür”, “Türkiye Bölgesel Politikaları” ve “Türkiye Kalkınma Ajansları” özelindeki başlıklar altında ayrı bir bölüm olarak ortaya konmuş sonrasında elde edilen bulgulara göre yine aynı başlıklar altında çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

2 İLGİLİ ALANYAZIN

2.1 Kalkınma

Dünya Bankası, kalkınmayı şu şekilde tanımlamaktadır (Dünya Bankası(a), 08.01.2016): “yoksulluğu azaltan, bugünün nüfusunun refahı ile gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılamaya devam edecek paylaşımı kuran, kapsayıcı ve çevreye duyarlı olması gereken büyümedir.” tanımdan da anlaşılacağı üzere kalkınma, hem iktisat hem de iktisat dışı disiplinlerle ilişkili bir kavramdır. Ancak bilimsel olarak ele alınıp geçmişine bakıldığında kavramın başlangıçta iktisadi boyutunun ön planda olduğu görülmektedir. Belirtilen çerçevede kalkınma iktisadi, ağırlıklı olarak ekonomik büyüme temelinde Şekil 1’deki gibi bir bilimsel süreçte olgunlaşmıştır.

Şekil 1. Kalkınma İktisadının Kökenleri

Kaynak: Muhteşem Kaynak. Kalkınma İktisadı (5. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi. 2014. s. 41.

En az insanlık tarihi kadar eski olan kalkınma kavramının kapsamlı kullanımı ilk olarak batılı medeniyetlerde 19. yy sonrasına denk gelmektedir (Soares ve Quintella, 2008: 105). Kalkınmayı, yalnızca iyi yapılmış kapsayıcı bir tanımdan anlamaya çalışmak eksik kalacaktır. Kavramsal çerçevesinin yanı sıra tarihsel gelişim sürecinin de genel hatlarıyla bilinmesi gerekir. Dolayısıyla bu bölümde kalkınma olgusu karşılıklı etkileşim halinde olan kavramsal ve tarihsel bakış açılarıyla ele alınacaktır. Sonrasında ise kalkınma kavramının son dönemde ulaştığı

yeni tanımının çerçevesi belirlenecektir. Bu tez çalışmasında kalkınma, Dünya Bankası'nın ifade ettiği gibi bugün ile gelecek arasındaki köprüyü kuran “sürdürülebilir” nitelikteki çevre, sosyal ve ekonomi şeklinde üç boyutu (ekseni) olacak şekilde yeni tanımlı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.1.1 Kavramsal Çerçeve

Kalkınma, toplumların gelişim sürecine bağlı olarak farklı dönemlerde değişik içerikler kazanmıştır. Kavramın zaman içerisinde büyüme, sanayileşme, modernleşme, ilerleme ve yapısal değişim şeklinde kullanılmasına bağlı anlam kaymaları görülmüştür. Hatta geçmişte olduğu kadar günlük konuşmalarda bazen büyümenin, bazen sanayileşmenin, bazen de modernleşmenin yerine kullanılmaktadır (Soares ve Quintella, 2008: 105; Yavilioğlu, 2002: 59). Özellikle büyümenin ikamesi (Kaynak, 2014: 83; Sengupta, 2011: 4; TÜSİAD, 2008: 15) olarak kullanılması nedeniyle iki kavram arasındaki farklılıkların ya da ilişkilerin ortaya konulması gerekmektedir. Günümüzde büyüme, kalkınmanın gerekli bir koşulu olmakla birlikte tek başına kalkınmayı karşılamamaktadır. Artık kalkınma kavramı ekonomik büyüme kavramını da kapsar hale gelmiştir (Karaalp, 2008: 15). Ancak Klasik İktisatın hâkim olduğu 19. yy'da, milli ya da kişisel gelir, yaratılan katma değer, sanayi sektöründe üretim/çalışan hacmi gibi temel ölçütleri kapsayacak şekilde birbirinin ikamesi olarak kullanılmaktaydılar. Bu durum II. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Savaş sonrası yaşanan toplumsal değişimler, kalkınma kavramını maddi refah anlamına gelen büyümenin yanı sıra sosyal ve siyasal boyuttaki unsurları da içerecek bir kavram haline dönüşmesine neden olmuştur. Söz konusu dönüşüm aynı zamanda kalkınma iktisadının başlangıcını oluşturmaktadır (Karaalp, 2008: 13, 14; Yılmaz, 2011: 1, 10, 12).

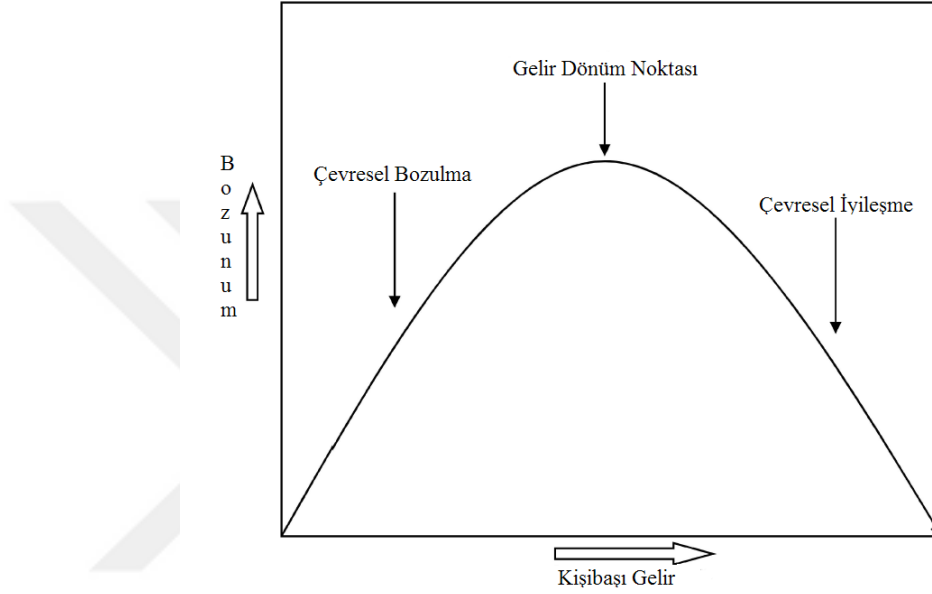
Bir sonraki bölümde genel hatlarıyla tarihsel sürecindeki değişimlerden bahsedilen kalkınma kavramı, etki eden faktörlerin etkililik derecesinin yanı sıra inceleyen iktisatçı, sosyolog ve tarihçi oluşuna göre farklı anlamlar kazanmıştır. Örneğin, Marks'ın toplumsal değişimin nedenlerini izahıyla, Milner'in izahı arasında büyük farklar bulunmaktadır. Marks kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimlerle açıklarken, Milner kalkınmayı, o dönemdeki hükümet faaliyeti olarak değerlendirmektedir. Frederick Nixon'ın tarihi ve siyasi görüş ve olaylardan kayıtsız kalan yaklaşımına karşı, H. W. Arndt, tarihsel ve anlambilimsel analiz

yaparak, kavrama anlam kazandırmaya çalışmıştır. A. Smith ise “Ulusların Zenginliği” eserinde iktisadi kalkınmayı İngiltere'nin zenginleşmesi için kullanmıştır(Yavilioğlu, 2002: 60).

Kalkınmanın ölçümüne yönelik göstergelerin incelenmesi, kavramının anlaşılması için bir başka yöntem olarak ele alınabilir. Göstergelere ilişkin ilk çalışma, sosyal eksenindeki ölçümlere yönelik 1960'lı yıllarda Amerika'da yapılmıştır (Soares ve Quintella, 2008: 113). Ancak iktisadi eksenindeki göstergeler için özellikle büyümedeki gelişme her zaman birinci sırada yer almıştır. Çünkü iktisadi büyüme parametresindeki değişim sadece iktisadi değil, siyasi sonuçlar da doğurmaktadır (TİSK, 2012: 9). Hatta ülkelerin kalkınmışlıkları için genel bir fikir edinilmek istendiğinde, hâlâ ülkenin ekonomik büyüklüğü içindeki tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin payına bakılmaktadır. Buna göre az gelişmiş ülkelerde tarım ağırlıklı üretim varken kalkınmış sayılabilecek ülkelerin milli gelirleri içindeki hizmet sektör payı diğerlerine göre yüksektir (Kaynak, 2014: 177-189). Kalkınmanın iktisadi boyutta temel ölçütü büyüme olsa da bunun yanı sıra takip edilen ve gösterge niteliğinde bazı parametreler de vardır. Her ne kadar bu parametrelerin hangileri olduğu konusunda tam anlamıyla ortak bir görüş olmasa da Mahfi Eğilmez büyüme dışında kalkınmanın iktisadi boyutunda kabul edilebilecekleri şöyle sıralamıştır (Eğilmez(b), 2014); enflasyon, işsizlik, bütçe açığı, kamu borç yükü ve cari açığıdır.

Kavramsal çerçeve üzerindeki konuyu kısaca özetleyecek olursak; sanayileşme sonrasında hızlı bir şekilde büyüyen ekonomilerde iktisadi konular bilimsel olarak ele alınmaya başlanmıştır. Devam eden yıllarda ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Çünkü kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen ekonomik büyüme beraberinde çeşitli sosyal ve çevresel sorunları getirmiştir (Kaynak, 2014: 53). Özellikle çevre yönü olmadan kalıcı bir kalkınmadan söz etmenin mümkün olmadığı ortak bir görüş haline gelmeye başlamıştır. Çevre ile kalkınma ilişkisi için en çok kabul gören Şekil 2'deki Kuznet Eğrisi aslında 1951 yılında Simon Kuznets'in kişi başı gelir ile gelir dağılımına yönelik yapmış olduğu “Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği” çalışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmaya göre gelir eşitsizliği gelirin artmaya başladığı ilk dönemlerde daha yüksekken belli bir noktaya geldiğinde durup, gelirin artmaya devam etmesiyle birlikte azalmaya başladığını önermektedir. 1991 yılına gelindiğinde eğri, sülfür dioksit salınımı gibi çevresel kaliteye yönelik parametreler

ile kişibafı gelir arasındaki ilişkiyi gösteren evresel Kuznets Eğrisi adıyla bir araç haline getirilmiştir. Çevresel Kuznets Eğrisini oluşturmaya yönelik yapılan istatistikler, kalkınma ve sanayileşme sürecinde çevresel bozulma, daha fazla doğal kaynak kullanımı, kirleticiler tarafından daha fazla salınım, daha zayıf ve kirletici teknolojilerinin kullanımı gibi unsurları ölçmüştür (Yandle, Vijayaraghavan ve Bhattacharai, 2002: 2-4). Sosyal unsurlar yanında bahsedilen çevresel konular üzerinde dşnlmeye başlandığında artık yepyeni bir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır.

şekil 2. Çevresel Kuznets Eğrisi

Kaynak: Bruce Yandle, Maya Vijayaraghavan ve Madhusudan Bhattacharai. “The Environmental Kuznets Curve”. PERC Research Study. S. 02-1. 2002. USA Bozeman, s. 3.

2.1.2 Tarihsel Bakış

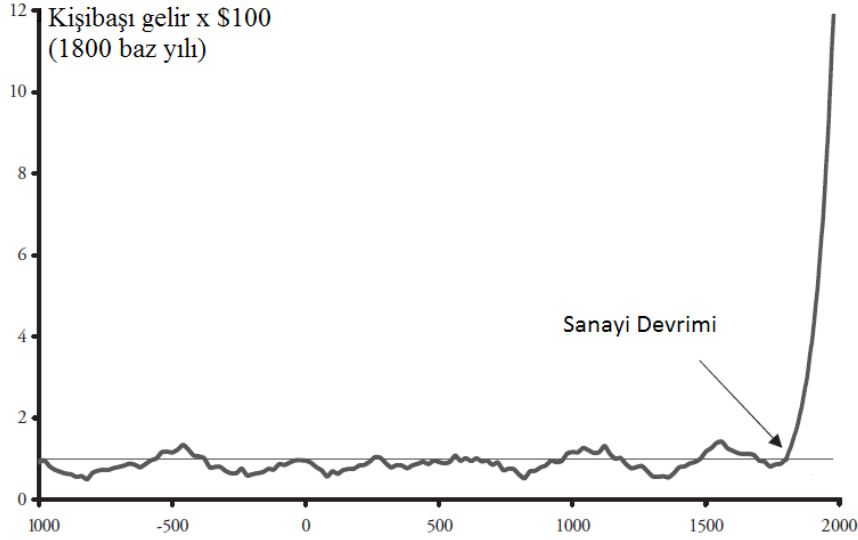
Günümüzde  boyutuyla ele alınmaya başlanan kalkınmanın kavramsal çerçevesini, tarihsel gelişim sürecinde incelediğimizde en çarpıcı durumun kalkınmanın bu boyutlarından biri olan ekonomiden doğmuş olması ile karşılaşılmaktadır. Öyleyse ilk etapta ekonominin doğuşu ve gelişmesinin genel hatlarıyla gözden geçirilmesi gerekmektedir.

İnsan bilinen varoluşundan yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar avcılık ve toplayıcılık ile tüketiciler olarak göçebe halde yaşamıştır. Hayvanı ehlileştirip ondan faydalanmaya başlamasının yanı sıra bitkileri de yetiştirebileceğini keşfetmesi onu yerleşik hayata geçmeye zorlamıştır. Böylece insan artık yalnızca bir tüketiciler değil aynı zamanda üretici niteliği de kazanmıştır. Üretim ise ekonominin doğuşuna neden

olmuştur. Ekonominin gelişimini en genel hatlarıyla insanın üreticiliğe geçtikten sonra üç evrede görülmektedir. Başlangıçtan 16.yy'a kadar olan ilk dönemde ağırlıklı olarak tarım ekonomisi egemenken, 16.-18. yy arasındaki ikinci dönemde ticaretin ön plana çıktığı Merkantilist ekonomi yaklaşımı ile karşılaşılmaktadır. Değerli madenlerin gözde olduğu bir anlayışı temsil eden ve kâğıt paranın olmadığı ikinci dönemde, altın ya da gümüş belirli bir şekilde üzerine damga basılarak değişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ne kadar çok değerli maden olursa o kadar çok para basabileceği için değerli madenleri elde etmek ülkelerin en önemli politikaları arasında yer almıştır. 18. yy'dan sonra Sanayi Devrimiyle birlikte tarım geri plana düşerken ekonomide sanayinin ağırlığının hissedildiği üçüncü döneme girilmiştir. Kâğıt paranın ortaya çıktığı ve parasallaşmanın giderek arttığı bu dönemde artık ekonomi, Devrimi gerçekleştiren ülkelerde kayıt altına alınmak zorunda olan ve bilimsel olarak incelenmeye başlayan bir olgu haline gelmiştir (Eğilmez(b), 2016). Ekonominin bilimsel olarak incelenmesini tetikleyen temel unsurların en önemlilerinden birinin toplum refahının sağlanması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aslında toplumun refah sorunu, antik Yunan filozoflarına kadar gitmesine rağmen bugünkü anlamıyla kullanımı diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme, ilk defa yukarıda açıklanan ikinci döneme(Merkantilizm) rastlamaktadır (Yılmaz, 2011: 11). Ancak refahın kaynağının değerli madenlerdir düşüncesinin hâkim olduğu bu dönemdeki ekonominin ele alınışı bir bilim olarak değil daha çok *sezgisel* yaklaşımlar şeklinde olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 21, 22). Merkantilist teoriyi ilk defa tarif eden Adam Smith, bunun ticarete fayda yaratacak dengeyi sağlamaya yönelik politikaların ortaya konma çabası olduğunu söylemiştir. Aynı açıdan bakıldığında ekonomi yönü olduğu kadar kalkınmayı da içeren bir tarafının olduğu görülmektedir (Robbins, 1970: 5).

Ekonomi dolayısıyla kalkınma için en temel kırılma noktasının 1800'lü yıllara denk geldiği ortaya çıkmaktadır. Hatta bu kırılma ortalama bir insan yaşantısı üzerinden değerlendirildiğinde, 1800'lerdeki bir kişinin yaşam standardının milattan önce 1000 yıllarındaki bir kişinin yaşam standartlarına yakın olduğu görülmektedir. Ancak yaklaşık 200 yıl kadar önce gerçekleşen Sanayi Devrimi ile her şey değişmeye başlamıştır. Devrim olarak adlandırılan bu dönemde hayatın diğer noktalarını etkileyecek en önemli dönüşüm, günümüzün modern ekonomilerindeki kişi başı milli gelirin 1800'lü ve daha öncesi yıllara göre neredeyse 15-20 katına

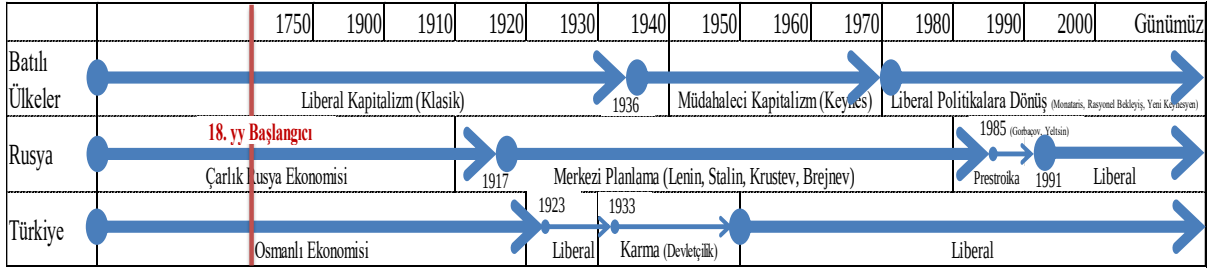
çıkmasını sağlamıştır (Clark, 2007:1-2). Hatta Sanayi Devrimi ile gelen değişim, iktisatçılar tarafından konunun iktisadın dışını da kapsayacak şekilde genişleterek insanlık tarihinin en önemli olayı dolayısıyla insanlık tarihini bu dönem öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırma noktasına kadar götürebilmektedir (Dinler, 2012: 97). Bahsedilen kırılmanın net bir şekilde görüldüğü Şekil 3'e bakıldığında Sanayi Devrimi öncesinde dünya genelinde kişi başı gelirin düşük olması tarıma dayalı bir ekonominin sonucudur.

Şekil 3. Geçmişten Günümüze Dünya Kişi Başı Gelir Değişimi

Kaynak: Gregory Clark.A Farewell to Alms. New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları. 2007, s. 2.

Ekonomiyi bir bilim olarak ele alınmasından günümüze kadar olan dönemde temel olarak üç farklı iktisadi sistem hayata geçirilmiştir: Liberal ekonomi, sosyalist ekonomi ve iki sistemin belirli özelliklerini içeren karma ekonomik sistemdir (Dinler, 2013: 17-24). Ekonomik sistemler her ne kadar belirtilen şekilde üç grup altında toplanmış olsa bile Şekil 4'te görüldüğü gibi zaman içerisinde farklı coğrafyalardaki uygulamalarında da farklı evreler yaşanmıştır. Dünya genelinde hâkim olmuş bu ekonomik sistemlerden Batılı ülkelerde uygulanmış Klasik ekonomi Kapitalizmin, Keynesyen ekonomi sosyal demokrasinin ve ilk olarak Rusya'da ortaya çıkan Marksist ekonomi Sosyalizmin ekonomi sistemi olarak ele alınabilir(Eğilmez ve Kumcu, 2004: 26).

Şekil 4. Uygulanmış Ekonomik Sistemler

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Doğal bilimlerin keşfinden uyarlanmış kurgusal aklın ortaya çıktığı 18. yy aynı zamanda, toplum ekonomisini bütüncül bir yaklaşımla ele alan ve ekonominin nedensel ilişkilerine yönelik genel ifadelerin ortaya konduğu ekonomi teorilerinin başlangıcının yaşandığı bir dönemdir. Kalkınmanın genel nedenlerine yönelik ilgiye de ilk defa ekonominin sistematik olarak ele alınmaya başlandığı bu dönemde rastlanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Adam Smith'in 1776'da yayımlanan "Ulusların Zenginliği" eseri, literatürün ekonomi tarihi ve ekonomi politikaları için tohum niteliğindeki bir çalışmadır. Söz konusu çalışma içeriğinde ekonominin yapısal unsurları sergilediği gibi ulusların refahını neyin artırıp neyin azaltacağı ile ilgilenmesiyle de kalkınmayı hedeflemiştir (Robbins, 1970: 6, 7, 9). Devam eden yıllarda ekonomideki sonuçlar artık ülkelerin yalnızca kendilerini değil aynı zamanda çevresini hatta dünyayı etkileyen unsurlar haline gelmiştir. 1873 yılında başlayan Uzun Depresyon, 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran ve yakın dönemde şahit olduğumuz 2008 Küresel Krizi dünya genelinde ciddi etkilerin görüldüğü üç büyük kriz olmuştur (Eğilmez(a), 2014: 164, 165). Adam Smith'ten sonraki yıllarda maddi refahın artırılması yani ekonomik büyümeye ağırlık verilmişken ekonomik büyümenin yanında sosyal içeriği de kapsayan kalkınmanın, gerçekleştirilmesi gereken bir hedef olarak ele alınması, kalkınma ekonomisi, gelişmişlik ya da az gelişmişlik gibi benzer kavramların literatüre girişi II. Dünya Savaşı sonrasına rastlanmaktadır (Karaalp, 2008: 13; Kaynak, 2014: 30; Kırankabeş, 2013: 255; Küçük, 2013: 3; Yavilioğlu, 2002: 63; Yılmaz, 2011: 11). Savaş sonrasında özellikle Avrupa'nın uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerini canlandırmasının yanında yeni ulusal bağımsızlıklarına kavuşmuş ülkelerin iktisadi yönden de bağımsızlıklarını elde etme çabaları kalkınmanın bu dönemde bilimsel olarak ele alınmaya başlanmasına neden olmuştur (Kaynak, 2014: 34, 42).

Ekonomistler için her zaman önemli olan ekonomik büyümeye ilişkin ilk bilimsel çalışmalar 1960'lı yıllarda ortaya çıkmışken bir süre cazibesini kaybeden konu 1980'li yıllarda uzun dönem büyüme teorileri olarak kendini göstermiştir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: xv).

Kalkınmaya yönelik kavramsal ve tarihsel bakış açılarında buraya kadar anlatılan kısımları birlikte ele aldığımızda, öncelikle insanın yerleşik hayata geçmesine bağlı olarak üretici olması ile ekonominin günlük hayata girdiği görülmektedir. Üretim sürecinin büyümesine paralel olarak büyüyen ekonomi ülkelerin, ülke yöneticilerinin de temel hedefi haline gelmiştir. Başlangıçta bu hedef, değerli madenlerle sağlanmaya çalışılırken sonrasında yerini ticaret ve sanayinin gelişimine bırakmıştır. Gelişmiş ekonomilerin dünya savaşları sonrasında yıkıma uğrayan ekonomik hayatlarında eskisi gibi büyümeye yönelik beklentileri, bir başka ifade ile kalkınma kaygıları, bilimin konuya müdahil olmasına neden olmuştur. Soares ve Quintella (2008: 107, 108), kalkınmanın bilimsel olarak ele alınmasından günümüze kadar olan dönem içerisinde şu üç farklı grupta kalkınmanın tanımının yapıldığını tespit etmiştir ki bunlar: i) En fazla karşılık bulan bu grupta ekonomik büyümeye denk gelen tanımlara rastlanmaktadır, ii) İkinci gruptakiler ise kavramın yalnızca illüzyon, ideolojik manipülasyon, inanış ya da mitten öteye geçemeyeceğini savunanlardan oluşmaktadır ve iii) en zor ve cesaret isteyen tanımlamayı yapanlardan oluşan sonuncu gruptakiler ise kalkınmanın bir önceki gruptakilerin bahsettiği gibi hayali bir şey olmadığı ama bunun yanı sıra birinci gruptakilerin söylediği gibi yalnızca ekonomik büyüme ile sınırlı olamayacağını savunanlardan oluşmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında ele alınan kavram, üçüncü grup tanımlamaları içerisinde yer almakta olup “Kalkınmanın Yeni Tanımı” başlığında daha net bir şekilde çerçevesi belirlenecektir.

2.1.3 Kalkınmanın Yeni Tanımı

Kalkınma kavramının günümüzde ulaştığı kapsam, başlangıçta ağırlıklı olarak ekonomik büyüme iken süreç içerisinde sosyal unsurları da içine alacak şekilde genişlemiş sonrasında çevre hassasiyetin eklenmesi ile nihai hale gelmiştir.

2.1.3.1 Kalkınma-Ekonomik Büyüme Ayrımı

Daha önce açıklanmaya çalışıldığı gibi iktisadın, dolayısıyla en önemli konusu büyümenin bilimsel olarak ele alınışı Sanayi Devrimi sonrasında Adam

Simith'in "Ulusların Zenginliği" olduğu kabul edilmektedir. Kalkınma ile ne ifade edilmek istendiğine bakıldığında ise toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkililik derecesinin yanı sıra inceleyen iktisatçı, sosyolog ya da tarihçi oluşuna göre farklı içeriğe sahip olabildiği görölmektedir. Önceki kısımlarda açıklandığı gibi kalkınma ve büyümenin ne zaman bir disiplin olarak ele alınmaya başladığına ilişkin ortak sonuçlara ulaşılmasına rağmen bu iki olgunun birbiriyle olan ilişkisine yönelik literatür incelendiğinde tam anlamıyla genel kabul görmüş bir durumdan söz etmek çok kolay olmamaktadır (Yavilioğlu, 2002: 74). Acemoğlu, bilimsel olarak iki kavram arasındaki ilişki ve ayrımı; ikisinin de aynı sürecin parçaları olmasına karşın bu süreçteki farklı konuların iktisadi modelleri ile incelendiklerini söyleyerek ortaya koymaktadır (Acemoğlu, 2007: 808). Ülkemizdeki ajansların 5449 sayılı kuruluş kanunun gerekçesinde, iki kavram arasındaki ilişkiyle birlikte böyle bir ayrımın niye yapılması gerektiği şu şekilde ortaya konmuştur (TBMM, 2005: 1): "*Günümüzün gelişmiş toplumlarında, genel büyüme oranı ve ortalama gelir düzeyi kalkınmışlığın tek göstergesi olarak görölmemektedir. Artık bu gelirin nasıl bir yapıda, hangi kesimlerin katkısıyla üretildiği ve kesimler arasında ve mekânda nasıl dağıldığı da gelişmişlik göstergeleri arasında zikredilmektedir. Ayrıca, büyümenin ve gelişmenin sürdürülebilirliği bu hususları dikkate alan bir yönetim ve üretim yapısının varlığıyla doğru orantılı görölmektedir. Dengeli dağılımı dikkate almayan yönetim anlayışı ve politikaları, sadece sosyal adaletten uzaklaşmış olmamakta, aynı zamanda istikrarı temin etmekte de zorlanmakta ve sürdürülebilir bir gelişme performansı yakalayamamaktadır.*" Ekonomik büyüme denildiğinde pratik hayatta karşılığı olarak akla ilk gelen ölçü GSYH, kalkınmanın en önemli göstergesi olmasına rağmen tek değildir. Kalkınma, ekonomik büyümenin yanı sıra yaşam süresi, okuma-yazma oranı, istihdam oranı, sağlık hizmetlerine erişebilirlik, altyapı yatırımları, toplumdaki gelir dengesizliklerinin azaltılması, işsizliğin azaltılması, kurumların modernleştirilmesi vb. gibi birçok ekonomik olduğu kadar diğer sosyo-ekonomik göstergeler ile birlikte hem sosyal hem de siyasal alanları da kapsamaktadır (Özel, 2012: 64; Reeves, 45). Kalkınma ile büyüme arasındaki açıklanmaya çalışılan bu ilişki ilk defa Birleşmiş Milletlerin 1947'de, hükümetlerin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurmasıyla somut olarak ortaya konmuştur (Yavilioğlu, 2002: 62). Yani yöneticiler ülkelerinin

ekonomilerini büyütürken toplumun genelinin refah seviyesini bir başka ifade mutluluğunu sağlayacak diğer unsurları da gözetmesi gerektiğini tespit etmiştir.

2.1.3.2 Çevre Hassasiyetinin Ortaya Çıkışı

İlk çağlardan bu yana insanla karşılıklı etkileşim içerisindeki çevre, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında teknoloji ve endüstrideki ilerlemelerin etkisinde ortaya çıkan kontrolsüz kapitalist üretim süreçlerinden olumsuz etkilenmiştir (Özmehmet 2008: 1853). Daha önce bahsedilen ekonomik büyümenin sosyal unsurları da dikkate alması gerektiği 1947 Birleşmiş Milletler değerlendirilmesi sonrasında kalkınmadan sürdürülebilir kalkınmaya olan evrim için en önemli gelişme 1972 yılında hazırlanan Büyümenin Sınırları (The Limits to Growth) raporu olmuştur (Soares ve Quintella, 2008: 106). Volkswagen Kuruluşu'nun finansörlüğünde Roma Kulübü tarafından hazırlatılan söz konusu rapor, 10 ülkeden 30 kadar bilim adamı, eğitimci, ekonomist, hümanist, sanayici ve kamu personelinin insanlığın mevcut ve gelecekteki çıkmazlarına yönelik yaptıkları tartışma temelinde oluşturulmuştur (Meadows ve diğerleri, 1972: 9, 11 ve 45). Raporda özellikle 2000'li yıllara kadar dünya ekonomisi ve nüfus artışının sürdürülebilir olması için neye ihtiyaç duyulacağı üzerinde durulmuştur. Sürdürülebilirlik üzerine olan söz konusu tespit, 1972'de Stockholm'de gerçekleşen ve ilk küresel çevre değerlendirmesi olarak da anılan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda bulunduğu yankı ile dünya kamuoyunda çevre konusunda hassasiyetin ortaya çıkışına neden olmuştur (Kaynak, 2014: 54). Bu gelişme ile birlikte kontrolsüz üretime bağlı aşırı tüketim sonucu insan-çevre etkileşiminde çevre aleyhine olan değişime Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde uluslararası platformda verilen en önemli tepkiler ve özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Özmehmet 2008: 1853-1863):

- **(1972) Stockholm Konferansı:** “Çevrenin korunması” konusu ilk kez tartışılmıştır.
- **(1987) Ortak Geleceğimiz Raporu:** “Sürdürülebilirlik”, resmi olarak ilk kez telaffuz edilmiştir.
- **(1992) Rio Zirvesi:** Brezilya'nın Rio şehrinde gerçekleştirilen zirvede, “hükümetlerin ya da yöneticilerin” sürdürülebilir olmayan yerel ya da geleneksel üretim ve tüketim uygulamalarına tedbir olarak

kalkınma ve çevre yönetimi üzerindeki “sorumlulukları” ilk kez ortaya konmuştur.

- **(1996) Habitat II² Zirvesi:** İstanbul’da gerçekleştirilen Habitat-II Konferansı sonucunda çevreyi doğrudan etkileyen insanın “barınma” ihtiyacının, hükümetlerce tüm vatandaşlar için “sürdürülebilir” nitelikte sağlanması gerektiği kabul edilmiştir.
- **(1997) Rio+5 Zirvesi:** Rio Zirvesi’nin hedeflediği sonuçlara ulaşamaması nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Çevreye yönelik daha somut bir adım olarak tüm ülkelerin sürdürülebilir kalkınma “eylem planlarını hazırlaması” gerekliliği kabul edilmiştir.
- **(2002) Johannesburg Zirvesi:** Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde gerçekleştirilen zirvenin sonucunda çevreyle ilgili alınacak aksiyonlarda ilk kez “toplumun katılımcılığının” önemi vurgulanmıştır. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (World Summit on Sustainable Development-WSSD) olarak anılan organizasyonun katılımcı yelpazesi yalnızca devlet ve hükümet temsilcilerinden değil aynı zamanda yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektörler ve birçok toplumsal oluşumun katılımı ile gerçekleştirilmiştir.
- **(2012) Rio+20 Zirvesi** (Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Bilgi Platformu, 05.10.2016): Kalkınma bakış açısıyla çevreyle ilgili önemli organizasyonların sonuncusu olarak ilk Rio zirvesinin 20. yılında gerçekleştirilmiştir. Kalkınmada çevre hassasiyeti ile ilgili olarak ortaya çıkan birikimin değerlendirildiği bu organizasyon sonucunda ilk kez “yoksulluğun azaltılması” ele alınmıştır.

²İnsani yerleşim konusunda Habitat II’ye doğru olan süreç ilk olarak 1972 yılında Stokholm Konferansında insan yerleşimleri konusunda tavsiye kararı alınmasıyla başlamıştır. Söz konusu tavsiye doğrultusunda 1976 yılında Vancouver’da Habitat-I Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta uzlaşılan noktalar ile gerçekleştirilen çalışmalar doğrultusunda 1978 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi (UNCHS) kurulmuştur. Kurumun günümüzde bilinen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT) şekline dönüşmesi 1 Ocak 2002 tarihinde BM Genel Kurulu’nun 56/206 sayılı kararıyla gerçekleştirilmiştir. (Dış İşleri Bakanlığı, 05.10.2016). Sürdürülebilir Barınma ihtiyacına yönelik bu serinin üçüncüsü Habitat III ise 17-20 Ekim 2016 tarihlerinde Ecuador’un Quito şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu zirvelerin yapıldığı yıllardaki dünyanın kentsel nüfus oranı sırasıyla %37,9 %45,1 ve %54,5 oluşu ayrıca dikkat çekicidir (Birleşmiş Milletler, 21.10.2016).

Çevrenin tartışıldığı bu organizasyonların yapıyor olması diğer bir açıdan kalkınmada çevrenin tartışılıyor olması ve bu sayede dünya genelinde bir kamuoyunun oluşması, olumlu değerlendirilmesine rağmen görüşülen konuların dilek ve temenniden öteye geçmemesi ya da yaptırımların olmaması çevre anlayışının yeterince olgunlaşmadığını hissettirmekteydi. Dillendirilen eksikliğin ortaya çıkışından bu eksikliğe yönelik tedbirlerin günümüzde ulaştığı seviyeye olan sürecin takibini, çevre konusunda uluslararası düzeyde genel kabul görmüş şu mutabakat metinlerinden yapabiliriz: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması. Pratik hayata yansımaları düzenleyen söz konusu dokümanlar aynı zamanda *çevre ekonomisinin* doğmasına neden olmuştur. Bu yeni iktisadi alan doğal olarak yeni çıkar çatışmalarının görüldüğü bu sebeple içerisine uluslararası politikayı da çeken bir ortam oluşturmuştur. Aşağıda öncelikle çevre ile ilgili sıralanan mutabakat metinlerinden bahsedilirken, çevre ekonomisi ve buradaki tartışmaların genel hatlarıyla anlaşılması amacıyla Türkiye üzerinden bazı kritik noktalara kısken değinilecektir.

Yukarıda açıklanan organizasyonları gerçekleştiren BM, aynı zamanda çevreyle ilgili mutabakat metinlerinin ortaya çıkmasındaki ana aktördür. BM'nin "anahtar adım" olarak nitelendirdiği söz konusu bu temel dokümanlar şunlardır:

- **(1994) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (The United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC)** (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(a), 07.10.2016): Kalkınmaya sürdürülebilirlik niteliğini kazandıran ilk sıradaki unsur hiç şüphesiz çevredir. Çevre denildiğinde karşımıza çıkan ilk evrensel mutabakat ise Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir. Ana amacını "*Atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun, ortaya çıkaracağı iklim etkileriyle insanlığın varlığı için bir tehlike olmayacak seviyede tutulması*" olarak tarif ettiği bu doküman 21 Mart 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. 197 ülkenin onaylaması ile evrensel nitelikte sayılabilecek Sözleşme, ilk olarak 1992 Rio Zirvesinde imzaya açılmıştır. Atmosferdeki sera gazlarının olumsuz etkilerini en aza indirmek için çeşitli ilkeleri, eylem stratejilerini ve ülke

yükümlülüklerini düzenleyen Sözleşme, uluslararası düzeyde iklim değişikliğine yönelik *ilk çevre mutabakatıdır*. Bir başka ifadeyle insanın iklim üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlayıcı somut bir müdahaledir. Ancak yaşanan süreçlerde yaptırım gücü zayıf kaldığı görünen bu girişim daha sonrasında Kyoto Protokolü ile desteklenmeye çalışılmıştır.

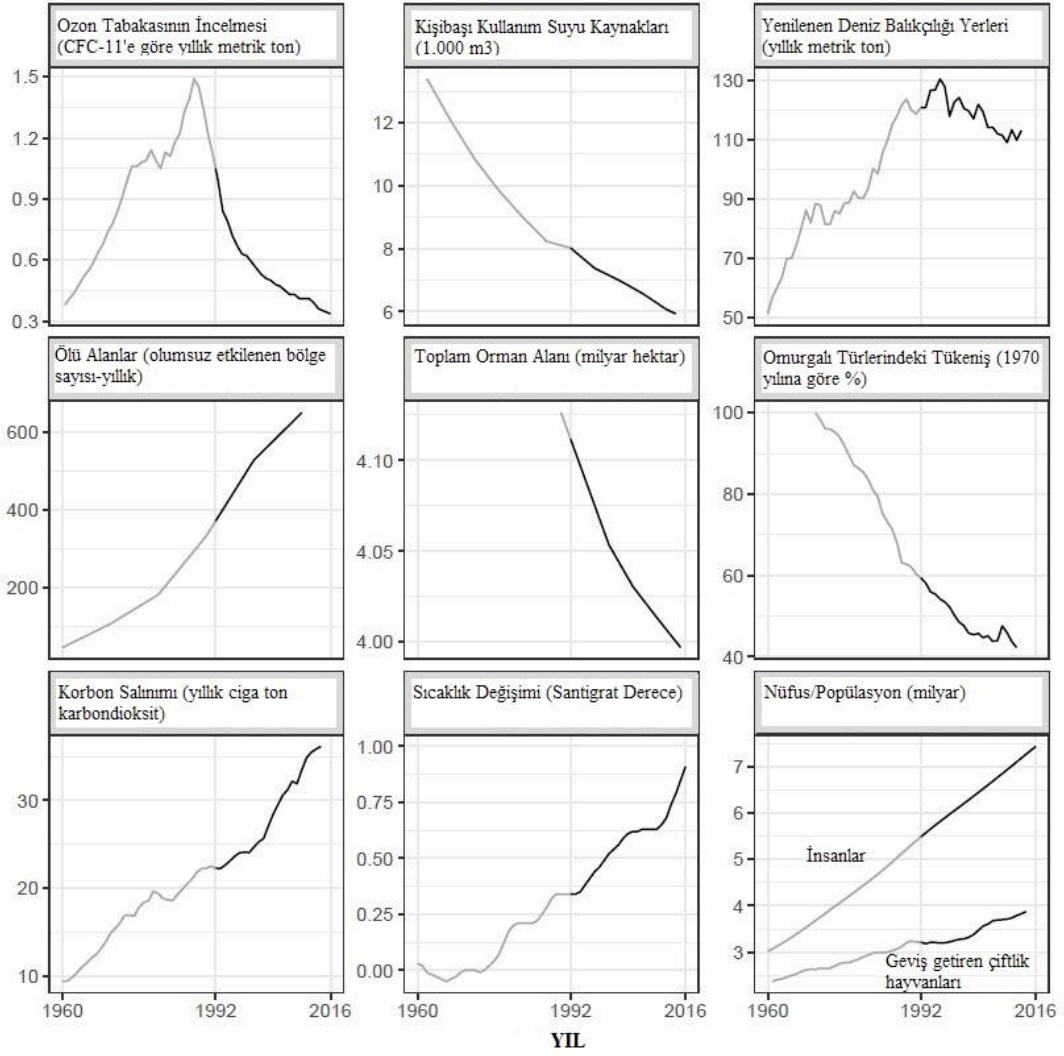
- **(1997) Kyoto Protokolü** (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(b), 07.10.2016; Climate Skeptic, 07.10.2016; VİKİPEDİ, 07.10.2016): İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, uluslararası düzeyde ilk çevre mutabakatı olmasına rağmen yaptırım gücü zayıf olması nedeniyle pratik hayata yansımaları da dilek ve temenniden öteye geçememiştir. Sözleşme kapsamında salının azaltılmasına yönelik daha somut adımlar ise Kyoto Protokolü ile atılmıştır. Protokolün özünde, atmosfere olan karbon salınımının *ana sorumluları* olarak 150 yıldır endüstriyel faaliyetlerine devam eden *gelişmiş ülkeler* tutulmuştur. Protokol, Aralık 1997’de Japonya’nın Kyoto şehrinde imzaya açılmasına rağmen ancak Şubat 2005’de yürürlüğe girebilmiştir. Düzenlemenin hayat bulmasındaki gecikme ancak Rusya’nın da imzalamasıyla dünyada 1990 yılındaki toplam karbon salınımının %55’inden sorumlu olan ülkelerin taahhüt altına girmesiyle sonlanmıştı. Protokolün ilk taahhüt dönemine AB ve 37 sanayileşmiş ülke 2008-2012 periyodunda 1990 karbon salınımı seviyesinin %5 altına inmeyi hedeflemiştir. İçinde bulunduğumuz 2013-2020 dönemi için ise hedef 1990 karbon salınımı seviyesinin en az %18 altına inme olarak belirlenmiştir. Ancak bu dönemde Protokole taraf olanlar daha farklı bir görünüm sergilemektedir. Protokolü imzalamayan ABD ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler haricinde, Çin ve Hindistan gibi bazı ülkeler imza atmış olmalarına rağmen karbon salınımlarını azaltma konusunda taahhüt altına girmemişlerdir. Kyoto Protokolü ile ilgili tartışma konularından birisi de 1997 yılında imzaya açılmasına rağmen neden baz yıl olarak 1990’nın seçildiğidir. Öne sürülen en önemli sav ise imzalayan bazı güçlü ülkelerin özellikle 1990 yılındaki sanayide atmış oldukları

adımların onların hiç bir şey yapmadan birçok konuda fayda sağlayabileceğinden kaynaklandığı yönündedir. Örneğin Almanya'nın ağır sanayisinin olduğu Doğu Almanya fabrikalarını kapatması, İngiltere'nin nükleer santral ve denizden elde ettiği petrole dayalı enerji üretimine geçmesiyle Midland kömür üretimini durdurması, Fransa ve Japonya'nın düşük ekonomik büyümeye geçişlerinin 1990 yılında olması gösterilmektedir. Aynı tezi savunanlar ispat olarak bir de Amerika'nın 1990 yılında hızlı büyüme sürecine girmesi nedeniyle Protokolü imzalamadığını ileri sürmektedirler. Kyoto II. döneminin adilliği ile ilgili ortaya çıkan bu müzakereler yeni bir yaklaşım ihtiyacı doğurmuş ve 2015 yılının aralık ayında Paris Anlaşması adımı atılmıştır.

- **(2016) Paris Anlaşması** (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(c), 07.10.2016): Paris Anlaşması da İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında Kyoto sonrası yeni bir evre olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Kyoto'dan önemli bir farkı, *yalnızca gelişmiş ekonomilerin değil tüm ülkelerin* verilecek mücadelede gücü oranında sorumlu tutulma niyetinde olmasıdır. Anlaşma'nın temel amacı iklim değişikliğine neden olan küresel ısınmanın, dünyanın sanayileşmeye başladığı dönemlerindeki gibi 2⁰C derecenin altında tutmaya çalışmaktır. Teknolojik gelişmeler ışığında ülkelerin mücadele konusundaki kapasitelerinin artırılması da önemli amaçlar arasında sıralanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanmaya başlayan Anlaşmada yürürlüğe girme şartı Çerçeve Sözleşme'sinin 21. Maddesi uyarınca “Çerçeve Sözleşmeye imzalayan aynı zamanda gaz salınımının %55'inden sorumlu olan 55 ülkenin onaylanmasından sonra 30. gün” şeklindeki bir eşik olarak belirlenmiştir. Söz konusu eşik 5 Ekim 2016 tarihi itibarıyla geçilmiş olup Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi 4 Kasım 2016 olarak netleşmiştir. Doküman olarak Paris Anlaşması 2015 yılı Aralık ayında alınmış **Karar** (Birleşmiş Milletler, 2016) metninin ana çerçevesini çizen bir dokümandır. Bir başka ifadeyle sorumluluk ve aksiyonların belirlendiği asıl doküman bu Karar dokümanıdır. Genel olarak 2020

öncesi ve sonrası ayrımında gelişmiş ve gelişmekte olan ülke sorumluluklarının tanımlandığı söz konusu dokümanın 53. ve 114. paragraflarına göre gelişmiş ülkeler 2020 yılına kadar her yıl 100 Milyar Amerikan Doları hacmindeki fonu, iklim değişikliği ile mücadele konusunda gelişmekte olan ülke ihtiyaçları için sağlayacaktır. Ancak Trump yönetimindeki ABD'nin 2017 Ağustosunda BM'ye resmen anlaşmadan çekileceğini bildirmesi (4 Kasım 2016 tarihinde ABD süreçlerini tamamlayarak yürürlüğe girmişti.) söz konusu anlaşmada önemli bir kırılma noktası olmuştur. Çin'den sonra karbon salınımında en büyük ikinci paya sahip ülke olarak ABD'nin, her ne kadar anlaşma hükümlerine göre 4 yıl içerisinde yani 4 Kasım 2020'den önce (Wikipedia, 04.12.2017) ayrılamayacaksa da Anlaşma'nın geleceği için önemli ölçüde bir belirsizliğe neden olmuştur.

Daha somut sayılabilecek Kyoto ve Paris gibi adımlara rağmen çevre konusunun başlangıçta söylendiği gibi dilek ve temennide kaldığını en açık şekilde Oxford Akademi'nin çıkardığı dünyaca genel kabul görmüş Bioscience Dergisi'nin 13 Kasım 2017 tarihinde yayımladığı makaleden görülmektedir. “Dünya Bilim Adamlarından İnsanlığa Uyarı: İkinci Bir Hatırlatma (World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice)” başlıklı çalışmada (BioScience, 15.11.2017), 184 ülkeden toplam 15.364 bilim adamının imzaladığı bildirgeye göre çevre konusunda işlerin hiç iyiye gitmediği Şekil 5'te verilen 9 temel gösterge dayanak gösterilerek yapılmaktadır. Ancak burada tez çalışması ile ilişkili altı çizilen nokta söz konusu uyarının yine aynı makalede belirtildiği gibi 1992'de yani 25 yıl önce birçoğu Nobel Ödülü'ne sahip bilim adamından oluşan bir heyet tarafından yine aynı başlık altında yapılmış olmasıdır. Grafiklerde koyu renkli olan kısım söz konusu uyarının yapıldığı yıldan sonraki değişimleri göstermektedir ki ortaya çıkan bu tablo, dünyanın çevre konusundaki hassasiyetinin eylemden çok söylem düzeyinin göstergesidir aslında...

Şekil 5. Seçilmiş Göstergelerle Çevre (1960-2016)

Kaynak: BioScience. World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice. <https://academic.oup.com/bioscience/article/4605229?searchresult=1>. (15.11.2017).

2.1.3.3 Türkiye ve Çevre Hassasiyeti

Ülkemiz, dünyada çevre konusunda oluşan hassasiyete geç olmasına rağmen tepkisiz kalmamıştır. Ancak çevreyle ilgili yukarıda bahsedilen dokümanların yaptırımları itibarıyla sanayi dolayısıyla ekonomi üzerindeki etkileri, ülkelerin benzeri taahhütler altına girme konusunda son derece çekingen davranmalarına neden olduğu görülmektedir. Kyoto'da bir çeşit sanayinin sınırlandırılması gibi ortaya çıkan, Paris'te ise sanayinin sınırlandırılmasının yanı sıra yeni teknoloji ya da danışmanlık hizmetleri için pazar oluşturma örüntüsünde görünen kısacası çevreden daha çok ekonomik çıkar çatışmasına dönüştüğü anlaşılan tartışmalar devam etmektedir. Örneğin Paris Anlaşması ile ilgili olarak bahsedilen 100 Milyar dolarlık

fon, birçok ülkenin iştahını kabartmasıyla ekonomik çıkar çatışmasının önemli bir tarafını oluşturmaktadır.

Bahsedilen tartışmalara dönük ülkemizin neleri dikkate aldığı ve nasıl bir yaklaşım içerisinde olacağının ana çerçevesi, 10. Kalkınma Planı'nda (içinde bulunduğumuz 2014-2018 dönemi) belirlenmiştir. Ulusal strateji dokümanımızın *İklim Değişikliği ve Çevre* başlığı incelendiğinde (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 13); ilk etapta çevre kirliliği, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, su kıtlığı ve küresel ısınmayla ilgili küresel düzeyde ortaya çıkan hassasiyet altında sürdürülebilir kalkınma için yeni büyüme modeli arayışı tespiti yapılmıştır. Bundan daha önemlisi ülkemiz için söz konusu eğilimlerin etkisinde önümüzdeki dönemde bazı sektörlerde kısıtlamaların, bazı sektörlerde ise yeni üretim ve istihdam alanlarının ortaya çıkması öngörülmüştür. Ayrıca çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi ve sürdürülebilir büyümede ihtiyaç duyulabilecek teknolojik gelişmenin altı çizilirken, dolaylı olarak ülkemizi geliştirmekte olan ülke sınıflandırması içerisinde konumlandırmakta buna bağlı olarak teknoloji geliştirme ve büyüme imkânlarından yararlanılması yönünde öneride bulunmaktadır. Türkiye'nin çevre konusunda aldığı kararlar ve uygulamalarının sürdürülebilir kalkınma yönündeki gelişimini, küresel düzeydeki çevre sorunlarının çözümüne duyarlı ancak ülke gerçeklerini gözetten bir anlayışla, *“ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar”* ve *“göreceli kapasiteler”* temel stratejileriyle belirlemiştir.

Türkiye'nin çevre konusunda uluslararası mutabakatlara katılımına baktığımızda (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 13.10.2016); Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin kabul edildiği başlangıç döneminde ülkemizin de gelişmiş ülkeler kategorisindeki Sözleşme'nin EK-I ve EK-II listelerine dâhil edildiğini görüyoruz. Ancak 2001'de Marakeş'te gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansı'nda (COP7) alınan 26/CP.7 sayılı kararla ülkemizin farklı konumu tanınarak, EK-II listesinden çıkarılmıştır. Meclisin onay sürecinden sonra 24 Mayıs 2004 tarihinde 189. taraf olarak sözleşmeye fiili katılımı gerçekleşmiştir. Sözleşme'nin hayata geçirilmesinde daha somut adım olarak görülen Kyoto Protokolü'ne taraf olmamız ise yine Meclis ve Bakanlar Kurulu onaya süreçlerinin ardından 26 Ağustos 2009 tarihidir. Ancak Protokol'ün 2008-2012 yıllarını kapsayan birinci yükümlülük döneminde Türkiye herhangi bir sayısallaştırılmış salım sınırlama veya azaltma yükümlülüğü altına girmemiştir. Türkiye, Kyoto'dan bir

sonraki adım olan Paris Anlaşması'nı 22 Nisan 2016 (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(d), 18.10.2016) tarihinde imzalamış olmasına rağmen Temmuz 2018 itibariyle onay süreci tamamlanmamıştır.

Türkiye, uluslararası düzeyde yukarıda açıklanan girişimlerde bulunurken, gelecekteki ülke ekonomisini dolayısıyla kalkınmasını önemli derecede etkileyebilecek bu gelişmeleri ulusal çıkarlarına daha uygun bir şekilde takip edebilmek amacıyla 7 Ekim 2013 tarih ve 28788 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Genelge (Resmi Gazete, 2013) ile İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu'nu kurmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanı'nın Başkanlığında 11 Bakanlık ve Hazine müsteşarıyla birlikte TOBB, TÜSİAD ve MÜSİAD Genel Sekreterlerinin katılımıyla oluşturulan Kurul'un amacı da dikkat çekicidir. Şöyle ki, ülkemizin katılım sağladığı uluslararası çevre mutabakatlarındaki ve iç mevzuatımızdan kaynaklanan sorumluluklar çerçevesinde çevre korumasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması, bu konuda ülkemizin şartları da dikkate alınarak uygun iç ve dış politikaların belirlenmesi olarak belirlenmiştir. Uzaktan bakıldığında yalnızca iklim değişikliği için atılmış bu adım fazla abartılı gözükebilir. Ancak ülkemizin iklim değişikliği ile ilgili baş müzakerecisi Prof. Dr. Mehmet Emin BİRPINAR'ın verdiği bir röportajın satır aralarında konunun çevre korunumundan çok ekonomik boyuttaki çıkarlarının daha fazla ön planda olduğu anlaşılmaktadır (Birpınar, 2016: 4, 5). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin ülkeleri kategorize ettiği Ek-1, Ek-2 ve Ek Dışı sistemin güncel durumu yansıtmadığı ve bu problemin Paris Anlaşması'nda tüm ülkelerin asgari müşteregini azami ölçüde yansıttığı zaman aktif bir uygulama döneminin olabileceğini ifade etmektedir. Türkiye özelinde yaptığı örneklemede, gelişmişlik açısından ülkemize çok benzerlik göstermesine rağmen bazı ülkelerin (Brezilya, Meksika, Hindistan, Katar, Suudi Arabistan ve Çin) Ek Dışı ülke kategorisinde olması nedeniyle Ek-2 ülkelerince sağlanan finans, teknoloji geliştirme ve transferi ve kapasite geliştirme konularından faydalanabildiği ancak Türkiye'nin Ek-1 listesinde yer alması nedeniyle bu imkânlardan faydalanamadığına dikkat çekmiştir. Türkiye'nin iklim değişikliği ile ilgili karşı karşıya olduğu haksız durum yalnızca bahsedilen ekonomi boyutunda değil aynı zamanda emisyon azaltma sorumluluğu konusunda da ortaya çıkmaktadır (Arı, 2016, 22-25). Şöyle ki; ekonomik gelişmişlik açısından Ek-2 ülkeleri OECD'nin gelişmiş ülkelerini, Ek-1 ülkeleri ise EK-2'dekilerin yanı sıra eski

Doğu Bloku ülkelerini, Ek Dışı ülkeler ise Ek-1 dışında kalan diğer tüm ülkelerini kapsamaktadır. Emisyon sorumluluğunun kişi başı ve toplam emisyon üzerinden belirlendiği dikkate alındığında Türkiye'ye göre çok daha fazla sorumluluğa sahip ülkelerin Ek Dışı olarak nitelendirildiği hatta Türkiye'nin Ek-1 içerisinde en düşük kişi başı emisyonu sahip olan ülke olduğu görülmektedir. Benzeri sonuca uluslararası düzeyde yapılan birçok çalışmada ulaşıldığı da görülmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ndeki bu hatalı yaklaşım Paris Anlaşması'nda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke şeklindeki ikili bir sınıflandırmayla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak burada da hangi ülkelerin gelişmiş hangilerinin gelişmekte olduğunun belirlenmesinde kullanılacak kriterler, daha önce söylendiği gibi azami ölçüde asgari müşteriye sağlanması gerekmektedir.

2.1.3.4 Ulaşılan Tanım ve Kapsamı

Kalkınmanın tanımı konusunda tam bir mutabakat olmasa bile uluslararası platformda kalkınmayla ilgili gerçekleşen bilgi paylaşımı ve karar almaya yönelik hemen hemen her girişimde sürdürülebilirlik niteliğinin yanı sıra takibi konusunda da ortak bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Özellikle uluslararası düzeyde söz sahibi olan kurumların, kalkınma için çeşitli göstergeler belirlediği ve kalkınmayı da bu göstergeler üzerinden ölçtüğü/takip ettiği görülmektedir. Öyleyse ortak bir tanım aramak yerine bu göstergeler incelendiğinde, kalkınmanın kapsamı hakkında daha somut bir sonuç elde edilecektir. Bahsedilen göstergeler daha önceleri bir veri listesi halinde yayımlanırken son dönemde bunların çeşitli temalar altına dağıtılmış diğer bir ifadeyle bu temalar altında gruplandırılmış olduğu görülmektedir. Çizelge 1'e bakılacak olursa, Birleşmiş Milletlerin 2007 yılında hazırladığı güncel veri setine "Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri: Rehberler ve Metodolojiler" dokümanında söz konusu göstergeler 14 tema (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü, 2007: 47-85) altında gruplandırılmıştır. Avrupa Birliği İstatistik Ofisinin hazırladığı ve Türkiye'nin de takip ettiği göstergeler (TÜİK, 06.04.2016) ise 10 tema altında gruplandırılmıştır. Dünya Bankası(b, 06.04.2016) kalkınmayı 20 tema altında gruplandırılmış göstergeler ile takip ederken, OECD (2005) ise sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını 2001 yılında ortaya koyduğu 15 tema altında gruplanan gösterge seti çerçevesinde takip etmektedir. Kalkınmaya bakışın karşılaştırmalı

olarak görüleceği Çizelgeden ulaşılabilecek diğer bir sonuç ise bunların kalkınmanın temel eksenleri olan ekonomi, sosyal ve çevre kapsamı içerisinde kaldığıdır.

Çizelge 1. Kalkınma Göstergeleri için Temalar

Birleşmiş Milletler	Avrupa Birliği	Dünya Bankası	OECD
Yoksulluk	Sosyoekonomik Kalkınma	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Üretilmiş Değerler
Yönetim	Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim	Yardım Etkinliği	Ar-Ge Değerleri
Sağlık	Sosyal İçerme	İklim Değişikliği	Mali Değerler
Eğitim	Demografik Değişimler	Ekonomi ve Büyüme	Beşeri Sermaye Stoku
Demografi	Halk Sağlığı	Eğitim	Beşeri Sermaye Yatırımı
Doğal Afetler	İklim Değişikliği ve Enerji	Enerji ve Madencilik	Beşeri Sermayedeki Azalma
Atmosfer	Sürdürülebilir Ulaştırma	Çevre	Hava Kalitesi
Arazi	Doğal Kaynaklar	Dış Borç	Su Kaynakları
Okyanuslar, Denizler ve Kıyılar	Küresel Ortaklık	Mali Sektör	Enerji Kaynakları
Tatlısu	İyi Yönetişim	Cinsiyet	Biyolojik Çeşitlilik
Biyolojik Çeşitlilik		Sağlık	Tüketim
Ekonomik Kalkınma		Altyapı	Gelir Dağılımı
Küresel Ekonomik Ortaklık		Yoksulluk	Sağlık
Tüketim ve Üretim Kalıpları		Özel Sektör	İş Durumu/İstihdam
		Kamu Sektörü	Eğitim
		Bilim ve Teknoloji	
		Sosyal Kalkınma	
		Sosyal Koruma ve Emek	
		Ticaret	
		Kentsel Gelişim	

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kalkınma kavramının bugün nerdeyse tüm taraflarca kabul görmüş ekonominin yanı sıra sosyal ve çevre konularını da içeren sürdürülebilir niteliği ilk kez (Dünya Bankası(f), 08.01.2016; Soares ve Quintella, 2008: 106) Brundtland Komisyonun (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu-WCED) 1987’de yayımladığı “Ortak Geleceğimiz” raporunda ortaya konmuştur. Bu tarihten sonra kalkınma ile ilgili yapılan birçok toplantı, konferans veya benzeri faaliyetlerde konular bu tanım üzerinden yapılmıştır (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu, 12.02.2016). Brundtland Raporu, “*insanlığın gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini sınırlandırmadan mevcut neslin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kabiliyete sahip olduğunu*” söyleyerek (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987: I. Bölüm paragraf 27-30) sürdürülebilir kalkınmanın ana çerçevesini oluşturmuştur. Kavram özellikle düşük yaşam standardı olan insanlar için en az ekonomi kadar sosyal gelişmeyi de desteklemektedir. Aynı zamanda doğal kaynakların ve çevreyi korumanın önemini de vurgulamaktadır. Ekonomik açıdan refah seviyesini yükseltirken çevreden vazgeçilemeyeceğini bu nedenle kuşaklararası dayanışmanın da çok önemli olduğunun altını çizmektedir. Bu anlayışta, sürdürülebilirlik sadece iktisadi büyümeyi değil aynı zamanda sosyal

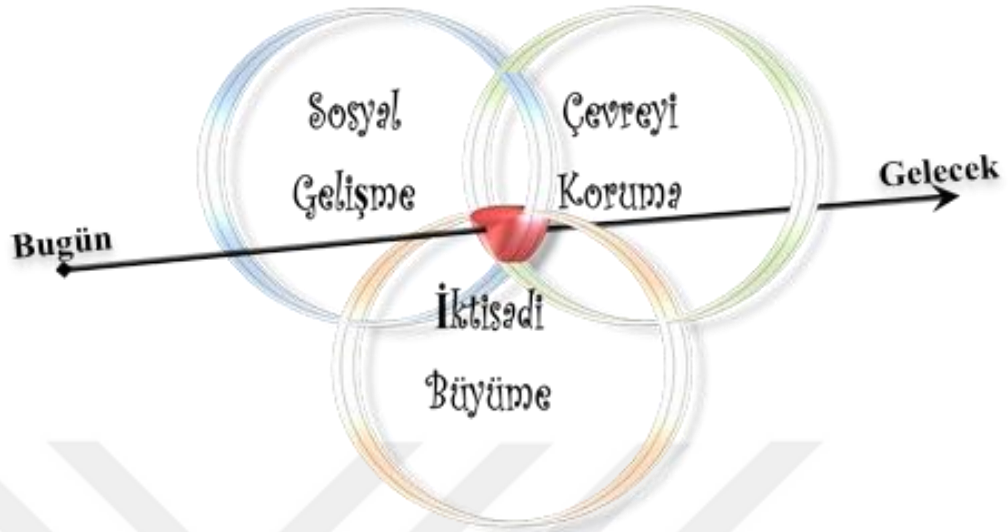
ilişkileri, siyasi yapıları ve çevrenin korunması da kapsayan dolayısıyla, ekonomik değer oluşturma yanısıra bunu oluşturan toplumun eğitim ve sosyal ilişkilerinin geleceğe miras kalacak, içinde yaşamak istenir bir çevrede gelişmesini hedeflemektedir (TÜSİAD, 2008: 38). Kalkınma için belirlenen söz konusu uluslararası yaklaşımın artık ulusal seviyelerde de resmiyet kazandığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin içinde bulunduğumuz 2014-2018 dönemi için hazırlanmış 10. Kalkınma Planı 900. Paragrafında (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 118) sürdürülebilir kalkınma anlayışı: *“Yaşanabilir mekân olgusunun en önemli boyutlarından birisi de çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu azaltmayacak bir kalkınma ve mekânsal gelişme yaklaşımının benimsenmesidir. Ekonomik büyümenin sosyal ve çevresel unsurlarla uyumunun sağlanması, büyümenin getirilerinin sosyal yapının güçlendirilmesi ve çevre üzerindeki baskıların azaltılması için de kullanılması”* şeklinde biçimlendirmiştir.

Çevre konusundaki hassasiyetlerin özellikle üretim dolayısıyla ekonomiyi etkiliyor olması kalkınma olgusunun sınırlarının tekrar gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Konuyla ilgili son dönemdeki en önemli adım, Birleşmiş Milletler çatısı altında 25-27 Eylül 2015 tarihlerinde 150'nin üzerinde dünya liderinin katılımıyla gerçekleştirilen ‘Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde’ insanlık ve dünya için yeni kalkınma hedefleri resmen kabul edilmesi olmuştur. Birleşmiş Milletlerin 2000 yılında başlattığı ‘Milenyum Hedeflerinin’ devamı olarak kabul edilen ve her birinin kendine özgü odak noktası olan aşağıdaki 17 hedefe (Birleşmiş Milletler, 28.03.2016) 2030 yılına kadar ulaşılması amaçlanmıştır. Bakıldığında ilk etapta göze çarpan unsurların, bir yandan gezegen korunurken öte yandan yoksulluk azaltılıp refahı herkese ulaştırma yoluyla dünyayı daha yaşanabilir hale getirilmesinin tasarlandığı gözükmektedir.

1. Her tür yoksulluğu, nerede olursa olsun sona erdirmek,
2. Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek,
3. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmelerini ve herkesin her yaşta refahını sağlamak,
4. Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkânı tanımak,

5. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadın ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek,
6. Herkes için suya erişimi ve su hijyenini sağlamak,
7. Herkes için erişilebilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji sağlamak,
8. Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı ile birlikte tam ve üretici istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak,
9. Dayanıklı altyapı inşa etmek, sürdürülebilir ve kapsayıcı sanayileşmeyi ve yeni buluşları teşvik etmek,
10. Ülkelerin içinde ve aralarındaki eşitsizlikleri azaltmak,
11. Kentleri ve insan yerleşim yerlerini herkesi kucaklayan, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kılmak,
12. Sürdürülebilir tüketimi ve üretimi sağlamak,
13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil olarak adım atmak,
14. Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak,
15. Karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, ormanların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek, toprakların verimlilik ve biyoçeşitlik kaybını durdurup geriye çevirmek,
16. Barışçıl ve herkesi kucaklayan toplumları teşvik etmek,
17. Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın yeniden canlandırmak

Özetle; kalkınma artık büyüme olarak yalnızca ekonomik değil, sosyal ve özellikle gelecekle köprü kuran çevre eksenleriyle birlikte ele alınması gereken bir olgudur. Öyleyse Şekil 6'da temsil edilen ve aynı zamanda bu tez çalışması kapsamında referans alınan Dünya Bankası'nın şu tanımını ayrıca sürdürülebilir diye belirtmeden kalkınma kavramının karşılığı olarak kabul edilebilir (Dünya Bankası(a), 08.01.2016): ***“yoksulluğu azaltan, bugünün nüfusunun refahı ile gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılamaya devam edecek paylaşımı kuran, kapsayıcı ve çevreye duyarlı olması gereken büyüme”***

Şekil 6. Kalkınmanın Yeni Tanımı
Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.2 Bölgesel Kalkınma

Avrupa Birliği'nin desteğiyle Londra Ekonomi ve Siyasi Bilimler Okulu'na bölgesel kalkınmaya yönelik hazırlatılan bir rapor (Ascani, Crescenzi ve Iammarino, 2012: 3, 4, 6, 7, 9) küreselleşmenin, geçtiğimiz son otuz yıl içerisinde ekonomi dünyasında önemli değişimlere neden olduğunu ortaya koymaktadır. Rapora göre; Özellikle 1980 sonrasında uluslararası ticaret ve sermaye akımlarındaki inanılmaz hacim artışı, ulus devletlerin bu unsurlar üzerindeki düzenleyici rolünü çarpıcı şekilde sınırlandırmış ve bu şekliyle ulusal düzeydeki ekonomi kuruluşlarının fonksiyonları II. Dünya Savaşı sonrasında zaman içerisinde kademeli olarak zayıflamıştır. Aynı dönemde küreselleşmenin etkisiyle ulusal piyasalar üzerinde oluşan rekabet baskısı altındaki üretim süreçleri, kitle üretiminden daha esnek ve başarılı üretim süreçlerine doğru evrimleşmiştir. Söz konusu rekabete daha duyarlı olan çokuluslu firmaların önem ve fonksiyonlarındaki artış ulusal sınır ve ekonomi kuruluşlarının önemini azaltmıştır. Hatta bu yeni ekonomik çevre, “Düz Dünya”, “Mesafelerin Yok Oluşu” ya da “Coğrafyanın Sonu” gibi nitelendirmeler kazanmıştır. Özellikle iletişimdeki gelişmeler üretim faaliyetleri içerisindeki nakliye

maliyetlerini düşürmesinin yanı sıra coğrafi konumun önemini de azaltmıştır. Sonuç olarak küreselleşme ile birlikte ekonomik kalkınmanın mekândan bağımsız hale gelmesi bölge ve ülkeler arasındaki yakınsamaların görülmeye başlamasına neden olmuştur. Bilimsel düzeyde de titizlikle takip edilen küreselleşmenin etkisiyle bölgeselleşmenin kalkınmadaki payının artışının farkındalığı da artmıştır. Uluslararası ticaret ve sermaye akımlarındaki artış kalkınmanın bölgesel niteliğini keskinleştirirken coğrafi yakınlık yalnızca büyüme unsurları için gerekli şart/altyapı avantajı oluşturmaktadır. Raporu hazırlayanların yapmış oldukları literatür taramasında bölgesel ekonomik kalkınmanın sosyal ve kurumsal faktörlere bağlı olduğunu görmüşlerdir. Çünkü bahsedilen faktörler, bilginin ekonomik refaha dönüşümünü sağlayacak yerel kapasiteyi şekillendirmektedir. Öyleyse 1980 sonrasında yaşanan küreselleşme süreci bölgeyi, ulusal devletin coğrafi bir bölümü olmaktan çıkarak onun temel ölçeği haline getirmesiyle bölgeselliğin yükselişini gerçekleştirmiştir (Karasu, 2009: 2, 4).

Uluslararası düzeyde kalkınma ve ekonomi ile ilgili işbirliğine yönelik kurulmuş ve üyesi bakımından dünya ekonomisinin tamamına yakını temsil eden OECD'ye göre bölgesel politikalar, özellikle 1950'li yıllarda dikkate alınmaya başlanmıştır. Günümüze kadar geçen sürede paradigma değişimi de yaşayan bölgesel politikaların dikkate alınmaya başlamasındaki en önemli sebep, hızlı sanayileşme sonrası büyüyen bölgesel ekonomilerin diğer bölgelerden ayrışmasıdır (OECD, 2010: 11, 13). Ancak söz konusu kuruluş “bölgesel kalkınma” ile ilgili kapsamlı ilk çalışmasını 2010 yılında hazırlamıştır. Rapor olarak hazırlanan çalışmada, bölgesel kalkınma politikaları ile ilgili tanımlama şu şekilde ortaya konmaktadır (OECD, 2010: 3): *“Küreselleşen ticari ve ekonomik faaliyetler, her geçen gün artan bir şekilde OECD bölgesel ekonomileri arasındaki uyum ve birbirilerinden faydalanma ya da rekabetçi avantajlarını koruyabilme yeteneklerini sınamaktadır. Bir yandan, bölgelerin kendi içinde ve diğerleri arasında farklılıkların artması yönünde bir eğilim varken; öte yandan, hızlı teknolojik değişim, piyasa imkânları ve bilginin yoğun/büyük kullanımı yerel ve bölgesel kalkınma için yeni fırsatlar sunmaktadır. Değişen bu durum iş ortamına, emeğin ve üretimin yeniden yapılanmasına, niteliğin artırılmasına ve çevrenin korunmasına yönelik daha fazla yatırımı gerektirmektedir. Tüm bu faaliyetler kamu otoritelerini belirlenmiş olan stratejileri yeniden ele almaya yönlendirmektedir. Bu sayede bölgelerin değerlendirme(volarizasyon) teşviki ve iç*

kaynaklarını kullanma vasıtasıyla rekabetçi üstünlüklerini geliştirmeyi amaçlayan politikalar güçlenmiştir.”

Bölgesel kalkınmayı, iktisat biliminin A. Smith ile olan başlangıcından günümüze kadar ki süreci diğer bir ifadeyle sanayi toplumundan günümüzdeki bilgi toplumuna olan kısmı mercek altına alacak olursak üç dönemle karşılaşırız (Çiçek, 2013: 1-3; Kara, 2008: 43). İlk dönem, devletin büyüme sürecine doğrudan müdahale ettiği ihtiyaç duyulan altyapı yatırımlarını sağlayan güçlü bir merkezi kamu iradesinin olduğu ve ne olursa olsun yalnızca üretimi hedefleyen ve özelliklerini baskın olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1945-1970 arasında göstermiş *geleneksel bölgesel politikalar dönemi*dir. 1970’li yılların sonunda yaşanan krizlerin yanı sıra ilk dönemdeki katı üretim sürecinin problemlerine tepki olarak ortaya çıkan, yerel üretim dinamiklerini tamamen değiştiren, ekonomiye devlet müdahalesinin zayıflayarak yerine içsel büyüme dinamiklerinin önem kazandığı 1990’lara kadar olan ikinci dönem *esnek üretim dönemi* olarak ifade edilebilir. Bölgesel kalkınma için içinde bulunduğumuz üçüncü dönem ise klasik rekabet unsurları yerine 1990’lı yıllarda kendisini belirgin bir şekilde hissettiren küreselleşmenin bir sonucu olarak küresel rekabet dinamiklerinin en üst düzeyde vurgulandığı özellikle bilgi, öğrenme ve sosyal sermayeye dayalı içsel dinamiklerin etkin kılarken kamunun görevini ise bunların altyapısının kuran ve geliştiren rol ile sınırlayan yeni *bölgesel paradigma dönemi* olarak nitelendirilebilir.

2.2.1 Ekonomide “Mekânın” Dikkate Alınmaya Başlaması

Bölgesel kalkınma konusu yalnızca sosyal biliminin değil, çeşitli disiplinlerin ortak meselesi haline gelmiştir (Berber ve Yıldız, 2014: 1; Dawkins, 2003: 132; Dinler, 2012: 1; Dulupçu, 2006: 233; Sinemillioğlu, 1998: 1). Örneğin fen bilimleri alanında doktora çalışmasını yapan Çiçek’e (2013: 1-3) göre günümüzde bölgesel kalkınmaya yönelik teoriler önemli ölçüde değişmiş durumdadır. Paradigma değişimi daha çok geri kalmış bölgelere merkezden kaynak aktarılma ve yatırımlardan, bilgi yaratmak için gerekli inovasyon potansiyeli ve içsel potansiyele dayalı bölgesel büyümeye doğru evrimleşmiştir. Aynı konuyu sosyal bilimler doktora çalışması çerçevesinde inceleyen Barlın (2010: 1) da Çiçek’le benzer sonuçlara ulaşmıştır. Barlın yaptığı çalışmada bölgesel politikaların, azgelişmiş bölgelerin dışarıdan gelişebileceği görüşünü benimseyen geleneksel politikaların, iktisadi ve sosyal

paradigma değişimiyle şekillenerek yerini günümüzde daha çok taraftar bulan bölgelerin içsel dinamikleriyle gelişebileceğini savunan politikalara dönüştüğünü ifade etmektedir. Her iki yaklaşımda da temel hedef bölgeler arası eşitsizliği en aza indirmektedir. Bölgesel kalkınma üzerinde farklı disiplinlerin çalışıyor olmasının temel nedeni ekonomik düşünceye “mekân/alan” olgusunun girmiş olması buna bağlı olarak da ekonomik düşüncede alansal analizlerin yapılmış olmasıdır.

 nsanoğlu varoluşundan bu yana ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak diğer insanlarla ilişkiye girmesiyle birlikte, ekonominin en genel tanımı gereği aslında iktisadi bir faaliyet içerisinde bulunmuştur.  nsanoğlunun dünya üzerindeki tüm yaşamı, başı ve sonu bilinmeyen **zaman** ile ekonomik faaliyetlerin üzerinde gerçekleştirildiği iki ya da üç boyutlu, seçilebilen, değiştirilebilen ve dolayısıyla geri dönüşebilen **mekân**  zerinde gerçekleşmeye devam etmektedir.  ktisadi faaliyetleri içerisinde insanoğlu bu iki olguyu farklı farklı dönemlerde dikkate almaya başlamıştır. Büyüyen ekonomi içerisinde konjonktürel hareketlerin varlığı bir başka deyişle yaşanan ekonomik krizler ve krizlerin tahribatları *zamanın* ekonomik analizlere sokulmasını hızlandırmıştır. Ancak *mekân*  ğesi, zaman gibi iktisatta hemen kendine bir yer bulamamıştır.  nsanoğlunun avcılık, toplayıcılık ve tarıma dayalı yürüttüğü yaşantısının Sanayi Devrimi sonrasındaki önemli değişimlerden birisi karşı karşıya kaldığı sosyal ve çevresel sorunlar idi. Bu sorunların  z m ne yönelik düşünsel aktiviteler, iktisatta alan öğesinin değerlendirilmeye başlamasını sağlamıştır.  ktisat tarihi içerisinde mekân öğesinden ilk olarak bahsedenler 17. ve 18. yy’da sırasıyla Richard Cantillon, Adam Smith ve David Ricardo olup alansal analizin habercileri olarak nitelendirilebilirler. Ancak alansal ekonominin kurulması 19. yy’da Von Thünen ile birlikte olmuştur. Aynı dönemde alansal ekonomi ile ilgilenen diğer akademisyenler A. Weber, T. Palander, A. Lösch ve W. Isard’dır. Sayılan bu ekonomistler, alanın dünya üzerinde belirli coğrafi bir yer olduğunu düşünen ve taşıma araçları vasıtasıyla buraya ulaşılabileceği şeklinde tümden gelim yaklaşımındaki grubu oluşturmaktadır. Mek nı iktisatta değerlendiren J. Reilly, A. Piatier, W. Christaller ve Zipt’den oluşan grup ise t me varımcıları oluşturmuştur. Bu gruptaki teorisyenler mekânı, yapmış olduğu anketler sonrasında elde edilen ampirik bulgulara göre belirlenebileceğini savunmuşlardır (Dinler, 2012: 5-7). T me varımcı ekonomistlerin mekânı ele alış biçimleri istatistiki çalışmaların da iktisatta kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. Yapılan istatistik i çalışmalarda elde

edilen ampirik sonuçların çeşitli özelliklere sahip olduğu görülmüş ve bu noktada mekân içerisinde bölgeler ortaya çıkmıştır. Daha önceleri ekonomik olaylar boyutsuz nokta ekonomisi anlayışı içinde ele alınmaktayken, II. Dünya Savaşı'ndan sonrasında öncelikle yukarıda açıklandığı gibi Alman ekonomistlerin ekonomide mekânı dikkate almasının yanı sıra makroekonomik büyüme ve kalkınma teorilerinin geliştirilmiş olması sonucu bölgesel kalkınma ile ilgili analizler ortaya çıkmaya başlamıştır (Karaalp, 2008: 48; Kırankabeş, 2013: 255). Ekonomide mekân ile daha sonra üzerinde durulacak olan bölgesel rekabet arasında ilişkiyi kuran başlıca kuramlar arasında yığılma ekonomileri, yerleşme ekonomileri, yerleşim kuramı, yeni kuramsal kuram, ağ kuramı, merkezi yerler kuramı ve kümelenme kuramı sayılabilir(Eroğlu ve Yalçın, 2013: 104).

2.2.2 Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Bölge

Kelime bilimi kökeninde Latince “regio: çevre-alan” anlamına gelen bölge günlük yaşantımızda sıkça karşılaştığımız bunun yanı sıra bilimin neredeyse her dalında da kendine yer bulmuş bir kavramdır. Ancak çok boyutlu, çok anlamlı ve sınırları oldukça güç çizilebilen kavram, devletler topluluğu bağlamında bir kıtayı ya da birden çok devleti kapsayabildiği gibi devlet bağlamında bir alt düzeyi ifade edebilmektedir. Uluslararası hukuk terminolojisinde ise aynı çıkarları paylaşan, coğrafi, siyasal ve ekonomik yakınlık içindeki devletlerin oluşturdukları birlikler olarak ele alınabilmektedir (Küçük, 2013: 14; Yılmaz, 2011: 39). Sadece kalkınma çerçevesinde bölge kavramına bakacak olsak bile yalnızca akademisyenlere göre değil aynı alanda çalışan ulusal ve uluslararası kuruluşlar için bölgeyi oluşturan unsurların farklılıklarına göre farklı bölgeler ortaya çıktığı görülmektedir (Dawkins, 2003: 133). Örneğin; kalkınma odaklı kurulmuş olan OECD bölgeleriyle (OECD, 16.01.2016) başlangıçta kalkınma odaklı olan ancak süreç içerisinde siyasi konuları da hedef almış AB'nin bölgeleri (AB, 16.01.2016) farklı yerleşim birimlerini kapsamaktadır. Yine ülkemizde kalkınmanın temel kurumlarından olan İller Bankası, Karayolları ve Devlet Su İşleri'nin taşra teşkilat yapılanmasında bölge ile tanımladıkları il kapsamaları birbirinden farklıyken, Avrupa Birliği'ne uygun olarak İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına(İBBS-“Türkiye ve Bölgesel Kalkınma” başlığı altında detaylı açıklanacaktır.) göre kurulmuş kalkınma ajanslarının il kapsamaları 26 yeni bölgeyi oluşturmuştur. 14. yy'da Osmanlı döneminde kurulmuş

olan Türkiye İstatistik Kurumu teşkilat yapısının İBBS'ye göre yeniden düzenlenmesi, bahsedilen bölge belirleme konusunda son dönemdeki en önemli gelişme olmuştur.

Bölgelerin yukarıda açıklandığı şekliyle farklılaşmasının temel nedeni yapılan istatistiki çalışmalarda dikkate alınan parametrelerin ya da yöntemin farklılığından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak bölge belirleme yöntemleri ortaya çıkmaya başlayınca bunlarında gruplandırılması ihtiyacı doğmuştur. Örneğin Dinler, bölge türlerini 3 kategoride toplamıştır (Dinler, 2012: 74): Sosyal ve ekonomik verilere dayanarak mevcut durumun saptanmasına yönelik oluşturulan *homojen bölge*, göç ve ticaret hayatı gibi fonksiyonel ilişkiler yönünden *polarize (fonksiyonel) bölge* ve bölgesel kalkınma politikaların yürütülmesi için oluşturulan *plan bölgedir*. Plan bölgenin saptanabilmesi sahadaki etüt çalışmaları sonucu ortaya çıkan homojen ya da polarize bölgenin tespiti sonrasında mümkün olabilmektedir. Yalnızca ekonomik özelliklerine bakılarak bir sınıflandırma yapıldığında ise *gelişmiş* ya da *gelişmemiş* olarak iki farklı şekilde nitelendirmeye karşılaşılmaktadır (Küçük, 2013: 18).

Belirlenen bölgelerin zaman içerisinde kalkınmadaki değişimleri gözlemlenmeye başladıkça bunlar arasındaki farklar da dikkat çekmiştir. Aynı ülke içerisinde yer alan bölgeler arasındaki farkların artması, politikacıları doğrudan etkilemeye başlamış ve artık *bölgesel farklar* ülke yöneticilerinin temel konuları haline gelmiştir. Bölgeler kalkınmışlıklarına göre sınıflandırıldığında, listenin başındaki iyi durumda görünenlerin bu duruma nasıl gelmiş olduğu konusu bölgesel avantajlar ya da *bölgesel rekabet* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke yöneticileri ve karar vericiler bir yandan bölgesel rekabet unsurlarını tespit edip kullanırken öte yandan bölgesel farklılıkları gidermeye yönelik politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Genel çerçevede değerlendirildiğinde dünyada kabul görmüş hâkim iktisadi sistemin daha önce üzerinde durulduğu gibi liberal piyasa ekonomisi olduğu görülmektedir. Devletin piyasaya müdahil olup olunmamasına göre temel olarak Klasik ve Keynesyen şeklinde iki grupta toplanabilecek pazar ekonomisinin temelinde, faydalarını maksimize etmeye çalışan mikro düzeydeki tüketici ve üretici gibi ekonomik birimlerin elde ettiği sonuçların bileşkesinin makro düzeyde ekonomik büyüme olduğu görülmektedir. Ancak bu bakış açısındaki içinde

bulunulan sosyopolitik yapının yok sayılması, iktisadî coğrafya yaklaşımını benimseyenlerce bir eksiklik olarak görülmüş ve ekonominin sosyal/kurumsal olarak mekânsal konumu olduğu temelinde belirli şehir ya da bölge düzeyinde incelenmesi gerektiği savunulmuştur (TÜSİAD, 2008: 26). Bunun yanı sıra 1970 yıllara gelindiğinde kapitalizmin Fordist üretim süreci karşılaştığı petrol krizleri ile sarsılması, Batının sanayi ve politikasında önemli dönüşümlerin ortamını oluşturmuştur. Özünde ağır sanayi faaliyetlerini eski sanayi ülkelerine aktarmanın olduğu, daha çok ABD ve Japonya'nın başını çektiği bu dönüşüm IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca desteklenmiş kapitalizmin yeni formu neoliberalizm şemsiyesi altında kurulan Bretton Woods Sistemi ile iyice güçlenmiştir (Loughlin, 2007: 7, 8). Bretton Woods ve sonrasında ulusal ekonomilerin ağırlığını kaybederek küresel ekonomi şeklinde yeni bir dönem başladığını yaptığı çalışmayla ortaya koyan Kumral (2006: 275, 285) devam etmekte olan söz konusu sürecin özelliklerinin yanı sıra bölge ile ilişkisini şöyle açıklamaktadır: *“Bu yeni dönemde sınırlar arası ekonomik ilişkiler ve uluslararası ekonominin entegrasyonu büyük ölçüde güçlenmiş; üretim faktörlerinin, mal ve hizmetlerin akışkanlığındaki artış, dünya ekonomisindeki ekonomik bağlantıların genişleyip derinleşmesine ve buna bağlı olarak uluslararası ticaret ve kaynak akışlarına ilişkin geleneksel analiz ve politikaların değişmesine yol açmıştır. Küreselleşme bölgesel politikalarda yeni bir paradigma arayışına yol açmış ve sonuçta bölgelerin rekabet gücünü arttırmaya odaklanan yeni bir paradigma geliştirilmiştir. Yeni paradigmada, bölgenin arz yapısının güçlendirilmesi, bölge dışından yatırımcıların çekilmesi, karar verme sürecinin desantralizasyonu, bölgeye özgünlük, insan sermayesi, sosyal sermaye, yerel iş kültürü, bilgi transfer networkleri, üretim faktörleri ve sisteminin kalitesi, bölgesel deneyimlerden öğrenme, yenilikler gibi kavramlar, ön plana çıkmıştır. Bugün birçok ülkede söz konusu kavramlar çerçevesinde bölgelerin gelişmişlik farklılıkları göz önünde bulundurularak hazırlanan farklı bölgesel politikalar ile bölgelerin rekabet gücü artırılmaya çalışılmaktadır. Bu yeni dönem bölgesel politikalarda az gelişmiş veya önemli sosyal ve ekonomik sorunları bulunan bölgeler kadar, metropol bölgelerinde rekabet gücünün artırılmasına önem verilmektedir.”* Bu çalışmada olduğu gibi küreselleşme ile ilgili yapılan birçok çalışmada ortaya çıkan benzeri sonuçlardan, küreselleşme ile birlikte ulusal ekonomi düzeyinden kendi aralarında rekabet edebilen bölgesel ekonomilerin birer aktör olarak yer almasına yol açan

önemli yapısal değişimlerin yaşandığı yeni kalkınma anlayışına geçildiği görülmektedir (DPT, 2004: 1; Kara, 2008: i; Perraton ve diğerleri, 2009: 28, 41). Hatta çelişir gibi gözükse ancak birinin sonucu olarak diğerinin ortaya çıktığı küreselleşme ile yerelleşme için *glokalleşme* şeklinde bu sıkı ilişkiyi gösteren bir kavram şeklinde kullanılmaktadır (Yılmaz, 2011: 35). Adına ister globalleşme ister glokalleşme denilsin, özellik uluslararası kuruluşlarca desteklenmeye devam edilen söz konusu dönüşüme getirilen en önemli eleştirilerden birisinin ulus devletin erimesidir (Karasu, 2009: 6). Bu bakış açısına göre küreselleşme iklimini oluşturan araçlardan; liberalleşme ile sermayenin özgürlüğü sağlanmakta, regülasyon ile sermayenin yaşama ortamı genişletilmekte, deregülasyon ile merkez otorite kısıtlanmakta, bireyselleşme ile ulus devlet kırılma hale getirilmekte, desantralizasyon ile merkez otorite yetkileri yerele kaymakta, bölgeselleşme eğilimleri teşvik edilmekte ve güçlenmektedir (Dura, 2006: 6). Kısaca iktisadi açıdan bölge, küreselleşmenin etkisiyle ulus devlet içerisinde nitelikleriyle kendini daha fazla hissettirmeye başlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3 Yeni Bölgesel Kalkınma Paradigması

Ekonomik büyümenin bugünkü anlayışta kalkınmayı dolayısıyla refahı sağlamak için tek ve yeter şart olamayacağı üzerinde durulmuştur. Bölge düzeyinde katılımcı bir anlayış ile ekonomik gelişimi sadece belirli sektörlerde değil bölgenin genelini gözeterek, daha adil bir gelir bölüşümünü sağlayan, toplumsal hizmetleri tüm bölgelere ulaştıran ayrıca tüm bölgelerde çevre ve yaşam kalitesini iyileştirebilen sonuçlar elde edilebilir (Altun, 2009: 69). Bu bakış açısına sahip Avrupa Birliği, 2020 yılına kadarki kalkınmasını sağlayacak bölge politikalarını istihdam yaratan, rekabetçi ve aynı zamanda yaşama kalitesini artıran yatırımlar olarak belirlemiştir (AB, 04.04.2016).

Çizelge 2. Bölgesel Kalkınma Paradigmalarının Karşılaştırması

Bölgesel Kalkınma Paradigmalarının Karşılaştırması		
Karşılaştırılan Temel Unsur Açıklaması	Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşım	Yeni Tabandan Tavana Yaklaşım
Uygulama kademesi/seviyesi	<i>Ulusal</i>	<i>Bölgesel</i>
İktisadi hedef	<i>Bölgelerarası eşitlik</i>	<i>Bölgesel rekabet</i>
Kalkınma stratejisi	<i>Dışardan nakledilen büyüme</i>	<i>İçsel büyüme</i>
Politika araçları	<i>Bürokratik düzenleme, uluslararası tamım, hibeler ve üstün/modern fabrikalar</i>	<i>Risk sermayesi, danışmanlık hizmetleri, teknik altyapı ve eğitim</i>
Uygulama	<i>Ayrıışık</i>	<i>Bütünleşik</i>

Kaynak: Henrik Halkier ve Mike Danson. “Regional Development Agency in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends”. *European Urban and Regional Studies*. Cilt 4. S. 3. 1997. Londra: Sage Yayıncılık. s. 244.

Bölgesel kalkınmanın dünya üzerinde öncüsü olan Avrupa coğrafyasının bugünkü anlayışı ile geçmişteki yaklaşım farklarını, Halkier ve Danson’ un (1997) kalkınma ajansları üzerine yapmış oldukları araştırmada Çizelge 2’ deki gibi olduğu görülmektedir. Söz konusu yaklaşımın detaylarına bakıldığında bölgesel ekonomik kalkınmada tavandan-tabana yaklaşım yerine tabandan-tavana yönlü aynı zamanda içsel büyümeyi öne çıkaran özellikleri dikkat çekmektedir. OECD ülkelerinde de görülen benzer eğilimde, görev ve yetkilerin farklı yönetim kademeleri, sivil toplum ve özel sektör arasında paylaşılması yoluyla katılımcılık ve işbirliğinin geliştirilmesi nihayetinde ise bahsedilen politikaların uygulanma şansı ve kalıcılığının artmasının hedeflendiği görülmektedir (Kara, 2008: 32). Yönetişim olarak adlandırılan bu durum Türkiye içinde geçerliliğini korumaktadır (Dulupçu, 2006: 243). Ülkemiz için AB ve OECD gibi uluslararası iyi uygulama örnekleri temel alınarak hazırlanmış söz konusu politikaları gerçekleştirmek için kullanılabilecek araçların Çizelge 3’de verilen listesine bakıldığında, bunların kalkınmadaki rolünün yanı sıra beklenen sonuçlara ilişkin geniş bir koordinasyon ağına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Bölgesel Kalkınma Araçları

Araçların Niteliği	Bölgesel Gelişim Araçları	İstihdam ve İş Yaratma	Firmaların Rekabet Gücü	Bölgesel Strateji	Bölgenin Çekiciliği	Kalkınmaya Destek İçsel ve Dışsal
Kurumsal	1.KA'lar	x	x	x	x	x
	2.Yatırım Destek Ofisi		x			x
	3. Bölgesel Kalkınma Planları, Operasyonel Programlar ve GZFT			x		x
Ekonomik	4. Sanayi Parkları/ Organize Sanayi Bölgeleri	x	x		x	x
	5. Bölgesel Yatırım Uygulamaları	x	x		x	x
	6. Girişim Sermayesi	x	x			x
	7.Bütünleştirilmiş Bölgesel Kalkınma Eylemleri	x			x	x
Kültürel	8. Konferans/ Sergi/ Fuar Merkezleri				x	x
	9. Rekreasyon Parkları				x	x
	10. Alternatif Turizm				x	x
	11. Bölgesel Doğa Parkları				x	x
Sosyal (Ağ)	12. Kültür Merkezleri				x	x
	13. Bölgesel İnovasyon Sistemi			x		
	14.BİS		x	x		x
	15. İş/ İnovasyon/ Teknoloji Merkezleri	x	x		x	x
	16.Yenilikçilik Aktarım Merkezleri		x			x
	17. İş/İşletme Kümeleri/Kümelenmeleri	x	x		x	x
	18.Kamu- Özel Ortaklığı		x	x		x
	19. Aracı Kurumlar			x		x
	20. Ticari Birlikler		x	x		x
	21. Bölge İçi Sektörel Sanayi Ağları		x			x
	22. Teknoparklar/ Teknokentler	x	x		x	x
	23. İş/ İşletme Kuluçkaları	x	x			x
	24. Türev İşletmeleri	x	x			x
	25. İş Tohumlama/ Çekirdek Sermaye Merkezleri	x	x			x
	26. İş/ İşletme Melekleri	x	x			x

Kaynak: DPT. *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013*. 2008. s. 43.

Özetle buraya kadar olan açıklamalar ışığında yeni bölgesel paradigmanın özellikleri şöyle sıralanabilir (Altun, 2009: v; Kara, 2008: 58, 59):

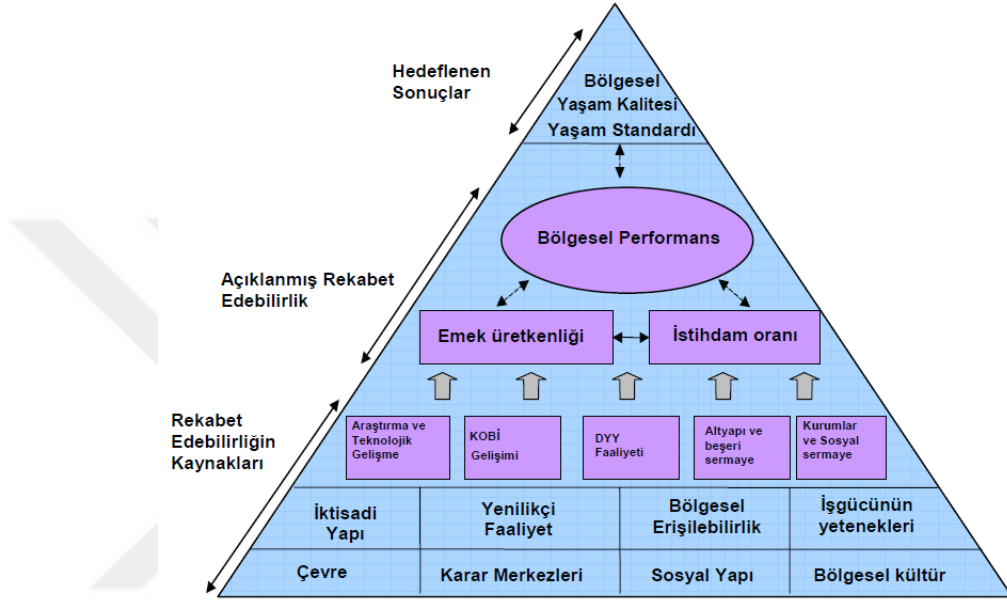
- ✓ Politikalar bölgelerde var olan ancak kullanılmayan yerel kaynakların kullanımına odaklanmalı,
- ✓ Doğrudan kaynak aktarımı yerine bu kaynakların yerel ekonomiyi canlandırılıp yatırımların bölgeye çekilmesine tetikleyecek ve bu sayede rekabet gücünü artıracak politikalarla uyumlu olmalı,
- ✓ Yerel iş ve yaşam ortamının kalitesinin artırılmasına yönelik yatırım ve tedbirler desteklenmeli,
- ✓ Önemli kararların alınma aşamasının yanı sıra tasarımı, uygulanması ve izlenmesi aşamalarında da sahiplenme ve işbirliğini geliştirmek için yerel yönetimlerin yanında özel sektör, sosyal ortaklar ya da sivil toplumun katılımı sağlanmalı,
- ✓ Temel iki stratejik hedef olarak bölgesel rekabet edebilirlik ve bölgesel farklılıkların azaltılması birlikte düşünülmeli, bir başka ifade ile sadece geri kalmış bölgelere yönelik olmamalı gelişmiş bölgeler de politika hedefleri içinde yer almalıdır.

Son söylenen unsura bakıldığında birbirleriyle çelişebilen bir tablo görülmektedir. Ancak bu bölgesel kalkınmanın çok boyutlu doğası ve doğrusal olmayan yapısı nedeni ile ortaya çıkan bir sorundur. Toplam refahın farklı içsel potansiyel ve dışsallıklarla bölgeler arasında hakkaniyeti koruyarak nasıl sağlanacağına yönelik bir tasarımın oluşturulmasını gerektirmektedir (TÜSİAD, 2008: 113). Literatürde hâlâ tartışma konusu olan bu çelişki için bölgesel rekabet ve bölgesel farklılıklar, bundan sonraki iki başlıkta ayrı ayrı incelenecektir.

2.2.4 Bölgesel Rekabet

Rekabet ya da rekabet edebilirlik, son dönemde sıkça çeşitli platformlarda duyduğumuz kavramlardan olup bazen istismarda edilebilmektedir. Ancak kavramla neyin anlatılmak istendiği veya neyi kapsadığı hem politikacıların hem de ekonomi teorisyenlerinin üzerinde durduğu konulardan birisidir (Kitson, Martin ve Tyler, 2004: 991). Temel olarak ekonomik durumun iyileştirilmesi ya da refahın dağılımı anlamında olan rekabetin mikro ve makro düzeyde ayrı ayrı tanımlanması gerekir (Kumral, 2006: 277). Bu anlamda mikro düzeyde yani firma düzeyinde rekabet edebilirlik kavramı, firmaların ürünleri serbest piyasa gerekliliklerine uygun fiyat ve kalitede, sürekli ve kârlı bir şekilde üretebilmeleri olarak tanımlanabilir (Martin, 2004: 2-1). Makro düzeyde rekabet edebilirliğin tüm çevrelerce kabul gören ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte bu noktada tartışmalar devam etmektedir (Cellini ve Soci, 2002: 72; Kara, 2008: 6). Makro düzey, tez çalışmasının başlangıcında yapılan mezo ayrımını da dikkate alarak değerlendirilebilir. OECD, mezo düzeydeki bölgesel rekabet edebilirliği firmaların, endüstrilerin, bölgelerin, ülkelerin veya ülke birliklerinin uluslararası rekabete açık iken, sürdürülebilir ve göreceli olarak yüksek faktör geliri ve faktör istihdam seviyesi yaratabilme yeteneği olarak tanımlamaktadır (OECD, 1997: 35). Aynı kuruluş tarafından ulusal düzeyde bir ülkenin açık piyasa şartlarında ve uluslararası rekabet koşullarında mal ve hizmet üretebiliyor olması ve aynı zamanda gayri safi reel gelirini muhafaza edip artırıyor olması olarak tanımlanmıştır (OECD, 2003: 3). AB ise bölgesel rekabet edebilirliğin verimlilik ve işgücü şeklinde iki ana boyutunun olduğunu kabul etmektedir. Organizasyon rekabetçiliği, Avrupa bölgelerinin sosyo-ekonomik durumu ve kalkınmasına ilişkin hazırladığı 6. Periyodik Raporu'nda dışsal rekabet baskısı altında bir bölgenin görece olarak daha fazla gelir ve niteliği yüksek istihdam yaratabilme kabiliyeti olarak

tanımlamıştır (AB Bölgesel Politika ve Uyum Komisyonu, 1999: 1, 10). AB'nin bölgesel politikaları için temel dokümanlarından kabul edilen söz konusu raporda yalnızca tanıma değil Şekil 7'de görüldüğü gibi rekabet edebilirliği belirleyen faktörleri ve bu faktörler arasındaki hiyerarşik ilişki şematik olarak bir piramit şeklinde tespit edilmiştir. Daha önce açıklanan iki ana unsur olan verimlilik ve işgücünün, piramidin en üstündeki yaşamla ilgili nihai hedeflere ulaşmadaki son basamak olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Bölgesel Rekabet Piramidi

Kaynak: Ben Gardiner, Ron Martin ve Peter Tyler, “Competitiveness, Productivity and Economic Growth Across the European Regions”. *Regional Productivity Forum Seminar*, Londra: Regional Studies Association Yayınları. Ocak 2004 (Mayıs 2004 revizyonu), s. 7.

Genelde firma düzeyinde ele alınan rekabet kavramı, ülkeler arasındaki sınırların anlamını kaybetmeye başladığı, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin çok üst seviyelere ulaştığı küreselleşme ile birlikte ülke ve bölgeler düzeyinde de ele dikkate alınmaya başlamıştır. Ancak her ülkenin temel uğraşlarından biri olmasına rağmen firma düzeyinde olduğu gibi bu kavramı tanımlayacak ortak bir teoride henüz birleşilmiş değildir (Eroğlu ve Yalçın, 2013: 95, 97, 98). Kavramı en basit şekilde bir bölgenin diğerleri ile rekabet etmesi (ülke dışında karşılaştırmalı üstünlük olarak ihracatta rekabetken ülke içinde sermaye ve işgücü çekiciliği) şeklinde tanımlayanlar olduğu gibi bazıları bunu ülkenin faiz ya da döviz kuru gibi makro değişkenleriyle açıklamaya başka bir kısım ise ucuz işgücü ile ilişkilendirmektedir. Son popüler yaklaşım ise bu kavramı yönetim uygulamalarındaki farklılıklara dayandırmaktadır

(Gardiner, Martin ve Tyler, 2004: 5; Kitson ve diğerleri, 2004: 992; Porter, 2011: 204, 205). Ulusal ve bölgesel düzeyde rekabet edebilirlik fikrinin en önemli savunucularından biri Michael E. Porter'dır. Porter'ın uluslararası düzeyde rekabet gücünün unsurlarını araştırdığı "Ulusların Rekabetçi Avantajı" adlı çalışmasında, günümüzün küresel dünyasında rekabetin, gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli kilometre taşlarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Ulusal rekabet edebilirlik tanımı, ilk kez Porter'ın bu çalışmasında, aynı firmalarda olduğu gibi (Porter (2011: 73) firma düzeyindeki rekabet stratejisinin, farklı faaliyetler grubu içerisinde bilinçli olarak yapılacak bir seçime göre kendine özgün olması gerektiğini savunmaktadır.) bir ulusun bazı kilit sanayi sektörlerinde diğer ülkelere göre daha avantajlı duruma ulaşmak, ya da avantajlı durumunu korumak üzere yenilik geliştirme becerisinin bir sonucu olarak ortaya konmuştur. Şirketlerin, uluslararası pazarda hayatta kalması ve rekabet avantajı sağlaması için önem arz eden bu pozisyon; bulunduğu ülke kamu kurumlarının yeterliliğini, eğitim-öğretim, sağlık, bilgi, teknoloji ve iletişim yapılarının mükemmelliğini ve ülkenin ekonomik ve politik istikrarını içerir (Porter, 1990: 73, 76). Yine aynı eserde ulusal avantajın belirleyici unsurlarını şu dört faktör çerçevesinde izah ettiği *Elmas Modeli* ile açıklamıştır (Porter, 1990: 78): i)Firma Stratejisi ve Rekabet Yapısı, ii)Talep Koşulları, iii)İlgili ve Destekleyici Endüstrilerin/Kuruluşların Varlığı ve iv)Girdi Koşullarıdır. Ancak Porter'ın makro düzeyde ortaya koyduğu rekabet edebilirliğe temel eleştiri, Krugman tarafından ülkelerin firmalar gibi birbirleriyle rekabet etmedikleri şeklinde getirilmiştir. Krugman'ın gerekçesini dayandığı üç temel nokta: i)başarısız firmalar iş hayatından çekilirken ülkeler için böyle bir durumun olmayışı nedeniyle ülkeler ile firmalar arasında benzerlik kurulmaz, ii)bir ülke ya da bölgenin başarısı diğer ülke ya da bölgelerin başarı şansını engellemediği hatta yeni olanaklar doğurduğu ancak firmaların pazar payı için rekabet ettikleri ortamda bir firmanın başarısı diğerinin payını azaltarak başarısını düşürür, iii)ülkeler arasındaki ticaretin sıfır toplamlı bir oyun olmadığı ve rekabet edebilirliğin eğer bir anlamı varsa bunun üretkenliğin farklı bir şekilde ifadesi olduğu, ulusal düzeyde yaşam standartlarındaki gelişmenin temelde verimlilik artış oranına bağlı olduğudur (Cellini ve Soci, 2002: 71; Martin, 2004: 2-1, 2-2).

Küreselleşmenin getirdiği yeni paradigmayla "coğrafyanın sonu" gibi nitelendirmelere bakıldığında tezat şekilde duran küreselleşme-bölgeselcilik

ilişkisinde aslında yüzyıllardan beridir belli oranda bölge ya da şehirlerin arasında yaşanan rekabetin daha fazla ön plana çıktığı, hatta ihtisaslaşan bölgelerin giderek küresel ekonominin dinamları olduğunu söyleyen çevrelere rastlanmaktadır(ECORYS). Bu durumun geldiği seviyede, ulusal politikaların ekonominin büyümesini etkilemesine rağmen, ulusal rekabetçi üstünlükte etkilerinin sınırlı olduğu, aslında rekabetçi kuruluşların bulunduğu bölgede buna bağlı olarak toplamda ulusal rekabette daha etkin olduğu da iddia edilmektedir (Porter, 05.01.2007). Öyleyse tanım kaygısı gütmenden rekabetçi bölgenin en temelde insanların yaşamak ve firmaların yatırım yapmak istediği yer olduğunu kabul edecek olursak, rekabetin yatırım, işgücü ve girişimcilikle birlikte işgücünün niteliği bazında teknoloji konularında gerçekleştiğini söyleyebiliriz (Kara, 2008: 12; Kitson ve diğerleri, 2004: 997).

2.2.5 Bölgesel Farklılıklar

Bölgesel kalkınma denildiğinde, bir bölgenin ekonomik geçmişleri ya da coğrafi konumları gibi rekabetçi üstünlükleri ile diğerlerinden ayrışarak ileri gitmesi kadar ortaya çıkan bir başka durum, geri kalmış bölgelerin ötekilerine yetişmesi yani bölgesel farklılıkların giderilmesi olmaktadır. İşte bu noktada ulusal kalkınma çerçevesinde bir gerilimden bahsedilebilir. Bunun sebebi hükümetin kalkınmayı gerçekleştirmek için kaynaklarını geri kalmış bölgelere mi yoksa potansiyeli yüksek olan bölgelere mi aktaracağı konusunun tartışmalara yol açmasıdır. Tabi bu karardaki temel yaklaşım, her ülkenin kendi şartlarına göre ya hep ya hiç şeklinde toptancı ve keskin çizgilerle ayrılmamış bir yol izlenmesi olmalıdır (Kara, 2008: 12, 13; Walburn, 2006: 57, 58).

Ekonomide bir sorun ya da olumsuz bir konu olarak karşımıza çıkan bölgesel farklılıkların ne zamandan beri incelenmeye başladığı noktasında, literatürde genel bir mutabakatın olduğu görülmektedir. İlk olarak 1929 Büyük Buhran sonrası dikkat çekmeye başlayan bölgesel farklılıklara yönelik başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede bunları azaltıcı politikalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ancak kalkınmanın politikacıların gündemine girmesi II. Dünya Savaşı sonrası 1950’li yıllara denk gelmektedir. Kalkınmanın gerçek hayatta gündem olmaya başladığı bu dönemde ağırlıklı olarak bölgesel farklılıklar üzerinde tartışıldığı

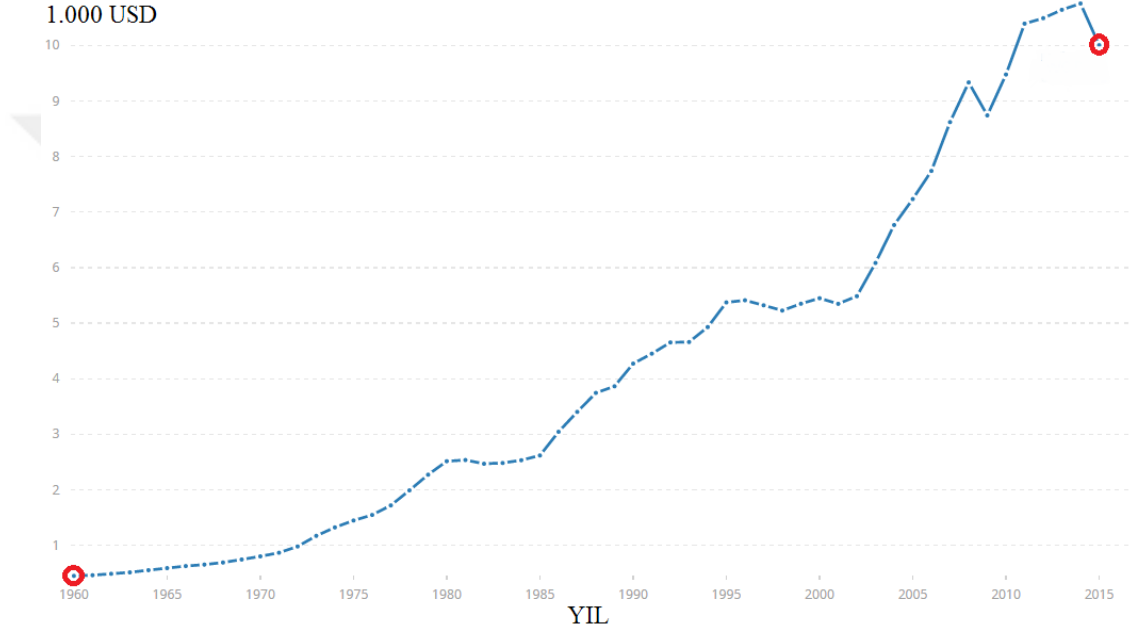
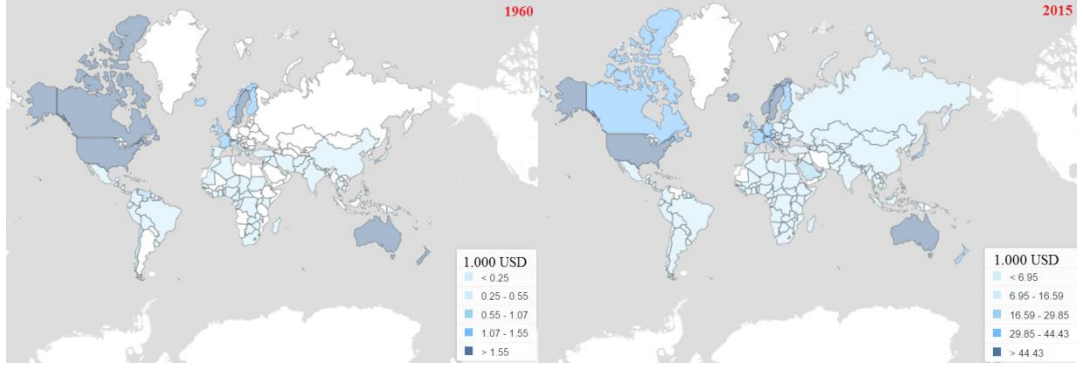
görülmüştür. Dinler (2012: 97, 98, 107, 121-137), Bilen (2006: 258), Kılıç (2015: 135), Karaalp (2008: 15, 16, 48) ve TÜSİAD'ın (2008: 13, 14) çalışmaları incelenmeye devam edildiğinde; bölgesel kalkınma teorisinin en fazla odaklandığı konular arasındaki farklılıklar, dengesizlikler ve kutuplaşmaların ortaya çıkış süreci ve neden tedbir alınması gerektiği kısaca şöyle özetlenebilir:

Sanayi Devrimi'ni yaşayan ülkeler kısa sürede milli gelirlerini geçmişi nazaran çok yüksek seviyelere çıkararak hem kendi toplumları için hem de dünya için önemli bir dönemi başlatmışlardı. Artık dünya gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde iki gruba ayrılmıştı. Ancak gelişmiş güçlü ekonomiler, dünyanın diğer kısmından ayrılmış olsalar bile aynı zamanda kendi içerisinde sosyal ve çevresel sorunların yanı sıra bölgesel farklılıklarla da yüzleşmek zorunda kalmıştı. Çünkü ekonomik gelişme hiçbir zaman bir ülkenin her noktasında aynı anda başlamamıştır. Bu durum belirli bir bölgeye kamu eliyle ayrıcalık sağlanmasının yanı sıra o bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar ya da coğrafi avantajından dolayı üretim için bir çekim merkezi haline gelmesinden kaynaklanmaktaydı. Her ne kadar başlangıçtaki avantajlara bağlı olarak oluşan farklar doğal kabul edilse bile, bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesi ya da en aza indirgenmesi gerekiyordu. Çünkü bölgesel gelişmişlik farklarını bir ülke için önemli kılan yalnızca bir adalet sorunu olması değil aynı zamanda refah, çevre ve daha da önemlisi sosyal özelliğidir. Bunu geliştirmekte olan ya da gelişmiş ayrımı yapılmaksızın tüm ülkelerin geçmişte yaşanan sosyopolitik konulara bağlı olarak sorunlu bölgelere sahip olmasına bağlayabiliriz. Amerika'daki kuzey güney savaşları, Pakistan'ın 1947 de ikiye bölünmesi, İspanya'da Bask sorunu, İngiltere'nin İrlanda sorunu, Fransa'da Bretonya ve Korsika sorunu, Belçika'da bölünme sinyalleri, Kanada'da Quebec sorunu, İtalya'da Po Cumhuriyeti ve İskoçlara özerklik konuları sorunlu bölgeler için örnek olarak sıralanabilir. Bölgesel farkların artması, bu gibi bölgelerdeki sorunların daha fazla derinleşmesine ve hatta ulusların bölünmesine neden olabilecek katalizör niteliğindedir. Ekonomik farklılıkların görece olarak azaltıldığı bir ortamda belirtilen sosyopolitik sorunların çözümü çok daha kolay olabilmektedir. Bugün ulaşılan kalkınma paradigmasında ülke ekonomisi başarısının incelenmesinde ele alınan bölgesel farkların artması, toplumdaki adalet duygusunun zedelenmesinin yanı sıra özellikle iş bulma beklentisi ile gelişmiş bölgelere olan göç sonucu çok çeşitli sosyal ve çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Bölgesel farklara neden olan faktörleri ekonomik ve ekonomik olmayan şeklinde iki gruba ayırdığımızda, birinci grup için genel çerçevede şunları sayabiliriz (Altun, 2009: 124; Karaalp, 2008: 19-27): hammadde, enerji kaynakları, pazara yakınlık, girişimci nüfus, sermaye, nitelikli işgücü, taşıma maliyetleri, kamu yatırım ve hizmetleri, vergiler, teşvikler, alt yapı hizmetleri, teknolojik yeniliklerdir. Konuyla ilgilenenlerce malum olan bu faktörlere yönelik yapılacak ulusal ve yerel

düzeydeki planlar arasındaki ilişkilerin doğru yönetilememesinin bölgesel farkları daha da artıracığı unutulmamalıdır. Sıralanan bu faktörlerin bölgesel farklılıkların oluşmasına olan etkisi süreç öncesinde olduğu gibi süreç sırasında da ortaya çıkabilmektedir. Ancak ekonomi literatürü bu faktörlerin ne zaman ortaya çıktığından çok etkisinin ne derecede olduğu ile ilgilenmiştir. Temelde “neden bazı bölgeler daha hızlı büyür?” ve “başlangıçta neden bazı bölgeler daha zengindir?” sorularına yanıt arayan söz konusu etkilerin ölçülmesinde kullanılan ortak yaklaşım, yakınsama/ıraksama analizleri ile gelirin büyüklüğü ve büyüklüğün değişim hızının belirlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Borluk, 2014: 56, 57). Bölgesel farklar üzerinde ekonomi literatürünün ağırlıklı olarak çalıştığı bu yaklaşımın yakın bir zamanda gözden geçirilmesi gerekebilir. Şöyle ki eski ekonomilerde üstünlük olarak ortaya çıkan coğrafi konuma bağlı hammadde, enerji ve ulaşım yerini bilgi temelli yeni ekonomilerde bilgi, yetenek ve liyakatten oluşan beşeri sermayeye bırakmaya başlamıştır. Bunu fiziksel yatırımların artık coğrafi konumuna çok fazla bakılmaksızın en fazla dönüşün alınabileceği yere yapılmaya başlandığından anlaşılmaktadır (OECD, 1997: 39).

Kaynakların ülke coğrafyası üzerinde olduğu gibi dünya üzerindeki dağılımının eşit olmayışı ekonomik büyümelerin ülkeden ülkeye farklı hızda ve büyüklükte olmasına neden olmaktadır. Ülkeler kendi içinde olduğu gibi diğer ülkelerle kıyaslayarak onlar ile olan negatif farklılıkları gidermek amacıyla çeşitli bölgesel politikalar uygulamıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin daha çok sosyal adaletle ilgili, gelişmekte olan ülkelerin ise tasarruflarını daha fazla kaynak yaratıcı yatırımlarla gelirlerini artırmayı hedefledikleri görülmektedir (Yılmaz, 2011: 45, 51). Yakın zamana kadar gelişmekte olan ülkeler daha çok model olarak gelişmiş ülkelerin iyi uygulama örneklerini denerken günümüzün küresel şartları farklılaşan bölgesel sorunlarına standart çözümler üretmeyi zorlaştırmıştır (Dulupçu, 2006: 245).

Şekil 8. Dünya Kişi Başı Gelir Değişimi (1960-2015)

Kaynak: (Dünya Bankası(e), 16.11.2016).

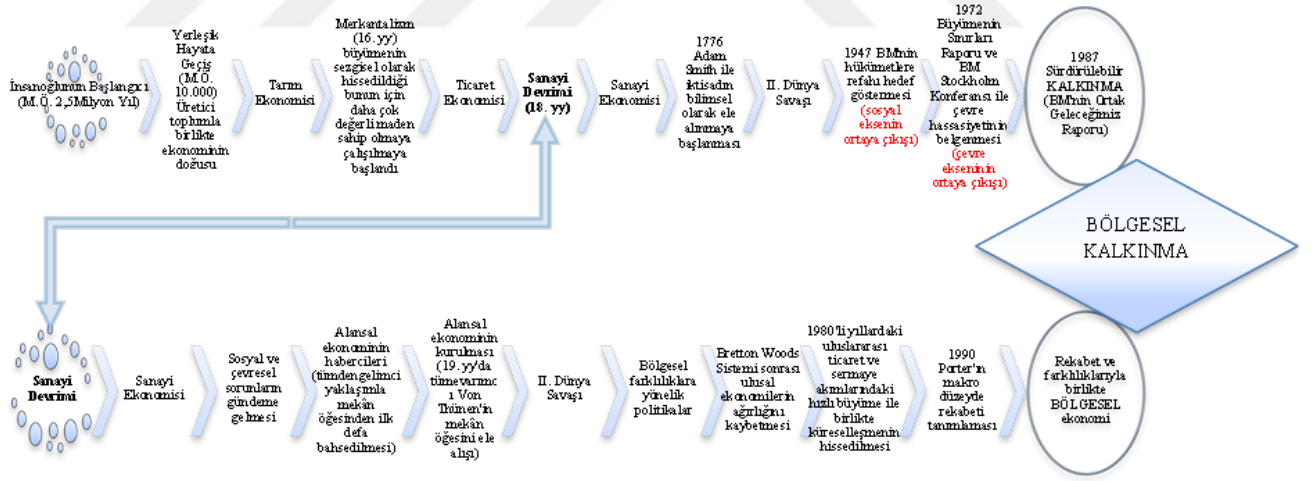
Uygulanan politikalara uygulanmış olan ekonomik sistemler çerçevesinde baktığımızda, daha önceki bölümlerde verilen Şekil 4'ten de görüleceği üzere Dünya'da bugüne kadar ki hâkim iktisadi sistem liberal piyasa ekonomisi üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekir. Bu durumda söz konusu sistemin Klasik ve Keynesyen şeklindeki temel ayrımı olan “devletin ekonomiye doğrudan müdahale edip etmemesi ”meselesi karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifade ile devlet yalnızca düzenleme ve denetleme boyutunda mı kalmalı yoksa vergi, teşvik, vb. gibi araçlarıyla doğrudan ekonomik bir aktör mü olmalı sorusuna yanıt bazı çevrelerce Klasik yöntemin başarısız olduğu artık Keynesyen savın uygulanması yönündedir

(TÜSİAD, 2008: 33). Ancak diğer bir kısım hepsini redderek tamamen yeni bir arayış içine girmektedir. Örneğin, Wallerstein (2009: 114) şimdiki dünya düzeninin yerini alacak olan sistemin ne olabileceğine yönelik yaptığı çalışmada kapitalist dünya ekonomisinin başlangıcından bu zamana kadar olan sürecinde tavan ile taban arasındaki mesafenin hiçbir zaman azalmadığını hatta son 50 yılda kalkınma diye adlandırılan olgunun çok sınırlı bir alanda kaldığını ileri sürmektedir. Dünya Bankası verilerine göre dünyanın 1960'tan bu yana olan kişi başı geliri Şekil 8'deki grafikte olduğu gibi 10 kat artmıştır. Ancak söz konusu gelirin dünya üzerine dağılımına noktasal olarak 1960 ve 2015 yılları için baktığımızda şekildeki haritalardan görüleceği üzere Wallerstein'ın düşüncesini doğrulamaktadır. Şöyle ki, 1960 yılı haritası üzerindeki ton farklılıklarının yaklaşık bu zamandan sonra hayat bulan kalkınma politikaları ile azalması beklenirken 2015 yılı haritasında durumun hiçte beklendiği gibi gerçekleşmediği görülmektedir. Değişen tek şeyin daha önce 250 ile 1.550 USD aralığının 6.950 ile 44.430 USD aralığına taşınmış olduğudur. Bu da zaten dünya insanı için kişi başı gelirin yaklaşık 10 katına çıkışını açıklamaktadır.

2.2.6 Bölgesel Kalkınmanın Genel Gelişim Seyri

Tez çalışmasının buraya kadar olan kısmında, kalkınma ve bölgenin, iktisadi dünyada kendilerine yer edinmeleri bir başka ifade ile gelişim seyri ayrı ayrı ele alınmıştır. Belirtilen yöntem ile hazırlanan kalkınma ve bölgesel gelişim başlıkları altındaki konular birlikte düşünüldüğünde, bölgesel kalkınmanın Şekil 9'da verilen sentezinin ortaya çıktığı görülmektedir. Şekil incelendiğinde genel hatlarıyla kalkınma; yerleşik hayatla birlikte tarım ekonomisi sonrasında merkantilizm ve ticaret ekonomisi ile Sanayi Devrimi'ne kadar gelinerek iktisat bilimsel olarak ele alınmaya başlamıştır. Devrimin ortaya çıkardığı gelir dağılımı eşitsizliği yanı sıra II. Dünya Savaşı'nın gelişmiş ülkelerdeki yıkıcı etkisi ekonomik büyüklüğün yanında refahı da ülke yöneticilerinin sorumluluğuna yüklemiştir. Özellikle gelişen toplumlarda çevreye olan duyarlılık ile birlikte 90'lı yıllara gelindiğinde artık kalkınma sürdürülebilir kalkınma olarak ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Genel hatlarıyla bölgenin iktisat dünyasında kendini hissettirmesi Sanayi Devrimi'nden sonraya rastlamıştır. Daha önce açıklanan sosyal ve çevre konuları bir yandan kalkınma kavramını değiştirirken öte yandan mekânın iktisat süreçlerine girmesinde etkili olduğu görülmüştür. Bu çerçevede alan ekonomileri gelişmeye

başlamışken ortaya çıkan II. Dünya Savaşı tüm dengeleri bozmuştur. Yaraların sarılmaya çalışıldığı dönemde özellikle politika yapıcılarının karşılaştığı en önemli sorunlardan biri bölgesel farklılıklar olmuştur. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu kurumsal kapasite özlem duyulan büyüme için uluslararası ticaret ve buna bağlı sermaye akımlarını hızlandırması için Bretton Woods sistemini önermiştir. Sistem her ne kadar başarılı olmasa da sonrasında IMF, Dünya Bankası gibi küresel kuruluşların aktif olarak dünya ekonomisinde söz sahibi olması için gerekli ortam oluşturmaya yetmiştir. Söz konusu kuruluşlarla küreselleşmenin belirgin bir şekilde hissedilmesi ülkelerin firmalar nedeniyle bölgeler karşısında etkinliğini zayıflatmıştır. Bu yeni ortamda artık mikro düzeydeki firmalar gibi makro ölçekte rekabetten bahsedilir olmuştur. Nihayetinde kalkınma ve bölgenin yolları kesişerek ikisinin birlikte tek bir disiplin olarak yani bölgesel kalkınma şeklinde ele alınışı 90'lı yıllarda kendini göstermiştir. Tez çalışması içerisinde daha önce atıfta bulunulan AB'nin 1999 yılındaki Bölgeler Üzerine Altıncı Periyodik Raporu ile OECD'nin 2010 yılındaki OECD Ülkelerindeki Bölgesel Kalkınma Politikaları şeklindeki ilk bütüncül çalışması, 90'lı yıllar sonrasında küreselleşmeyle birlikte bölgesel kalkınmanın pratik hayattaki en önemli örneklerindendir.

Şekil 9. Bölgesel Kalkınmanın Gelişimi

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.2.7 Türkiye ve Bölgesel Kalkınma

Türkiye Cumhuriyeti, kurulmasının hemen ardından kendisine “*muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma*” vizyonunu belirlemiştir. Ulaşılması ancak mevcut maddi ve manevi tüm kaynağımızın bir ahenk içerisinde yönetilmesiyle gerçekleşebilecek bu kapsamlı hedef için öncelikle ülkemizin doğusunda hala varlığını sürdüren sorunların giderilmesi gerekmektedir. Kökenleri Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme dönemine uzanan söz konusu sorunlar çok çeşitli boyuttadır. Bölgenin kendine has temel dinamikleri içerisinde ekonomi boyutunda yer alan, aynı zamanda diğer dinamikler üzerinde katalizör etkisi olan ülkenin batısına kıyasla gelişmişlik farkı, iktisat literatüründe bölgesel farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede ülkemizdeki bölgesel kalkınmanın ne olduğu öncelikle tarihsel seyri ile ele alınacak, devamında süreçte dikkat çekici ağırlığı olan Avrupa Birliği etkisi incelenecektir. Bu kısmın son başlığında ise ülkemizde uygulanmış bölgesel politikaların sonuçlarına yönelik genel çerçevede bir mevcut durum tespiti yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.7.1 Tarihsel Gelişimi

Türklerin Anadolu’ya ulaşarak yerleşik hale geldiği yani beyliklerin kurulduğu dönemi başlangıç olarak aldığımızda, Osmanlı’nın Anadolu Selçuklu Devleti’nin 11.yy’ın ikinci yarısında girdiği dağılma döneminde batı Anadolu’da kurulan bir uç Beyliği olduğu görülmektedir. İmparatorluğun bütün tarihi boyunca iç ve dış siyasetinin temel belirleyicisi ya da yürütücü kuvveti olan “Uç Beyliği” geleneği, özellikle 1360-1453 yükseliş döneminde etkin bir rol oynamıştır. Batıya doğru kurulan uçların ilk merkezleri, zamanla Osmanlı’nın medeniyetini taşıyan ve aynı zamanda çevresine göre gelişmiş bir ekonomik bölge haline gelmiştir. Gümölcine, Serez, Silistre ve Bosna dönemi için yeni cazibe merkezi olarak sayılabilecek iyi örneklerdir (İnalçık, 2015: 49, 55, 60, 61). 16.yy’ın sonlarına kadar uygulama temelinde Miri Arazi Rejimi olan söz konusu metodoloji ile üç kıtaya yayılarak döneminin en büyük gücü haline gelen imparatorluk, yerleşme merkezlerini başkent, bölgesel merkez, pazar şehri ve köy şeklinde kademelendirmiştir. Uyguladığı bölgesel politika ve kademelendirme sonucunda imparatorluğun yayıldığı birbirinden farklı çok geniş coğrafyada önemli bölgesel farklılıklar yoktu. Ancak duraklama ve çöküş dönemlerinde diğer sebeplerin yanı sıra

iktisadı boyutta toprak bölüşüm sisteminin(Miri Arazi Rejimi) bozulması ve Sanayi Devrimini yakalayamaması sonucunda yarı sömürge haline gelmiş imparatorlukta batıya dönük göç hareketleriyle birlikte doğusu batıya nazaran geri kalmaya başlamıştır (Dinler, 2012: 166, 167). Osmanlı, coğrafyası üzerinde özellikle 19.yy'da ortaya çıkan doğu-batı bölgesel farklılıklarını gidermeye, özellikle geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yönelik önemli adımlar atmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde bölgesel nitelikteki önemli projeleri arasında şunlar sıralanabilir (Deniz, 2014: 31-64, 33, 47-58): 1)Baharat Yolu ve Akdeniz Ticaret'inin canlandırılmasına yönelik Akdeniz ile Kızıldeniz'i (dolayısıyla Asya ve Afrika kıtalarını) birbirine bağlayan aynı zamanda dünyanın en önemli suyolları arasında yapay nitelikteki Süveyş Kanalı, 2)Ortadoğu'nun kalkınmasına yönelik yaklaşık 1.300 km'lik Şam-Medine arası Hicaz Demiryolu, 3)Anadolu'nun kalkınmasına yönelik Haydarpaşa-Ankara, devamında Ankara-Konya ve geri kalan Konya-Bağdat kısmını bağlayan Bağdat demiryolu hattı, 4)Karadeniz'in kalkınmasına yönelik Trabzon-Tebriş Yolu'nun geliştirilmesi, 5)Balkanların kalkınmasına yönelik İstanbul-Viyana Demiryolu ve 6)Ege'nin kalkınmasına yönelik aynı zamanda Osmanlı'nın ilk demiryolu bağlantısı olan İzmir-Aydın hattıdır. Ancak Osmanlı'nın 19 yy'da özellikle siyasi ve askeri boyutta dönemin küresel güçlerine nazaran zayıf oluşu öncelikle batıya birçok imtiyazın verilmesine nihayetinde ise sayılan bu kalkınma girişimlerinin batılı güçlerin lehine çevirmiştir. Bu şartlar altında ağır savaşlara girerek yıkılan Osmanlı İmparatorluğu yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin günümüze kadar uyguladığı ekonomik sistemler Şekil 4'te gösterildiği gibi gerçekleşmiştir. 1950'lere kadar olan dönemde liberal ekonomi ve devletçilik karma ekonomik sistemini uygulayan genç ülkenin iktisadı hedefleri, savaş sonrası yaraları saracı ve ülkeyi topyekûn kalkındırmaya yönelik olmuştur (Can, 2011: 40, 41). Ancak doğu ile batı arasındaki kalkınmışlık farkı hissedilir derece artmaya başlaması adı tam koyulmasa da bölgesel politika şeklinde nitelendirilebilecek bazı gelişmelere neden olmuştur. Örneğin; 1934-1935 yıllarında Celal Bayar tarafından hazırlanmış bölgesel rapor, 1932 yılında hazırlanan 1. Sanayi Planı'nın bölgesel unsurları gözettiği söylenebilir (TÜSİAD, 2008: 94). 1950'lere gelindiğinde ise Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının Doğu Anadolu'yu kalkındırmak için özel bir bütçe hazırlamış olduğunu ancak ayrımcılık olacağı düşüncesiyle bundan vazgeçildiğine şahit oluyoruz (Dinler, 2012: 176, 180). Her ne kadar somut bir adıma

dönüşmese de bölgesel nitelikteki bu girişimlerin ilk defa politikacılar tarafından gündeme alınmış olması önem arz etmektedir. Kalkınma açısından Cumhuriyet dönemini 1960 yılı dönüm alınarak planlı dönem öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmak mümkündür (Kırankabeş, 2013: 253). Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 1960 yılında kurulması ile birlikte başlayan planlı döneme kadar daha önce bahsedilen birkaç girişim hariç, bölgesel politikalara rastlanmamaktadır. Ancak kuruluşundan iki yıl sonra yani 1962 yılından günümüze, DPT tarafından beşer yıllık periyotlarda hazırlanan ulusal kalkınma planları içerisinde (yalnızca dokuzuncu kalkınma planı 7 yıllıktır) bölgesel politikaların her daim ele alındığı görülmektedir . Bunların gösterildiği Çizelge 4'te yer almayan içerisinde bulunduğumuz 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda³ bölgesel kalkınma, planın 4 temel hedefinden 3.'sü olan *Yaşanabilir Mekânlar Sürdürülebilir Çevre* temel hedefi altında ***Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik*** şeklinde belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 117).

³2011 yılında 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nde DPT yerine kurulan Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Plan, 30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 01.07.2013 tarihli 127'nci Birleşiminde onaylanmıştır.

Çizelge 4. Ulusal Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
I. Plan (1962- 1967)	-Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi -Bölgesel ekonomik bütünleşme	-Bölgesel Planlama -Büyüme kutupları (örneğin Doğu Marmara, Çukurova, Antalya, Zonguldak)	- Dengeli kentleşme -Bölgeler arası denge (kamu hizmetleri ve gelir dağılımında) -Yatırım etkinliği	-Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
II. Plan (1967- 1972)	-Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	- Bölge ve il planlaması -Dolaylı bölgesel planlama	- Dengeli bölgeler arası gelişme -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım - Yatırım etkinliği	- Vergi indirimleri -Özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikler -Pilot projeler -Keban
III. Plan (1972- 1977)	-Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	- Sektör ve il planlaması	- İkinci planın aynısı	- Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları -Envanter çalışmaları - İl planlaması - Sektörel planlama -Paket projeler -Kalkınmada öncelikli iller
IV. Plan (1977- 1982)	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	- Sektörler ve bölgeler arasındaki bağların güçlendirilmesi	- Az gelişmiş illerin kalkınması -Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık - Mekansal organizasyonu	- Yatırımlar için faiz indirimleri - Çeşitli finansal yardımlar - Paket projeler -İl ve bölge düzeyinde yatırımlar -Çukurova Kentisel Kalkınma Projesi -GAP (DPT- JICA)
V. Plan (1985- 1989)	- Az gelişmiş ve sektörel olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	- Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama (16 fonksiyonel bölge önerisi)	- Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	- Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının hazırlanması - Bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların seçilmesi - Öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi - Kalkınmada öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar
VI. Plan (1990-1994)	-Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması -Ülular arası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması (özellikle AB bağlamında)	- Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	- Bölgelerde dengeli kalkınma - İlçelerin köylerden kente göçün engellenmesi için desteklenmesi	- Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların artırılması - Kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması - Sanayi bölgeleri
VII. Plan (1996-2000)	-Sektörel ve mekansal çalışmaların bütünleştirilmesi -İllerin sektörel uzmanlaşması -Şehir planlaması -Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Rekabet gücünün artırılması	- Bölge ve bölge altı projeler -Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu - Sürdürülebilir kalkınma	- Göç ve demografik değişimin rasyonelleştirilmesi - Metropol bölgelerin sorunlarının ayrı bir kategoride ele alınması - Konut sorunu için politika geliştirme çalışmaları - Bölgesel farklar	- Kalkınmada öncelikli yörelere politikasına devam edilmesi - Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı - GAP - Yasal düzenlemeler - Konut projeleri - Kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi - ZBK, DOKAP, DAP
VIII. Plan (2001-2005)	-Katılımcı planlama -Sürdürülebilirlik -Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi -AB bölgesel politikalarına uyum	- Stratejik bölgesel planlama -Kümlenme -İl Gelişme planları	- Rekabet edebilirliğin genişletilmesi - Yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu - Bölgesel farklar	- KOBİ destekleri - AB fonları - İlk kapsamlı bölgesel planlar - Beşeri sermaye - Yeşilirmak Havzası Geliştirme Projesi Bölgesel operasyonel programlar
IX. Plan (2007- 2013)	-Katılımcılık -Yerellik -Verimlilik -Kaynak kullanımının verimli ve etkin hale getirilmesi -AB politikalarına uyum Aşağıdan yukarı yaklaşım	- Bölge planları -Kümlenme -Bölgesel inovasyon -Bölgelerin içsel dinamiklerini dikkate alan yerel dinamikleri harekete geçirecek nitelikte bütüncül kalkınma politikası -AR-GE, teknolojik gelişme, inovasyon işbirliği ve bölgesel dinamikleri hayata geçirmeye odaklı bölgesel politikalar -Kurumsal kapasite artırımı	- Rekabet edebilirliğin artırılması - Girişimcilik - Yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi - Önceliklendirilmiş sektörler	- KOBİ destekleri -Kalkınma ajansları - Kamu kurumsal kapasite artırımı ve beşeri sermaye - Risk sermayesi çekirdek sermaye kuluçka merkezleri, İŞGEM'ler Girişim sermayesi mikro kredi uygulamaları ve farklılaştırılmış girdi maliyetlendirilmesi

Kaynak: DPT. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013. 2008. s.14-15. (IX. Plan bilgileri için Kaynak: Ergüder Can. Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü.İzmir: Altın Nokta Yayınevi.2011. s. 42, 43.)

Ülkemizin kalkınma serüvenindeki planlı dönem boyunca, bölgesel farkları azalmaya yönelik çeşitli teşvik sistemlerinin yanı sıra birçok plan ve projenin de denenmiş olduğu görülmektedir. Bölgesel nitelikteki bu projelerden belli başlı olarak sıralanabilecekler (Dinler, 2012: 200-220): Antalya Bölgesi Projesi, Marmara Bölgesi Projesi, Zonguldak Bölgesi Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Keban Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP),

Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi, Marmara Bölge Planı, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'tır. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltarak ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla çeşitli dönemlerde hazırlanmış belirtilen girişimler, beklenen etkiyi doğuramamıştır. Hatta GAP dışında kalan diğerlerinin kapsamlı bir uygulama şansı bulamamış olduğunu söylemek abartılı bir tespit olmayacaktır (TBMM, 2005: 2). Cumhuriyet'in kalkınma girişiminin bu zamana kadar dönemini genel bir değerlendirmesini yaptığımızda en büyük büyüme oranını kuruluşunun ilk 6 yılı içerisinde yani topyekûn kalkınma hedefinin olduğu yıllarda %11 seviyesinde yakaladığı görülmektedir . Sonrasında bu oranın hep altında gerçekleşen ekonomik büyümenin süreç içerisinde aldığı ortalama, yaklaşık %5 olup bu değer aynı zamanda ülkemiz için doğal büyüme oranı olarak da kabul edilmektedir (Eğilmez(a), 2014: 57, 58).

2.2.7.2 Avrupa Birliği Sürecinin Etkisi

Ülkemizdeki bölgesel politikalar konusunda özellikle 2000'li yıllarda Avrupa Birliği ile yaşadığımız ve devam eden süreçler yeni bir dönüm noktası niteliğindedir. Ancak konuya ilk etapta ülkemiz ile AB ilişkilerinin başlangıçtan bu yana nasıl geliştiğini inceleyerek başlanabilir.

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) Temmuz 1959'da tam üye olmak için başvurmuş olmasına rağmen Topluluk, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin yeterli olmadığı ancak tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmayı önermiştir. 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması'na göre ülkemizin AET'ye entegrasyonu için hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere üç kademeli bir süreç öngörülmüştür. 1996'da Türkiye'nin Gümrük Birliğine girişiyle sona eren geçiş dönemi ardından 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Avrupa Birliği'ne uyum süreci olarak bu dönemde, üye olana kadar siyasi ve ekonomik kriterlerin karşılanmasının diğer bir ifadeyle Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlanması gerekmekteydi. Günümüze kadar olan AB-Türkiye ilişkilerindeki en önemli ilerleme ise 17.12.2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlanması olmuştur. İçinde bulunduğumuz bu aşama başlangıçta AB müktesebatı ile ulusal mevzuat arasındaki uyumu sağlamaya yönelik tarama sürecinin ardından çeşitli müzakere

başlıklarının belirlenmesi belirli bir yol haritasına oturtulmuş olup söz konusu başlıklar üzerinden müktesebat uyum çalışmaları Temmuz 2018 itibariyle halen devam etmektedir (Barlın, 2010: 309, 310; AB Bakanlığı, 15.01.2016). Tüm bu gelişmelere bağlı olarak Avrupa Birliği ile birlikte bölgesel farklılıkları giderici çeşitli programlarda geliştirilmiştir. Türkiye ile AB arasında 3 Haziran 2008 tarihinde imzalanan IPA (Katılım Öncesi Mali Yardım Programı) Çerçeve Antlaşması'nın 5. Maddesinde, ülkemizin AB ile uyumuna yönelik şu 5 bileşen tespit edilmiştir (IPA, 2008: 6): Geçiş Evresi Desteği ve Kurumsal Yapılanma, Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarını Geliştirme ve Kırsal Kalkınma. Ayrıca Türkiye'nin geldiği yeni statüye bağlı olarak IPA kapsamında; Doğu Anadolu Kalkınma Programı, Türkiye Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı, Türkiye Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı, TR82 TR83 TRA1 Düzey 2 Bölgesel Kalkınma Programı ve TRA2 TR72 TR52 TRB1 Düzey 2 Bölgesel Kalkınma Programı hayata geçirilmiştir (Dinler, 2012: 223). Daha önce bir kısmının ulusal çerçevede ele alındığını gördüğümüz sayılan bu programlar, AB tarafından Türkiye'deki bölgesel kalkınmaya katalizör görevi görmesi amacıyla Çizelge 5'te verilen miktarlarda hibe olarak sözleşmeye bağlanmıştır (Reeves, 47).

Çizelge 5. AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları Bütçe Dağılımı

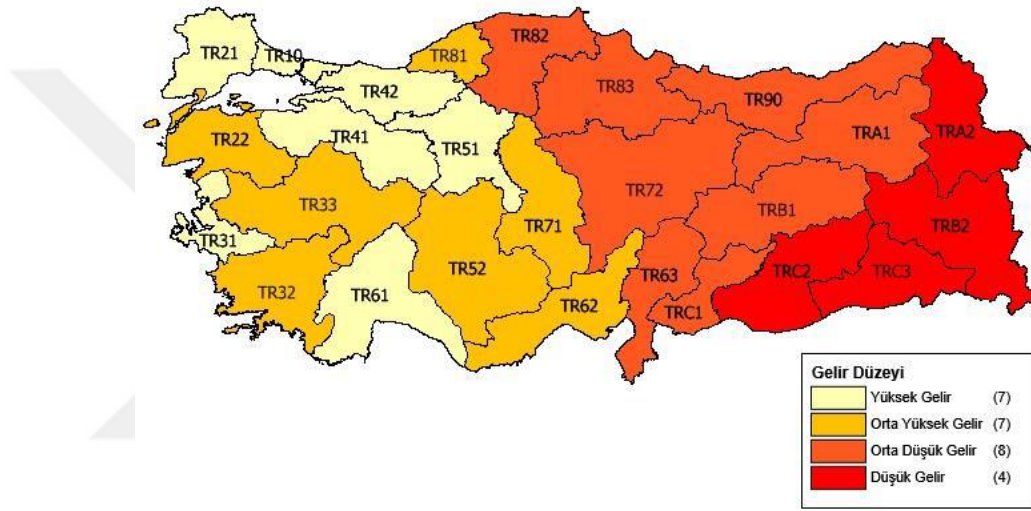
Program	Bütçe (Milyon Avro)		TOPLAM (Milyon Avro)
	AB Desteği (Milyon Avro)	Türkiye Katkısı (Milyon Avro)	
DAKP (TRB2)*	45	-	45
GAP*	47	-	47
TR82, TR83, TRA1	40	12,33	52,33
TR72, TR52, TRA2, TR	70	20,67	90,67
DOKAP (TR90)**	18	6	24
Sınır Ötesi İşbirliği***	15	4,5	19,5
TOPLAM	235	43,5	278,5
*DAKP ve GAP MEDA kapsamında planlanan programlar olup, ulusal katkı içermemektedir.			
** 2005 yılı programlamasında yer almakta olup, hazırlık çalışmaları devam etmektedir.			
*** Türkiye- Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programını içermektedir.			

Kaynak: Deniz Akkahve. "AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık". *1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları*. Ankara: TEPAV Yayınları. Eylül 2006. s.174.

AB'nin etkisiyle ülkemizde bölgesel kalkınma konusundaki süreçlerin hızlanmasının ilk işaretini DPT (Kalkınma Bakanlığı) bünyesinde Bölgesel Politika ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün kurulması olarak alabiliriz (Bilen, 2006: 265). Ancak stratejik planlamadaki kuramsal ve kurumsal yapı oluşturma konusunda çok önemli tecrübesi olan DPT'nin, uygulamada zayıf oluşu bölgesel düzeyde kalkınmayı yürütecek güçlü idari yapıların oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur (Barlın, 2010: 313-315, 334). Avrupa Birliği sürecinde bölgesel kalkınma anlamında somut olarak en önemli dönüşüm hiç şüphesiz Türkiye'nin gelişmişliğe göre belirlenmiş yeni bölge tanımları olmuştur. Ülkemizde genel olarak bilinen bölgeler, 1941 yılında gerçekleştirilen 1. Coğrafya Kongresi'nde topografya ve iklim koşulları esasına göre geliştirilen 7 coğrafi bölge sınıflandırmasıdır (DİE, 1999: 4; Karaalp, 2008: 10). Ancak Türkiye'nin AB'de aday ülke statüsü kazanması sonrasında bölgesel politika konusunda bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik etkin politika gütmeye ve bu yönde uzun vadeli strateji oluşturulması gereği ortaya çıkmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 19 Mart 2001 tarihli kararı ile kabul edilen AB müktesebatının Üstlenmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 8 Mart 2001 tarihli Çevre Konseyinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'nde kullanılan bölgesel sınıflandırmayı yapması kısa vadeli öncelikler kapsamında yer almıştır. Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafından 1970'lerde geliştirilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics-NUTS), bölgesel istatistiklerin tek bir mekânsal sınıflandırmaya göre üretilmesini temin etmek için hazırlanmıştır. DPT ve DİE'nin AB'de kullanılan bu sınıflandırmaya uygun yaptığı çalışma sonucu Bakanlar Kurulu'nun 28.08.2002 tarih ve 2002/4720 sayılı kararı ile ülkemiz için Şekil 10'da görülen 26 İBBS Düzey2 bölgesi tanımlanmıştır. Yerleşme merkezi kademelenmesi, bölge fonksiyonel ilişkileri ve coğrafi koşulları dikkate alan ve temel amacı bölgeler arası gelişmişlik farklarını AB bölgesel politikalarına benzer şekilde azaltılması olan bu yeni yaklaşımda Düzey2 bölgelerin gelişmişlik ve birbirlerine yakınlıklarına göre bir araya gelmesinden 12 adet Düzey1 bölge ve karşılığı Türkiye'nin illeri olan Düzey3 bölge oluşturulmuştur (Kırankabeş, 2013: 260; Öztürk, 2009: iii, 1; TBMM, 2005: 3). Ülkemiz açısından bu tip bir bölgelendirmenin diğer bir avantajını ise Çizelge 5'te

örnekleri verilen AB yapısal fonlarının söz konusu bölgelendirmeye göre hayata geçirilmesidir (Reeves, 45).

AB uyum sürecindeki ve bölgesel gelişme politika uygulamalarına temel teşkil eden söz konusu sınıflandırma, literatürdeki iki farklı istatistiksel yöntemden biri olan illerin ekonomik ve sosyal yapısına ilişkin değişkenler ile “Ward’ın Hiyerarşik Kümeleme Yöntemi” kullanılarak yapılan homojen bölge çalışmasıdır. Literatürdeki diğer yöntemse yerleşim birimleri arasındaki nüfus akışkanlığını bir başka ifadeyle göçü temel alarak “Devamlı Intramax Analizi” yöntemi ile yapılan fonksiyonel bölgelemedir (Öztürk, 2009: iii).

Şekil 10. Türkiye’nin İBBS’ye Göre 26 Bölgesi (Düzey 2)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı. 2014. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023. s. 95.

Türkiye’nin AB sürecinde dönüm noktalarından birisi olan 3 Ekim 2005 tarihi aynı zamanda bölgesel kalkınma konusunda da yeni bir dönem olmuştur. Bu yeni dönemi Dulupçu (2006: 234, 238), Kırankabeş (2013: 254) ve TÜSİAD’ın(2008: 15) ortak ve birbirini tamamlayan değerlendirmelerine baktığımızda; En önemli sonucun bu süreç tek başına yalnızca AB’ye indirgenmemesi gerektiği olduğu görülür. Diğer taraftan dünyada olduğu gibi Avrupa’nın bölgesel kalkınma anlayışı, kalkınma sürecini bölgeden başlatan ve bunun için yerel dinamikleri/potansiyeli harekete geçirmeye yönelik katılımcılığı yerelin tüm aktörlerine yayılmış bir yaklaşımdır. Birçok konuda olduğu gibi bölgesel kalkınma konusunda da “Avrupalılaşma” şeklindeki dışsal güdülenme sadece literatür ile sınırlı kalmamalıdır. Ancak ülkemizin bölgesel kalkınmada teorik ve

pratik hayatını doğrudan etkileyen bu yaklaşım kapsamında geliştirilmiş AB bölgesel politikalarının başarısının hala bir tartışma konusu olduğu da unutulmamalıdır. Türkiye ihtiyacına göre kendi çözüm araçlarını üretebilmeli ve kullanabilmelidir. Bu araçların başında gelenlerinden birisi hiç şüphesiz kalkınma ajanslarıdır.

Şekil 10'dan takip edilebilecek 26 bölgeye gelir açısından bakıldığında, batı-doğu arasındaki gelir farkı ortadadır. İşte bu noktada yukarıda bahsedilen araçlara sahip olmak kadar önemli diğer konu bu araçların nasıl kullanıldığıdır. Söz konusu kullanımın esaslarını belirleyen unsur ise bölgesel politikalar olmalıdır. Daha önce üzerinde durulan Onuncu Kalkınma Planı, bölgesel kalkınmayı Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik çatısı altında belirlemiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 119). Bunun yanı sıra ülke ihtiyaçlarına göre ortaya konan ve bir sonraki bölümde üzerinde durulacak olan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023 dönemi için ayrıntılı politika uygulamalarını açıklamıştır. Öyleyse ülkemiz coğrafyasında uzun süredir varlığını koruyan farklılıkları gidermek, avantajlı bölgelerin rekabetçi üstünlüklerini artırmak için geriye kalan, kurulan ajansların belirlenmiş politikalar çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamaktır.

2.2.7.3 Mevcut Durumda Geline Nokta

Bölgesel kalkınma ile ilgili daha önceki bölümlerde yaptığımız incelemelerde, bölgesel farklar ve bölgesel rekabet şeklinde temel bir ayrımla karşılaşmıştı. Bölgesel kalkınmanın gelişim sürecinde ilk etapta bölgesel farkların, 90'lı yıllar sonrasında ise özellikle küreselleşmenin etkisinde bölgesel rekabetin üzerinde durulduğunu görmüştük. Yakın bir dönemde ülkemiz gündeminde yer almaya başlayan bu konuyu Türkiye özelinde ele aldığımızda da benzeri bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Bir başka ifade ile ülkemizde bölgesel kalkınma konusunda ağırlıklı olarak bölgesel farklara yoğunlaşıldığı, daha yeni yeni bölgesel rekabetçi avantajların değerlendirilmeye başlandığı gözlemlenmektedir.

Bugün ülkemizin önemli bir sorunu olarak görülen bölgesel farkların ortaya çıkış nedenleri arasında; iklim, yer altı ve yer üstü zenginlikler, ulaşım/iletişim imkânları gibi coğrafi koşulların yanı sıra bir o kadar önemli olan ve daha önceki bölümlerde bahsedilen tarihsel faktörler etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 93, 94). İktisadi, sosyal ve siyasi alanda sebep olduğu birçok sorunu beraberinde getiren (Kırankabeş, 2013: 253) bölgesel farklar ülke refahımızın önünde büyük engel teşkil

etmektedir (TÜSİAD, 2008: 13). Doğu-batı bölgeleri arasında gelir düzeyi dağılımının görüldüğü Şekil 10'a baktığımızda kişi başı GSYİH düzeyi batı bölgelerinde Türkiye ortalamasının üzerindeyken, doğu bölgelerinde tam aksidir. Bu kronik problem gelişmiş coğrafyaya doğru olan göçü canlı tutarak, çarpık kentleşme ve asayiş sorunlarının yanı sıra çok daha tehlikeli görünen ayrılıkçı hareketlere zemin hazırlamaktadır (TEK, 2004: 1). Çok yüksek olarak değerlendirilen söz konusu eşitsizlikler, Türkiye'nin bölgesel kalkınmaya ilişkin AB'ye katılım stratejisinin merkezinde yer almaktadır (Reeves, 39). Yalnızca son dönemde önemli ilerlemeler kaydedilen AB'ye girme çabası olarak değil bunun daha öncesi 1960'lı yıllardan bu yana bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltma amacını güden politikalar uygulanmış olmasına rağmen β -yakınsama ve σ -yakınsama yöntemlerinden yararlanılarak yapılan bazı ölçümlerde söz konusu farklarda azalma değil artış olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (TEK, 2004: 9). İstenilen sonuçlara ulaşamamasının öne çıkan nedenleri arasında, ortaya konan politikaların ülke dışından belirlenerek güdülenmesi sonucu bunların politikacı ve bürokrasi cephesinde yeterince sahiplenilmemesinin yanı sıra bu politikaların fiili olarak uygulanmadığı ya da uygulandıysa bile eksik/özensiz oluşu sayılmaktadır (TÜSİAD, 2008: 93). Tabi ki bu noktada yapılan değerlendirmelerde, bir bölgenin büyümesinin sahip olduğu eğitim-bilim-teknoloji düzeyi, çalışma hayatı, yurtiçi tasarruf oranı, yatırım-teşvik-vergi-sanayi politikaları gibi burada sayılamayan çok sayıda faktörün ve bunların karmaşık etkileşiminin etkisi altında olduğu unutulmamalıdır (TİSK, 2012: 7). Ancak ortaya çıkan tabloya iyi taraftan bakıldığında, Türkiye'nin bölgesel farklılıklar konusunu gündeme alması ve çözüm önerileri üzerinde tartışması onun bu konuda kapasite geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Hal böyle olduğunda sadeleştirme gibi yapılacak bazı mevzuat değişikliklerinin siyasi iradeyle desteklenmesi bölgesel kalkınma konusunda hedeflenen sonuçlara yaklaşılmamasını sağlayabilir (Ersoy, 2006: 230). Bu açıdan bakıldığında da açıkça görünen en temel nokta, bölgesel kalkınmada ilk etapta hedeflenen bölgesel farkların giderilmesi için güdülenmenin ülke içinden gelmesi ve ülke kaynaklarının kullanılması olmalıdır (Reeves, 48).

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de önemli gündem maddeleri arasında yer alan bölgesel gelişme konusunda belirlenmiş olan politikalarda; sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri her

zaman altı çizilen konulardan olmuştur. Bölgesel gelişme üzerinde AB ile olan ilişkilerimizde geline nokta ise mekânsal bazlı politikaların planlama hiyerarşisi içerisindeki önemini artırmıştır (DPT, 2004: 1). Türkiye üst ölçekli nitelikte mekânsal plan olarak Ulusal Kalkınma Planı (Ülke Fiziki Planı), Bölge Planı ve Çevre Düzeni Planını (Alt Bölge Planı), İmar Planı olarak adlandırılan fiziki planlama da Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı'nı kullanmaktadır (Demirel, 2009: 8). Hiyerarşik üstünlük kriteri olarak daha çok ölçeğin alındığı planlama sisteminde belirsiz ölçekli mekânsal planlar, fiziki planlardan üstündür. Ancak ülkemizdeki planla sistemine yönelik yasal düzenlemeler oldukça sık değişikliğe uğraması nedeniyle bu iki tür plan ilişkisi genel hatlarıyla Çizelge 6'da görüldüğü gibi verilebilir.

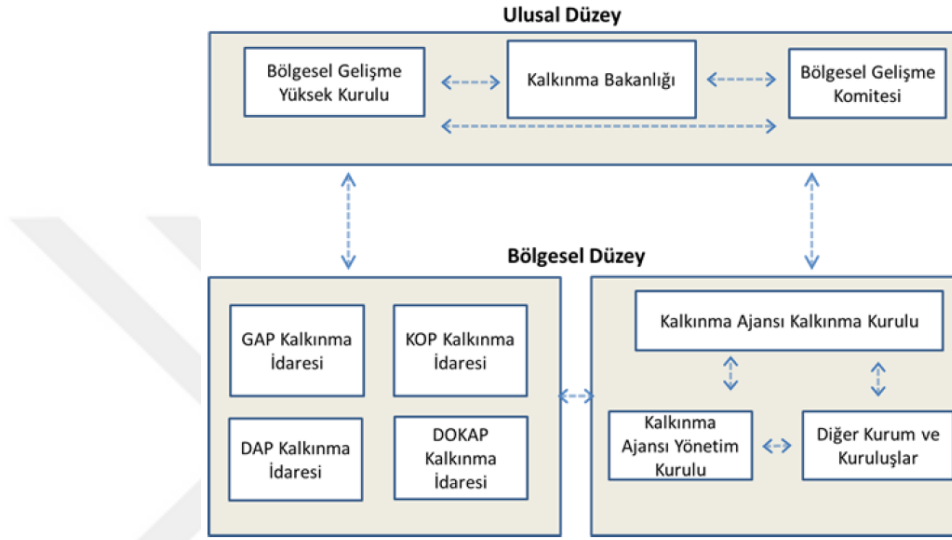
Çizelge 6. Genel Hatlarıyla Türkiye Planlama Hiyerarşisi

PLAN ADI	PLANLAMA ALANI	ÖLÇEK	HUKUKİ DAYANAK
Bölge Planı	Bölge	Belirsiz	3194 Sayılı İmar Kanunu
İl Çevre Düzeni Planı	İl sınırları içinde kalan alan	Belirsiz	5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu
Metropolitan İmar Planı	Metropolitan alan	Belirsiz	3194 Sayılı İmar Kanunu
Çevre Düzeni Planı	Havza ve bölge	1/ 50.000 ve 1/100.000	5491 Sayılı Yasa ile Değişik 2872 Sayılı Çevre Kanunu
Nazım İmar Planı	Büyükşehir belediye sınırları içinde kalan alan	1/ 25.000	5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu
Nazım İmar Planı	Belediye ve mücavir alan	1/ 5.000 ve 1/ 2.000	3194 Sayılı İmar Kanunu
Uygulama İmar Planı	Belediye ve mücavir alan	1/ 1.000	3194 Sayılı İmar Kanunu

Kaynak: Melih Ersoy. "İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu". *1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunulmuştur*. Ankara: TEPAV Yayınları. Eylül 2006. s. 225.

Bölgesel kalkınma konusunda Türkiye'nin atmış olduğu dönüm noktası niteliğindeki bir adım, 17.08.2011 tarihli Resmi gazetede yayımlanan 649 sayılı KHK'nın 30. Maddesi (Resmi Gazete, 2011) ile üst düzey makamlardan (başbakan, ekonomi ile ilgili bakanlar ve müsteşarlar) Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi'nin kurulması olmuştur. Komite, bölgesel kalkınma konularının teknik düzeyde tartışıldığı ve Kurul'un karar almasına yönelik önerilerin geliştirildiği platform iken Kurul bölgesel kalkınmaya ilişkin konulardaki karar organıdır. Komite'nin ilk ve en önemli görevi bölgesel gelişme alanında ulusal düzeyde politika önerileri geliştirmektir. Komite ve Kurul'un sekretarya işlerini yürütmekle sorumlu Kalkınma Bakanlığı'nın bölge düzeyinde başta kalkınma

ajansları olmak üzere kalkınmayla ilgili diğer kurumların katkıları ile hazırlayacağı Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin (BGUS) teknik olarak Komite'de görüşüldükten sonra karar için Kurul'a gönderilir. Şekil 11'de görülen bu yapının diğer önemli bir görevi; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesinin (KOP) için kurulan idarelerin proje özelindeki yönlendirmelerini de bölgesel kalkınma süreçleriyle entegre etmesidir.

Şekil 11. Türkiye Bölgesel Kalkınma Kuramsal Yapısı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023. s. 88.

Kısaca BGUS; bölgesel gelişimin ulusal düzeyde genel çerçevesinin belirlendiği, bir başka ifade ile ulusal politikalarla bölgesel politikaların uyumlaştırıldığı strateji belgesidir. Hazırlanan bölge planları diğer ulusal ya da bölgesel strateji belgelerini dikkate alırken, kalkınma için önemli olan bölgeler arası senkronize bir süreç için asıl olarak bu dokümanı dikkate alması gerekmektedir. Bu çerçevede 2014-2023 dönemi için hazırlanmış ilk BGUS dokümanındaki stratejiler; *Bölgesel Gelişmişlik Farkları Azaltılarak Refahın Ülke Sathına Daha Dengeli Yayılması, Tüm Bölgelerin Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Rekabet Güçleri Artırılarak Ulusal Büyümeye ve Kalkınmaya Katkılarının Artırılması, Ekonomik ve Sosyal Bütünleşmenin Güçlendirilmesi ile Ülke Geneline Daha Dengeli Bir Yerleşim Düzeni Oluşturulması* şeklinde dört genel amaca ulaşmaya çalışmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 101). BGUS'un çok daha önemli bir katkısı ise Şekil 12'de görünen ülkemizin bölgesel kalkınma politikasının ana çerçevesini oluşturmasıdır.

Şekil 12. Türkiye'nin Bölgesel Gelişme Politika Çerçevesi

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı. 2014. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023. s. 101.

2.3 Kalkınma Ajansları

Halkier'e (2006: 17) göre: “*Merkezi hükümet ve yerel yönetim ana yapısının dışında, çoğunlukla ‘yumuşak’ politika araçlarını entegre biçimde kullanarak yerel iktisadi kalkınmayı destekleyen, bölgesel bazda yerleşik, kamu tarafından finanse edilen kurumlar*” olarak tanımlanan kalkınma ajansları, 1990’lı yıllarla birlikte kendini iyiden iyiye hissettiren küreselleşme sonucunda bölgesellik niteliği eklenerek bölgesel kalkınma şeklinde ortaya çıkan yeni iktisadi yaklaşımın en önemli aktörleridir (Karasu, 2009: 1). Geleceği planlayıp buna ulaşmak için gerekli faaliyet ve önceliklerin sistematik olarak belirlendiği, ortak karar alma ve hareket etme mantığı olan stratejik planlama üzerine inşa edilen bu yeni bölgeselcilik anlayışında tüm bölgeler ayrı ayrı ele alınmaktadır. Daha çok bölgesel kalkınma ajansları eliyle bölge düzeyinde geliştirilen stratejik planların diğer bir ifade ile bölge planlarının hazırlanmasında her bölgenin kendine has ekonomik, sosyal ve coğrafi durumuna göre farklı vizyonlara sahip olmasına rağmen bunların merkezi yönetimin gözetiminde şekillenmesi ulusal düzeyde ortak hareket edebilme kabiliyeti sağlamaktadır (Altun, 2009: 69). Bu açıdan bakıldığında daha önce ulusal düzeyde tanımlanan politikaların bölge ölçeğinde yerel aktörlerin de söz sahibi olduğu

yönetişim sistematğinde yeniden tasarlanarak uygulanabilme imkânı bulması, ulus devletin bölge düzeyindeki rolünün sınırlandırıldığı yeni bir kurumsallaşmanın gelişmesine katkı sağlamaktadır (Karasu, 2009: 7). Söz konusu kurumsallaşmanın en somut çıktısı olan aynı zamanda bir bölgenin toplu çıkarlarını gözeten kuruluşlar olarak kalkınma ajansları incelendiğinde ortak sayılabilecek amaçları arasında: i)Bir yandan yerel aktörler arasında işbirliğine çaba sarf ederken öte yandan yerel ile merkezi kurumlar arasında köprü olmak, ii)Bölgenin kalkınma problemlerini analiz etmek, sonuçlara göre strateji geliştirmek ve geliştirdiği bu stratejileri merkeze aktarmak, iii)Bölgenin maddi ve manevi kaynaklarına dayalı içsel potansiyelini tespit etmek sonrasında gelişmesinin yanı sıra takibi için çaba harcamak, iv)Kurduğu yönetim ağı ve bölge üzerinde yaptığı incelemelere göre ihtiyaç duyulan alanlarda proje geliştirilmesini teşvik etmek, geliştirilen projelere kaynak aktararak ya da aktif rol olarak destek olmak ve v)Bölgenin tanıtımını yapmak, yaptırmak ya da buna katkı sağlamak sıralanabilir. Genelde açıklanan bu amaçlar temelinde kurulan kalkınma ajansları, pratik hayatta kendilerini kamu ve özel sektörün benzer politika önerilerinin yanı sıra bunların çatışan çıkarları arasında bulmuşlardır. Bazı ülkelerdeki ajansların rolü daha çok strateji geliştirme düzeyinde devam ederken bazı ülkelerde ise diğer aktörleri etkilemeye çalışan bir hal almıştır (Halkier, 2006: 25).

2.3.1 Genel Çerçevesiyle Dünyada Kalkınma Ajansları

Ülkemiz literatüründe ağırlıklı olarak ABD’de kurulan Tennessee Vadisi Otoritesi, kuruluş belgesinde ortaya konan hedefler nedeniyle bilinen ilk bölgesel kalkınma ajansı sayılmaktadır. Söz konusu kuruluş incelendiğinde, Büyük Buhranın yaşandığı dönemde Amerikan başkanı Roosevelt’in ortaya koyduğu ekonomideki yeniden yapılanma politikalarına paralel şekilde Tennessee’da 1933 yılında Tennessee Vadisi Otoritesi kurulduğu görülmektedir (TVA, 22.01.2016). Kuruluş belgesinde (Tennessee Valley Authority Act) belirlenmiş olan temel hedeflerine bakıldığında ise bunlardan birisinin bölgenin (yani Tennessee Vadisi’nin) ekonomik kalkınmasını sağlayarak hayat kalitesini yükseltmek olarak belirlendiği görülmektedir. Bölgenin o dönemdeki önemli diğer konuları enerji ve çevre olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluşun zaman içerisinde değişen koşullara bağlı olarak farklı görevler üstlenmiş olsa da 2010’lu yıllardaki hedeflerinin başlangıç hedefleri ile aynı olduğu görülmektedir. OECD ise bugünün anlayışındaki ilk kalkınma ajanslarının II.

Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'da kurulduğunu ileri sürmektedir. Avrupa coğrafyasında kurulanlara baktığımızda bazılarının yerelleşmenin araçları bazılarının ise merkezi politikalar için yerel araçlar gibi birbirinden farklı yapılarda kurulmuş olmalarının yanı sıra hepsi için ortak söylenebilecek bir durum ise bunlar zaman içinde önemli değişimler geçirmiş olduklarıdır (Halkier, 2006: 23; Harding, 2006: 137). Avrupa dışındaki coğrafyada ise Dünya Bankası hazırladığı raporlar ile kalkınma ajanslarının kurulmasında aktif rol almıştır (Karasu, 2009: 8). Dünya üzerinde ilk kurulan ajanslar noktasında farklı düşünceleri olmasına rağmen devamında ajansların gelişim seyri için OECD (2009: 2, 3), Tamer (2008: 6), Can (2011: 34-38), Yılmaz (2011: 72, 73) ve Barlin (2010: 336) şu şekilde ortak noktada buluşmaktadır: Bugün dünya çapında sayıları 15.000 bulan ajansların kurulma dönemleri kıta bazında incelendiğinde, Kuzey Amerika'da 1960'lı, Doğu Asya'da 1980'li, Latin Amerika-Güney Asya, Afrika, Doğu Avrupa'da içinde bulunduğumuz son on yılda kurulduğu görülmektedir. Avrupa'da ise bölgesel kalkınmaya verilen önem dünya tarihi için önemli bir dönüm noktası olan II. Dünya Savaşı sonrasında artmıştır. Özellikle sürdürülebilir nitelikte bölgesel ekonomiyi canlandırmak için ilk etapta 1950'li yıllarda İtalya, Fransa ve Belçika'da kurulmuştur. Bunu 1970'li yıllarda İngiltere ve Hollanda'da kurulan kalkınma ajansları izlemiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde İspanya, Almanya ve İrlanda benzeri girişimlerde bulunmuştur. Geri kalan birçok Avrupa ülkesinde Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine girdiği 1990'lı yıllarda özellikle Avrupa Birliği fonlarından etkin bir şekilde faydalanmak için kalkınma ajansları kurulduğu gözlenmektedir. Ülkemizde ise bu süreç 2006 yılında kurulan iki pilot uygulamayla başlamıştır. Bölgesel kalkınma ajansları Batı Avrupa'daki ülkelerin büyük bir kısmında uygulanan bölgesel politikaların bir aktörü haline gelmiştir. Neredeyse dünya genelinde kurulan ajanslar incelendiğinde, bunların standart bir yapısı olmadığı gibi, yasal statüleri, yönetim şekilleri, görevleri, faaliyetleri ve finansal yapıları itibarıyla farklılık göstermektedir. Ancak merkezi ve yerel yönetimin dışında, ağırlıklı olarak geleneksel olmayan politika araçlarını kullanan ajansların ortak hedeflerinin şunlar olduğunu görüyoruz:

1. Ulusal ve uluslararası yatırım çekmek,
2. Bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesini sağlamak ve
3. Kalkınmaya yönelik stratejiler belirleyerek işbirliği çerçevesinde bu stratejilerle ilgili kurum ve kuruluşlara destek olmaktır.

Finansman kaynağı olarak kamu fonları, faaliyet gelirleri, özel sektör kaynaklı fonlar ve uluslararası fonları kullanabilmektedirler. Kuruluş şekillerinde ise belediyeler arası, kar amacı gütmeyen organizasyonlar, sınırlı sorumlu şirketler, kamu/özel hukuk kuruluşu, kamusal sınırlı sorumlu şirket, vakıf, limitet şirket, ortak hisseli şirket ya da sivil toplum kuruluşu gibi farklılar olduğu görülmektedir.

2.3.2 Türkiye’de Kalkınma Ajansları

Ülkemizdeki gelişmiş ekonomilerin bölgesel kalkınmayla ilgili faaliyetlerini takip eden bazı sivil inisiyatifler, proaktif bir yaklaşımla bölgesel kalkınmayı hedefleyen çeşitli yapılar oluşturmuştur. Bunlar arasında; Ege Ekonomisini Geliştirme Vakfının kurduğu Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı (EBKA), Mersin Ticaret Odası bünyesinde kurulmuş olan Mersin Kalkınma Ajansı, Akdeniz’deki bazı sivil toplum kuruluşunun birlikte kurduğu Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfı (BAGEV) ve Tokat’taki Kelkit Havzası Kalkınma Birliği (Kelkit Platformu) sayılabilir (Akın, 2006: 296; TBMM, 2005: 6). Kamunun müdahalesi olmayan söz konusu girişimler, ülkemizde de yerel kalkınma konusunda bir kamuoyu bilincinin oluştuğunun habercisi niteliği taşımaktadır. Bunların ardından atılan en kapsamlı ve somut adım ise kamu eliyle (Kalkınma Bakanlığı) kalkınma ajanslarının kurulması olmuştur.

Tez çalışmasının araştırdığı sonuç olan ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının bölgesel yakınsamaya etkisine yönelik çarpıcı bir değerlendirmeye Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı’nın (TEPAV) yaptığı iki sempozyumun karşılaştırmasında ulaşılmıştır. Şöyle ki; TEPAV’ın düzenlediği Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumları, her seferinde bölgesel kalkınma ile ilgili farklı konuları ele alan ülkemizdeki en önemli platformlarından. “Kalkınma Ajansları” konusu ise bu organizasyonların ilkinde (ülkemizde ajansların kurulduğu 2006 yılında) ve dokuzuncusunda ele alınmıştır. Kalkınma ajanslarının kurulması ile ülkemizde yeni bir döneme giren bölgesel kalkınma politika ve uygulamaları için 2006 yılında yapılan değerlendirmede (TEPAV, 2006: 1) Türkiye’nin önünde uzun bir yol olduğu ve kalkınma ajanslarının yerel ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşılmıştı. Aynı platformun dokuzuncusunu düzenlediği 2014 yılına gelindiğinde ise sempozyumdaki tartışma bölümünde kalkınma ajansları ile ilgili şu değerlendirmeye rastlanmaktadır

(TEPAV, 2014: 56): “belli bir ölçeğin üstüne çıkmayan fon büyüklüğü etki etmiyor aslında, bunu çok net teyit etti. Bizim kalkınma ajanslarına aktardığımız kaynağa baktığımız zaman bu para ile bu iş olmaz. Yıllık 400-500 milyon TL ile bu iş olmaz. Çünkü sunumdan şunu çok net görüyoruz. Belli bir ölçeğe kadar kurumların öneminin olmaması bu verilen paranın bir sosyal transfer olarak harcandığını gösteriyor, kurumlara çok ihtiyaç olmayan, doğrudan bireylerin alıp harcadığı bir para olarak görünüyor.”

Kalkınma ajanslarının kurumsal yapısı ile ilgili bu bölümde incelenen örgüt ve mevzuat yapısı dışında ajansların Sayıştay tarafından denetlenmeye başlanması, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın mekânsal planları sonrası ajansların varlık sebebi sayılabilecek bölge planlarının yaptırım gücü, personel özlük haklarının zaman içerisindeki değişimi gibi birçok konu da ele alınabilirdi. Ancak tez çalışması ile ulaşılmaya çalışılan hedeften çok fazla uzaklaşmak istenmemesi nedeniyle bahsedilen konulara girilmemiştir.

2.3.2.1.1 Kuruluş Dönemleri

Dünya ölçeğinde değerlendirildiğinde kalkınma ajansı deneyiminden en fazla faydalanan hiç şüphesiz Avrupa’dır. Bu nedenle ülkemizde kurulan ajanslar için başlangıçta Avrupalı akademisyenlerin verdiği görüş ya da öneriler biraz daha ehemmiyetlidir. Örneğin Walburn, ekonominin ana aktörlerinden işletmelerin dünyasının bürokratik işlemlere uyum sağlama konusunda sorunlar yaşaması nedeniyle, ajansların mali desteklerden ziyade bölge paydaşları ile sürekli etkileşim içerisinde bölgenin bilgi merkezi olmasının çok daha uygun olacağını önermiştir (Walburn, 2006: 59). Harding ise ülkemizde kurulan ajanslar için Walburn’un önerisindeki paydaşlarla iletişim noktasını biraz daha ileri taşıyarak, ajansın başarısının sürekli iletişim içerisinde olduğu özellikle kamu dışındaki paydaşların kapasitelerine bağlı olduğu bu sebeple bunların kapasite artırımında da ajansların sorumluluk almaları gerektiğini ileri sürmüştür (Harding, 2006: 137, 158).

Türkiye’de kalkınma ajansları, 58. hükümet döneminde hazırlanıp tamamı 59. hükümet tarafından benimsenen Acil Eylem Planında belirtildiği şekilde hizmet alanı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması da (NUTS-İBBS) Düzey 2 olarak belirlenmiş bölge birimleri olarak kurulmuşlardır (TBMM, 2005: 4). İlk kalkınma ajansları İzmir Kalkınma Ajansı ve Çukurova Kalkınma Ajansı olarak 2006 yılında

daha önce bahsedilen sivil inisiyatiflerin geliştiği yerlerde kurulmuştur. Ajansların kurulduğu bu ilk dönemde kamuoyunda ajanslarla ilgili en fazla tartışılan konu, dışardan dayatmayla ülkemizi bölmeye yönelik yeni bir yapılanma olduğuydu. O dönemde Ajansların kuruluş çalışmalarında birinci dereceden sorumlu kamu kurumu, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğüydü. Ajanslara yönelik ortaya konan hatta bir dereceye kadar da aşırı olarak nitelendirilebilecek bu eleştirilerin anlamlı olmadığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürü Ahmet YAMAN tarafından verdiği röportajda bizzat şu şekilde ortaya konmuştu (Yaman, 21.01.2016): *“Esas itibarıyla kalkınma ajanslarının temel felsefesi ve fikri altyapısı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına dayanmaktadır. Bölgelerde ajans türü yapıların kurulması gerekliliği daha o dönemde, 1963’te hazırlanan planda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak hem merkezde, hem de bölgelerde ihtiyaca elverişli teşkilat ve yeterli personelin eksikliği, istikrarsız ekonomik ve siyasi konjonktür nedeniyle hayata geçirilememiştir. Benzer şekilde Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da kalkınma ajanslarının kurulması politikası çok net bir şekilde vurgulanmıştır. Bu kadar realiteye ve köklü çabalara rağmen, kalkınma ajanslarının AB tarafından dayatılmış bir proje olduğunu iddia etmek doğru değildir. AB üyeliği ile ilişkili olarak gündeme gelmesi, diğer birçok alanda olduğu gibi, konuyu daha görünür ve kamuoyuyla paylaşılır hale getirmiştir. Diğer taraftan kanun yakından incelendiğinde görülecektir ki Ajansın federal yapıyla veya ülkemizin merkez-taşra idari yapılanmasıyla yakından veya uzaktan ilgisi yoktur. Yeni bir idari kademelenme olmadığı gibi tamamen teknik ve ekonomik konularda çalışan bir kurum olduğu açıktır. Anayasa mahkemesinin verdiği karar (Resmi Gazete, 2008), ajansın hem statüsü bakımından, hem de idari sistemimiz içindeki yeri bakımından durumunu netleştirmiş ve bu konudaki tartışmalara son noktayı koymuştur. Bu yüzden ajansları AB’nin federalleşme dayatmasının bir aracı olarak görmek yanlıştır; eksik bilgiye dayalı bir yorumdur; konuyu yanlış bir platformda ve yanlış kavramlarla tartışmaktır. Kalkınma ajansları bölgesel düzeyde kalkınma politikalarının oluşumuna yardım edecek ve bunların stratejik plan mantığıyla hayata geçirilmesini, izlenmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak, bölgesel nitelikli teknik kurumlar olarak tasarlanmıştır.”* Kurulmalarının üzerinden 12 yıl geçen ajanslarla ilgili geline nokta bakıldığında, bu kaygıların hayat bulmadığı görülmektedir.

Ülkemizde kurulan 26 kalkınma ajansı, günümüze kadar olan dönemde, farklı yerel dinamiklerin etkisinde yapmış olduğu uygulamalarla birlikte sonradan oluşturulan mevzuatla istenenden farklı bir pozisyona gelmiştir. 5449 sayılı ajansların kuruluş kanunu gerekçesinde öngörülen yerelde etkin, özerk ve hızlı karar alabilen bir yapı yerine, ikincil mevzuat düzenlemeleriyle uygulamada beklenen noktaya ulaşamamıştır (Can, 2011: 88). Günümüzde ajanslar kendinden beklenen birçok görev içerisinde özellikle hibe desteği veren kuruluş kimliği ile ön plana çıkmışlardır. Ancak başlangıçta hangi amaçla ve ne için kurulduğunu anlama konusunda değerlendirme yapmak isteyen herkesin, Tez çalışması kapsamında da farklı yerlerde atıfta bulunulan 5449 sayılı kanunun gerekçesini gözden geçirmesi gerekmektedir. Söz konusu gerekçeye bakıldığında, sürdürülebilir bölgesel kalkınma anlamında çok ciddi ulusal ve uluslararası hem teorik hem de pratiğin incelenmesi sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede bahsedilen gerekçede önemli görülen kısımlar şu şekilde sıralanabilir (TBMM, 2005: 3-13):

- ✓ Türkiye bölgesel gelişme alanında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin gereklerinden sonucu ortaya çıkan İBBS bölge düzenlemesini; yerleşim merkezlerinin kademelenmesi, iller arasındaki fonksiyonel ilişkileri, coğrafi koşulları ve istatistik toplama ve plan yapma kriterlerine göre belirlemiştir.
- ✓ ABD ve AB ülkelerin de 1950'lerden günümüze farklı yapı ve statülerde kurulan ajanslar bazı bölgelerin gelişmesinde asli rol oynamışlardır. Avrupa'da 200'ü aşkın ajans faaliyettedir. Bunların 150'sinin üyesi olduğu Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) örgütlenmesi vardır.
- ✓ Bölgesel planlama anlayışında 90'lardan sonra ciddi değişimler olmuştur. En temel değişim bölge planlarının merkezden değil bölgeden yapılabileceğinin genel kabul görmesidir. Ayrıca planların dinamiklerini etkileyen en büyük etken olarak küreselleşme ön plana çıkmıştır.
- ✓ Küreselleşen dünyada rekabet üstünlüğünü bölge düzeyinde sağlamak ancak bu düzeyde oluşturulan esnek kurumsal yapılarla mümkün olabilecektir. Rekabetin artık ülkeler arasından ziyade bölgeler arasında olduğu düşünüldüğünde çabuk karar alıp uygulayabilen ajansların önemi bir kat daha artmaktadır.

- ✓ Kalkınma Ajanslarının Faydaları: i) Bölgede faaliyet gösteren belediye ya da Sivil Toplum Kuruluşu gibi kuruluşların yerine geçmemenin yanı sıra doğrudan uygulama yapmaması, ii) Gereksiz, verimsiz ya da mükerrer projelerin önüne geçilmesi, iii) Makro ve mikro ölçekler arasında orta düzeyde planlama yapabilmesi, iv) Bir yandan küresel düzeyde yaşanan gelişmeleri yerel düzeye aktarırken, diğer taraftan da yerel potansiyeli, varlıkları, üstünlükleri ve özgünlükleri küresel pazarlara taşımada köprü görevini üstlenmesi, v) Kişi, kurum ve kuruluşların eş finansmana dayalı ortak proje üretme kültürü ve yeteneğini geliştirme, vi) Bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirecek kurumlarla aktif işbirliği ve koordinasyon içinde bulunma, vii) Ulusal politikaların oluşturulmasında kritik nitelikteki yerel bilginin Merkezi taşınması ve sürekliliğinin sağlanmasında, viii) Ülkemizin Avrupa Birliği ile yürüttüğü sürece de bulunduğu duruma bağlı olarak Avrupa Birliği hibelerinden etkin bir şekilde yararlanması.
- ✓ Özetle; bölgeler arası gelişmişlik farkları, yerel ve küresel rekabetteki değişimler, Avrupa Birliğine uyum sürecindeki değişimler, çevresel duyarlılıktaki artış ile birlikte yerel kalkınma taleplerindeki artış nedeniyle ajanslar kurulmalıdır.

Söz konusu gerekçe incelendiğinde teorik olarak ideal seviyede olduğu değerlendirilen ajanslarla ilgili kamuoyunda en fazla tartışılan konunun ulusal bütünlük için risk teşkil etmesi anlamsız görülebilir. Ancak Anayasa Mahkemesine kadar taşınan tartışmanın kaynağına bakıldığında, Cumhuriyet tarihinde bölgesel kalkınma ile ilgili geçmişte gündeme gelmiş (“2.2.7.1 Tarihsel Gelişimi” başlığı altında açıklanmıştır.) benzeri konular için aynı dinamiklerden beslenmesi bu noktaya anlamlı bir açıklama getirmektedir. Sebebi ne olursa olsun yeni bir idari yapılanma olarak kurulan ajanslar için başlangıçta elde edilen sonuç, ajans faaliyetlerinin 2008’in ilk aylarına kadar etkin bir şekilde gerçekleşmeyişi olmuştur (Altun, 2009: 151). Açıklanan tartışma ve hukuki sürecin asıl etkisi Kanunun gerekçesinde ajanslar için yukarıda tanımlanan misyonun, oluşturulan ikincil mevzuatla fiili olarak pek yaşama imkânı bulamadan resmi olarak sınırlandırılmasında göstermiştir.

Kurulmalarının hemen ardından gündeme gelen konulardan birisi ise ulusal bütünlüğü tehdit etmesinin tam aksi olan aşırı merkeziyetçilik eleştirileri olmuştur. Gücün ve otoritenin yeniden dağıtılması şeklinde nitelendirilen benzeri düşüncelere örnek olarak DSİ ve Karayolları bölge müdürlüklerinin yerel üzerindeki etkileri verilmiştir (Karasu, 2009: 14, 16). Konuyu biraz daha açıklamak gerekirse, söz konusu etki 3194 sayılı imar kanunun 8. maddesinde bölge planlarının (Resmi Gazete, 1985): *“Bölge planları; sosyoekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı yapar veya yaptırır.”* şeklindeki bir strateji dokümanı olmasından kaynaklanmaktadır. Kalkınma Bakanlığı, ajansların kurulması ile birlikte bu maddede bahsedilen yaptırma yetkisi kullanarak 2010-2013 ve 2014-2023 bölge planlarını ajanslara hazırlattırmıştır. Daha önce merkez düzeyinde ve sınırlı bölgeler için hazırlanmış bölge planları varken ajansların kurulması ile birlikte Türkiye’nin tamamı için hem de yerelin yerinde bilgisiyle hazırlanabilmiştir. Ancak plan onayının Bakanlık’ta olması, elde edilen detaylı yerel bilgiye göre oluşturulan stratejilere Bakanlık tarafından müdahale edilebilmesine dolayısıyla geçmişe nazaran çok daha sert bir merkeziyetçi yapıya kavuştuğu düşünülmüştür. Ancak uygulamaya geçildiğinde yani ajanslar 2009 ve 2010 yıllarında ilk bölge planlarını oluşturduktan sonra 8. maddede belirtilen kapsamında yereldeki önemli konularla ilgili yerelde alınan kararlarda ajanslara çok fazla görüş sorulduğuna rastlanmamaktadır. Fiili olarak uygulama bulmayan bu durum resmi olarak Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nin (Resmi Gazete (a), 2014) oluşturulması ile tasdiklenmiş oldu. Söz konusu yönetmelikle Mekânsal Strateji Planı tanımı kapsamında, bölge planı gibi katılımcı bir yaklaşımla hazırlanacak, onun verdiği kararları verecek ve diğer planlar üzerindeki etkisi onun gibi olan ancak sözel kısmı bulunmayan bir çeşit şematik plan türü ortaya konmuştur. Ajanslar açısından konunun daha da önemli boyutu bu planın yapılması/yaptırılması Çevre ve Şehircilik Bakanlığı eliyle olmasıdır. Sonuç olarak ortaya çıkan bu yeni planlama düzeninde ajansların dolaylı yoldan resmi bir şekilde by-pass edildiği söylenebilir. Bugüne bakıldığında bölge planlarının ajansların hazırladığı ve kendilerinin takip edip uygulamaya çalıştığı dokümanlar haline geldiği görülmektedir.

2.3.2.1.2 Kurumsal Yapıları

Ülkemizde kurulan kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmayı teorik olarak içsel büyüme modelini dikkate alarak gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bunun için oluşturulan kurumsal yapılarının genel özellikleri, *Örgütsel Yapı* ve *Oluşturulan Mevzuat* başlıkları altında incelenebilir.

Örgütsel Yapı

Her ajansın kuruluşu Bakanlar Kurulu kararı ile aşamalı olarak daha önce Şekil 10'da gösterilen Düzey 2 bölgelerinde Çizelge 7'de görüldüğü gibi gerçekleştirilmiştir. Kuruluş kararnamelerinde yalnızca kapsadığı iller ve ajans merkezinin neresi olacağı belirtilmiştir. Ajans isim ve logo gibi kurumsal unsurları ise ajansın yönetim kurulu organı tarafından tespit edilmiştir. Ajansların neden hep birlikte kurulmayıp belirtilen şekilde aşamalı olarak faaliyete geçirilmesinin sebebini yine 5449 sayılı kanunun gerekçesinde rastlanmaktadır. Açıklamada belirtilen şekilde bu örgütlenmenin amacının (TBMM, 2005: 12), öncelikle bazı bölgelerde pilot uygulamalar yapıldıktan sonra edinilen tecrübelerle göre ve bölgelerin özgün şartları ve yapılarına göre teşkilat yapılarının, birimlerinin belirlendiği özelleşmiş bir yapı ile ajansların yaygınlaştırılmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Ajanslar her il yerine Düzey 2 bölgesinde bir merkez ve faaliyet gösterdiği diğer illerde Yatırım Destek Ofisi (YDO) şeklinde organize edilmiştir. Kuruluş aşamasında gündeme gelen konulardan birisi merkezin Düzey 2 bölgesi illerinden hangisi olacağı idi. Bunun için temel prensip 2003 yılında DPT tarafından hazırlanan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına (SEGE) göre en gelişmiş ilin seçilmesi olmuştur (TBMM, 2005: 15). TR33, TR61 ve TR71 hariç diğer bölgelerde ajans merkezlerinin seçiminde açıklanan prensibe uyulmuştur.

Çizelge 7. Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajansları

Kuruluş Yılı	Düzey 2 Kodu	Adı (Kısaltması)	Merkezi	Faaliyet Gösterdiği İller	Kuruluş Yılı	Düzey 2 Kodu	Adı (Kısaltması)	Merkezi	Faaliyet Gösterdiği İller
2006*	TR31	İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)	İzmir	İzmir	2009***	TR21	Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)	Tekirdağ	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
	TR62	Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	Adana	Adana, Mersin		TR22	Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)	Balıkesir	Balıkesir, Çanakkale
2008**	TR10	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)	İstanbul	İstanbul		TR32	Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)	Denizli	Aydın, Denizli, Muğla
	TR52	Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	Konya	Karaman, Konya		TR33	Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA)	Kütahya	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak
	TR83	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)	Samsun	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat		TR41	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)	Bursa	Bilecik, Bursa, Eskişehir
	TRA1	Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)	Erzurum	Bayburt, Erzincan, Erzurum		TR42	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)	Kocaeli	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova
	TRB2	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	Van	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van		TR51	Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)	Ankara	Ankara
	TRC1	İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)	Gaziantep	Adıyaman, Gaziantep, Kilis		TR61	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)	Isparta	Antalya, Burdur, Isparta
	TRC2	Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ)	Diyarbakır	Diyarbakır, Şanlıurfa		TR63	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)	Hatay	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
	TRC3	Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	Mardin	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt		TR71	Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)	Nevşehir	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir
						TR72	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)	Kayseri	Kayseri, Sivas, Yozgat
				TR81		Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	Zonguldak	Bartın, Karabük, Zonguldak	
				TR82		Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZZKA)	Kastamonu	Çankırı, Kastamonu, Sinop	
*Bakanlar Kurulu'nun 6 Temmuz 2006 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 2006/10550 sayılı kararı ile kurulmuşlardır. **Bakanlar Kurulu'nun 22 Kasım 2008 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 2008/14306 sayılı kararı ile kurulmuşlardır. ***Bakanlar Kurulu'nun 25 Temmuz 2009 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/15236 sayılı kararı ile kurulmuşlardır.						TR90	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)	Trabzon	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
						TRA2	Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)	Kars	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
						TRB1	Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)	Malatya	Bingöl, Elâzığ, Malatya, Tunceli

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

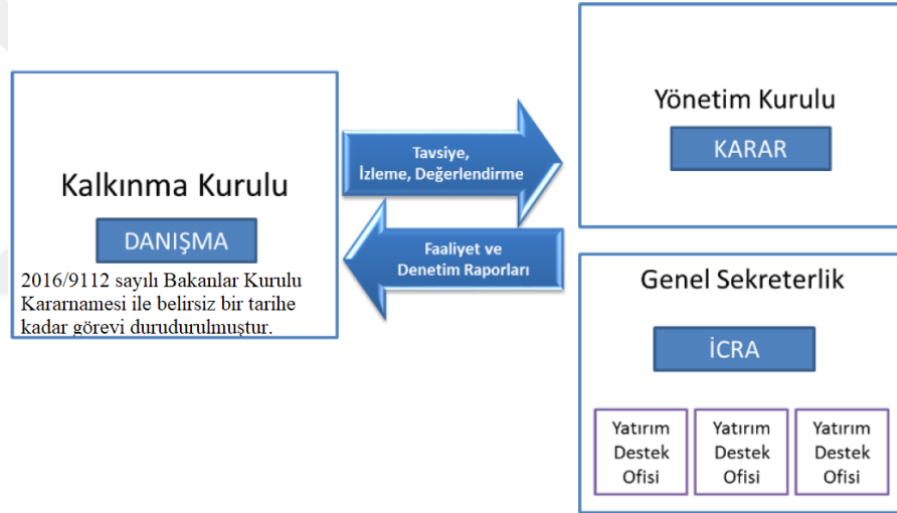
Halkier ve Danson’ın (1997: 245) yeni bölgesel kalkınma ile ilgili daha önce bahsedilen araştırmasında, bir kalkınma ajansının 3 temel niteliğini; i)örgütsel olarak yarı özerk, ii)stratejik olarak yumuşak politika araçları ile bölge firmalarını destekleyen ve iii)uygulamada bütünleşik olmasının yanı sıra birçok unsurdan oluşabilecek bölgesel politika araçlarını kullanan olarak sıralamıştır. Ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının bahsedilen bu niteliklere sahip olup olmadığını kuruluş Kanunun 7. maddesinde tanımlanan (TBMM, 2005: 45) 4 temel organın örgütsel şemasını gösteren Şekil 13 üzerinden inceleyebiliriz. İlk bakışta bir ajansın uygulayacağı faaliyetlerin neler olacağının belirlenmesinde “danışma” niteliğindeki Kalkınma Kurulunca görüşlerin oluşturulacağı ve bu görüşlerin hangilerinin uygulanacağı noktasında “karar” organı olarak Yönetim Kurulu görülmektedir. Burada önemli olan söz konusu iki yapının üyelerinin kimlerden oluştuğudur. İlgili Bakanlar Kurulu kararları incelemeye devam edildiğinde, Kalkınma Kurulu üyeliğinde yalnızca kamu kesiminin değil aynı zamanda sivil toplum ve özel sektörün de temsil edildiği ve bu sayede çok güçlü bir yönetim mekanizmasının kurulduğu diğer bir ifadeyle ideal düzeyde bir yönetim ortamının sağlandığı anlaşılmaktadır (Resmi Gazete (b), 2009: 2. Maddesi (2). Fıkrası). Şöyle ki tüm bölgelerin Kalkınma Kurulu üye sayı 100 kişi olmak üzere sabitken bunların bölgedeki il bazında asgari temsilci sayılarının yanı sıra kamu, STK ya da özel sektör

temsilci sayıları için ayrıca asgari sınırlamalar getirilerek oluşturulacak yapılarda kamunun ağırlığının önüne geçilmek istenmiştir (Resmi Gazete (a), 2009). Keza karar organı olan Yönetim Kurulu üye yapısı incelendiğinde benzer bir prensibin korunduğu görülmektedir. Yönetim Kurulu üyeleri bölgeyi oluşturan illerin özelliklerine göre vali, büyükşehir belediye başkanı, il merkez belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile birlikte Kalkınma Kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilci arasından olabilmektedir (Resmi Gazete (b), 2009: 12.Maddesi). Kalkınma ajanslarının örgüt yapısı ile ilgili olarak önemli bir gelişme 2016 yılında ortaya çıkmıştır. 2016/9112 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi (Resmi Gazete, 2016) ile belirsiz bir tarihe kadar Kalkınma Kurulu organının görevi durdurulmuştur.

Görevlerin icra edilmesi ise Genel Sekreterlik ve merkez il dışında kurulan YDO eliyle gerçekleştirileceği görülmektedir. Genel Sekreterliğin en üst amiri genel sekreter, yönetim kuruluna karşı sorumludur. Ancak ajanslar için mevzuatla belirlenmiş görevlerin tamamını bir kişi yapamayacağı için genel sekreterin teklifi ve Yönetim Kurulu'nun onayı ile beşten fazla olmamak üzere çalışma birimleri kurularak Kalkınma Bakanlığı'na bildirilmesi gerekmektedir. Söz konusu birimlerin kuruluş aşamasında Genel Sekreterliğin sorumluluğundaki tüm işlerin birimler arasındaki dağılımı da belirlenmektedir. Her bir çalışma birimini ise genel sekreterin teklifi ve yönetim kurulu kararı ile uzman personel arasından seçilerek belirlenen birim başkanı (YDO'da bu kişiler koordinatör olarak isimlendirilir) yönetir. Buradaki en önemli nokta ajansın kamu işi yürütüyor olmasına rağmen, genel sekreter de dâhil olmak üzere tüm personelin SGK'ya ve özlük işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olması diğer bir ifadeyle bir şirket personeli şeklinde istihdam edilmesidir. Aslında ajansın bu özgün yapısını en iyi Kanun'un gerekçesinde şu şekilde tarif edildiği görülmektedir (TBMM, 2005: 10): *“Ajanslar, kamu-özel sektör ortaklığı anlayışına uygun bir yapıda kurulmaktadır. Bu bakımdan, normal kamu kuruluşu niteliğinde bir kurum olmadığı gibi tasarıda düzenlenmeyen bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olarak faaliyet gösterecektir. Bu yapı, ajansların istihdam ve harcama usullerinde, kamu kurum ve kuruluşlarının tabi olduğu genel bütçe, harcama, ihale, işe alma, işten çıkarma, personel ücret ödemesi, muhasebe yöntemlerinden bağımsız olarak esnek hareket edebilen, küçük fakat etkin ve dinamik*

bir birim olmasını sağlayacaktır. Hantal, büyük ölçekli, geniş kadrolu bir kuruluş olmayacak, bilakis küçük, etkin, çekirdek bir teknik kadroyla çalışan, destek hizmetlerinin hemen hemen tamamını maliyet etkin bir yöntemle hizmet satın alması ile temin eden, oluşan yeni şartlara çabuk adapte olabilen esnek bir yapı olacaktır.”

Kanun yapıcı oluşturduğu bu yapı için hayati önemi olan finansman konusunu da dünya örnekleri ile karşılaştırarak açıkta bırakmamış sürekli ve düzenli bir gelir yapısı oluşturmuştur (TBMM, 2005: 23). Sonuç olarak teorisinde ajansların örgüt yapısının Halkier ve Danson’ın (1997) bahsettiği niteliklerle örtüştüğü, bölgenin genelinde her kesimin söz sahibi olduğu bir yapı çerçevesinde belirlenmiş faaliyetleri özel sektör gibi istihdam edilen personelin yürüteceği ve bu haliyle 5449 sayılı Kuruluş Kanunun GEREKÇESİNİ karşılamak için ideal seviyede olduğu söylenebilir.

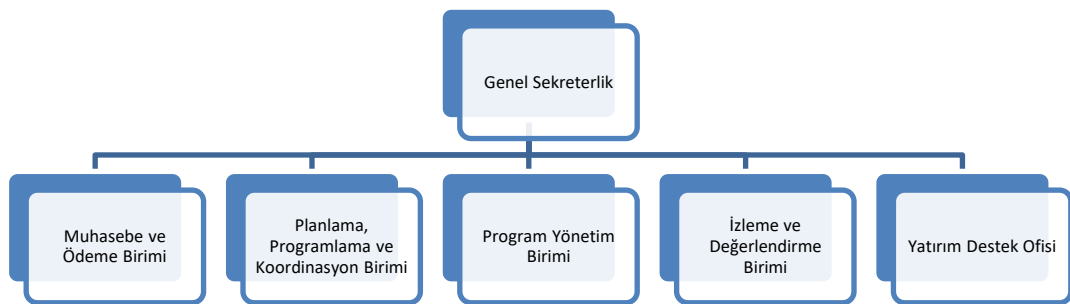
Şekil 13. Genel Hatlarıyla Ajans Örgüt Şeması

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023. 2014. s. 89.

Genel Sekreterlikle birlikte diğer bir “icra” organı olarak tanımlanan YDO başlangıçta bir çalışma birimi olarak nitelendirilmemiştir. Ancak YDO’nun yaptığı işlerde Genel Sekreterliğe karşı sorumlu olması ve söz konusu ofislerin Ajans bünyesinde yer alıyor olması nedeniyle ortaya çıkan doğal algı bunların daha sonra statülerinin bir çalışma birimine dönüşmesine neden olmuştur. Aslında YDO’lar 5449 sayılı kanunun hükümet tarafından ilk tasarlandığı halinde daha önce valilikler bünyesinde kurulan Tek Durak Ofisleri şeklinde düşünülmüş ancak mecliste kabul edilince bunlar YDO ismini almıştır (TBMM, 2005: 51). YDO’ların ajansın

Çalışma birimlerinden bu şekilde ayrı olmasının hatta 5449 sayılı Kanunda 4. bir organ olarak ayrıca belirtilmesinin, zaman içerisinde uygulamalara bakılarak daha farklı açılımların yapılması için tasarlandığı düşünülmektedir. Örneğın belli bir miktara kadar olan Ekonomi Bakanlığı uhdesinde takip edilen Devlet Yardımlarının(Hazine Teşvikleri) il düzeyinde uygulamasında YDO'lara 2014 yılında sorumluluk verilmiştir (Resmi Gazete (b), 2014: 6. Madde (f) bendi). Ancak ikincil mevzuat olarak hazırlanan aynı düzenleme içerisinde YDO'ların statülerini çalışma birimi olarak belirlenmesi (Resmi Gazete (b), 2014: 4. Madde (2) fıkrası) her ne kadar yukarıda açıklanan algılanış biçimlerine uygun olsa da neden diğerk çalışma birimleri gibi kurulmadıklarını açıklamamaktadır.

Çalışma birimlerine baktığımızda, ajansların kuruluş kanununda bunların neler olacağından ziyade yalnızca kurulmasına ilişkin hükümlere rastlanmaktadır. Genel Sekreterliğin kuracağı çalışma birimleri için şekil 14'de gösterilen şema, üçüncül mevzuat (bir sonraki başlıkta açıklanacaktır) olarak Kalkınma Bakanlığı tarafından 2009 yılında hazırlanan Destek Yönetim Kılavuzu'nun 1.3.2.1 *Teşkilat Yapısı* maddesinde ortaya konmuştur. 12.12.2017 tarih ve 733 sayılı Kalkınma Bakanlığı Müsteşarlığı Olur'u ile değişiklik gören söz konusu Destek Yönetim Kılavuzu düzenlemesinde ilgili madde 1.3.3. *rnek Teşkilat Yapısı ve Destek Yönetiminde Birimler Arası Görev Dağılımı* şeklinde düzenlenmiştir. Bu yönüyle Bakanlık, ajans birimlerinin oluşturulmasında "rnek" (eski düzenlemede maddenin başlığı altında veriliyor) diyerek ajans yönetimine bir esneklik vermektedir. Ancak burada altı çizilen önemli bir nokta, söz konusu düzenlemelerle destek yönetimine ilişkin belirlenen görev ve sorumlulukların kapsamlı ve detaylı olmasıdır.

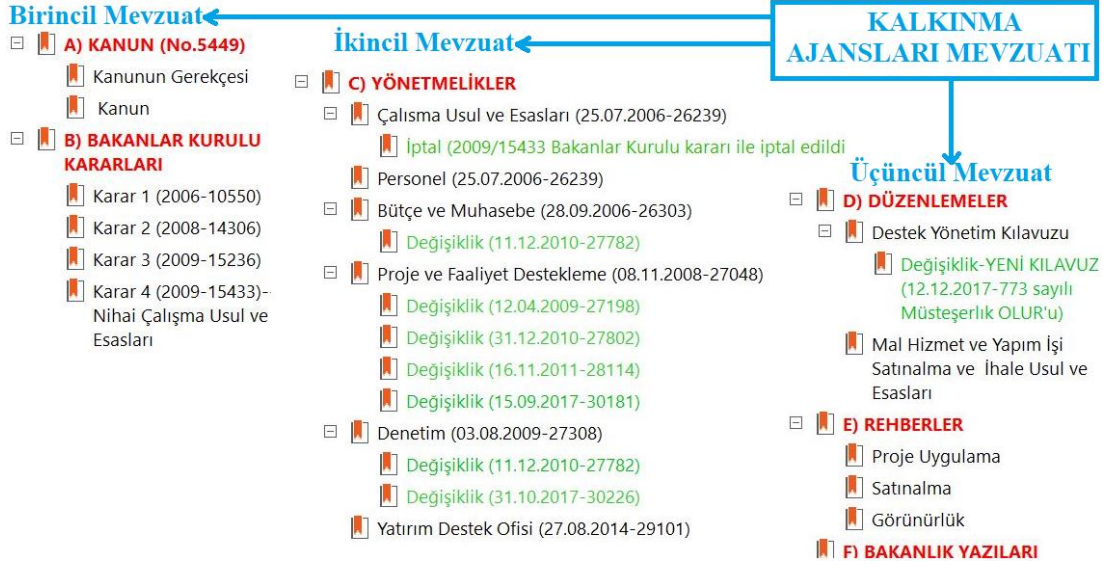
şekil 14. Ajans alışma Birimleri Genel rgt şeması

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı. Destek Yönetim Kılavuzu. 2009. s. 14.

Ajansların mevcut örgüt yapısı Mintzberg'in örgüt yapılarını sınıflandırdığı çerçevede değerlendirildiğinde, "Mekanik Bürokrasi" olduğu sonucuna varılmaktadır. Söz konusu yapının özellikleri: örgüt için önemli kararların stratejik zirve düzeyinde verildiği, yüksek hiyerarşinin olduğu ve iletişimin her düzeyde formel nitelikte sağlandığı yapılardır (Meriç, 2010: 20, 21). Ancak kurulan ajansların daha önce altı çizildiği gibi özellikle hibe veren kuruluş olma özelliklerinin ön plana çıktığı düşünüldüğünde, Mintzberg'in ortaya koyduğu "Adokratik" yapı değerlendirilebilir. Bu yapının özellikleri ise: geleneksel yöneten ve yönetilen arasında belirgin hatların olmadığı, orta hat destek birimi ve işlem çekirdeğindeki işgörenlerin tamamının profesyonellerden oluştuğu, otoritenin kişinin hangi pozisyonda olduğuna bakılmaksızın yalnızca uzmanlığına göre dağıldığı, özel problemleri çözebilen, esnek faaliyetleri yürütebilen merkezi bir uzmanlar havuzudur. Dolayısıyla adokratik yapıda herhangi bir proje içerisinde bulunan herkes strateji oluşturabilir (Meriç, 2010: 24, 25).

Oluşturulan Mevzuat

Ülkemizde ajanslarla ilgili oluşturulan mevzuatı incelediğimizde bunları 3 grup altında nitelendirebileceği görülmektedir. Bir araya getirildiğinde yaklaşık 600 sayfaya ulaşan Şekil 15'deki ajans mevzuat yapısının daha iyi anlaşılması için yasal hiyerarşisine göre birincil, ikincil ve üçüncül olarak nitelendirilmiştir. 2006'da kurulan 2 pilot ajans hariç resmi olarak 2008 ve 2009 yıllarında kurulan diğer 24 ajansın fiili olarak faaliyetlerine aktif bir şekilde 2010 yılında başladığını söyleyebiliriz. Söz konusu mevzuatın büyük bölümü de bu duruma paralel olarak 2010 yılına kadar hazırlanmıştır/düzenlenmiştir.

Şekil 15. Ajansların Mevzuat Yapısı
Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Birincil mevzuatı oluşturan 5449 sayılı Kanun'unun gerekçesine tez çalışmasının diğer bölümlerinde atıfta bulunulmuştu. Bunun sebebi söz konusu gerekçe içeriğinin hukuksal bir metin olması kadar dünyada kabul görmüş bölgesel kalkınma literatür niteliğine de sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Kanunun kendisini incelediğimizde ise genel olarak ajansın görevleri, organları, personel yapısı, bütçe yapısı ve denetimine ilişkin hükümler yer almaktadır. Birincil mevzuat olarak tanımlanmış diğer bir unsur ise 4 defa çıkartılmış olan Bakanlar Kurulu Kararlarıdır. İlk üçünde kurulacak ajansların belirlenmesinin yanında Kalkınma Kurulu'nun teşkili ve ajans personel yapısına ilişkin hükümler yer almaktadır. Sonuncusunda ise daha önceki kararlarda, Kanunda ve 2006 yılında çıkartılan ilgili yönetmeliklerdeki YDO hariç diğer ajans organları ve personeline ilişkin görev ve yetki hükümlerinin olgunlaştırıldığı görülmektedir.

Kalkınma Bakanlığı (eski adıyla Devlet Planlama Teşkilatı) ile ajanslar arasındaki hukuki ilişki mevcut devlet teşkilat yapısında yer alan “bağlı”, “ilişkili” ya da “ilgi” kuruluştan farklı olarak “koordinatör” niteliğindedir. Bu durum Kanunun 4. Maddesi birinci fıkrasında “Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur.” şeklinde ifade edilmiştir. Ajansların ikincil mevzuatını oluşturan yönetmeliklerin tamamı da aynı maddenin ikinci fıkrasında Bakanlık için tanımlanmış görevlerden (h) bendindeki görevi dayanak gösterilerek

hazırlanmıştır. Diğer bir ifade ile Kalkınma Bakanlığının ajanslar üzerindeki yetkisinin hukuki olarak resmi dayanağı olan ve bu nedenle kritik öneme sahip olan söz konusu görev tanımı şu şekildedir: *“Plân ve programlara, yapılacak yardım ve transferlere, personelin nitelik ve istihdamına, bütçe ve muhasebe standartlarının kullanımına, faaliyet raporlarına, izleme, değerlendirme ve denetime ilişkin esas ve usuller ile yatırım destek ofislerinin çalışma esas ve usullerini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşünü alarak belirler.”* Birincil mevzuatta olduğu gibi resmi gazetede yayımlanmasından sonra yürürlüğe giren yönetmelikler içerisinde en fazla değişikliği “Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği”nin geçirmiş olması dikkat çekicidir.

Ajans mevzuatında üçüncül olarak nitelendirilen yapının diğerlerinden ayrılan en önemli farkı, bunların yürürlüğe girmesi için resmi gazetede yayımlanma zorunluluğunun olmamasıdır. Bu çerçevede Bakanlığın; Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliğini geniş kapsamda açıklayıcısı olan “Destek Yönetim Kılavuzunu”, ajansların kendi bünyeleri için yapacağı satınalmalara ilişkin “Kalkınma Ajansları Mal, Hizmet ve Yapım İşi Satınalma ve İhale Usul ve Esasları”, yine ajansların verdiği hibe desteklerin uygulanmasında kullanılmak üzere şablon olarak hazırladığı rehberleri hazırladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra mevzuatın uygulanmasına yönelik Bakanlığın kendi inisiyatifi ile oluşturabildiği gibi ajanslardan gelen sorulara cevap olarak verdiği resmi yazılar da ajans mevzuatı kapsamında yer almaktadır. İkincil mevzuatta olduğu gibi üçüncül mevzuatta da hacim olarak en fazla yeri ajansların verdiği desteklere yönelik kısımların oluşturduğunun altını çizmek gerekir.

Örgüt yapısı ve mevzuatıyla ilgili ulaşılan sonuçlar birlikte değerlendirdiğinde öne çıkan iki durumla karşılaşılmıştır. Bunlardan birincisi, ajansların kurulduğu bölgelerin ülke il yapılanması karşısında etkinliğinin zayıf kaldığı olmuştur. Biraz daha açmak gerekirse, ajanslar tüm faaliyetlerini AB’ye uyumlu bir şekilde oluşturulmuş İBBS Düzey 2 bölgelerinde uygulamaya çalışırken, devletin diğer tüm kamu hizmetlerinde il teşkilatlanma yapısını dikkate alması doğal olarak ajansların sorumluluk sahalarının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra daha önce açıklanan Mekânsal Strateji Planlarının yürürlüğe konması Bölge Planlarının etkisini azaltmış dolayısıyla İBBS Düzey 2 bölge için belirlenen

stratejilerin sahiplenilmesini azaltıcı bir etkisi olmuştur. Bu durumda Bölge Planları çerçevesinde düşünülen kalkınma için gerekli faaliyetler yalnızca ajansların takip edip uygulamaya çalıştığı görevler haline getirmiştir. İkincisi ise örgüt yapısı her ne kadar kuruluş kanunun gerekçesinde ortaya konan bölgesel kalkınma senaryosuna izin veriyor olsa bile sonrasında oluşturulan ikincil ve üçüncül mevzuatta ajansların öne çıkan fonksiyonu mali destek veren bir kuruluş olarak şekillenmiş olmasıdır. Bu yargıya, hem Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği ile buna bağlı bir düzenleme olan Destek Yönetim Kılavuzu ve eklerinde yapılan değişiklik sayısının çokluğu hem de bunların ajanslar için oluşturulan Şekil 15'deki tüm mevzuat içerisinde hacimsel olarak kapladığı yerden de ulaşabilmektedir. Ulaşılan bu yargıyı destekleyen başka bir durum ise bir sonraki bölümde açıklanan ajansın Kanun'da tanımlanmış görevlerinden yalnızca birisi olan malî destek sağlamaya ilişkin üçüncül düzenlemelerde ortaya konan kapsamlı ve detaylı görev tanımlamasıdır. Personel sayısı da sınırlı olarak tasarlanan ajansların mali destek konusundaki görev ve sorumluluklarını detaylandırmak suretiyle dolaylı olarak ajansları fiili uygulamada ağırlıklı olarak destek veren bir kuruluş konumuna yönlendirmektedir.

2.3.2.1.3 Görevleri İçerisinde Yakınsamanın Yeri

Bu başlık altındaki incelemeye tez çalışmasının ana hedefi olan *yakınsama* ile ilgili şu çarpıcı iddia ile başlamak gerekmiştir : **“Türkiye’de İBBS Düzey 2 bölgelerinde kurulan kalkınma ajansları yasal olarak bölgeler arasındaki ve bölge içindeki gelişmişlik farklarından doğrudan sorumlu değillerdir.”** Bu iddia ve kimin sorumlu olduğuna aşağıdaki bulgular sonucunda ulaşılmaktadır.

Yasal olarak doğrudan sorumluluk kanunlar ya da bu kanunlara dayanak gösterilerek oluşturulan diğer mevzuatla belirlenir. Bu sebeple kalkınma ajanslarının görevleri ilk kaynak olan mevzuat üzerinden incelenmiştir. Genel ölçekte bakıldığında söz konusu görevlerin Yatırım Destek Ofislerinin(YDO),Genel Sekreterin ve Ajansın olmak üzere üç başlık altında düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Herhangi bir ajansın da yapacağı tüm faaliyetler mevzuatta belirlenmiş bu çerçevenin dayanak gösterilmesiyle gerçekleştirilebilir.

Yönetim Kurulu’nun Genel Sekreterin önerisi olmadan kurması sebebiyle diğer çalışma birimlerinden ayrılan YDO’nun görevleri ilk olarak 2006 yılının başında 5449 sayılı Kanun ile belirlenmiş (md.16 vemd.17) aynı yılın ortalarında

çıkartılan “Kalkınma Ajanslarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği”(md.19-md.27) ile şekillendirilmiştir. Sekiz yılın ardından Kalkınma Bakanlığı, Kanunun 4. maddesinin (h) bendi dayanağı ile YDO’nun görev tanımına en geniş şeklini veren “Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği”ni çıkartmıştır. Mevzuat kronolojisi bu şekilde gerçekleşmiş YDO görev ve yetkileri kısaca; bölgesine ulusal/uluslararası yatırımcı çekmek, isteyen yatırımcıların bürokratik iş ve işlemlerini kolaylaştırmak, mevzuatta belirlenmiş devlet desteklerinden belirli sınırlar içerisinde olanların işlemlerini takip etmektir. Bu açıdan bakıldığında YDO’ların bölge içi ve bölgelerarası farklılıkların azaltılması diğer bir ifade ile *yakınsama* konusunda doğrudan bir görevinin olmadığı görülmektedir. Mevzuatta diğer icra organı olan genel sekreterlik ve ajansın genel görev tanımları aşağıda sıralanmaktadır. Bunlardan genel sekreterin görevleri önce Kanun’un 14 maddesindeki gibi düzenlenmiş olsa da 2009/15433 sayılı Bakanlar Kurulu kararı 19. maddesiyle sondaki 4 yeni görev tanımı belirlenmiştir. Ajansın görev ve yetkileri ise 12 adet olarak Kanunun 5. maddesinde belirlenmiş olup sonrasında bir değişiklik geçirmemiştir.

Genel Sekreterin Görev ve Yetkileri:

- 1.Yönetim kurulu kararlarını uygulamak.
- 2.Yıllık çalışma programı ile bütçeyi hazırlamak ve yönetim kuruluna sunmak.
- 3.Ajans gelirlerini toplamak, 4 üncü maddeye göre belirlenecek usul ve esaslar ile bütçe ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak harcamaları yapmak.
- 4.Yönetim kurulu tarafından tespit edilecek sınırlar içerisinde, taşıt dışındaki taşınır malların alımına, satımına, kiralanmasına ve hizmet alımına karar vermek.
- 5.Bölgedeki kişi, kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunmak.
- 6.Özel kesim, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini değerlendirerek malî destek sağlamak üzere yönetim kuruluna öneri götürmek.
- 7.Desteklenen proje ve faaliyetleri izlemek, değerlendirmek, denetlemek ve raporlamak.
- 8.Bölgesel kalkınmayla ilgili yurt içindeki ve dışındaki ajans ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve ortak projeler geliştirmek.

- 9.Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
- 10.Personelin performans ölçütlerini belirlemek ve performansını değerlendirmek.
- 11.Personelin işe alınması ve işine son verilmesini yönetim kuruluna teklif etmek.
- 12.Ajans genel sekreterliğini temsilen, bölgesel gelişme ile ilgili ulusal ve uluslararası toplantılara katılmak ve yurt dışı temaslarda bulunmak.
- 13.Ajansın sekretarya işlerini ve görev alanına giren diğer hizmetleri yürütmek.
- 14.Yönetim kurulunun devrettiği yetkileri kullanmak.
- 15.Yönetim kurulu toplantılarına katılmak,
- 16.Program, proje ve faaliyetlerin desteklenmesi ile kişi ve kuruluşlara yapılacak yardımlara ilişkin olarak yönetim kuruluna teklif sunmak,
- 17.Bütçe sonuçlarını bütçe döneminin bitiminden sonraki Mart ayı içinde yönetim kuruluna sunmak,
- 18.Ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansını denetlemek ve kalkınma kuruluna ve yönetim kuruluna iç denetim raporu sunmak.

Ajansın Görev ve Yetkileri:

- 1.Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
- 2.Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek.
- 3.Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.
- 4.Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.
- 5.Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.
- 6.4 üncü maddenin ikinci fıkrasının (c) bendi çerçevesinde ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.

7.Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.

8.Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.

9.Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.

10.Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.

11.Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.

12.Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmak.

Ajans ve Genel Sekreterden oluşan Genel Sekreterlik için sıralanan bu 30 görev incelendiğinde de YDO'da olduğu gibi bölge içi ve bölgelerarası farklılıkların azaltılması diğer bir ifade ile *yakınsama* konusunda doğrudan bir görevin olmadığı görülmektedir. Peki *yakınsama* konusu ajansların neresindedir soruna cevap aramaya devam ettiğimizde Kanunun gerekçesinin ilk paragrafı dikkat çekicidir (TBMM, 2005: 1): *“Ulusal kalkınmanın, çeşitli toplum kesimleri ve bölgeler arasında dengeli bir işbölümü ile gerçekleştirilmesine ve buna paralel olarak kalkınmanın getirilerinin de kesimler ve bölgeler arasında dengeli dağılımı hükümet programları ve kalkınma planlarının en öncelikli konuları arasında yer almıştır. Ekonomik refahın, toplum kesimleri ve iller, bölgeler arasında, kısacası mekânda dengeli dağılımının sağlanması, günümüz toplumlarında sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu politika, aynı zamanda ekonomik ve sosyal uyum ile toplumsal istikrarı önemli unsurlar arasında yer almaktadır.”* Söz konusu metnin devamında birçok noktada bölgelerarası gelişmişlik farklarına ilişkin atıflar olsa da ilk paragrafın ya da ilk sözün bölgelerarası dengeye verilmesi ajansların kuruluş amacının merkezinde *yakınsamanın* gerçekleştirilmesi olduğuna ilişkin önemli bir ipucu vermektedir. Gelişmişlik farklarının azaltılmasının ile ajanslar arasındaki

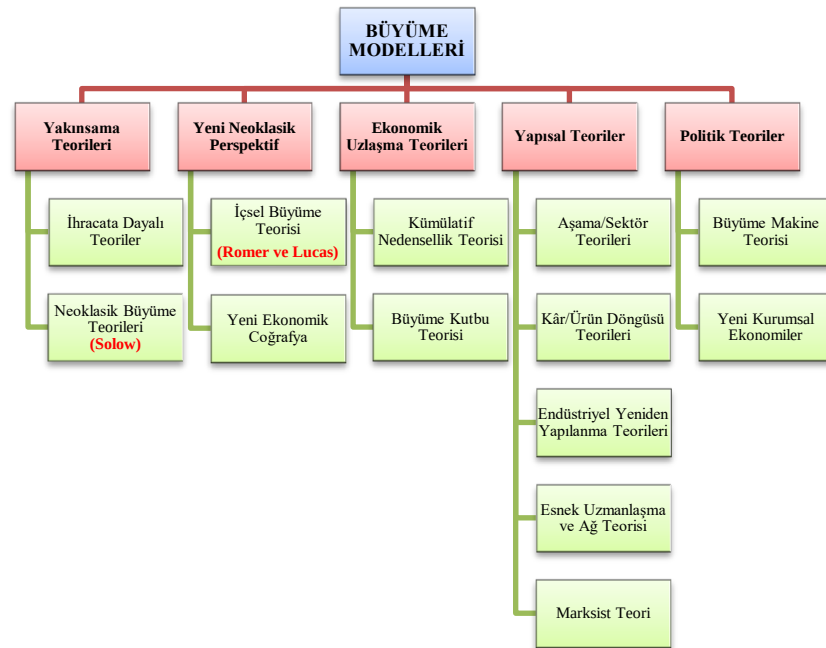
ilişkiyi Kanunun amaç ve kapsamını tanımlayan 1. maddede görülmektedir. Söz konusu madde hükmüne göre ajansların hem bölgelerarası hem de bölge içinde *yakınsamayı* gerçekleştirmek amacıyla kurulduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir (TBMM, 2005: 42). Ancak sorumluluk boyutunda bunun Kalkınma Bakanlığında (eski ismiyle Devlet Planlama Teşkilatı) olduğu 4. Maddede düzenlendiği görülmektedir (TBMM, 2005: 43). Aynı durum bölge planlarının hazırlanma sorumluluğunun Kalkınma Bakanlığındayken (yapma ya da yaptırma yetkisi) ajanslar kurulduktan sonra bunların ajanslar eliyle hazırlanmış olmasına benzemektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemizde bölge içi ve bölgeler arası yakınsama sorumluluğu Kalkınma Bakanlığındayken, ajanslar burada söz konusu hedefi gerçekleştirmek için oluşturulan bir tür **kurumsal araç** (Kara, 2008: 70; Karasu, 2009: 7) pozisyonundadır.

2.4 İktisadi Büyüme Modelleri

Tez çalışmasının literatüründe buraya kadarki kısımda tümünden gelimci bir yaklaşımla kalkınma, bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansları incelenmiştir. Bu bölümde ise ekonomide kalkınmanın bilimsel olarak sistematik bir şekilde ele alınış biçimi olan büyüme modelleri üzerinde durulacaktır. Büyüme modellerini incelemeye başlarken, bilim dünyasının kalkınmayı ya da refahı daha çok ekonomi bileşeninde incelediğini tez çalışmasının önceki bölümlerinde belirtilmiş olmasına rağmen burada bir kez daha hatırlatılması yararlı olacaktır.

Dünya elli yıl öncesine göre daha zengin olmasına rağmen neden bazı ülkeler/bölgeler diğerlerine göre daha hızlı büyüme sağladığı, büyümenin nasıl gerçekleştiği, bazı ülkeler/bölgelerin diğerlerine göre daha zengin oluşunun temel dinamikleri ve bu zenginlik farkının aynı şekilde devam edip etmeyeceği gibi sorular iktisatçılar arasında üç asra yakındır tartışılmaya devam etmesi ile birlikte özellikle son elli yılda bu ve benzeri konulardaki araştırmaların daha çok arttığı görülmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 1990: 1; Dawkins, 2003: 132; Sarıbaş ve Vergil, 2013: 3). Daha fazla gelirin bireyi her zaman mutlu etmese bile daha yüksek standartlarda yaşama olanağını sağlayabilmesi gerçeğinde, toplumu oluşturan bireylerin refahını etkileyen en önemli etkinin toplam ekonomik büyüme olduğunu düşünen iktisadi literatür (Acemoğlu, 2007: 6; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 6) bunun için ekonomik

büyümenin dinamiklerini inceleyen çeşitli modeller geliştirmiştir. Kronolojik olarak bakıldığında 18 yy. sonlarından 20 yy. ortalarına kadar olan dönemin iktisat alanında öne çıkan isimlerinden Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Frank Ramsey, Allyn Young, Joseph Schumpeter ve Frank Knight gibi birçok bilim adamı ekonomik büyümenin temel bileşenlerine ilişkin önemli çalışmalar yapmış olsa da ekonomik büyüme modelinin bir bütün olarak ilk defa Ramsey'in 1928 yılında yaptığı "A Mathematical Theory of Saving" çalışmasında ele alındığı görülmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 16, 17). II. Dünya Savaşı sonrasında üzerinde daha fazla durulmaya başlayan ekonomik büyüme modeli ana akımlarının temel çıkış noktasının Ramsey'in söz konusu çalışması olduğu görülmektedir (Çolak, 2014: 8). Yapılan literatür incelemesi sonucu büyüme modellerinin sınıflandırılmasına ilişkin Berber ve Yıldız'ın (2014: 12-27) çalışması (Şekil 16'da şema haline getirilmiştir) kapsayıcılığı açısından geniş bir çerçeve oluşturmaktadır. Ancak bunlar içerisinde hem tez çalışmasının temel hedefindeki yakınsama unsurunu ortaya koyması hem de büyüme modellerinin ana akımını (TÜSİAD, 2008: 19) oluşturması sebebiyle *Neoklasik Büyüme Teorisi* daha detaylı ele alınmıştır. Devamında bu modele tepki olarak ortaya çıkan *İçsel Büyüme Teorisi* üzerinde durulmuştur. Şekildeki sınıflandırmanın yanı sıra bu iki teori ayrıca arz yönlü olarak da sınıflandırılabilirler (Bilen, 2006: 258-260).

Şekil 16. İktisadi Büyüme Modelleri
Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.4.1 Neoklasik Büyüme

Literatür incelendiğinde Neoklasik Büyüme Teorisinin *Modern, Dışsal, Solow* ya da *Solow-Swan* Büyüme Modeli olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Söz konusu teorilere her ne kadar Ramsey öncülük yapmış olsa bile Solow'un geliştirdiği model, Neoklasiklerin esas büyüme modeli olarak kabul edilmektedir (Acemoğlu, 2007: 2; Berber ve Yıldız, 2014: 13; Dawkins, 2003: 136; Sengupta, 2011: 5; Turan, 2001: 132). Ramsey'in 1928 yılında büyüme teorisindeki bu ilk adımı 1960'lı yıllara kadar ekonomistler tarafında çok fazla dikkate alınmamıştır. Bunu takiben diğer önemli çalışmalar arasında görülen Harrod'un 1939 ve Domar'ın 1946 yıllarındaki çalışmaları Büyük Buhran sonrasında dikkat çekmeye başlamıştır. Solow ve Swan'ın 1956, Koopmans'ın ve Cass'ın 1965 yıllarında birbirinden bağımsız olarak devam eden yıllarda ortaya koydukları çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Neoklasik üretim fonksiyonunu temel alan bu çalışmalar içerisinde en önemli katkı Solow ve Swan'ın yaptıkları kabul edilmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 1990: 2; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 17; Sarıbaş ve Vergil, 2013: 3, 4). Neoklasik modellerin geneline bakıldığında, bunların temel inceleme alanının bölge içi ve bölgelerarası farklılıklar olduğu ve bunlar arasındaki yakınsamayı uzun vadede gerçekleştirecek denge mekanizmasının belli varsayımlara sahip olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2011: 63). Öncülüğünü Ramsey'in yaptığı neoklasik modellerin tümünde benzer yapı ve teknolojiye sahip ülkelerin kişi başı gelirlerinin uzun dönemde aynı düzeye geleceği diğer bir ifadeyle fakir ülkelerin zengin ülkelere kıyasla daha hızlı büyüyerek uzun vadede onların düzeylerini yakalayacağı öngörülmüştür (Çolak, 2014: 9; Sarıbaş ve Vergil, 2013: 4). Bir sonraki bölümde neoklasik modeller içerisinde en fazla üzerinde durulan ve bu özelliğiyle neoklasik modelleri genel olarak temsil ettiği kabul edilen Solow Modeli detaylı olarak incelenecektir.

2.4.1.1 Neoklasik Büyümenin Temsilcisi: Solow Modeli

Solow Büyüme Modeli, Harrod-Domar ekonomik büyüme modellerinin öngördüğü, bir ekonominin sermaye ve verimliliğine bağlı olarak gerçekleşecek büyümesinin durağan olmayacağı (kararsızlık) temel varsayımına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik üretim fonksiyonunu başlangıç noktası alan Robert Solow'un "A Contribution to the Theory of Economic Growth" adlı bu çalışmasını yayımladığı

1956 yılında, Trevor Swan da benzeri bir çalışmayı yayımlamıştı. Bu nedenle Solow/Swan Büyüme Modeli olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Ancak Solow'un daha sonra model üzerinde yapmış olduğu katkılar sonucu Nobel ödülüne layık görülmüş olması söz konusu modelin daha çok Solow Modeli olarak bilinmesinde etkili olmuştur. Başlangıçta Harrod-Domar modelinin eksikliklerini gidermeye yönelik ortaya konan sonrasında diğer iktisatçıların katkıları ile geliştirilen Solow Modeli bu şekliyle neoklasik modelin temsilcisi durumuna gelmiştir. Zaman içerisinde olgunlaştırılan söz konusu modelin temel varsayımları şunlardır: i)Kullanılan fonksiyon Neoklasik üretim fonksiyonu olup onun özelliklerini taşır (ölçeğe göre sabit getiri ve sermaye/işgücü ana girdilerinde azalan verimler kanunu gibi), ii)Kapalı bir ekonomi, iii)Rekabetçi piyasalar ve iv)Rasyonel davranan ekonomik birimler (Acemoğlu, 2007: 31; Çolak, 2014: 9; Karaalp, 2008: 36; Özel, 2012: 66; Sengupta, 2011: 20).

2.4.1.2 Solow Büyüme Modelinin Yapısal İncelemesi

Ekonomik büyüme modelleri ile ilgili yerli ve yabancı oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Bunlara bakıldığında ekonomik model olarak çoğunlukla Solow ve İçsel Büyüme Modelleri üzerinde daha detaylı durulduğu görülmektedir. Bu bölümde yapılacak yapısal incelemede kaynak olarak Barro ve Sala-i-Martin (2004: 23-43,54-56), Ünsal (2013: 645-660), Dornbusch ve Fischer (1998: 263-276) ile birlikte Yıldırım, Karaman ve Taşdemir'in (2012: 494-523) kitaplarından yararlanılmıştır.

2.4.1.2.1 Temel Fonksiyon

Daha önce ifade edildiği gibi Solow, modelini neoklasik üretim fonksiyonu üzerinden geliştirmiştir. Bu nedenle öncelikle bu fonksiyonun konuyla ilişkili olan özelliklerine bakmak gerekir. Literatürün neoklasik üretim fonksiyonuna 4 özellik tanımladığı görülmektedir . Bunlar: i)*Ölçeğe Göre Sabit Getiri* (Constant returns to scale), ii) Sermaye (K) ve emek (L) girdileri için *Azalan Verimler Kanunu* (Positive and diminishing returns to private inputs), iii) Ekonominin durağan durum dengesini garanti altına alan *Inada Koşulları* (Inada conditions) ve iv) Çıktı için her girdiden var olması gerekliliğini aksi halde $F(0,L)=F(K,0)=0$ şeklinde çıktının olamayacağını

tanımlayan Zorunluluk İlkesidir (Essentiality). Belirtilen niteliklere sahip olan toplam hasılayı/geliri gösteren üretim fonksiyonu denklemi (1)'de verilmektedir.

$$Y=F(K,L,T).....(1)$$

Y: Toplam hasıla/gelir/üretim düzeyi/çıktı

K: Ekonomideki tüm makine, teçhizat, fabrika ve konutları içeren sermaye stoku

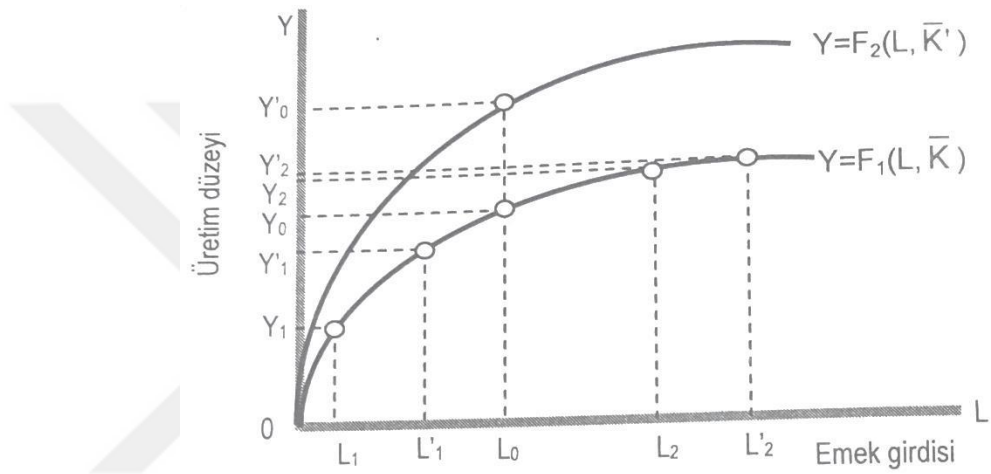
L: Çalışan sayısını gösteren bu değişkende tüm çalışan niteliklerinin aynı olduğu varsayılmaktadır. Örneğin fakülte mezunu veya doktora yapmış bir beyaz yaka çalışan ile lise mezunu mavi yaka bir çalışan özdeş kabul edilmektedir. Bununla birlikte toplam çalışan sayısı L, dalgalanmaların olmadığı bir ekonominin doğal işsizlik oranında iken toplam nüfusun işgücüne katılım oranıyla çarpımına eşittir.

T: Solow Modeli'nde dışsal kabul edilen teknoloji, dar anlamda ekonomide üretilebilecek ürünlerin ve bu bunları üretmek için kullanılabilecek üretim yöntemlerini ifade ederken geniş anlamda işletmenin ne kadar iyi işlediği, piyasa davranışları, hukuk sistemi ve politik çevre gibi faktörleri kapsamaktadır. Buradaki kullanım dar anlamdaki teknolojidir.

$$Y=F(K,L).....(2)$$

Neoklasik üretim fonksiyonu üzerinde durulması gereken önemli özelliklerden birisi, kullanılan girdi miktarı sonucu elde edilen çıktı miktarına göre fonksiyonun nitelendirilmesidir. Daha açık ifade etmek gerekirse; girdi miktarları bir birim arttırıldığında elde edilen çıktı miktarı bir birimden az ise azalan, aynı ise sabitken eğer daha fazla oranda bir çıktı elde edilmişse artan getiriden bahsedilir. Yapılan ampirik çalışmalar, pratik hayatta üretimin *Ölçeğe Göre Sabit Getirili* olduğunu göstermiştir. Girdilerin farklı miktarlarda artırılması halinde ise temel fonksiyonun diğer bir önemli özelliği ortaya çıkmaktadır. Bunun için girdilerden birisini sabit tutup diğerini artırma sonucu çıktı üzerindeki etkisi incelenebilir. Örneğin belli sayıda sekreterden oluşan bir gruba sadece bir bilgisayar verildiğindeki hizmet, bilgisayar sayısının artırılması ile önemli ölçüde artacaktır. Bu durum tüm sekreterlerin bilgisayar sahibi oluşuna kadar devam ederken sonrasında daha fazla bilgisayar verilmesi halinde sekreterlik hizmetinde daha fazla artış sağlanamayacaktır. Söz konusu çıktı yani sekreterlik hizmetinin sıfırdan sabit bir değeri ulaşınca kadar olan seyrine bakıldığında verilen her bir bilgisayar için

hizmet miktarının arttığı ancak bu artışın azalarak devam ettiği bu özelliğe *Azalan Verimler Kanunu* denilmektedir. Verilen örnekte sermaye (K) değişken kabul edildiği için sermayenin marjinal ürününden, diğer durumda yani sermayenin sabit kabul edilip emeğin (L) artırıldığı halde emeğin marjinal ürününden bahsediliyor olacaktır. Stok değişken olarak sabit tutulan girdi artması durumunda ise fonksiyon bir bütün olarak Şekil 17’de gösterildiği gibi yukarı doğru ($F_1 \rightarrow F_2$) kayacaktır. Örneğin şekil üzerinde sabit tutulan sermaye stokundaki artış ($K \rightarrow K'$ olduğunda) sonucu aynı emek girdisi L_0 için elde edilen çıktının Y_0 dan Y'_0 miktarına arttığı görülmektedir.

Şekil 17. Neoklasik Toplam Üretim Fonksiyonu

Kaynak: Yıldırım ve diğerleri. Makro Ekonomi (10. Baskı).Ankara: Seçkin Yayıncılık.2012. s. 496.

2.4.1.2.2 Temel Model

Robert Solow tarafından 1956 yılında geliştirilen modele baktığımızda toplam gelir yerine kişi başı gelir üzerinden incelemelerini yaptığı görülmektedir . Burada toplam geliri yüksek bir ülkenin zengin sayılıp sayılamayacağı sorusu sorulabilir. Örneğin Hindistan'ın toplam geliri Hollanda'dan daha yüksektir. Ancak nüfusu dikkate aldığımızda kişi başı gelir Hollanda için daha yüksek olacağından Hindistan'dan daha zengin olduğu söylenir. Toplam yerine kişi başı gelir fonksiyonunun kullanılmasının en önemli sebebi, toplam üretim fonksiyonunda sermaye stoku sabit alınırken kişi başı üretim fonksiyonunda sermaye stokunun değişmesine izin veriliyor olmasıdır. Diğer bir ifadeyle toplam üretim fonksiyonunda sermaye stokundaki bir değişimin yukarıdaki şekilde açıklandığı gibi fonksiyonun

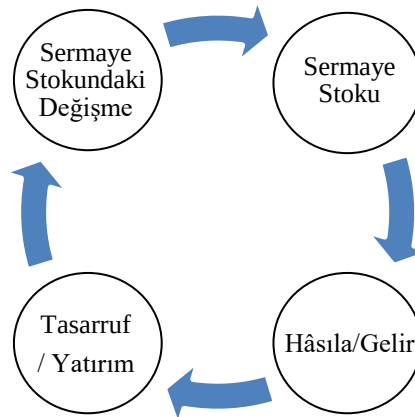
kaymasına neden olurken fonksiyon üzerindeki gelirin değişimi yalnızca işgücünün değişmesine bağlı kalmakta idi. Ancak kişi başı gelire dayalı üretim fonksiyonunda hem işgücü değişimi hem de sermayedeki değişim çıktıyı değiştirmektedir. Bu durumda üretim fonksiyonunu kaydıran tek etken daha sonra üzerinde detaylı durulacağı gibi nüfus ve teknoloji olmaktadır. Toplam fonksiyondan kişi başı fonksiyona geçiş (2) nolu denklemdeki tüm değişkenlerin işgücüne bölünmesiyle (3) nolu denklem şeklinde elde edilir. Öyleyse temel modeldeki kişi başı gelir;

$$Y=F(K,L) \rightarrow Y/L=F(K/L, L/L) \rightarrow y=F(K/L, 1) \text{ ise}$$

$$y=f(k).....(3)$$

k: kişi başı sermaye ya da sermaye-emek oranı büyüdükçe sermayenin azalan veriminden dolayı kişi başı gelirdeki(y) artışı azalarak büyüyecektir. Bu durumda Şekil 19'daki gibi kişi başı üretim fonksiyonunun mevcut sermaye miktarının daha büyük olduğu k^* sağındaki bölgede gelen ilave sermayenin kişi başı gelir üzerindeki etkisi solundaki bir noktaya göre daha fazla olacaktır. Açıklanan bu durum sermayenin hâsıla(kişi başı gelir) üzerindeki etkisini oluşturmaktadır.

Kişi başı gelire dayalı Solow Modeli incelenmeye başladığında öncelikle sermaye, hâsıla, tasarruf ve yatırım arasındaki Şekil 18'de gösterilen ilişkinin anlaşılması önemlidir. Bakıldığında nihai hedef olan hasıla/gelir düzeyini, ekonomideki sermaye miktarının belirlediği devam eden süreçte ise gelirin öncelikle tasarrufu dolayısıyla yatırım düzeyini belirlediğini bu şekilde ne kadar sermaye birikimi olacağının ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 18. Sermaye, Hasıla, Tasarruf ve Yatırım ilişkisi

Kaynak: Yıldırım ve diğerleri. Makro Ekonomi (10. Baskı).Ankara: Seçkin Yayıncılık.2012. s. 503.

Yukarda sermayenin hâsıla (kişibaşı gelir) üzerindeki etkisi incelenmişti. Hasılanın sermaye üzerindeki etkisi ise tasarruf/yatırım ve amortisman değişkenleri ile açıklanabilir. Tasarrufa baktığımızda bunun gelirin belirli bir oranı olduğu dolayısıyla kişibaşı tasarrufun (S/L) da kişibaşı gelirin ($y=Y/L$) bir oranı olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda ortaya çıkan oran tasarruf oranı (s) olup 0 ile 1 arasında bir değerdir. Öyleyse temel modeldeki kişi başı tasarruf eğrisi;

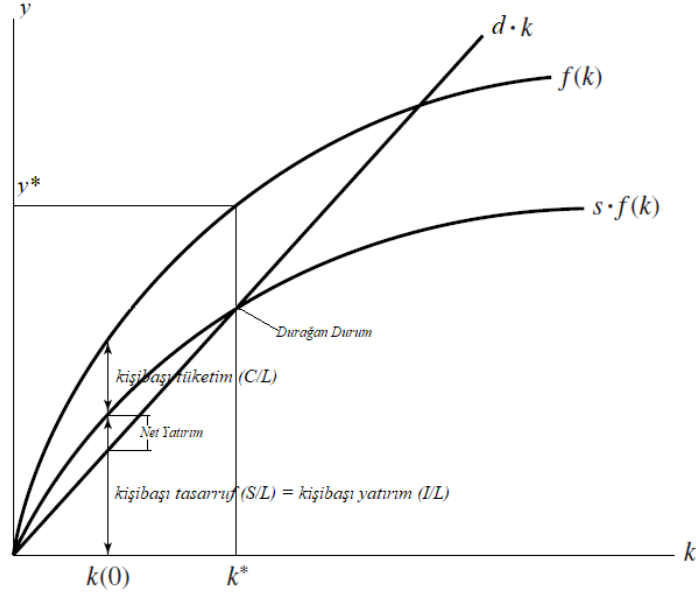
$$S/L = sy = s \cdot f(k) \dots \dots \dots (4)$$

Nüfusun artmadığı, teknolojinin değişmediği (nüfus ve teknolojinin fonksiyon üzerindeki etkileri ayrı bir başlık altında incelenecektir) ve tüm tasarrufların yatırıma (I) dönüştüğü kabulleri ile bir ekonomide söz konusu yatırımın ne kadarının sermaye olarak kalacağı diğer bir ifade ile akım bir değişkenin nasıl stok değişkene dönüşeceği amortisman vasıtasıyla belirlenmektedir. Sermayenin (K) fiziki kısmının belli bir oranının aşınıp yıpranarak kullanılmaz hale gelmesini ifade eden amortisman, kişi başı net sermaye stokundaki değişimin de belirleyicisi olmaktadır. Aşınma hızı olarak da karşımıza çıkan ve $0 < d < 1$ arasında değer alan oran kişi başı sermaye çarpımı sonucu amortisman miktarı belirlenir. Öyleyse kişibaşı amortisman miktarı;

$$d \cdot k \dots \dots \dots (5)$$

Elde edilen (3), (4) ve (5) nolu denklemler Şekil 19’de gösterildiği gibi bir araya getirildiğinde Solow’un temel modelini elde etmiş oluruz. Yukarıda açıklanan kabuller çerçevesinde tüm değişkenleri kişi başı düşünerek modelin çalışma prensibi ile birlikte aynı zamanda Şekil 18’de gösterilen sermayenin hasıla ve hasılanın tasarruf vasıtasıyla sermaye üzerindeki etkisi özetle şu şekilde ifade edilebilir: *Başlangıç sermaye stoku ile üretime geçen bir ekonominin elde ettiği hasılanın bir kısmı tüketime giderken geri kalanı tasarruf üzerinden yatırıma dönüşür. Bu yatırımdan sermayenin yıpranma payı amortisman düşüldüğünde mevcut sermaye stokunun yeni seviyesi belirlenmiş olur. Sermaye stokundaki bu değişim diğer bir ifade ile Net Yatırım (Δk) tasarruf ile amortisman arasındaki düşey mesafe olup* (6)nolu denklemdeki gibi ifade edilir. Böylece sermaye artışının tasarruf ve gelir ile sermaye stokuna bağlı içsel bağımlı, nüfus ve teknolojinin dışsal faktör olarak kabul edildiği bir sistem elde edilmiş oldu.

$$\Delta k = s \cdot f(k) - d \cdot k \dots \dots \dots (6)$$

Şekil 19. Temel Solow Modeli

Kaynak: Robert J. Barro ve Sala-i-Martin Xavier. Economic Growth (2. Basım). Londra: MIT Basım. 2004. s. 29. ; Yıldırım ve diğerleri. Makro Ekonomi (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2012. s. 505.

Uzun dönemde yatırımların amortismandan fazla olduğu k^* 'ın solundaki bir noktada ekonominin kişi başı gelirindeki *değişim* artarken, sağındaki bir noktada yani amortismanların yatırımdan daha fazla olduğu bir düzeyde azalma eğilimi gösterecektir. Amortismanların yatırımdan daha fazla olduğu bir durum aynı zamanda yatırımın azalması anlamına gelmektedir ki uzun dönemde bu gelirin de düşmeye başlayacağını gösterir. Pratik hayattan bunu bir örnekle açıklamak gerekirse; bir ülke savaşta sermayesinden çok daha fazla insan dolayısıyla işgücü kaybı yaşaması halinde kişi başı sermaye düzeyi çok yüksek olacaktır. Ancak bunu yatırıma dönüştürebilecek işgücü olmayışı diğer bir ifade ile amortismanın yüksek oluşu, yatırımların geçmişe nazaran düşük seviyelerde gerçekleşmesine neden olacaktır. Sonuç olarak Solow Model'inin temel iddiası, bir ekonomide ister amortismanlar yatırımlardan fazla olsun isterse az olsun uzun dönemde bunların birbirlerine k^* gibi bir noktada eşitlendiği **durağan durum** dengesinin var olduğudur. Ekonominin söz konusu noktaya olan ilerleyişi kısa vadede çeşitli etkilerle sapsa bile uzun vadede tekrar kendisini bu ilerleyişe sokacak dinamiklere sahiptir. Öyleyse durağan durumda yatırım amortismanlara eşit dolayısıyla net yatırım sıfırdır ($\Delta k=0 \rightarrow s \cdot f(k) - d \cdot k=0$)

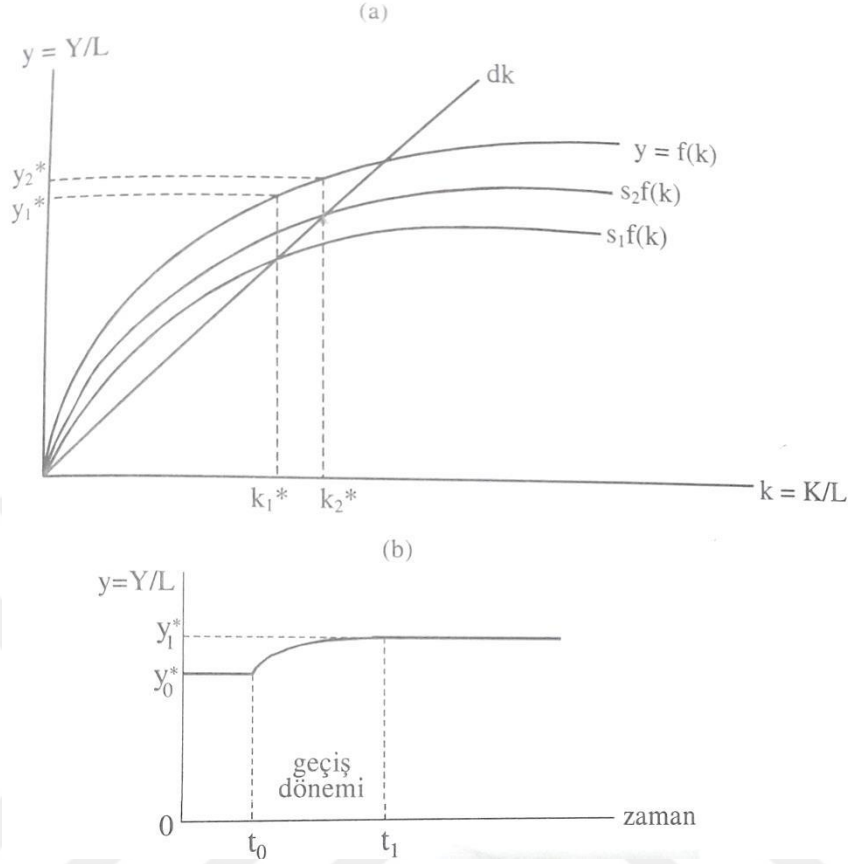
$$s \cdot f(k^*) = d \cdot k^* \dots \dots \dots (7)$$

Temel modelin oluşturan parametreler ve modelin işleyişi açıklandığına göre artık modelle ilgili çeşitli özel durumlar incelenebilir. Bunun için sırasıyla tasarruf oranındaki (s) değişimin, en yüksek tüketimi sağlayan durağan durum dengesi olan Altın Kural ve nihayetinde nüfus ile teknolojinin model üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.4.1.2.3 Tasarruf Oranının (s) Değişmesi

$0 < s < 1$ aralığında değer alan tasarruf oranı, gerçekleşen üretimin ne kadarının tasarruf olarak tutulacağını belirleyen ve temel modelde sabit kabul edilen bir parametredir. Şimdi bu parametrenin değişmesi durumunda model de ne gibi değişiklikler olacağı üzerinde duracağız. Bunun için tasarruf oranını s_1 'den s_2 'ye artırabiliriz. Söz konusu değişim doğal olarak elde edilen tasarruf miktarını artıracaktır diğer bir ifadeyle uzun dönemde tasarruf oranı kişi başı gelirin düzeyini belirleyecektir. Şekil 20'de görüldüğü gibi bu artış tasarruf eğrisini yukarı doğru kaydıracaktır. Üretimin ve amortismanın değişmediği bir durumda tasarruf oranındaki böyle bir değişim söz konusu ekonomi için yeni bir durağan durumun ortaya çıkmasına neden olur. Artan tasarruflara bağlı olarak ekonomi artık y_1 değil y_2 düzeyinde üretim yapmaya başlayacaktır. Geçiş dönemi olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç tamamlandıktan sonra ekonominin uzun dönemdeki dengesinde yine üretim düzeyindeki değişim sıfır ($\Delta y = 0$) olacaktır. Her ne kadar geçiş döneminde ekonomi büyümüş olsa bile yeni uzun dönem dengesinde ekonomi artık büyümeyecektir. Sonuç olarak; ***tasarruf oranındaki değişim ekonominin kısa bir dönem için kişi başı gelire/büyümesine olumlu katkı sağlarken uzun dönemde büyümesinin üzerinde etkisi olmayacaktır.*** Burada akla şu soru gelebilir: Tasarruf oranının artmasıyla kısa dönemde büyüme gerçekleştiğine göre acaba (s) sürekli olarak artmaya devam etmesi halinde uzun dönemde de durumunda kişi başı gelir/büyüme (y) artmış olmaz mı? Eğer (s) sürekli olarak artmaya devam ederse kişi başı gelir de sürekli olarak artmaya devam edecektir. Ancak kişi başı tasarruf oranının 0 ile 1 arasında olması yani sınırlarının olması böyle bir artışın sonsuza kadar devam etmesine izin vermemektedir. Çünkü $s > 1$ olması demek insanların elindeki her şeyden daha fazlasını tasarruf etmesi yani olmayanı tasarruf etmesi anlamına gelir ki böyle bir şey mümkün değildir. Mümkün olabilecek bir ihtimal olan insanların gelirlerinin tamamını yani elindekilerin tamamını tasarruf etmesi olup bu tasarruf oranının

alabileceği en yüksek değer 1 anlamına gelmekte iken bir sonraki Altın Kural başlığı altında bunun ekonomiyi nasıl tamamen durdurduğu açıklanacaktır.

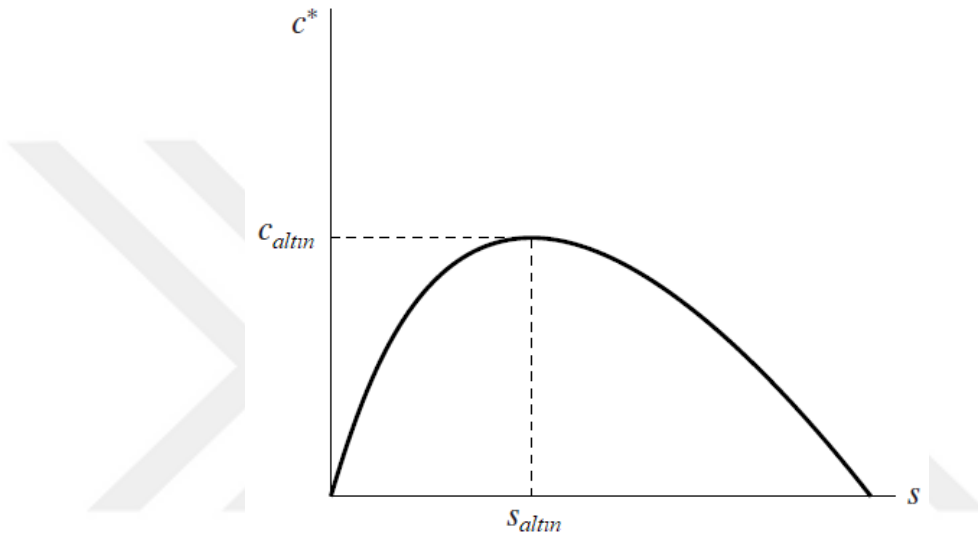
Şekil 20. Farklı Tasarruf Oranlarında Solow Modeli

Kaynak: Erdal Ünsal. Makro İktisat (10. Baskı).Ankara: İmaj Yayınevi. 2013. s. 651.

2.4.1.2.4 Altın Kural

Tüketim ile ilgili olan Altın Kuralı anlamak için ister istemez ekonomideki tasarruf konusuna da bakmak gerekmektedir. Çünkü en genel ifade ile bir ekonomide üretim, tasarruf ve tüketimin toplamına eşit olmaktadır ki bu durumda ne kadar tüketim yapıldığının elde edilen tasarrufun hesaplanmasına bağlı olduğunu söyleyebiliriz ($Y = C + S \rightarrow C = Y - S$). Tasarruf ise daha önce söylendiği gibi üretimin belli bir oranı olduğu bunun için üretimin $0 < s < 1$ arasında değer alan tasarruf oranı (s) ile çarpılmasıyla bulunduğunu söylemiştik. Şimdi uzun dönemde tasarruf oranının bu aralıktaki en uç değer olan 0 ve 1 olması durumlarına düşünelim. Tasarruf oranının minimum değeri yani sıfır olması yatırımların dolayısıyla hasılanın ve sonuç olarak uzun dönemde tüketiminde sıfır olmasına neden olur. Bu oranın maksimum değeri alması yani 1'e eşit olması durumunda da insanların tüm

gelirlerini tasarruf etmesi nedeniyle tüketim sıfır olacaktır. Bu durumda ekonominin temel amaçlarından ilki olan insanların ihtiyaçlarını karşılama yani tüketim gerçekleşmemiş olmaktadır. Öyle ise tüketim, tasarruf oranının (s) 0 ile 1 arasında aldığı noktalarda gerçekleşecektir. Durağan durumda her bir tasarruf oranına karşılık gelen kişi başı tüketimi gösteren noktalar birleştirildiğinde Şekil 21’de gösterilen grafik elde edilecektir. Bunlardan bir tanesinde tüketim en üst seviyede olacaktır ki Solow Modelinde tüketimi maksimize eden durağan durumdaki bu sermaye düzeyine sermayenin Altın Kuralı ($s_{altın}$) denilmektedir.

Şekil 21. Altın Kural’da Tasarruf Tüketim Eğrisi

Kaynak: Robert J. Barro ve Sala-i-Martin Xavier, Economic Growth (2. Basım). Londra: MIT Basım. 2004. s. 35.

Söz konusu tasarruf oranının ($s_{altın}$) daha önce ortaya konan Solow Modeli üzerinde nerede olduğunu bulmak için öncelikle Altın Kural’ın temel savı olan yatırımın sürekliliğini sağlayan hane halkının tüketimini maksimize etmesi dolayısıyla kişi başı tüketimin en yüksek olduğu ($c_{altın}$) amortismanı sağlayan noktanın nerede olduğunu bulmak gerekmektedir. Daha önce temel modeli oluştururken tüketim (c) değişkeninin üretim ile (Y) sermaye eğrileri (S) arasında kalan fark olduğunu ifade etmiştik. Bu farkın üretimin devamını sağlayan en yüksek noktası ise amortisman eğrisine ($d \cdot k$) en uzak noktası anlamına gelir. Matematiksel olarak bu yerin ifadesi ise üretim eğrisine teğet ve amortisman eğrisine paralel olan tek noktadır. Dolayısıyla her iki eğrinin sermayeye (k) göre birinci türevinin birebirine eşit olduğu noktadır. Üretimin sermayeye göre türevi daha önce üzerinde durulan sermayenin marjinal ürünü (MP_k) olurken, amortisman eğrisinin ($d \cdot k$)

sermayeye (k) göre türevi amortisman oranı (d) diğer bir ifade ile Şekil 22’de gösterildiği gibi amortisman eğrisinin eğimine eşittir.

$$\partial f(k)/\partial k = MPk = \partial dk/\partial k = d \rightarrow \mathbf{MPk=d} \dots \dots \dots (8)$$

İşte bu noktadaki tasarruf oranı da altın değeri ($s_{altın}$) olup $f(k)$ ile çarpımından kişi başı tasarruf eğrisi $s_{altın} \cdot f(k)$ elde edilmiş olur. Artık bir ekonominin Altın Kural'a göre durumu incelenebilir:

- **Sermaye oranı $s=s_2 > s_{altın}$ olan ekonomi** Tasarruf oranının altın kural tasarruf oranından büyük olması halinde tüketimin azalması dolayısıyla kişi başı sermayenin altın durumuna göre daha fazlası olması ($k_2 > k_{altın}$) anlamına gelecektir. Aşırı tasarruf olarak ifade indirilecek böyle bir ekonomide kişi başı tüketim geçiş döneminin her noktasında düşük olacaktır. Örneğin c_2^* dengesindeki kişi başı tüketim miktar $s_{altın}$ dengesine getirildiğinde $c_{başlangıç}$ kadar bir artış olacaktır. $c_{altın}$ ’a kadar olan tüm durağan durumlar için geçerli olan şartların olduğu bölge diğer bir ifade ile tüketim için daha fizibil olan alternatiflere göre tüketimi dezavantajlı durağan durumları kapsayan $k_{altın}$ ’nın üzerindeki Dinamik Verimsizlik Bölge olarak nitelendirilir. Çünkü geçiş dönemindeki c ’nin tüm değerleri artmaktadır. Diğer bir ifade ile bugünün tüketicilerinin yarının tüketicileri için bugünden ciddi miktarda tasarruf etmeleridir.
- **Sermaye oranı $s=s_1 < s_{altın}$ olan ekonomide** Yapılan ölçümler pratik hayatta genellikle ekonomilerin tasarruf oranlarının $s_{altın}$ altında bir seviyede olduğunu göstermiştir. Tasarruf oranının altın kural tasarruf oranından küçük olması halinde tüketimin azalması dolayısıyla kişi başı sermayenin altın durumuna göre daha az olmasını ($k_1 < k_{altın}$) gösteren bu denge koşullarında, hane halklarının daha fazla tüketim yapabilmeleri nedeniyle refahının görece daha yüksek olduğu söylenebilir. Gelecek neslin bugün oy hakkı olmaması bugünün neslinin gelecek için çok fazla tasarruf yapmasını gerektirmemektedir. Öte yandan üretimin devam edebilmesi için bugünün nesli bir miktar tasarruf yapmak zorundadır. Bu nedenle politikacılar daha fazla oy alabilmek için ekonomiyi $s_1 < s_{altın}$ gibi mevcut neslin tüketiminin

The graph illustrates the dynamic inefficiency region in a growth model. The vertical axis is labeled y and the horizontal axis is labeled k . The graph shows several curves: a straight line $d \cdot k$, a concave curve $f(k)$, and three other concave curves below $f(k)$ labeled $s_2 \cdot f(k)$, $s_{altın} \cdot f(k)$, and $s_1 \cdot f(k)$. A tangent line to $f(k)$ at k_1^* is labeled "Eğim= d = MP_k ". A vertical line at k_2^* intersects $f(k)$ at c_2^* and $s_{altın} \cdot f(k)$ at $c_{başlangıç}$. A vertical line at $k_{altın}$ intersects $s_{altın} \cdot f(k)$ at $c_{altın}$. The region between k_1^* and k_2^* is labeled "Dinamik Verimsizlik Bölgesi".

Kaynak: Robert J. Barro ve Sala-i-Martin Xavier. Economic Growth (2. Basım). Londra: MIT Basım. 2004. s. 36.

Solow Modeli incelemesinden buraya kadar olan kısımda nüfus ($n=0$) ve teknolojinin değişmediği kabul edilmişti. Şimdi ise bu unsurların değişmesi halinde gelir/hâsıla ve sermaye üzerinde ne gibi değişiklikler olduğu model vasıtasıyla incelenecektir. Bunun için önce nüfusun, büyüme ve sermaye stoku üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla teknoloji göz ardı edilerek nüfus artış oranı değiştirilecektir. Nüfusun (n) gibi sabit bir oranda arttığı buna bağlı olarak işgücünün de aynı oranda arttığı varsayım altında nüfusun etkisi, aynı amortismanın sermaye üzerindeki etkisi gibi olumsuzdur. Çünkü işgücünün/nüfusun artmasıyla birlikte kişi başı sermaye stoku azalmaktadır. Bu durumda temel model için (5) nolu denklemle belirlediğimiz amortisman eğrisinin yalnızca sermayenin amortismanla çarpılması değil aynı zamanda (n) oranı ile çarpılmasıyla artan nüfusun olumsuz etkisi modele dâhil edilmiş olacaktır. Burada altı çizilmesi gereken en önemli noktalardan biriside

nüfus artış oranı (n) sabit olduğu için kişi başı gelir ve sermaye sabitken, toplam gelir ve toplam sermaye (n) oranında artıyor olmasıdır. Öyleyse kişi başı amortisman miktarı, net yatırım, durağan durum dengesi ve Altın Kural koşulu sırasıyla şöyle oluşacaktır;

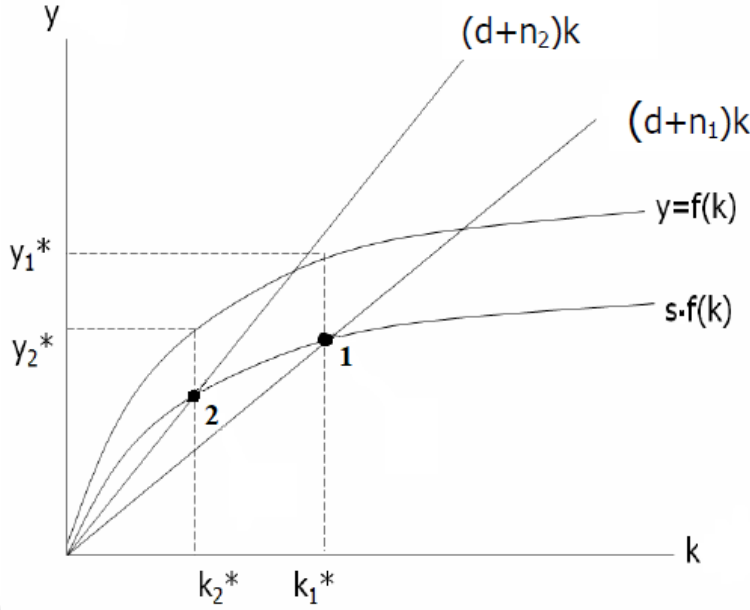
$$(d+n) \cdot k \dots \dots \dots (9)$$

$$\Delta k = s \cdot f(k) - (d+n) \cdot k \dots \dots \dots (10)$$

$$\Delta k = 0 \rightarrow s \cdot f(k^*) = (d+n) \cdot k^* \dots \dots \dots (11)$$

$$MP_k = d+n \dots \dots \dots (12)$$

Bazı kaynaklarda Etkin Amortisman olarak da adlandırılan $(d+n)$ 'nin gelir üzerindeki etkisi dolayısıyla nüfusun etkisi Şekil 23'de açık bir şekilde görülebilmektedir. Şöyle ki; amortismanı sabit tutup nüfus artış oranını n_1 'den n_2 'ye çıkardığımızda amortisman eğrisi daha dik bir konuma gelecektir. Bu durumda kişi başı sermaye ve gelir miktarı azalarak k_2^* ve y_2^* gibi daha düşük seviyedeki durağan durum dengesine gelecektir. Sonuç olarak nüfus artışı, kişi başı geliri kısa dönemde azaltırken uzun dönemde ekonomi 1'den 2'ye kayacaktır. Ancak ulaşılan nokta yeni bir durağan durum dengesi olup kişi başı sermaye stok artışı sıfır ($\Delta k=0$) dolayısıyla kişi başı gelir $y_2^*=sabit$ tir. **Öyleyse elde edilen en temel sonucun nüfusun uzun dönemde kişi başı büyümeyi etkilemediğidir.** Toplam sermaye (K) ve toplam gelir (Y) düşünüldüğünde elde edilen sonucun aksi düşünülebilir. Çünkü ekonomi artık yeni nüfus artış oranında büyümekte ve $n_2 > n_1$ nedeniyle önceki duruma göre toplam büyüme (Y) daha fazladır. Lâkin temel modelin tespitinde verilen Hindistan'ın daha fazla toplam geliri olmasına rağmen Hollanda'nın daha zengin olduğu örneği düşünüldüğünde gelirin ya da büyümenin asıl göstergesinin kişi başı olması ve bunun da uzun dönemde değişmediği hatırlanmalıdır. Diğer bir ifadeyle aynı ekonomi için uzun dönemde kişi başı büyümenin sabit olması nüfusun etkisinin olmadığını gösterir. Ancak bu nüfus hızlarının farklı ekonomilere ait olduğu düşünüldüğünde başka bir sonuca ulaşırız. Şöyle ki; n_1 nüfus artış hızına sahip 1 ekonomisi her ne kadar toplam geliri n_2 sebebiyle 2 ekonomisinden küçük olsa dahi kişi başı gelir/büyüme $y_2 < y_1$ nedeniyle daha hızlı büyüme kaydeder. Dolayısıyla söz konusu parametrelerin farklı ekonomilere ait olduğu düşünüldüğünde elde edilecek sonuç, **nüfusu n_2 gibi hızlı artan ülkeler nüfus artış hızının n_1 gibi daha düşük olduğu ülkelere göre yavaş büyürler (vice versa)** olmaktadır.

Şekil 23. Solow Modeline Nüfusun Etkisi

Kaynak: Erdal Ünsal.Makro İktisat (10. Baskı).Ankara: İmaj Yayınevi.2013. s. 656.

Nüfusun etkisi anlaşıldıktan sonra teknolojinin etkisinin ne olacağı çok daha kolay anlaşılacaktır. Bunun için öncelikle teknolojinin modele nasıl dâhil edildiğini bir örnek üzerinden giderek açıklamaya çalışalım: Ancak 4 kişinin yüksek bir kata taşıyabileceği bir eşyayı dışardan kurulacak bir makara sistemi ile 2 kişi taşıyabilir. Hatta bu makara sistemine bir elektrikli motor eklediğimizde söz konusu eşyanın 1 kişiyle taşınması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla teknolojik ilerleme büyük miktardaki işgücü anlamına gelmektedir. Öyleyse teknolojinin artırılması bir anlamda iş gücünün artırılması gibi değerlendirilebilir. Yukarıda nüfusun etkisi incelenirken nüfus ve işgücünün aynı oranda arttığı ve bu amortisman üzerine ilave olarak nüfus artış oranı (n) şeklinde eklendiğini görmüştük. Teknoloji hızını da bir çeşit iş gücü artış olduğunu düşünecek olursak (x) gibi diğer bir değişkenle model ekleyebiliriz. Bu durumda Etkin Amortisman $(d+n+x)$ olurki daha önce nüfusun etkisi için belirlenmiş olan (9), (10), (11) ve (12) nolu denklemler şu hale gelir:

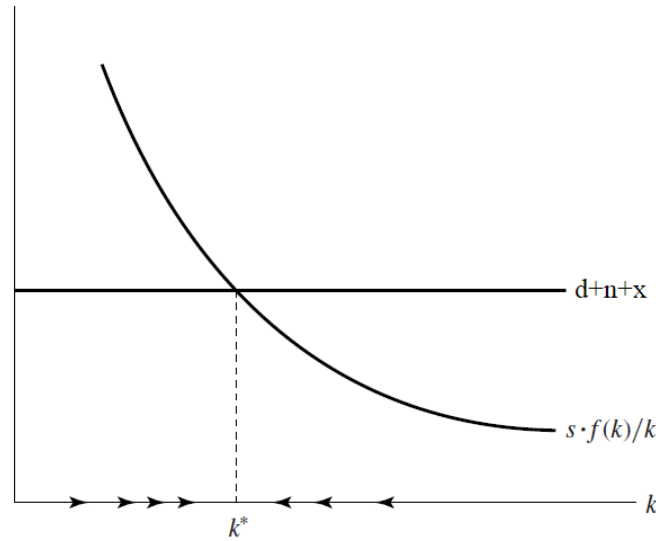
$$(d+n+x) \cdot k \dots \dots \dots (13)$$

$$\Delta k = s \cdot f(k) - (d+n+x) \cdot k \dots \dots \dots (14)$$

$$\Delta k = 0 \rightarrow s \cdot f(k^*) = (d+n+x) \cdot k^* \dots \dots \dots (15)$$

$$MPk = d+n+x \dots \dots \dots (16)$$

Elde edilen bu denklemler aynı nüfusun yukardaki Şekil 23’de incelemesinde olduğu gibi bizi benzeri sonuçları götürecektir. Bu sonuçlara kısaca hatırlamak gerekirse; kısa dönemde kişi başı değişkenlerde farklılık olsa bile uzun dönemde yani ekonominin kendi durağan durum dengesine geldiğinde bu değişkenlerin sabit olduğu görülmüştü ($\Delta k = \Delta s = \Delta y = 0$). Bununla birlikte toplam değişkenler (K,S,Y) nüfus artış oranında(n) artmaktaydı. Teknolojideki değişim sonucu ise kişi başı değişkenler aynı kalırken toplam değişkenlerin (n) yerine (n+x) oranının da değiştiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar sonucu etkilemese bile teknoloji etkisini incelerken kişi başı değerlere ulaşmada toplam işgücüne (L) değil bunları teknoloji artışını da içeren bir katsayı ile (L·T) çarpımına bölünmesiyle elde edildiklerinin altı çizilmesi gerekir. Bu durumda ekonomi Şekil 24’te görüldüğü gibi k^* durağan durum dengesine gelecektir. ***Diğer bir ifadeyle kişi başı gelir/büyüme teknolojik gelişmeden de bağımsızdır.***

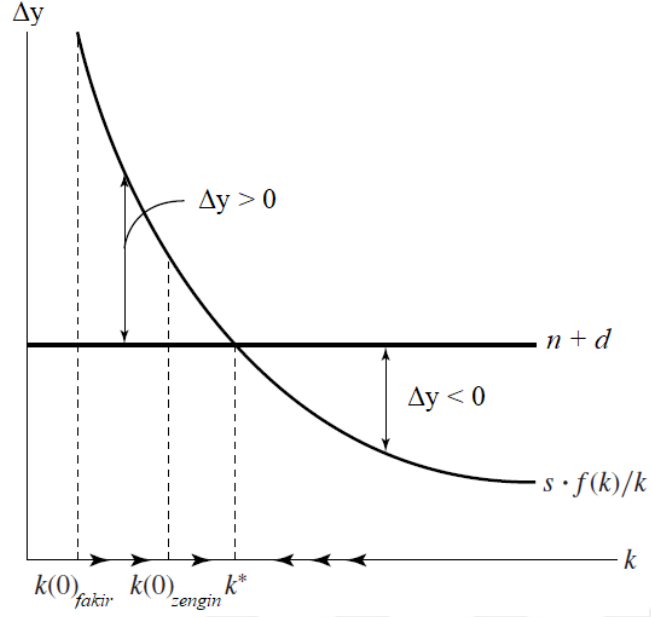
Şekil 24. Teknoloji Etkisinde Durağan Denge

Kaynak: Robert J. Barro ve Sala-i-Martin Xavier. Economic Growth (2. Basım). Londra: MIT Basım. 2004. s. 56.

2.4.1.3 Solow Modeli ve Yakınsama

Matematiksel bir ifade olan yakınsama kavramı Türk Dil Kurumu’na göre “aradaki açıklığın sonsuz küçülerek fakat kesişmeden bir noktaya, bir sınıra doğru yaklaşması” anlamına gelmektedir. Ekonomi literatüründe de farklı ekonomilerin kişi başı gelirlerinin birbirine yaklaşması olarak kullanılmaktadır. Ancak Solow Modeli ile ilgili yukarıdaki incelemelerde ise yalnızca bir ekonomi üzerinde

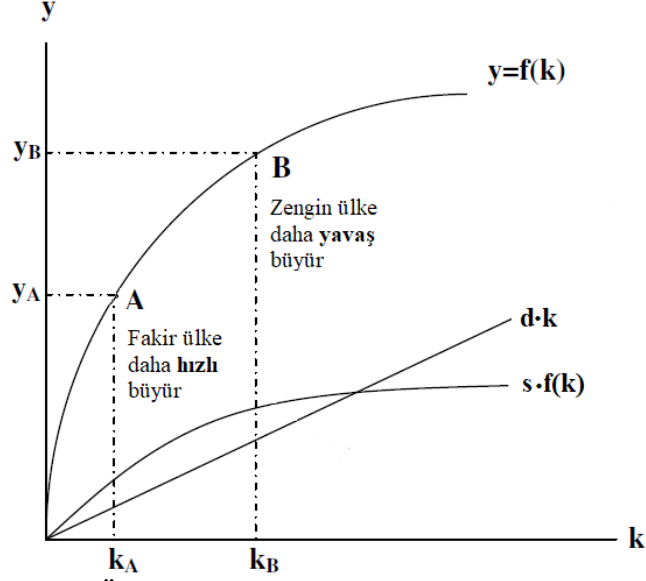
durulmuştur. Ulaşılan temel sonucu hatırlayacak olursak: Tasarruf oranında (s), nüfus artış oranında (n), yıpranma hızında (d) ya da teknolojiye (x) değişimler o ekonominin zenginliğini gösteren kişi başı büyümesini (y) kısa dönemde etkilemekteyken uzun dönemde bu ekonomi kendi durağan dengesine gelmekteydi. Geçiş süreci dinamiği ile bir ekonomi için açıklanan bu durum birden fazla ekonomi düşünüldüğünde ilginç başka bir sonucu ortaya koymaktadır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 37). Yani bir ekonominin farklı durumları yerine aynı niteliklere sahip farklı ekonomilerin bir durumunu incelenmesi halinde ortaya çıkan sonuç dikkat çekicidir. Örneğin aynı niteliklere sahip iki ekonomiyi Solow Modeli çerçevesinde düşündüğümüzde, bu iki ekonominin er ya da geç aynı k^* gibi durağan durum dengesinde buluşacaklarını dolayısıyla aynı kişi başı gelir düzeyine ulaşacakları söylenebilir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 276). Dolayısıyla aynı niteliğe sahip biri fakir diğeri zengin iki ülke, uzun dönemde aynı kişi başı gelir düzeyine ulaşarak birbirlerine yakınsamış olacaklardır. Konuyu Şekil 25 üzerinden incelediğimizde, başlangıçta $k(0)_{fakir}$ düzeyinde olan fakir bir ülke ile başlangıçta $k(0)_{zengin}$ düzeyinde olan zengin bir ülke uzun dönemde k^* düzeyinde ortak bir kişi başı sermaye dolayısıyla kişi başı gelir düzeyine ulaşırlar. Ancak dikkat çekici olan konu, aynı süre içerisinde (uzun dönemde) bu iki ülkenin zenginlik seviyesinin nasıl aynı düzeye geldiğidir. Bu durumda büyüme hızı unsuru kendini göstermektedir. Şekle baktığımızda $\Delta y=0$ yani k^* durağan dengesinin solunda büyüme hızının negatif olduğunu sağında ise pozitif olduğu görülmektedir. Her ikisi de pozitif bölgede yani her ikisi de büyüyen bu ülkelerden fakir olanın büyüme hızının zengin olandan daha yüksek olması (amortisman eksenini ile sermaye eğrisi arasındaki düşey fark) fakir ülkenin zengin ülkeye göre daha hızlı büyüdüğünü ifade etmektedir. Bu durumda daha hızlı büyüyen fakir ülke zengin ülkeyi uzun dönemde k^* seviyesinde yakalayacaktır.

Şekil 25. Yakınsamanın Dinamiği

Kaynak: Robert J. Barro ve Sala-i-Martin Xavier. Economic Growth (2. Basım). Londra: MIT Basım. 2004. s. 38.

Mutlak Yakınsama Hipotezi olarak isimlendirilen söz konusu iktisadi durumu Ünsal (2013: 661), Şekil 26'da gösterilen temel model üzerinden şöyle açıklamaktadır: Aynı tasarruf haddi (s), yıpranma haddi (d), nüfus büyüme haddi (n) ve teknoloji düzeyine (x) sahip ülkeler aynı durağan dengeye dolayısıyla fert başına çıktı düzeyine (y) sahip olurlar. Bu yüzden belirtilen bu niteliklere aynı düzeyde sahip fakir ülke kendi çıktı düzeyini bir süre sonra zengin ülke çıktı düzeyine yaklaştıracaktır. Aynı durağan durum dengesine sahip şekildeki A ülkesinin başlangıçtaki kişi başına sermaye miktarı B ülkesine nazaran daha düşük olup ($k_A < k_B$) bunun sonucu kişi başı gelir/çıktılarda da aynı durumun olmasına yol açmıştır ($y_A < y_B$). Ancak A'nın sermayesindeki bir birim artışın ($\Delta k_A = 1$) çıktı da sağlayacağı artış (Δy_A) *Azalan Verimler Kanunu* gereği B ülkesine göre daha büyük olacaktır ($\Delta k_A = \Delta k_B = 1$ için $\Delta y_A > \Delta y_B$). Bu durumda A ülkesinin kişi başı geliri/çıktısı daha hızlı artacağı için daha hızlı büyüyeceği sonucuna ulaşılır. Diğer bir ifadeyle aynı girdi miktarı ile daha fazla çıktı elde etmiş olur. Örneğin II. Dünya Savaşında ağır kayıplar alarak kişi başı sermayesi potansiyelinin çok altına inen ($k < k^*$) Almanya ve Japonya, benzer ekonomik nitelikte olan ve savaşın galip tarafında yer alan ABD'yi ekonomik büyüklük olarak tekrar yakalamışlardır.

Şekil 26. Temel Modeli Üzerinde Yakınsama Dinamiği

Kaynak: Erdal Ünsal.Makro İktisat (10. Baskı).Ankara: İmaj Yayınevi.2013. s. 661.

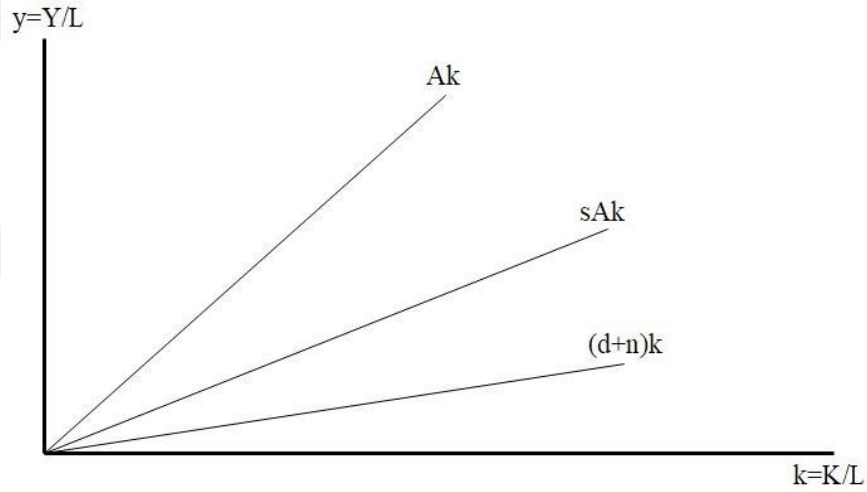
Solow Modeli ile ilgili buraya kadar olan incelemeleri kısaca özetleyecek olursak: **i)** her ekonominin bir durağan dengesi olduğu, **ii)** bunun seviyesinin sermaye artış oranı (s) ve sermayenin yıpranma oranı (d) olan içsel faktörlerin niteliğine bağlı olarak belirlendiği ancak bu seviyeye ulaşıldıktan sonra ne bu içsel faktörlerin ne de dışsal sayılan nüfus ve teknoloji faktörlerin etkilemediği, **iii)** ülke zenginliğinin göstergesi kişi başı gelir (y) üzerinde kısa dönemde değişimler gözlemlense bile uzun dönemde durağan denge seviyesine ulaşacağı ve burada sabit kalacağı, **iv)** ekonomik büyüme diğer bir ifade ile ülke ekonomisinin büyüklüğünü gösteren toplam gelirin/büyümenin (Y) durağan dengede bile olsa dışsal faktörler nüfus ya da ilişkisi tam olarak açıklanamayan teknoloji artış oranında (x) gerçekleşmeye devam edeceği, **v)** farklı bölge ya da coğrafyadaki ekonomiler eğer aynı niteliklere sahipse bunlar nihayetinde aynı durağan denge düzeyine sahip olmaları nedeniyle uzun dönemde birbirlerine yakınsayarak aynı kişi başı gelir seviyesinde (y) buluşacaklardır. Ayrıca bunlardan başlangıçta fakir olanların kişi başı gelirindeki büyüme hızı (δ) zengin olanlara göre daha fazla olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

2.4.2 İçsel/Endojen(Yeni) Büyüme

Temel amacı ekonomik büyümeyi belirleyen unsurları ve büyüme farklılıklarının nedenlerini açıklamaya çalışmak olan kuramların önemli ilk atılımı Robert Solow tarafından yapıldıktan sonra bunu Berkleyn Üniversitesi'nden Paul

Romer ve Chicago Üniversitesi'nden Robert Lucas'ın İçsel Büyüme Modeli üzerindeki çalışmaları izlemiştir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 263-269; Özel, 2012: 67). Aslında Romer'in 1986 ve Lucas'ın 1988 yıllarındaki bu çalışmaları 1962 Arrow, 1967 Sheshinski ve 1965 Uzawa'nın büyümenin sonsuza kadar devam edebileceğini öngören kuramlarına dayanmaktadır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 19). 1990 yılında Jones ve Manuelli ile birlikte 1992 yılında Kelly, İçsel Büyüme Modeli'nin gelişmesine katkı sağlayan diğer önemli bilim adamları olmuştur (Sarıbaş ve Vergil, 2013: 4). Genel olarak bakıldığında bu modelin yakınsama ve istikrarlı ekonomik büyüme konularındaki Neoklasik yaklaşıma tepki olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yakınsama Hipotezi, özellikle 1980'li yıllardaki ekonometri alanındaki gelişme ve ülkelere ait uzun dönemli makroekonomik verilerin yayımlanması sonucu, bilimin üzerinde yoğun olarak durulduğu bir alana dönüşmüştür. Elde edilen bilimsel sonuçların çoğunda kişi başı gelir farklılıklarının azalmadığı görülmüştür (Ceylan, 2009: iv, 15). Sonuçta öncülüğünü Romer ve Lucas'ın yaptığı İçsel Büyüme Model'inde benzer nitelikteki ekonomilerin zaman içerisinde ekonomik büyüklüklerinin birbirine yaklaşacağını ileri süren Yakınsama Hipotezi 'nin geçersiz olduğu diğer bir ifadeyle benzer nitelikteki ekonomiler arasındaki büyüklük farklılıkların kapanmayacağı hatta artabileceği öngörülmüştür (Ceylan, 2009: 5; Özel, 2012: 70; Yanıkkaya, 2001: 146). Spesifik olarak Azalan Verimler Kanunu ve teknolojinin dışsal olması noktasında Neoklasik Model'den ayrılan bu yeni büyüme teorisi savunucuları, başlangıçta eleştirilerini yakınsama üzerinden yaparken zamanla bunun sebeplerinden biri olarak gördüğü uzun dönemli ekonomik büyüme sorunu konusunda yoğunlaştırmışlardır (Berber ve Yıldız, 2014: 26; Çolak, 2014: 30; TÜSİAD, 2008: 21, 22). Bir açıdan üretimin etkinliğinin artırılması olan teknolojinin Arrow ile belirginleşmeye başlayan ekonomideki yeri, İçsel Büyüme Model'inde iyice hissedilerek işgücü ve sermayenin yanı sıra ekonomik büyümenin merkezine yerleştiği içsel bir süreç olarak tanımlanmıştır (Karaalp, 2008: 40, 41). Bunun sebebi yukarıda Neoklasik yaklaşımın temsilcisi sayılan Solow Model'inin uzun dönem büyümesinde açıklandığı gibi en önemli içsel faktörün sermaye birikim oranı olduğu ve dışsal bir değişken olarak kabul edilen teknolojik değişim olmadan Azalan Verimler Kanunu nedeniyle bir ekonominin kendi durağan durumuna yaklaşacağını yeterince tatminkâr görülmemesinden kaynaklanmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 61, 62; Baypınar ve Erkut, 2011: 61;

Özel, 2012: 70; Ünsal, 2013: 672). Bu nedenle İçsel Büyüme, toplam ekonomik büyümenin bağlı olduğu teknolojiyi (bazı kaynaklarda nüfus da vurgulanmakta) içselleştirmeye çalışmıştır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 263-277). Söz konusu dönüşümde sermayeyi, beşeri ve fiziksel olarak iki kısma ayırıp teknolojik gelişmenin altyapısının beşeri sermayeye bağlı olduğunu söyleyerek önemli bir bağ kurarken öte yandan diğer modeldeki Azalan Verimler Kanunu da devre dışı bırakmıştır (Barlın, 2010: 62; Sarıbaş ve Vergil, 2013: 4; Ünsal, 2013: 672; (Yıldırım ve diğerleri, 2012: 528). Kısacası kendisine belirli sınırlar içerisindeki sermaye artış oranını içsel faktör kabul eden Neoklasik yaklaşıma karşın, sınırları olmayan bilgiyi ya da beşeri sermayeyi dolayısıyla teknolojiyi bir içsel faktör olarak alan İçsel Büyüme 'de ekonomik büyümenin sürekliliği sağlanmış olur (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 43).

Şekil 27. İçsel Büyüme Modeli

Kaynak: Erdal Ünsal.Makro İktisat (10. Baskı).Ankara: İmaj Yayınevi.2013. s. 674.

Yukarıda açıklandığı gibi ana karakteristiği sermayenin azalan verimini içermeyen İçsel Büyüme Modeli, AK Modeli olarak da ifade edilmekte olup, temel fonksiyonu $Y=AK$ notasyonunda (burada A teknolojinin seviyesini gösteren pozitif bir sabit değerdir) verilebilir ki bu durumda kişi başı gelir fonksiyonu denklem (17) gibi yazılabilir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 64):

$$y = Ak \dots \dots \dots (17)$$

Şekil 27'de gösterilen sAk doğrusu üretime "s" sermaye oranında bağlı kişi başı tasarruf fonksiyonu ile onun altında yer alan kişi başı amortisman fonksiyonu $(d+n)k$

arasındaki farkın pozitif olması tasarruf haddinin sürekli artacağını dolayısıyla ekonominin sürekli büyüyeceğini göstermektedir (Ünsal, 2013: 674, 675). Fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermayeyi de dikkate alan modelde bilgi ve ilk defa Arrow'un tanımladığı “yaparak öğrenme” gibi unsurlar, Solow'da mümkün olmayan üretimin sürekli artışını sağlayacak her ekonomi için birbirinden farklı teknoloji değişimini (A) içermektedir (Dawkins, 2003: 147; Sengupta, 2011: 21-23). Bu nedenle yakınsamayı reddeden Ak fonksiyonunda azalan verimler bir kenara dursun hatta artan getiriden bile bahsedilebilir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 65). Sonuç olarak AK modelinin üç temel öngörüsü şöyle sıralanabilir (Yıldırım ve diğerleri, 2012: 528): i)ekonomik büyüme içseldir, ii)Neoklasik Büyüme Model’inde yalnızca durağan durumun seviyesini etkileyen tasarruf oranındaki değişim bu modelde uzun dönem büyüme oranını artırmaktadır ve iii)farklı başlangıç sermayesine sahip ülkeler arasındaki gelir farkı giderek azalma yerine artacaktır. Dolayısıyla yakınsama değil bir ıraksama söz konusudur.

2.4.3 İktisadi Büyümede Yakınsama ve Ölçülmesi

Yakınsama günümüzde ekonomiden siyasete, planlamadan coğrafyaya oldukça geniş bir yelpazede karşımıza çıkan bir kavram haline gelmiştir. Söz konusu kavrama ekonomi çerçevesinde baktığımızda, belirlenmiş olan çeşitli ekonomik değişkenlere (bunlar içerisinde en başta kişi başı gelir yer almaktadır) göre ulusal ya da uluslararası düzeyde farklılıkların azalması, aynı noktaya doğru eğilim göstererek birbirine benzer hale gelme şeklinde tarif edilebilir (Altun, 2009: 33; Çolak, 2014: 29). Zaten ekonominin temel konularından birisi de fakir ülke ya da bölgelerin zengin olanlara göre daha hızlı büyüyüp büyüemeyeceği ya da bu ekonomilerdeki kişi başı gelirlerin zaman içerisinde bir birine yakınsamasını sağlayacak otomatik kuvvetlerin var olup olmadığının incelenmesidir (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 223). Sermaye birikimi, düşük gelirli bölgelerin ölçeğe göre artan getiri özelliğine sahipken yüksek gelirli bölgelerin ölçeğe göre azalan getiriye sahip olmaları, üretim faktörleri hareketliliğinin yanı sıra ekonomik yapısal özellik ve homojenliğin daha fazla olması yakınsamaya neden olan bu tarz kuvvetler arasında sayılabilir (Altun, 2009: 37).

Yakınsamanın tespitine yönelik literatüre bakıldığında, yatay kesit regresyon analizine dayalı büyüme başlangıç regresyon denklemleri, dağılım yaklaşımları, panel veri yaklaşımları ve zaman serisi tekniğine dayalı doğrusal birim kök testleri şeklinde çeşitli yöntemlere rastlanmaktadır (Ceylan, 2009: 1; TEK, 2012: 251). Ancak aynı örneklem için aynı zaman diliminde farklı yöntemlerle elde edilen sonuçların farklı oluşu hangi yöntemin daha sağlıklı olduğu tartışmalarını getirirken, yakınsamanın özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında daha belirgin hissedilmesi, yakınsamanın daha çok gelişmiş ekonomilerde görülmesi ve kişi başı gelir ile yapılan incelemelerin daha kesin sonuç vermesi gibi ortak sonuçlara da ulaşıldığı görülmektedir (Borluk, 2014: 52; Ceylan, 2009: 1, 2). Yakınsamanın ölçülmesine yönelik kullanılan model hangisi olursa olsun uygulama alanı olarak ilk etap veri teminin kolay olması nedeniyle ülke ölçeğinde karşılaştırmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin kapalı bir ekonomi için Neoklasik Modeli öngören 1928 yılında Ramsey, 1956 yılında Solow, 1965 yılında Cass ve yine 1965 yılında Koopmans'ın çalışmalarında, kişi başı gelirin başlangıç değeri ile ters orantılı bir şekilde artacağını diğer bir ifade ile aynı nitelik ve teknolojiye sahip ülkelerden fakir olanların zengin olanlara kıyasla daha hızlı büyümesini sağlayacak bir kuvvetin olduğu sonucuna ulaşırken (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 224) tez çalışmasında daha önce “Çevre Hassasiyetinin Ortaya Çıkışı” başlığı altında bahsedilen Büyümenin Sınırları Raporu'nda seçilmiş 10 ülkenin 2000 yılı için kişi başı milli gelir tahminlerine dayanarak ekonomik büyümenin mevcut şartlar dâhilinde devam etmesine bağlı olarak zengin ve fakir ülkeler arasındaki farkın hiçbir zaman kapanmayacağı ileri sürülmüştür (Meadows ve diğerleri, 1972: 44). 1972 tarihli söz konusu raporda 2000 yılı için yapılan tahmine göre en fakir ülke ile en zengin ülke arasındaki açığın Çizelge 8'de görüldüğü gibi 387 kat olduğu yani gelir farklılığı yüksek kalacağı öngörülmüştür. Ancak 2000 yılı gerçekleşme değerlerine bakıldığında tavan ile taban arasındaki bu farkın 64 kata gerilediği görülmektedir. Raporun gelir farkının azalmayacağına dair öngörüsünün gerçekleşmeyişinin sebebini Çizelgenin son kolonunda yer alan sapma oranından anlaşılmaktadır. Şöyleki; kalın çizginin altında yer alan gelişmemiş/gelişmekte olan ülke ekonomiler için gerçekleşen büyümelerin öngörülene kıyasla çok daha yüksek olmuştur. Bu durum Neoklasik Modele tepki olarak ortaya çıkan İçsel Büyüme Modeli etkisinde fakir ülkelerin daha hızlı büyümeyeceği kabulünü hissettirmektedir. Bunun yanı sıra

Amerika ve Almanya gibi gelişmiş ekonomilerle olan gelir farkının tamamen kapanmayışını, ülkelerin geçmişten günümüze olan birikimi sonucu sahip olduğu “kurumsallaşma”da aranabilir (Acemoğlu, 2012).

Çizelge 8. Bazı Ülkelerin 2000 Yılı İçin Kişi Başı Milli Gelir (\$) Karşılaştırması

Ülke	Tahmin*	Nominal Gerçekleşen**	Deflatör***	Reel Gerçekleşen****	Reel Gerçekleşen / Tahmin
Japonya	23.200,00	38.532,04	% 112,18	18.160,27	0,8
ABD	11.000,00	36.449,86	% 80,90	20.149,25	1,8
Rusya	6.330,00	1.771,59	% 20,45	1.470,84	0,2
Almanya	5.850,00	23.718,75	% 89,73	12.501,24	2,1
Brezilya	440,00	3.739,12	% 100,00	1.869,56	4,2
Türkiye*****	424,54	4.316,55	% 23,33	3.500,04	8,2
Pakistan	250,00	533,86	% 63,09	327,35	1,3
Hindistan	140,00	438,86	% 53,18	286,49	2,0
Endonezya	130,00	780,09	% 33,72	583,39	4,5
Çin	100,00	959,37	% 66,21	577,20	5,8
Nijerya	60,00	379,12	% 19,93	316,11	5,3
AÇIK*****	387			64	
*Büyümenin Sınırları Raporu'ndaki 1968 baz fiyatlarıyla enflasyondan arındırılmış olarak 2000 yılı için tahmin değerleri (Meadows ve diğerleri, 1972: 43)					
**2000 yılı için Dünya Bankası nominal verileri (Dünya Bankası(c), 07.07.2017)					
***1968 bazlı 2000 yılı için deflatörler (Dünya Bankası(d), 07.07.2017) (Dünya Bankası tanımına göre; yerel para cinsinden istenen yıl GSYH'sinin her ülkenin kendi baz yılı değerine oranıdır)					
****1968 bazlı gerçekleşen 2000 yılı reel kişi başı milli gelir değerleri (Nominal/Deflatör)					
*****Türkiye için raporda 2000 yılı tahmini yoktur. Bu değer bulunurken raporun hazırlandığı 1972 yılında Türkiye reel kişi başı geliri \$560,1'ye en yakın olan Brezilya'ya (\$580,5) oransal olarak Brezilya için yapılan tahmin üzerinden hesaplanmıştır: =440*(560,1/580,5)=\$424,54.					
*****Bu değer için listenin en başındaki ve sonundaki ülkeler karşılaştırılmaktadır. Tahmin yılı için Japonya-Nijerya iken gerçekleşen yılda ABD-Nijerya'dır.					

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.5 İlgili Araştırmalar

Bölgesel iktisat ve onun en önemli alt başlıklarından olan yakınsama ile ilgili literatür incelendiğinde, bu konuların öncelikle gelişmiş ekonomilerdeki akademisyenler tarafından ele alındığı görülmektedir. Ülkemizde ise özellikle 2000'li yıllarda değişim geçiren bölgesel politikaların etkisiyle bu konular irdelenmeye başlanmıştır. Yakınsamaya yönelik araştırmalardaki daha önce yapılmış çalışmaların gözden geçirilmesi, yabancı kadar yerli kaynakların artması nedeniyle

daha kolay olmaktadır. Bu açıdan Berber, Yamak ve Artan'ın (2000: 52, 53), Ceylan'ın (2009: 68-87), Çolak'ın (2014: 73-80), Erçakar'ın (2018: 472), Ersungur ve Polat'ın (2006: 336), Karaalp'ın (2008: 159-162), Sarıbaş ve Vergil'in (2013: 8-10) **yabancı ülke ya da bölgeler** için yapılmış yakınsama araştırmalarının gözden geçirilmesi ile elde ettiği bulgulara bakıldığında şu ortak çıkarımlar elde edilmiştir :

1. Yakınsama araştırmaları II. Dünya Savaşı ardından ele alınan konular arasına girmesine rağmen konu üzerine yoğunlaşmaya 1980'li yıllar sonrasında rastlanmaktadır.
2. Kullanılan yöntem olarak başlangıçta yatay-kesit büyüme regresyonlarına rastlanırken 1990'lı yıllarda sırasıyla zaman serisi ve panel veri yöntemleri tercih edilmiş, içinde bulunduğumuz dönemde ise daha çok zaman serisi kapsamındaki yapısal kırılma testleri uygulanmaktadır.
3. En çok araştırılan mekân OECD ve AB ülke grupları olmuştur. Kullanılan ekonometrik yöntem kadar üzerinde çalışılan mekânın yapısal özelliklerinin homojen olması araştırmaların sonuçlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yakınsamanın varlığına daha çok OECD ve AB ülkeleri gibi gruplarda rastlanmıştır. Buna rağmen Neoklasik büyümenin temel varsayımının geçerliliği noktasında tam bir mutabakata ulaşılamamıştır. Sonuç olarak yakınsama alanında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemiz için yapılmış yakınsama araştırmaları için öncelikle para politikasının belirleyicisi olan Merkez Bankasının tebliğ, çalışma ve ekonomi notları incelenmiştir. Kalkınma/büyüme ile ilgili Türkiye'nin 2003-2011 dönemi için ihracat çeşitlenmesi hem ürün hem de ülke bazında arttığı sonucuna ulaştığı bir çalışmaya rastlanmıştır (Aldan ve diğerleri, 2012: 1). Yakınsama ile ilgili olarak ise Üngör'ün(2013: 20, 24) çalışması ile karşılaştırılmıştır. Burada Brezilya ve Kore ülkeleri bazında yakınsamaya Türkiye karşılaştırması üzerinden gidilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin kişi başı milli gelir seviyesi ve büyüme oranı Kore'ye nazaran Brezilya'ya daha çok benzediği sonucuna ulaşılmıştır. Yöntem olarak Hsieh ve Klenow takip edildiği çalışmada 1960 yılında ülkemizin kişi başı milli gelir seviyesi Kore'nin iki katı olmasına rağmen büyüme hızına bağlı olarak

2011 yılı değerlerine göre Kore’nin dünyanın 15. Büyük ekonomisi (Türkiye 20.) ve kişibaşı gelirinn ülkemizin iki katının üzerine çıktığının altı çizilmiştir. Bilimsel literatürde Barlın’ın (2010: 407-425), Baypınar ve Erkut’un (2011: 64), Ersungur ve Polat’ın (2006: 336), Karaalp’in (2008: 162-164), özgül ve Karadağ’ın (2015: 39), Türkiye Ekonomi Kurumu’nun (TEK, 2004: 2, 3) lkemiz yakınsama uygulamalarını gözden geçirdiği çalışmalarına bakıldığında ise şu ortak çıkarımlara ulaşılmıştır:

1. Avrupa Birliği uyum süreci ile bölgesel farklılıklar dolayısıyla yakınsamanın ülke gündeminde ağırlık kazanması literatürde de ülkemiz için yakınsama araştırmalarının artmasında etkili olmuştur.
2. Türkiye için yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak yakınsamanın olmadığı hatta ıraksamanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
3. Yakınsamanın olduğu çalışmalar özellikle koşullu Beta (β) ile bazı Sigma (σ) yakınsamalarının varlığına rastlanmıştır.

3 YÖNTEM

Journal of Economic Literature (JEL), ilk defa 1969 yılında (AEA, 09.02.2016) yayımlanan Kuzey Amerika üniversitelerinin ekonomi bilimi alanındaki tez çalışmaları için kullandığı sınıflandırma sistemidir. Tez çalışması, birçok ulusal ve uluslararası hakemli dergilerin yapılan ekonomik araştırma çalışmalarının başına eklenmesini istediği bu sınıflandırmasına göre (AEA JEL Classification System, 09.02.2016) “F” alt grubu olan uluslararası ekonomi ile “O” alt grubu olan ekonomik kalkınma, inovasyon, teknolojik değişim ve büyümenin altında yer alan F11, F43, F63, O10, O11 ve O18 şeklinde kodlanabilir. Yapılacak çalışmanın literatüre temel katkıları da bu alanlara yönelik olacaktır.

Tez çalışmasının ekonometrik analiz kısmında uygulanacak olan metodoloji, Gujarati’nin (2004: 3-8) geleneksel yaklaşımı olarak ortaya koyduğu 8 basamaklı sürecin aşağıda sıralanan ilk 6 basamağıdır. “Öngörü” ve “Modelin kontrol ya da politika için kullanılması” bir sonraki sonuçların değerlendirildiği bölümde kısmen ele alınacak diğer 2 basamaktır. Aşağıda sıralananlar Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’nun tezlerdeki araştırma bölümleri için “İçindekiler” bölümünde belirlenmiş alt başlıkların şemsiyesi altında takip edilecektir.

1. Teori ya da hipotezin ifadesi,
2. Teorinin matematik modelinin özellikleri,
3. Modelin istatistiki ve ekonometrik özellikleri,
4. Verilerin elde edilmesi,
5. Ekonometrik model parametrelerinin tahmini,
6. Hipotezlerin testi

3.1 Araştırmanın Modeli

Tez çalışmasının uygulama kısmı yukarıda açıklanan metodolojiye dayalı ekonometrik analiz basamaklarıyla gerçekleştirilecektir. Bunun için öncelikle araştırmanın hipotezinden uygulanacak pratik modellerin ortaya konmasına kadar olan süreç belirlenmiştir.

3.1.1 Teori ya da Hipotezin İfadesi

Yapılacak olan araştırma için oluşturulan modelin hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir. Bunlardan H_1 hipotezi, Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS) Düzey 2 bölgeleri arasında bir yakınsama olup olmadığını test ederken aslında bu bölgeler arasında Neoklasik Büyüme Teorisinin geçerli olup olmadığını sorgulamaktadır. H_2 hipotezi ise bir yakınsamanın tespit edilmesi durumunda bu bölgelerde kurulan 26 kalkınma ajansının söz konusu yakınsamada etkilerinin olup olmadığını test etmeyi amaçlamaktadır.

H_1 : Türkiye’de bölgeler arası yakınsama vardır.

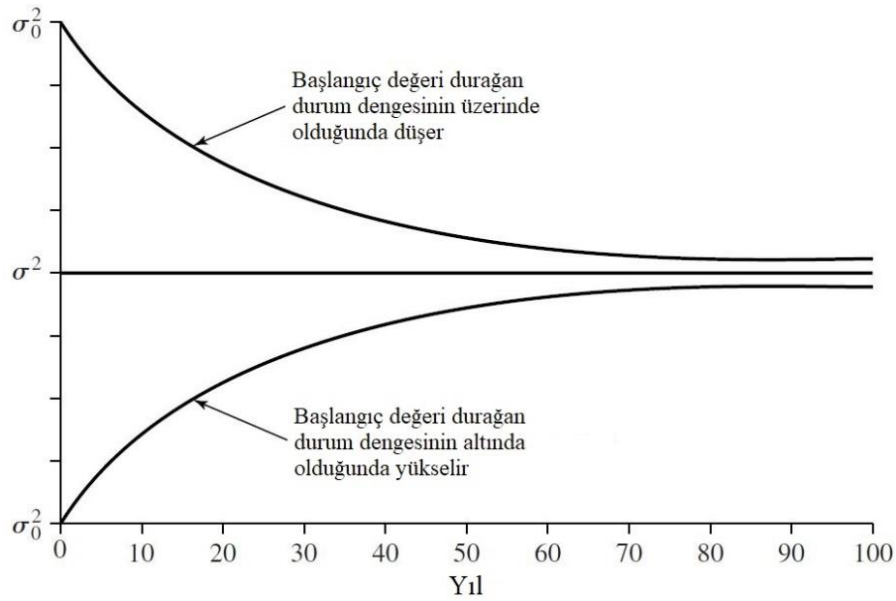
H_2 : Türkiye’de kurulan ajanslar bölgeler arası yakınsamada etkilidir.

3.1.2 Teorinin Matematik Modelinin Özellikleri

Ülke ya da bölgelerin ekonomik büyümesine ilişkin tartışmalarda temel olarak Beta (β) ve Sigma (σ) yakınsama kavramları ile karşılaşmaktadır (Barro ve Sala-i-Martin, 1990: 11, 12; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 462). Beta (β) Yakınsaması, Neoklasik Büyüme Model’inin temel varsayımlarından olan, yoksul ülke ya da bölgelerin zengin ülke ya da bölgelerden daha hızlı büyüyerek kişi başı gelir düzeylerinin birbirine yaklaşacağı diğer bir ifadeyle yakınsayacağının test edilmesine yönelik yöntemlerinden birisidir. Söz konusu yöntem, “Neoklasik Büyüme” başlığı altında *matematiksel özelliklerinin detaylı olarak anlatıldığı* bölümde bahsedilen Azalan Verimler Kanunu’na bağlı olarak başlangıç kişi başı gelir ile büyüme oranı arasında ortaya çıkan ve bazen ortalamaya bağlanım(regression to the mean) ya da ortalamaya dönüş(mean reversion) olarak da adlandırılan negatif ilişkinin regresyon ile tahmin edilmesine dayanmaktadır (Ceylan, 2009: 31; Çolak, 2014: 31; Sala-i-Martin (a), 1996: 1327). Ülke ya da bölgelerin *teknoloji düzeyi, tasarruf eğilimi ve*

nüfus artış oranının aynı olduğu varsayımı ile söz konusu ekonomilerin büyümelerinin tek bir durağan durum denge seviyesinde birleşeceğini öngören çalışmalar Mutlak/Koşulsuz Beta (β) Yakınsaması(Absolute/Unconditional Convergence), başlangıç koşulları olarak da adlandırılan bu yapısal özelliklerin farklı olacağını modele katan çalışmalar ise Koşullu Beta (β) Yakınsaması (Conditional Convergence) araştırmalarını oluşturmuştur (Berber ve diğerleri, 2000: 51, 52; (Çolak, 2014: 32; Karaalp, 2008: 166, 170; TEK, 2004: 2, 3; Turan, 2001: 131).

Ekonomi literatüründeki yakınsama çalışmalarına bakıldığında, en çok karşılaşılan iki türden biri yukarıda açıklanan β iken diğerinin ülke ya bölgelerin kişi başı gelir seviyeleri arasındaki dağılım/saçılım/yayılım/ayrışım/farklılaşmaların Şekil 28'deki gibi zamanla azalmasını ortaya koyan Sigma (σ) yakınsaması olduğu görülmektedir (Borluk, 2014: 128; Sala-i-Martin (b), 1996: 1020). Söz konusu yayılımın ölçülme aracı olarak incelenen ekonomilerdeki kişi başı gelirler arasındaki standart sapma ya da bunun karesi olan varyans (her değerın ortalamadan farkının karelerinin aritmetik ortalaması) kullanılırken, elde edilen değerlerin zamanla azalması yakınsamanın varlığına işaret etmektedir (Altun, 2009: 37; TEK, 2004: 3).

Şekil 28. σ Yakınsamasında Teorik Yayılım

Kaynak: Barro ve Sala-i-Martin. *Economic Growth* (2. Basım).s. 464.

3.1.3 Modelin İstatistiki ve Ekonometrik Özellikleri

Bu bölümde öncelikle Beta (β) ve Sigma (σ) yakınsamalarının ekonometrik ve istatistiki özellikleri ayrı ayrı incelendikten sonra bunlar arasındaki ilişki ele alınacaktır. Devamında ise tez çalışmasının hipotezinin test edileceği uygulama modelleri somutlaştırılacaktır.

3.1.3.1 Mutlak ve Koşullu Beta (β) Yakınsaması

Genel kabul görmüşlüğü nedeniyle β yakınsamasına yönelik, Barro ve Sala-i Martin'in 1990 yılında yaptıkları "Economic Growth and Convergence Across the United States" çalışması temel alınacaktır. Söz konusu çalışmadaki modele iktisat yazınında diğer bilim adamları kadar kendileri de daha sonraki çalışmalarında adres göstermişlerdir (Barro ve Sala-i-Martin, 1991: 107; Turan, 2001: 140) Bu nedenle modelin parametre açıklamalarında 2004 yılında ikinci baskısını çıkardıkları "Economic Growth" takip edilmiştir. Bu çerçevede ortaya konan denklem (18) ve parametrelerine ilişkin açıklamalar şöyledir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 462, 463, 466):

$$\log(y_{it}/y_{i,t-1}) = a_{it} - (1 - e^{-\beta}) \cdot \log(y_{i,t-1}) + u_{it} \dots \dots \dots (18)$$

t: Yıl olarak zaman. Denklemin genel halinde belirli bir zaman dilimi (0-T) kullanılmaktadır. Burada ise birim zaman yıl alınmıştır. Tez çalışmasının uygulama kısmında üzerinde daha detaylı durulacaktır. Şimdilik yalnızca T arttıkça başlangıç kişi başı gelirin katsayısının azalmasına bağlı olarak büyüme üzerindeki etkisinin azalacağı söylenebilir.

i: Ülke ya da bölge.

u_{it} : Rassal değişken ya da hata terimi olarak adlandırılan bu parametrenin sıfır ortalama (0) ve sabit varyansa (σ_{ut}^2) sahip olmasının yanı sıra $\log(y_{i,t-1})$ 'den ve gecikmeli değerleri olan her u_{jt} ($j \neq i$)'dan bağımsız olduğu (trend etkisinin tüm ekonomiler için aynı olması durumu (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 227) varsayılmaktadır. Dolayısıyla bu terim başlangıç koşullarının üretim şartlarında meydana gelen beklenmeyen değişiklikleri kapsar.

a_{it} : Sabit terim olarak adlandırılan bu parametre, $x_i + (1 - e^{-\beta}) \cdot [\log(\hat{y}_i^*) + x_i \cdot (t-1)]$ şeklinde açılıma sahip olup buradaki $\hat{y}_i^*$ terimi $\hat{y}_i$ 'nin durağan durumunu ve x_i terimi teknolojik gelişme hızını (oranı) ifade etmektedir. Söz konusu iki terim tüm ekonomiler için aynı olduğu düşünüldüğünde diğer bir ifadeyle teknoloji faktörünün modele dışsal olarak etki ettiği kabul edildiğinde her $a_{it} = a_t$ olacaktır. Ancak başlangıç koşulları ve teknoloji ile ilgili yapılan bu kabullerin farklı ülkelerden ziyade aynı ülke içerisindeki farklı bölgeler için daha uygun olduğu unutulmamalıdır! Öyleyse sabit terimin tüm yerler için aynı ve $\beta > 0$ olduğu bir durumda denklem (18) Neoklasik Modelin öngördüğü, fakir ekonomilerin zengin ekonomilere göre çok daha hızlı büyüyeceğini ifade edecektir.

$\log(y_{it}/y_{i,t-1})$: Modelin bağımlı değişkeni olup i ekonomisinin belirli bir zamanda dilimindeki başlangıcından sonuna olan kişi başı ortalama büyüme oranı gösterir. Bu parametrede özellikle söz konusu oranın ortalama oluşuna dikkat edilmelidir.

$\log(y_{i,t-1})$: Modelin bağımsız değişkeni/açıklayıcı terimi olup i ekonomisinin başlangıçtaki kişi başı geliridir.

β : Karşılaştırılan ekonomilerin belirlenen zaman periyodu içerisinde % olarak birbirine ne kadar yaklaşacağını gösteren ve yakınsama hızı olarak adlandırılan bu parametre, araştırılan temel unsurdur. Bir önceki dönem kişi başı gelirini ifade eden $\log(y_{i,t-1})$ teriminin katsayısı olan $(1-e^{-\beta})$ 'nın 0 ile 1 arasında bir değer almasından ötürü, yakınsama $\log(y_{it})$ 'deki seri korelasyonu ortadan kaldıracak kadar güçlü değildir. Ekonomide şokların olmadığı bir durumda ise durağan duruma olan yakınsamada salınım(oscillation) ya da aşım(overshooting) ile karşılaşmayacak, yani ekonomide dalgalanmalara rastlanmayacaktır. Dolayısıyla ele alınan iki ekonomiden başlangıçta geride olan gelecekte de geri de kalacaktır. Öyleyse $\beta > 0$ kaynaklı gelir farkını azaltıcı etki, söz konusu ekonomilerdeki rassal şoklar nedeniyle artma eğilimi içerisine girerek iraksayacağı söylenebilir.

Modelle ilgili buraya kadar olan kısımda başlangıç koşulları olan teknoloji düzeyi, tasarruf eğilimi ve nüfus artış oranının aynı olduğu ülke ya da bölgeler için uygulandığı mutlak yakınsama açıklanmıştır. Teknolojinin kapsamını verimli topraklar ile madenlere ulaşım ve coğrafyayı düşündüren doğal kaynaklardan birey hakları, altyapı hizmetleri ve vergi oranlarını çağrıştıran devlet politikalarını da içerek şekilde genişletebiliriz (Barro ve Sala-i-Martin, 1991: 109). Öyleyse i ekonomisinin kişi başı büyüme oranı başlangıç kişi başı büyüklüğü kadar gelirin durağan durum seviyesine diğer bir ifadeyle aynı kabul edilen başlangıç koşullarına da bağlıdır. Bu durumda pratiğe dönük daha gerçekçi bir yaklaşım mutlak yakınsamadan ziyade söz konusu koşulların farklı olabileceğini öngören koşullu yakınsamanın (conditional convergence) tercih edilmesidir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 466) Çünkü incelenen ekonomilerdeki beklenmeyen şokların incelenen zaman aralığının başlangıcı ya da önce çıkması kadar incelenen dönem içerisinde oluşmasının β üzerinde etkisi olacaktır. Örneğin tarıma dayalı bir ekonomide, eğer modele kukla ya da yapısal değişken gibi ek açıklayıcı bir parametre konulmazsa, incelenen dönemin başlangıcında üretimi olumsuz etkileyen bir şok, söz konusu ekonominin sahip olduğu kişi başı gelirin daha düşük bir seviyede görünmesine yol açacaktır (Barro ve Sala-i-Martin, 1991: 113, 114, 117, 119). Ya da geliri mal ve hizmet üretimine dayalı bir ekonomide petrol fiyatlarının yükselmesi sonucu kişi başı gelirin dönemsel olarak değişmesi yapılacak regresyonun hatalı β tahminiyle sonuçlanacaktır (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 92).

Sonuç olarak ülke ya da bölge kişi başı geliri $\log(y_{i,t-1})$ 'nin yatay-kesit dağılımının ekonomide ortaya çıkabilecek bu gibi şoklara karşı hassas olması nedeniyle bunları temsil eden değişkenlerin modele dâhil edilmesi, daha doğru β tahmini elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Açıklamalar çerçevesinde denklem (18)'e eklenecek S_t şeklindeki bir değişken sonucu denklem (19)'a ulaşılır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 465).

$$\log(y_{it}/y_{i,t-1}) = a_{it} - (1 - e^{-\beta}) \cdot \log(y_{i,t-1}) + \phi_i \cdot S_t + u_{it} \dots\dots\dots(19)$$

$\phi_i \cdot S_t$: İncelenen i ekonomisini t dönemi içerisinde etkileyen ve ekonomideki düzensizlikleri temsil eden rassal değişkendir. Söz konusu parametrenin katsayısı olan sıfır ortalama ve sabit varyanslı ϕ_i bu etkilerin ekonomi üzerindeki etkisini ölçmektedir. Örneğin petrol üreten bir ekonomide petrol fiyat artışlarını temsil eden S_t 'nin katsayısı pozitifken üretimi petrole dayalı bir ekonomide (petrolün girdi olduğu) söz konusu katsayı negatif olacaktır. Yatay kesit dağılıma sahip kabul edilen ϕ_i katsayısının başlangıç kişi başı geliri $\log(y_{i,t-1})$ ile etkileşimli (kolerasyonlu) olmadığı durumda ortaya çıkan şokların regresyon denklemi tarafından emilmesi sonucu β tahmini tutarlı olacaktır. Ters durumda tahmin edilen β 'nin taraflı/hatalı olacağı açıktır. Kısaca, S_t gibi yapısal bir özelliğin kişi başı gelirin başlangıç değeri ile korelasyon ilişkisinin olması, en küçük kareler yöntemiyle yapılacak β tahmin değeri yanlı çıkmasına neden olacaktır.

Bu bölümde son olarak, modelin temel hedefi olan β katsayısını bulmaya yönelik yapılan uygulamalarda elde edilen sonuçların kıyaslanması için genel kabul gören ve aynı zamanda *belleksel kural (mnemonic rule)* olarak da adlandırılan değerlerin yıllık %2 civarında olması söylenebilir (Sala-i-Martin (a), 1996: 1326).

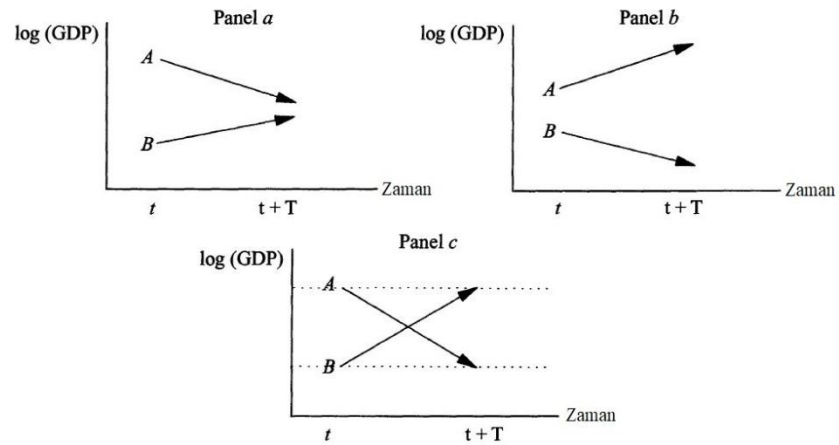
3.1.3.2 Sigma (σ) Yakınsaması

σ yakınsamasının teorik incelemesi içinde yine Barro ve Sala-i-Martin'in çalışmalarını referans olarak alırsak (Barro ve Sala-i-Martin, 1990: 12, 13; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 463) denklem (18)'e tekrar bakmamız gerekir. Bu temel denklemdeki u_{it} rassal değişken parametresi için sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip (σ_{ut}^2) olduğundan bahsedilmişti. Bu durumda kişi başı gelir $\log(y_{it})$ 'in varyansı denklem (20) ile gösterildiği gibi gerçekleşecektir. Öyleyse başlangıç kişi başı gelir $\log(y_{i0})$ 'in varyansı sabit σ_0^2 olduğu söz konusu denklem incelendiğinde, varyansın (σ_t^2) durağan dengeye tekdüze/monotonik olarak yaklaşacağını diğer bir ifadeyle σ_u^2 'nin artmasında artarken yakınsama hızı β 'nin artmasında azalacağı görülmektedir. Bu durumda başlangıç varyansı zaman içerisinde durağan durum varyansına yaklaşacaktır.

$$\sigma_t^2 = \frac{\sigma_u^2}{1 - e^{-2\beta}} + \left(\sigma_0^2 - \frac{\sigma_u^2}{1 - e^{-2\beta}} \right) \cdot e^{-2\beta t} \dots\dots\dots(20)$$

3.1.3.3 β ve σ Yakınsamaları Arasındaki İlişki

Genellikle birbiriyle karıştırılan Beta (β) yakınsaması, kişi başı geliri düşük olan ekonominin zengine göre daha hızlı büyümesiyle kişi başı gelirler arasındaki açıklığın azalmasını ifade eden Sigma (σ) yakınsama terminolojilerinin literatüre ilk girişi Sala-i-Martin'in 1990 yılında "On Growth and States" konulu doktora teziyle olmuştur (Sala-i-Martin(a), 1996: 1327; Sala-i-Martin (b), 1996: 1020). Yakınsama literatürünün en fazla kabul görmüş olan bu ikili arasındaki bağımlılık ilişkisine ilişkin ipuçları aslında σ yakınsamasının teorik olarak nasıl gerçekleştiğinin anlatıldığı denklem (20)'ye ilişkin açıklamalarda yer almıştır. Baktığımızda (σ_t^2) diğer bir ifadeyle σ yakınsamasının temel olarak başlangıç varyansına (σ_0^2) ve yakınsama hızına (β) bağlı olduğu görülmüştü. Öyleyse Beta (β) yakınsaması, Sigma (σ) yakınsaması için gerekli ancak tek başına yeterli olmayan bir koşuldur sonucuna ulaşabiliriz. Bu durumu tersten okuduğumuzda ise β yakınsaması olması için σ yakınsaması olması gerekmez (Barlın, 2010: 26,27; Barro ve Sala-i-Martin, 1990: 13; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 464; Ceylan, 2009: 32; Çolak, 2014: 33, 35; TEK, 2004: 7). Eğer araştırdığımız konu ekonomiler arasında kişi başı gelirlerin hangi hızda ve ne ölçüde durağan duruma yaklaştığı ise Beta (β), eğer kişi başı gelirin ekonomilerdeki dağılımı, geçmişte nasıl değiştiği ve buna bağlı gelecek hareketinin nasıl olduğu ise Sigma (σ) yakınsaması kullanmamız gereken araç olmalıdır (Barro ve Sala-i-Martin, 1991: 112, 113).

Şekil 29. β ve σ Yakınsamaları Arasındaki Teorik İlişki

Kaynak: Sala-i-Martin. "The Classical Approach to Convergence Analysis".s. 1021.

Yakınsama denildiğinde en çok kullanılan bu iki araç arasındaki teorik ilişki için σ yakınsamasının tanımına bakılmalıdır. Sala-i-Martin (b, 1996: 1020-1022), kişi başı gelir $\log(y_{i,t})$ 'in standart hatası çerçevesindeki tanımına göre β ve σ yakınsamaları arasında doğal olarak bir ilişkinin olması gerektiğini ifade etmiş ve bu ilişkiyi Şekil 29'da gösterildiği gibi üç alternatif üzerinden açıklamıştır. Buna göre; t başlangıcında zengin olan A ekonomisi ile fakir olan B ekonomisinin t+T süreci sonunda kişi başı gelirlerindeki β 'ya bağlı değişim oranı, $\log(y_{i,t})$ ile $\log(y_{i,t+T})$ arasındaki farkın T'ye bölünmesi ile elde edilecektir. İki ekonominin büyüme hızı olarak elde edilen bu sonuçlar için 3 alternatifin tanımlandığı Şeklin (a) panelinde her iki ekonomide büyümesine rağmen A'nın büyüme hızı zamanla azalırken B'ninkisi artmakta olup B ekonomisi kişi başı gelirleri t+T süreci sonunda A ekonomisini yakınsamaktadır. Bu şartların gerçekleştiği durumda fakir ülke zengin ülkeden hızlı büyüdüğü için β yakınsaması, zaman içerisinde iki ekonominin kişi başı gelirleri arasındaki yayılım azaldığı için σ yakınsaması gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla ilk panel σ için β gerekliliği ortaya koymaktadır. İkinci alternatifin gösterildiği Panel (b)'de A ekonomisinin büyüme hızının pozitif ve B ekonomisinin negatif olduğu ancak B ekonomisinin başlangıçtaki büyüme hızının A'dan büyük şeklinde teorik de olsa olabilecek bir alternatif gösterilmektedir (Örneğin başlangıç kişi başı gelirleri A için 100TL, B için 5 TL olduğunu varsayalım. A ekonomisi yıllar itibarıyla 102, 108, 120 144 şeklinde artan hızda büyüdüğü B ekonomisi ise yıllar itibarıyla 55, 80, 92, 98, 101 şeklinde azalan hızda büyüdüğü bir alternatif) Bu şartların gerçekleştiği durumda fakir ülke zengin ülkeden başlangıçta hızlı büyüdüğü için β yakınsaması gerçekleşmesine rağmen zaman içerisinde iki ekonominin kişi başı gelirleri arasındaki yayılım artması nedeniyle σ yakınsaması gerçekleşmemiş olur. Dolayısıyla panel (b) bize her β gerçekleşmesinin bir σ sonucu doğurmayacağını ortaya koymaktadır. Üçüncü alternatifin açıklandığı durum için birinci alternatifteki B ekonomisinin büyüme hızının çok daha büyük olduğunu düşünebiliriz. Bu durumda t+T süreci içinde B kişi başı geliri, A'ya yetiştikten sonra onu geçeceği (daha zengin olacağı) için σ yakınsaması ortadan kalkar ki bu durum Panel (c)'de gösterilmektedir. Panel (b) ve (c) bize σ için β tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Öyleyse *Beta (β) yakınsaması, Sigma (σ) yakınsaması için gerekli ancak tek başına yeterli olmayan koşuldur* şeklinde bir sonucuna ulaşırız.

3.1.4 Araştırmanın Modelleri

Model olarak daha önceki bölümlerde detaylı anlatılmış olan β ve σ yakınsamaları kullanılacaktır. Bunun için Barro ve Sala-i Martin'in uygulamış olduğu yatay kesite dayalı yöntem iki gerekçeye bağlı olarak örnek alınacaktır. Birincisi, yakınsamayla ilgili yapılan araştırmalarda Barro ve Sala-i Martin'in çok daha fazla tercih edilmesi (Baypınar ve Erkut, 2011: 65; (Borluk, 2014: 96; Çolak, 2014: 73; TÜSİAD, 2008: 20) tez çalışması ile elde edilecek sonuçların daha geniş literatür yazını ile karşılaştırılabilme imkânı sağlayacaktır. İkincisi, aynı veri setleri kullanılarak yapılan araştırmalarda yine yaygın bir kullanıma sahip panel veri (sabit etkilerle panel veri) ile elde edilen β hızları genellikle kısıtlı veri nedeniyle %15-20 gibi pek mantıklı olmayan bir seviyede çıkmakta olup gerekli düzeltmeler yapıldığında ancak daha önce açıklanan %2 belleksel kural civarına yaklaşabilmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 495, 496). Yapılan açıklamalar çerçevesinde tez çalışması için Barro ve Sala-i Martin'in β yakınsamasında yapmış olduğu çok bilinmeyenli denklemin dönüşümü (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 467), *koşulsuz yakınsamayı* öngören denklem (18)'e ve *koşullu yakınsamayı* öngören denklem (19)'a uygulanarak H_1 hipotez için Model 1 ve H_2 hipotezi için Model 2 ve Model 3 elde edilmiştir.

$$\textbf{Model 1: } (1/T) \cdot \log(y_{iT}/y_{i0}) = a - [(1 - e^{-\beta T})/T] \cdot \log(y_{i0}) + w_{i0,T}$$

$$\textbf{Model 2: } (1/T) \cdot \log(y_{iT}/y_{i0}) = a - [(1 - e^{-\beta T})/T] \cdot \log(y_{i0}) + \partial \cdot Dt + w_{i0,T}$$

$$\textbf{Model 3: } (1/T) \cdot \log(y_{iT}/y_{i0}) = a - [(1 - e^{-\beta T})/T] \cdot \log(y_{i0}) + \partial \cdot Dt + \phi_i \cdot S_t + w_{i0,T}$$

Uygulamaya dönük bu modeller incelendiğinde, 0-T zaman aralığının işlemlere katıldığı görünmektedir. Genellikle yıl olarak değerlendirilen zamanın başlangıcı "0" alındığında "T" elde edilmiş olur. Öyleyse incelenen zaman aralığı büyüdükçe yani T arttıkça başlangıç kişi başı gelir $\log(y_{i0})$ 'nin katsayısı küçüleceği için (sonsuz olduğunda $1/T$ sebebiyle sıfır olur) başlangıç kişi başı gelirin ortalama büyüme üzerinde etkisi kalmayacakken tersi durumda yani T sıfıra yaklaştıkça bu etki Beta (β) hızına ulaşacaktır (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 230; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 466; (Sala-i-Martin (a), 1996: 1334).

Amacı ülke ya da bölgeler arası gelir dağılımının ne durumda ve nasıl bir eğilim içerisinde olduğunu analiz eden Beta (β) yakınsamasının uygulamasında dikkat edilmesi gereken diğer önemli konu, ele alınan temel iki parametreden düşey

eksendeki bağımlı değişken olan büyüme oranı $(1/T) \cdot \log(y_{iT}/y_{i0})$ 'nin ortalama değeri oluşudur (Altun, 2009: 33, 34; Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 466; Kaynak, 2014: 129). Bu durum akademik çalışmalar kadar hem yurt için hem de yurtdışı ekonomi kurumlarının uygulamalarında da benzer şekilde ele alınmaktadır (OECD, 2014: 8; TEK, 2004: 6). Dolayısıyla yapılacak araştırmalarda başlangıç ile son durum arasındaki değişimi oransal olarak hesaplamak yanlış olacaktır. Bunun yanı sıra ortalama ile kastedilen değişim oranının periyoda bölünmesiyle elde edilecek aritmetik ortalama da değildir. Doğrusu belirli bir dönem için (genellikle yıl alınmaktadır) bileşik faiz oranının hesaplanması şeklinde olmalıdır. Kısacası denklemlerin bağımlı değişkeni olan sol taraf verileri, başlangıç kişi başı gelirleri incelenen dönemin sonuna kadar yıllık hangi oranda büyümelidir ki T yılında nihai kişi başı gelirlere ulaşabilsinin cevaplarından oluşmaktadır.

Denklemlerin sağ tarafındaki “a” sabit terim olarak tahmin sonucu yani denklemin çözümü sonrası elde edilecek olup bir yerde kullanılmazken, hata terimi “ $w_{i0,T}$ ” işlemlere katılmayacaktır. Bağımsız değişken $\log(y_{i0})$ incelenen ekonomilerin başlangıçtaki kişi başı gelir verilerinden oluşmaktadır. Bağımsız değişken teriminin katsayısı $[(1 - e^{-\beta T})/T]$, Beta yakınsama analizinin nihai hedefi olan β yakınsama hızının tahmin edileceği kritik noktayı oluşturmaktadır. Sonuca aşağıda sıralanan iki yöntemden herhangi bir dönüşüm yapmadan farklı periyot uzunluklarında (otoregresif-hareketli ortalama niteliğindeki $b_T > 0$ varsayımı ile yapılan araştırmalarda da tersi görülmemiştir) karşılaştırma imkânı sağlayan ikincisiyle ulaşılması tercih edilmektedir (Sala-i-Martin (a), 1996: 1334; TEK, 2004: 4):

- I. $[(1 - e^{-\beta T})/T]$ katsayısı $(1 - b_T)$ terimine indirgenip modelin *Doğrusal* En Küçük Kareler ile çözümü sonrası $(1 - b_T) = [(1 - e^{-\beta T})/T]$ eşitliğinden elde edilmesi ya da
- II. Herhangi bir dönüşüm yapmadan modelin *Doğrusal Olmayan* En Küçük Kareler ile çözülerek doğrudan sonuca ulaşmadır.

Denklem (22)'nin sol tarafında kalan ve bir ülke ya da bölgenin yapısal unsurları diğer bir ifadeyle kişi başı gelirini önemli derece etkileyecek unsurları tespit etmeye yönelik kullanılan S_t veri seti temini için standart bir yaklaşımdan söz edemeyiz. Ancak Barro ve Sala-i-Martin'in özelleştirdiği gibi (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 471) tarım ürünü ya da petrol fiyatlarındaki göreceli artışlar şeklinde bir çerçeve belirlenmesi takip edilecektir. Tez çalışması kapsamında yapılan araştırmada, kalkınma ajanslarının ortaya çıkabilecek bölgelerarası bir yakınsamada

etkisinin var olup olmadığı bu kuruluşların kendi bölgelerine olan mali desteklerinin bir şok olarak değerlendirilmesi şeklindeki çerçevede incelenecektir. Uygulamada yapısal farklılıkları değerlendirmenin diğer bir yolu incelenen ülke ya da bölgeleri belirli alt gruplar altında birleştirmesi şeklinde olabilmektedir. Avrupa'nın doğu ve batı ülkeleri ayrımı şeklinde karşımıza sıklıkla çıkan bu durumu incelemek için modele bir kukla (dummy) değişken eklenebilmektedir. Yapısal farklılıkların bu şekilde daha fazla kontrol edildiği durumda modelin açıklayıcılık gücü artmaktadır (Altun, 2009: 40). Tez çalışmasının Ekonometrik Model Parametrelerinin Tahmini altında yapılan “Ön İncelemede” 26 bölgede kişi başı gelir bazında birbirine daha yakın olanlar bir araya getirildiğinde toplam 3 grup ortaya çıkmıştır. Söz konusu farklılığı dikkate alarak açıklayıcılık gücünü artmak için $\delta \cdot D_t$ şeklindeki kukla değişken modele eklenmiştir.

Kişi başı gelirin zaman içerisinde ekonomiler arası dağılımının nasıl değiştiğinin göstergesi niteliğindeki Sigma(σ) yakınsaması modeli denklem (20)'dir. Bu durumda yapılacak işlem, incelenen ekonomilerin “0”dan “T” anına kadar her dönemdeki varyanslarını bulmak ve bunların zamana bağlı grafik olarak çizilmesi olacaktır. Standart sapma varyansın karekökü olduğu için bazı çalışmalarda varyansa yerine standart sapma da kullanılmaktadır. Yalnızca grafiklerdeki değerlerin değiştiği, kişi başı gelirlerin zaman içerisindeki eğilimlerinin değiştirmedeği bu durum sonucu etkilememektedir. Tez çalışmasında referans alınması sebebiyle Sigma(σ) yakınsaması için Barro ve Sala-i-Martin gibi standart sapmalar kullanılacaktır.

Uygulamaya dönük olarak söylenecek son konu, tez çalışmasında kullanılacak bilgisayar programlarının seçimidir. Beta (β) yakınsamasında ilgili parametrelerin tahmininde Doğrusal Olmayan En Küçük Kareler ile yapılacak regresyon işlemi için EViews7 kullanılacaktır. EViews syntax kurallarına göre H_1 hipotezinin test edileceği koşulsuz Beta yakınsaması $Y=c(1)-(1-\exp(-c(2)))X$ denklemi için Y ve X vektörel verileri ile c(2) katsayısı tahmin edilecektir. H_2 hipotezinin test edileceği Koşullu Beta yakınsama tahmini ise $Y=c(1)-(1-\exp(-c(2)))X+c(3)KUKLA$ ile $Y=c(1)-(1-\exp(-c(2)))X+c(3)KUKLA+c(4)AJANS$ denklemi için Y, X, D(KUKLA) ve S(AJANS) vektörel verileri kullanılarak yapılacaktır. Sigma (σ) yakınsamasında için varyasyonların hesaplanması ve bunların grafik ortamına aktarılmasında ise Microsoft Office Excel kullanılacaktır.

3.2 Evren ve Örneklem

H_1 hipotezi için incelenen ekonomilerde incelenen dönem için ortalama kişi başı gelirler bağımlı değişken Y 'yi ve söz konusu ekonomilerin başlangıç kişi başı gelirleri bağımsız değişken X 'iyi oluşturacaktır. H_2 hipotezi için H_1 hipotezi verileri Y ve X 'in yanı sıra D ve S koşullu verilerinden oluşacaktır. Tez çalışmasının temel hedefi olan kalkınma ajanslarının etkinliğinin incelenmesi bu kurumların bölgelerine yapmış olduğu mali katkıları/Ajans destekleri baz alınarak inceleneceği için incelenen dönemdeki söz konusu verilerin temin edilmesi yeterli olacaktır. Sigma(σ) yakınsaması için incelenen ekonomilerin “0”dan “T” anına kadar her dönemdeki kişi başı gelir verilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir araştırma için “evren” toplanacak verilerin analizi ile elde edilecek sonuçların geçerli olacağı, canlı ya da cansız varlıklardan oluşan büyük grupken “örneklem” ise evrenin tüm verilerine ulaşamadığında evreni temsil etmek üzere ondan seçilen sınırlı parçası anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 10.11.2017). Tez çalışmasının Y verileri için evren, İBBS Düzey 2'ye göre belirlenmiş bölgelerin kişi başı gelirleri üzerinden hesaplanacak ortalama kişi başı gelirler, X veri evreni ise incelenen dönem başındaki kişi başı gelirlerin logaritmasıdır. D kukla veri seti daha önce açıklanan alt bölgelere tez yazarı tarafından atanacak sayılardan oluşurken, S verileri kalkınma ajanslarının yıllar itibarıyla bölgelerine hibe desteği olarak kullandığı (gerçekleşen) mali kaynakların değişim oranı ve kişi başı ortalama destek şeklinde iki farklı kullanımından oluşmaktadır. Tüm verilere ulaşılması nedeniyle veriler evrenin %100'ünü temsil etmektedir.

3.3 Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İBBS Düzey 2'ye yönelik güncel verileri 2017 yılı başı itibarıyla yayımlamaya başlamıştır. Daha öncesinde yalnızca 2001 yılına kadar olan veriler yer almaktaydı. Tez çalışmasında kullanılacak olan Ek2 ve Ek3'deki TL bazlı bölgesel kişi başı gelir ham verileri, kurumun resmi internet sitesinden TÜİK/İstatistiki Göstergeler/Bölgesel İstatistikler/Ulusal Hesaplar şeklinde sıralanmış alt başlığından ulaşılmıştır.

Ülkemizde kurulan kalkınma ajansları, kuruluş kanunun 22. maddesine göre her yıl planlamaları gereken kendilerine ait bütçeye sahiptirler (TBMM, 2005: 56).

Gelir ve giderlerden oluşan bütçe ile ilgili olarak madde 21’de, “*Ajanslar, finansal kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılmasında, denetimin sağlanması amacıyla, kamuoyunu zamanında bilgilendirmekle yükümlüdür.*” şeklindeki düzenlemeyle ajanslara bir yükümlülük getirilmiştir (TBMM, 2005: 55). Bu çerçevede ajanslar her yıl, önceki yıl gerçekleşen bütçelerini kendi resmi internet sitelerinden yayımlayabilmektedirler. Bunun dışında ajansların merkezi düzeyde koordinasyonu aynı kanunun 4. Maddesine istinaden Kalkınma Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır (TBMM, 2005: 43). Bakanlık bu yetkisi kapsamında ajansların tümü için yıllık faaliyet raporlarını hazırlayarak kendi resmi internet sitesi üzerinden kamuoyu ile paylaşmaktadır. Tüm ajansların çeşitli başlıklar altındaki genelleştirilmiş faaliyetleri ile birlikte bir önceki seneye ait bütçe gerçekleştirmeleri de bu raporlarda yer almaktadır. Tez çalışmasında kullanılacak olan Ek4’deki ajans hibe desteği gerçekleştirmelerine ilişkin ham verilere yukarıda açıklanan bu kaynaklar üzerinden ulaşılmıştır. Söz konusu hibeler yapısal değişken olarak modele iki şekilde dâhil edilecektir. İlk olarak incelenen dönem başı ile sonu arasındaki ortalama değişim oranı olarak modele katılacakken, ikincisinde kişi başı ortalama hibe miktarı şeklinde ele alınacaktır. Kişi başı hibe miktarlarını bulmak için gerekli Ek5’deki yıllar itibarıyla bölgesel toplam nüfus ham verilerine TÜİK’in resmi internet sitesinden TÜİK/İstatistiki Göstergeler/Bölgesel İstatistikler/Nüfus ve Göç/Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi şeklinde sıralanmış alt başlığından ulaşılmıştır.

Elde edilen bu iki ana veri grubu ile ilgili diğer bir önemli konu bunların nominal değerler oluşudur. Barro ve Sala-i-Martin’in tez için örnek alınan çalışmasında nominal değerler reel değerlere dönüştürülerek kullanılmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 469, 497). Benzeri şekildeki dönüşüm için gerekli Ek6’daki bölgesel enflasyon oranlarına, yine TÜİK’in resmi internet sitesinden TÜİK/İstatistiki Göstergeler/Bölgesel İstatistikler/Enflasyon ve Fiyat şeklinde sıralanmış alt başlığından ulaşılmıştır.

Kukla değişken verileri daha önce bahsedilen ve “Ön İnceleme” başlığı altında açıklanan 3 alt bölgeyi birbirinden ayırmak için 1, 2 ve 3 rakamları kullanılmak üzere veri seti haline getirilecektir.

3.4 Verilerin Analizi

Bu bölümde öncelikle elde edilen verilerin hangi koşullar çerçevesinde oluştuğu ve buna bağlı kullanım şartları açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonrasında belirlenmiş modeller ve bu veri setleri ile parametre tahminleri yapılarak elde edilen sonuçlara göre kurulan hipotezler test edilecektir.

3.4.1 Model Veri Setlerinin Tespiti

Tez çalışmasının uygulama kısmı için gerekli veriler, yukarıda açıklanan kaynaklardan belirtilen yöntemler çerçevesinde düzenlenerek eklere koyulmuştur. Ancak söz konusu verilerin yine daha önce belirlenmiş modellerde doğrudan kullanılması mümkün değildir. Bu sebeple verilerin modellerde kullanılabilir hale getirilmesi gerekmiştir.

3.4.1.1 TL'den 6 Sıfır Atılması

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Para Birimi Hakkında” 5083 sayılı kanun 31 Ocak 2004 tarihli ve 25363 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu para reformu kapsamında önce TL'den 6 sıfır atılıp para biriminin başına “Yeni” eklenmiş daha sonra bu ifade kaldırılarak TL'ye dönüştürülmek suretiyle iki aşamada uygulanmıştır. Tez çalışması için verilerin nasıl temin edildiğinin anlatıldığı yukarıda açıklandığı gibi Türkiye bölgesel verileri uzunca bir süre yalnızca 1995-2001 dönemi için yayımlanmaktaydı. Ek2'deki bu verilere bakıldığında, değerlerin (milyon) olması 5083 sayılı kanun öncesi ile ilişkilidir. Ancak bugünkü para birimine dayalı verilerle bir karşılaştırma yapılması durumunda yalnızca çizelgede görünen değerleri kullanmak (6 sıfırı atılmış güncel TL'yi kullanıyor gibi) yeterli olacaktır.

3.4.1.2 TÜİK Veri Setlerini Yenileyen Revizyon

Temin edilen TÜİK verileri ile ilgili bilinmesi gereken ve tez çalışmasını doğrudan ilgilendiren en önemli konu, kurumun 2017 yılında uygulamaya koyduğu verilerin elde edilişi ile ilgili yapmış olduğu revizyondur. Aslında kurum veri setleri üzerinde rutin revizyonlar yapmaktadır. Ancak 9 Aralık 2016 tarih ve 25 sayılı duyurusu ile kamuoyunu bilgilendirdiği ana revizyon, kapsamı itibarıyla reform niteliğinde kabul edilmektedir. Genel olarak baz yılı, sınıflama, tanım ve kapsam,

yöntem, uygulama ve soru yapısı ile kaynak verideki gibi temel değişiklikleri içeren ve bu haliyle uluslararası camiada güncel kabul edilen Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemiyle (ESA-2010) uyumlu hale getirilmiştir (TÜİK, 14.11.2017). Açıklanan kapsamlı değişiklikler, iki açıdan tez çalışmasını etkilemiştir. Birincisi uzun süredir güncellenemeyen bölgesel veriler 2017 yılının başında 2004-2014 dönemi için Ek3 olarak yayımlanmıştır. İkincisi GSYH, dolayısıyla kişi başı gelir değerleri değişmiştir. Örneğin; 2015 yılında yaklaşık 720.000.000.000 USD olarak yayımlanan GSYH, 861.000.000.000 USD şeklinde değişirken 9.257 USD olan kişi başı gelir 11.014 USD'ye yükselmiştir (Eğilmez(a), 2016). Bu nedenle tez çalışmasının ekonometrik model parametrelerinin tahminin de yeni sisteme dayalı 2004 sonrası kişi başı verileri kullanılacaktır.

3.4.1.3 Enflasyonun Etkisi: Nominal ve Reel Veri Setleri

Tez çalışmasında örnek alınan Barro ve Sala-i-Martin'in modelinde nominal değerler reel değerlere dönüştürülerek kullanılmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 469, 497). Ekonomi biliminde söz konusu dönüşüm için "deflatör" tanımlanmıştır. Ancak ülkemiz için yıllara ve bölgelere göre veriler yayımlanmamasından ötürü enflasyondan arındırmak için tüm mal ve hizmetleri kapsayan milli gelir deflatörü yerine belirli bir gruptaki mal ve hizmet fiyatlarındaki değişimi gösteren enflasyon verileri kullanılacaktır. Bunun için yukarıda açıklanan reform ile TÜİK'in Ek6'da verilen 2003 yılı bazlı bölgesel tüketici fiyat endekslerine ulaşılmıştır. Dolayısıyla Ek2 ve Ek3'te temin edilen nominal değerler, Ek6 verileri kullanılarak reel değerlere dönüştürülecektir. Ancak bu noktada bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bunlardan ilki Ek6 veri dönemi 2005 yılından başlamaktadır. Bu nedenle Ek2 verileri reel değerlere çevrilememekte olup yalnızca nominal veriler üzerinden inceleme yapılabilmektedir. Bunun yanında 12 aylık ortalamalara göre 2003 yılı bazlı olması nedeniyle 2004 yılı değişimi olmadığı söylenebilir. Bu sebeple dönemi 2004'ten başlayan Ek3'teki bölgesel nominal kişi başı gelirleri reel değerlere dönüştürülerek ön incelemede kullanılacaktır. Buraya kadar olan kısımda mutlak yakınsamanın test edileceği Model 1 verileri ile ilgiliydi. Koşullu yakınsamanın test edileceği Model 3 verileri, Model 1 verilerinin yanı sıra Ek4'teki Ajans hibelerini de kapsamaktadır. Söz konusu veri setinin dönem başlangıcı Ek6 veri setinin dönem başlangıcından sonra olması nedeniyle sorunsuz bir şekilde reel verilere çevrilerek kullanılacaklardır.

3.4.1.4 Birbirini Sınırlayan Veri Setleri

Mutlak yakınsamanın test edileceği Model 1’de yukarıda açıklanan enflasyonun etkisinin yanı sıra model parametrelerinin yalnızca kişi başı gelire dayalı olması nedeniyle yalnızca Ek3 verileri kullanılabilir. Bu durumda verilerinin kullanım yıl aralığı 2004-2014 tamamı olarak ortaya çıkmaktadır.

Koşullu yakınsamanın test edileceği Model 3 verilerine bakıldığında öncelikle Ek4’deki ajans verilerinde tüm ajansların bölgelerine hibe vermeye başladıkları etkin dönemin 2011 olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Barro ve Sala-i-Martin uygulamalarında yapısal şokları 1 dönem gecikmeli olarak modele dâhil etmiştir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 472). Bu durum tez çalışmasında yapısal şok olarak kabul edilecek ajans verileri için de geçerlidir. Şöyle ki; ajansın t yılı içinde bölgeye yapmış olduğu hibe desteğinin sonuçları aynı yıl içerisinde değil daha gerçekçi bir yaklaşımla bir dönem sonra yani $t+1$ yılında etkisi görülebilecektir. Bu sebeple ajans verileri kişi başı gelirlerden 1 yıl gecikmeli şekilde kullanılabilir. TÜİK ise en son 2014 yılına ait bölgesel kişi başı gelirlerini yayımlamıştır. Dolayısıyla ajans verisi olarak en fazla 2013 yılı kullanılabilir. Öyleyse ajans verileri için kullanım yıl aralığı 2011-2013 olarak ortaya çıkmakta olup hepsine Ek4’ten görüleceği üzere ulaşılmış durumdadır. Bu durumda ajans ve reel verilere bağlı Ek3’teki kişi başı gelir verilerinin kullanım aralığı 20012-2014 olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca analizde kullanılacak olan kişi başı hibeleri için gerekli bölgesel nüfusların kullanım dönemi de yine ajans veri sınırları içerisinde 2011-2013 dönemi olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4.1.5 Araştırmanın Modellerinde Kullanılacak Veri Setleri

Tez çalışmasının temel uygulama kısmı olan bir sonraki bölümde yapılacak incelemelerde, verilerin yukarıda dört başlıkta açıklanan sınırlar çerçevesinde (kukla değişkenler hariç) kullanılacak veri setleri olarak aşağıda çizelgelerdeki gibi ortaya çıkmıştır.

Çizelge 9. Analizde Kullanılacak 1995-2001 Nominal Kişibaşı Gelirler (TL)

Bölge/ Yıl	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
TR	126	236	462	823	1.203	1.847	2.600
TR10	186	350	726	1.207	1.747	2.773	3.711
TR21	152	278	570	1.064	1.526	2.326	3.310
TR22	140	265	454	876	1.205	1.893	2.550
TR31	189	350	666	1.134	1.698	2.702	3.894
TR32	135	267	504	941	1.311	2.051	2.940
TR33	107	213	395	737	1.027	1.583	2.291
TR41	161	285	528	970	1.401	2.176	3.045
TR42	225	394	800	1.388	1.916	3.281	4.978
TR51	185	324	538	1.015	1.618	2.605	3.333
TR52	96	187	382	701	1.016	1.442	1.937
TR61	124	235	469	854	1.181	1.712	2.458
TR62	138	246	539	945	1.395	2.067	2.899
TR63	95	181	325	560	814	1.322	1.925
TR71	99	201	403	720	1.119	1.535	2.203
TR72	76	142	281	535	814	1.161	1.722
TR81	99	217	464	766	1.130	1.886	2.816
TR82	77	154	324	623	901	1.271	1.813
TR83	90	172	344	648	945	1.337	1.889
TR90	76	145	307	574	886	1.162	1.730
TRA1	63	114	223	418	654	917	1.309
TRA2	41	75	141	281	462	621	884
TRB1	81	153	293	542	801	1.181	1.732
TRB2	40	70	149	282	421	616	908
TRC1	84	153	294	493	720	1.163	1.693
TRC2	68	127	237	431	610	937	1.400
TRC3	53	103	209	380	507	770	1.203

Kaynak: TÜİK.

Çizelge 10. Analizde Kullanılacak 2004-2014 Nominal Kişibaşı Gelirler (TL)

Bölge/ Yıl	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TR	8.536	9.844	11.389	12.550	14.001	13.870	15.860	18.788	20.880	23.766	26.489
TR10	14.656	16.749	19.368	21.388	23.852	23.454	26.253	31.165	34.637	39.468	43.645
TR21	9.847	11.166	12.514	13.895	15.486	15.253	18.170	21.449	23.553	26.529	29.703
TR22	7.861	9.195	10.337	11.390	12.982	13.195	15.186	17.578	19.173	20.846	23.534
TR31	10.538	12.011	14.075	15.130	16.592	16.068	18.308	21.961	24.604	27.983	31.179
TR32	8.318	9.229	10.922	11.398	12.439	12.177	14.243	16.862	18.610	20.892	23.450
TR33	6.635	7.810	8.989	9.670	11.236	11.319	12.602	14.721	17.294	19.188	21.725
TR41	9.736	11.425	13.324	14.678	16.182	15.581	17.415	20.913	23.255	26.796	29.854
TR42	10.151	11.869	14.202	15.647	17.549	16.557	19.240	23.837	26.412	30.723	34.450
TR51	13.321	15.392	17.818	20.127	22.208	22.072	23.997	27.398	29.404	33.496	36.680
TR52	6.414	7.410	8.386	9.314	10.414	10.754	11.653	14.162	15.678	18.596	21.336
TR61	10.465	11.758	13.611	14.855	16.159	15.973	18.676	21.603	22.920	25.259	27.851
TR62	6.306	7.358	8.453	9.342	10.425	10.495	12.236	14.161	15.997	17.881	20.195
TR63	4.994	5.839	6.417	7.217	8.188	8.188	9.997	11.803	12.783	14.531	16.240
TR71	5.581	6.456	7.194	7.955	8.923	9.202	11.111	13.320	14.341	16.163	18.360
TR72	6.329	7.378	8.445	9.282	10.345	10.357	12.115	14.591	16.249	18.581	20.531
TR81	5.376	6.288	7.358	8.227	9.043	8.856	10.494	13.101	14.370	16.744	18.822
TR82	6.495	7.066	7.841	8.781	9.942	10.126	11.752	14.000	15.514	17.161	18.951
TR83	5.498	6.321	7.249	7.845	9.266	9.332	10.796	12.459	14.127	15.891	17.639
TR90	5.511	6.731	7.821	8.531	9.629	9.603	11.181	12.939	14.694	16.482	18.574
TRA1	4.855	5.425	6.260	7.014	8.028	8.635	10.276	11.974	13.599	15.336	17.036
TRA2	3.411	3.826	4.391	4.791	5.260	5.592	7.098	7.894	9.189	9.901	10.880
TRB1	4.809	5.840	6.440	7.215	8.056	8.336	9.666	11.369	12.739	14.280	15.777
TRB2	3.063	3.618	4.117	4.599	5.151	5.275	6.259	7.412	8.903	10.026	10.844
TRC1	5.290	6.021	6.930	7.403	8.116	7.975	9.273	11.041	12.326	14.957	17.326
TRC2	3.847	4.268	4.879	5.222	5.658	5.732	6.993	8.083	8.965	10.095	11.198
TRC3	3.531	4.076	4.773	5.165	5.818	6.056	7.528	8.850	10.070	11.387	12.495

Kaynak: TÜİK.

Çizelge 11 Analizde Kullanılacak Kalkınma Ajansı 2011-2013 Hibeleri (Bin TL)

Bölge/ Yıl	2011	2012	2013
TR	173.386	383.896	330.413
TR10	0	31.318	40.437
TR21	4.910	7.537	14.772
TR22	2.621	15.025	12.510
TR31	24.521	11.198	10.886
TR32	23	7.430	8.342
TR33	8.522	17.635	17.459
TR41	5.283	13.628	5.995
TR42	5.005	22.591	9.979
TR51	657	16.990	8.719
TR52	12.449	19.811	7.172
TR61	3.731	8.451	12.863
TR62	18.508	25.645	21.881
TR63	4.601	10.047	21.236
TR71	3.444	6.898	6.331
TR72	3.505	15.894	8.930
TR81	3.468	8.952	9.067
TR82	206	11.231	5.298
TR83	16.897	22.959	14.557
TR90	451	10.408	12.716
TRA1	12.464	15.005	12.549
TRA2	4.334	10.669	9.816
TRB1	5.471	9.770	15.572
TRB2	7.090	7.461	8.965
TRC1	6.834	14.592	10.741
TRC2	12.576	32.120	13.499
TRC3	5.813	10.632	10.121

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Kalkınma Ajansları.

Çizelge 12. Analizde Kullanılacak 2011-2013 Nüfusları (kişi)

Bölge/ Yıl	2011	2012	2013
TR	74.724.269	75.627.384	76.667.864
TR10	13.624.240	13.854.740	14.160.467
TR21	1.569.388	1.593.247	1.613.616
TR22	1.640.759	1.654.422	1.665.089
TR31	3.965.232	4.005.459	4.061.074
TR32	2.779.765	2.808.243	2.851.086
TR33	2.942.695	2.965.800	2.985.153
TR41	3.637.222	3.682.037	3.749.582
TR42	3.315.463	3.376.330	3.448.702
TR51	4.890.893	4.965.542	5.045.083
TR52	2.272.560	2.287.705	2.317.164
TR61	2.705.254	2.763.541	2.833.306
TR62	3.776.744	3.808.483	3.855.034
TR63	3.013.790	3.038.983	3.077.753
TR71	1.495.630	1.501.311	1.510.080
TR72	2.348.101	2.351.714	2.363.390
TR81	1.019.425	1.020.108	1.020.957
TR82	739.997	745.525	763.570
TR83	2.717.685	2.717.970	2.714.575
TR90	2.513.021	2.545.274	2.553.647
TRA1	1.072.848	1.071.878	1.062.345
TRA2	1.157.546	1.154.277	1.145.257
TRB1	1.663.811	1.673.852	1.681.719
TRB2	2.046.027	2.082.470	2.092.863
TRC1	2.471.979	2.519.139	2.570.208
TRC2	3.287.197	3.354.242	3.409.417
TRC3	2.056.997	2.085.092	2.116.727

Kaynak: TÜİK.

Çizelge 13. Analizde Kullanılacak 2005-2014 Enflasyon Değişim Oranları (%)

Bölge/ Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TR	8,18	9,6	8,76	10,44	6,25	8,57	6,47	8,89	7,49	8,85
TR10	8,97	10,15	9,18	11,25	5,75	7,73	5,55	9,15	7,89	9,14
TR21	9,29	9,58	7,37	9,38	5,53	8,92	6,88	9,21	8,24	9,29
TR22	8,4	9,57	8,67	11,15	6,14	9,82	6,59	8,69	7,86	9,55
TR31	9,65	9,19	8,2	7,92	6,63	8,95	6,72	8,83	7,27	9,55
TR32	9,7	8,59	8,59	9,76	5,8	8,86	7,19	8,13	6,92	8,84
TR33	8,13	8,78	8,58	9,72	6,17	9,07	7,3	8,95	7,29	8,53
TR41	9,41	10,54	8,44	9,97	5,31	8,19	6,37	8,58	7,49	8,53
TR42	8,22	11,22	9,55	11,47	5,7	7,57	6,17	8,69	7,94	8,35
TR51	10,67	11,49	8,06	10,37	7,16	8,5	6,52	8,56	7,74	9,33
TR52	9,18	9,11	9,06	9,79	5,62	9,54	7,08	9	7,43	8,06
TR61	8,8	9,47	8,43	9,03	5,8	8,11	6,74	8,31	7,24	8,85
TR62	8,07	9,24	10,09	10,08	7,09	9,35	6,85	9,31	7,72	7,85
TR63	7,1	7,91	9,53	10,42	6,82	8,71	7,46	9,34	6,92	8,5
TR71	6,89	9,68	9,05	11,18	7,11	9,69	7,37	10,12	7,8	8,7
TR72	7,98	10,11	10,09	10,83	6,78	10,27	6,71	9,03	7,45	8,99
TR81	8,22	8,81	8,57	12,22	4,18	7,32	6,96	8,7	7,67	8,9
TR82	6,48	8,36	9,33	10,53	5,73	9,06	7,38	9,06	6,97	8,92
TR83	8,43	9,4	9,47	10,53	5,86	8,72	6,64	9,12	7,39	9,1
TR90	6,9	10,52	8,66	11,12	6,62	8,74	7,28	9,02	7,51	8,58
TRA1	8,1	9,24	9,76	11,69	5,5	8,76	8,38	9,19	7,67	8,91
TRA2	7,39	8,64	9,27	12,07	6,18	10,58	7,73	9,43	7,15	8,66
TRB1	6,58	8,64	8,55	11,21	7,75	9,17	7,38	9,35	7,75	8,99
TRB2	7,04	8,79	9,41	12,78	8,04	8,32	7,5	8,89	7,22	8,6
TRC1	5,32	8,22	9,83	11,39	7,58	9,6	7,55	8,91	9,08	9,12
TRC2	5,25	9,01	9,95	10,57	8,01	9,84	7,39	9,14	8,09	8,8
TRC3	5,39	7,63	8,86	10,5	8,36	7,11	7,25	8,27	7,2	7,65

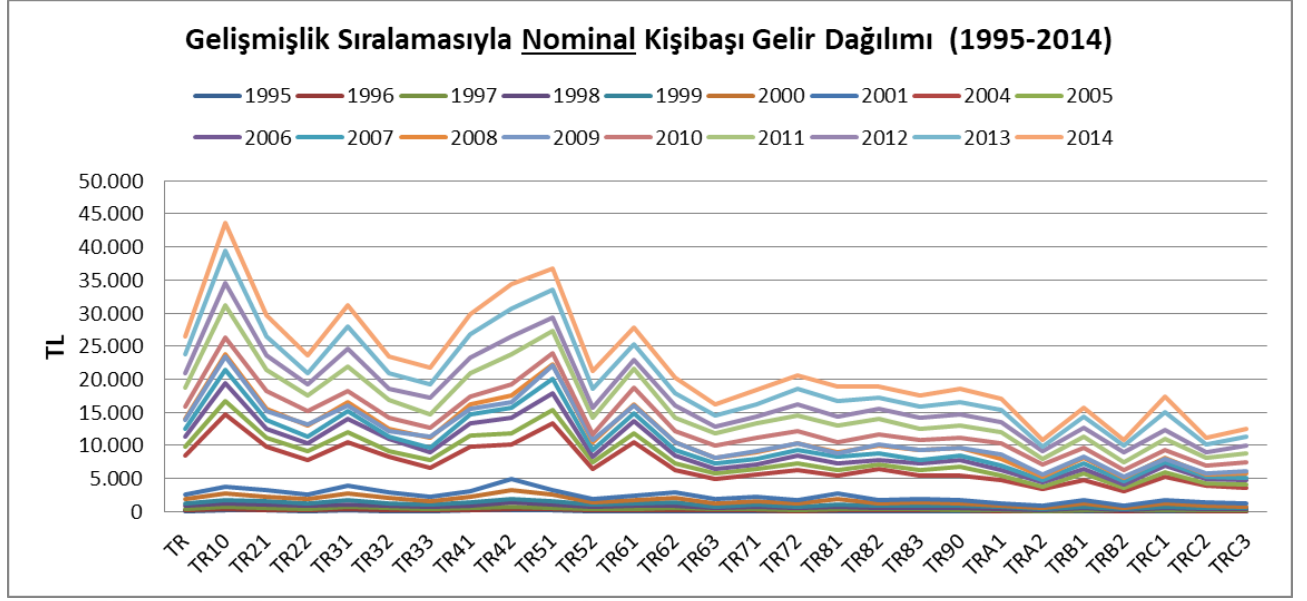
Kaynak: TÜİK.

3.4.2 Ekonometrik Model Parametrelerinin Tahmini

Ekonometrik model parametrelerinin tahmini öncesi ilk etapta genel durumu tanımlayacak ön inceleme yapılarak tez çalışmasının konusu hakkında yüzeysel fikir edinilmesi hedeflenmiştir. Örnek alınan Barro ve Sala-i-Martin uygulamaları gibi literatürdeki yakınsama çalışmalarında çoğu zaman karşılaşılan bu aşama, tez çalışması kapsamında biraz daha geniş tutulmaya çalışılmıştır.

3.4.2.1 Ön İnceleme

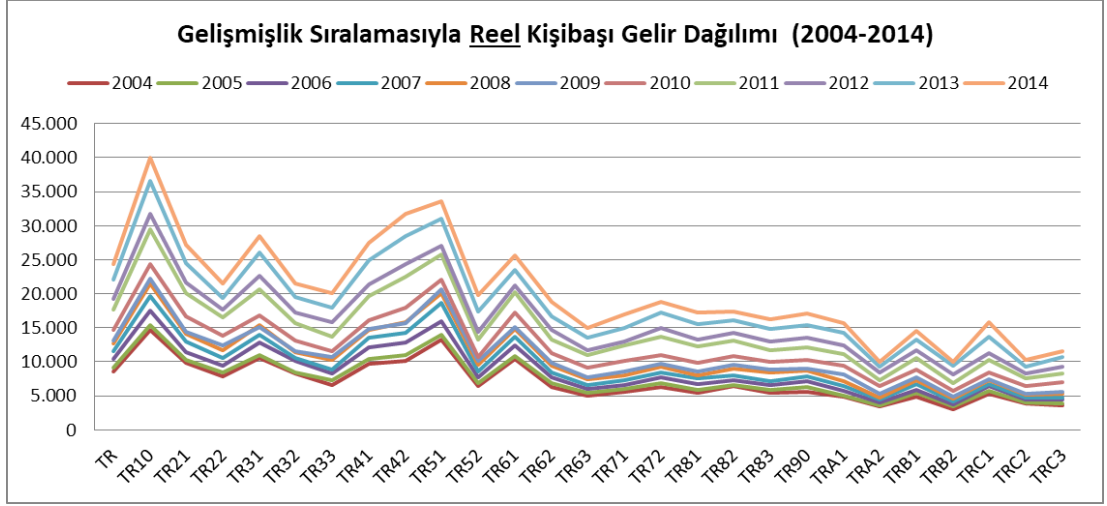
İlk etapta mevcut verilerle kişi başı gelir dağılımının yıllar itibarıyla nasıl değiştiği Çizelge 9 ve 10 verileri kullanılarak elde edilmiştir. Şekil 30'daki grafikte düşey doğrultuda kişi başı her bir bölgenin gelirleri, yatay doğrultuda yıllar itibarıyla değişim olarak her bir çizgi o yılda tüm bölgelerin gelirini temsil etmektedir. Bu haliyle en alttaki çizgi 1995 iken en üstteki çizgi incelenen dönemin son yılını göstermektedir.

Şekil 30. Nominal Kişibaşı Gelir Dağılımı (1995-2014)
Kaynak: TÜİK.

Grafik incelendiğinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

- Verisi olmayan 2002 ve 2003 yılı, grafiği yatay olarak ikiye bölmüştür. TÜİK'in daha önce açıklanan revizyonu sonrası hesaplamalarındaki değişiklik üst grup kişibaşı değerlerini alt gruba kıyasla ciddi olarak artırmış olup bunların ölçekli olarak şekildeki gibi birlikte çizilmesi durumunda alt grubun detayları daha belirsiz hale gelmiştir.
- Bölgesel enflasyonun yıllar itibariyle ya da bölgeler itibariyle kişibaşı gelir üzerindeki değişimler üzerindeki etkisini anlamak için verisi mevcut olan Çizelge 10 ve 13 verileri kullanılarak kişibaşı reel gelir değişimi Şekil 31 elde edilmiştir. Nominal ile Reel gelirler üzerinden çizilen iki grafik karşılaştırıldığında ise genel olarak örüntünün değişmemesi yalnızca grup olarak tüm yıllara ait çizgilerin aşağıya kayması, bölgesel enflasyonun bölgesel bir karakteristiğinin olmadığını, diğer bir ifadeyle bölgesel enflasyon her bölgeyi nerdeyse aynı düzeyde etkilediği sonucuna götürmektedir.

Şekil 31. Reel Kişibaşı Gelir Dağılımı (2004-2014)

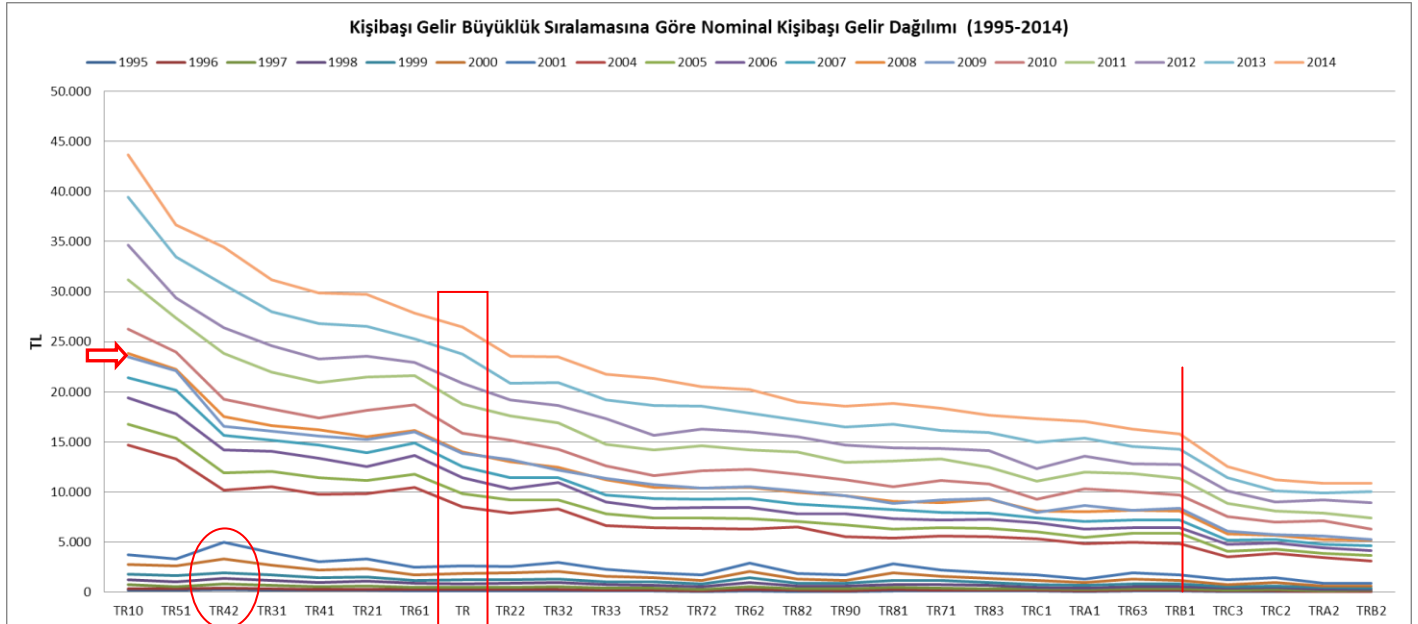
Kaynak: TÜİK.

- Grafikte görünen ani değişimlere odaklanılmıştır. Bunun için örnek TR22 bölgesi incelenmiştir. Grafikte ilk keskin düşüşün olduğu TR22 kişibaşı gelir düzeyi, sol ve sağındaki TR21 ve TR31 bölgelerinden tüm yıllar boyunca daha düşük kişibaşı gelir seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu durum sıralamanın etkisinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu sıralama ise tez çalışmasının “Avrupa Birliği Sürecinin Etkisi” başlığı altında açıklanan İBBS bölgelerinin gelişmişliklerine göre belirlenmiş sıralamadır. 2002 yılında DPT ve DİE’nin ortak çalışmasıyla onlarca parametreye bağlı olarak belirlenmiş gelişmişlik düzeylerinde kişibaşı gelir de yer almaktadır. Sonuç olarak gelişmişlik düzeyleri ile kişibaşı gelir düzeyleri arasında uyumun olmadığı yerlerde ani kırılmalar görülmektedir.
- Bölgeler için İBBS gelişmişliği ile kişibaşı gelir düzeyleri arasındaki korelasyon tam olsaydı, söz konusu grafik en yüksek kişibaşı gelire sahip bölgeden en düşüğe doğru düzgün doğrusal azalan bir grafik şeklinde olurdu. Yakınsama araştırmaları kişibaşı gelir üzerinden yapılıyor olması nedeniyle bölgeleri kişibaşı gelirine göre Çizelge14’te gösterildiği gibi sıralandığımızda Şekil 32’deki grafik elde edilmiş olup ön incelemeye bunun üzerinden devam edilmiştir.

Çizelge 14. Kişibaşı Gelir Büyüklüklerine Göre Bölge Sıralamaları

Bölge Kodu	Kapsadığı İller
TR10	İstanbul
TR51	Ankara
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR31	İzmir
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
TR61	Antalya, Isparta, Burdur
TR	Türkiye
TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR32	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR52	Konya, Karaman
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR62	Adana, Mersin
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari

Kaynak: TÜİK.

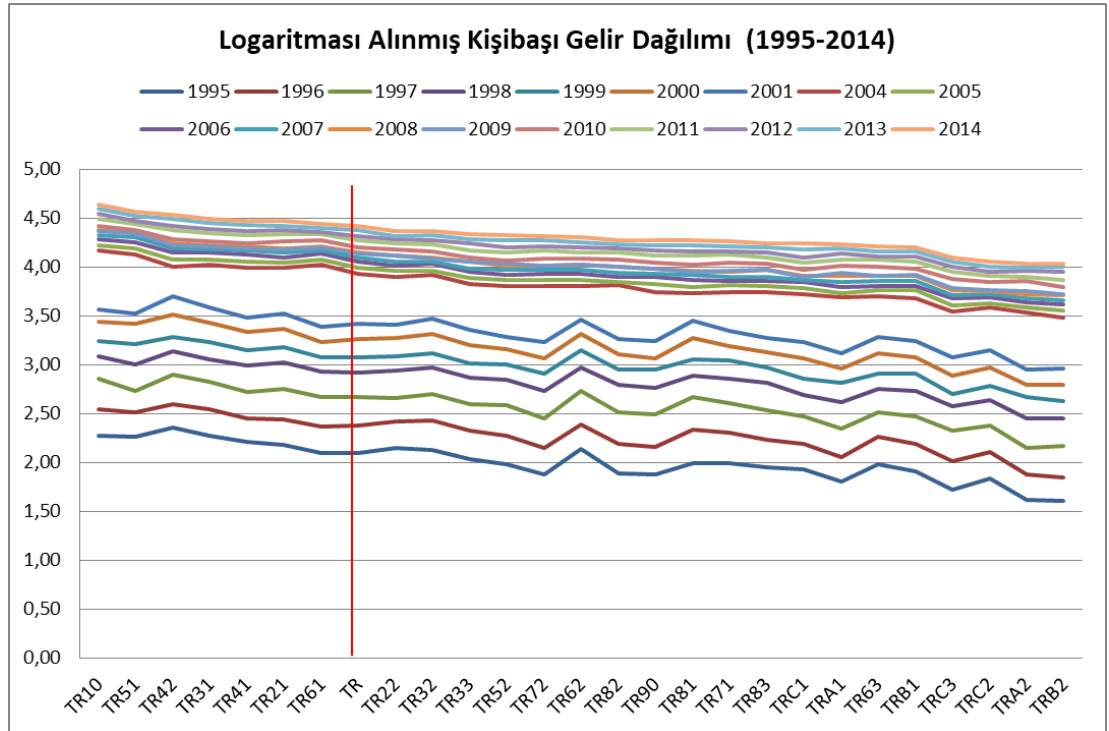

Şekil 32. Büyükten Küçüğe Sıralı Bölgesel Kişibaşı Gelir Dağılımı (1995-2014)

Kaynak: TÜİK.

- İBBS'ye göre bölgeler Türkiye (TR)'den sonra 1. Düzeyde 12 bölge olup TR'den sonraki gelen ilk kodla, 2. Düzeyde 26 bölge olup TR'den sonraki gelen ikinci kodla ve 3. Düzey iller olup TR'den sonraki gelen üçüncü kodla isimlendirilmektedir. Örneğin **TR221** ifadesinde sırasıyla **TR** Türkiye'yi, baştaki **2** 1. Düzey 2 nolu bölgeyi ortadaki **2** 2. Düzey 2 nolu bölgeyi ve sondaki **1** ise 3. Düzey 1 nolu il olan Balıkesir'i ifade etmektedir. TR222 ise TR22'nin ikinci ili Çanakkale'yi göstermektedir. Bu bilgiler ışığında Şekil 32'ye bakıldığında en dikkat çekici değişim Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerinden oluşan TR42 Bölgesi'nde görülmektedir. TR42, kişi başı gelir ülke ortalamasının üzeri değere sahip bölgeler içerisinde, hatta burada da üst seviyelerde listenin 3. sırasına yerleştiği görülmektedir. 1995-2001 dönemi gösteren alt gruptaki çizgilerden TR42'nin Ankara ve İzmir'in üzerinde 1. sırada olduğu görülmektedir.
- Ülke ortalaması olan TR referans noktası alındığında, bunun üstünde gelire sahip yani solundaki bölge sayısı 7 ve altındaki bölge sayısı 19'dur. Ortalamadan uzaklaşıldığını gösteren bu durum 1995-2001 yılları için 2004 sonrasına kıyasla çok daha iyi olduğu görülmektedir. Bu şekliyle 1995-2001 dönemi için 2004 sonrası döneme göre daha fazla yakınsama hissedilmektedir.
- TR referans noktasının sağında bölgeler arası en belirgin kırılma TRB1'de görülmektedir. Bu sebeple model parametrelerinin tahmini yapılırken, TR ortalama geliri üzerini 1 grup alırken TR22'den TRB1'e kadar olan bölgeleri bir grup ve bundan sonraki TRC3, TRC2, TRA2 ve TRB2'yi diğer grup bölge olarak incelemek gerekir. Açıklanan bu durum yakınsamanın test edileceği modellerde kukla değişken ile kontrol edilmeye çalışılacaktır.
- Grafik incelenmeye devam edildiğinde dikkat çeken başka bir husus, ok işaretiyle gösterilmiş 2008 ve 2009 yıllarını temsil eden çizgilerdedir. Yatay eksen boyunca takip edildiğinde kimi bölgelerde 2008'in 2009'un üzerinde olduğu kiminde ise çakıştığı (ölçek etkisi nedeniyle 2001 öncesi logaritmik değerlerle diğer bir grafikte çalışılacaktır) görülmektedir. Ancak 2009 sonrasında büyüme devam etmiştir. Bu durum, 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye'de bölgesel düzeydeki büyüme üzerinde kısa süren bir durgunluğa sebep olması nedeniyle çok fazla etkilemediği sonucuna götürmektedir.

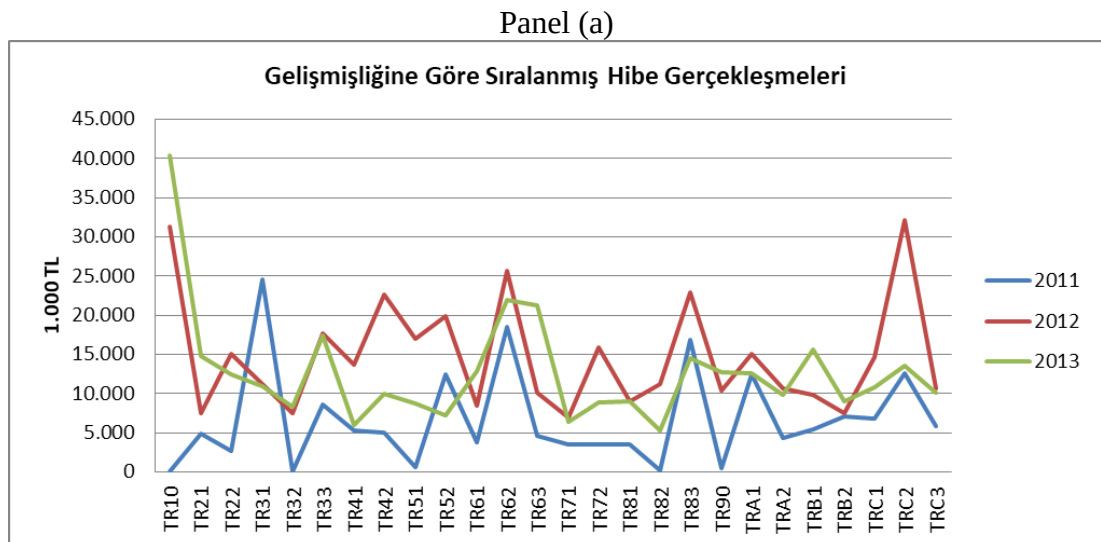
➤ Grafik üzerinden yakınsamayı doğrudan ilgilendiren konu çizgiler arasındaki mesafedir. Bunun için doğrudan verilerle çizilen grafiklerde, 2001 dönemi öncesi değerlerin 2004 sonrası değerlere kıyasla çok küçük olması nedeniyle ölçekli çizilen grafiklerde 2001 öncesi değişim detayları tam olarak görülememektedir. Bu nedenle tüm değerlerin logaritması alınmak suretiyle bir birine yaklaştırılan grafik çok daha uygun olacaktır. Tüm kişi başı bölgesel gelirlerin logaritması alınmak suretiyle çizilen grafik Şekil 33'teki gibidir. Görsel olarak logaritması alınmamış grafikte karşılaştırıldığında, yıllar arasındaki gelir büyümesi çok açık şekilde tam tersi duruma yani 2001 öncesi kişi başı gelir artışının 2004 sonrasına kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Aslında bu sonuca logaritması alınmadan 2001 verilerinin 100 TL seviyelerinden 5.000 TL'ye çıkarak yaklaşık 50 kat büyümesinden de ulaşabilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de bölgesel kişi başı gelirler 2004 sonrasında daha yavaş bir hızla büyümeye başlamıştır. Eğer daha önce açıklanan TÜİK reformu olmasaydı, ortaya çıkan bu durum Neoklasik Model'in temel savı olan "Geliri küçük olan bölgeler büyük olanlara nazaran daha hızlı büyür" destekler nitelikteydi. Çünkü grafiğin düşey doğrultusunda aşağıdan yukarı doğru bölgelerin yıllar itibarıyla geliri büyüdükçe, büyüme hızı yani çizgiler arası değişimin küçüldüğü gözükmemektedir.

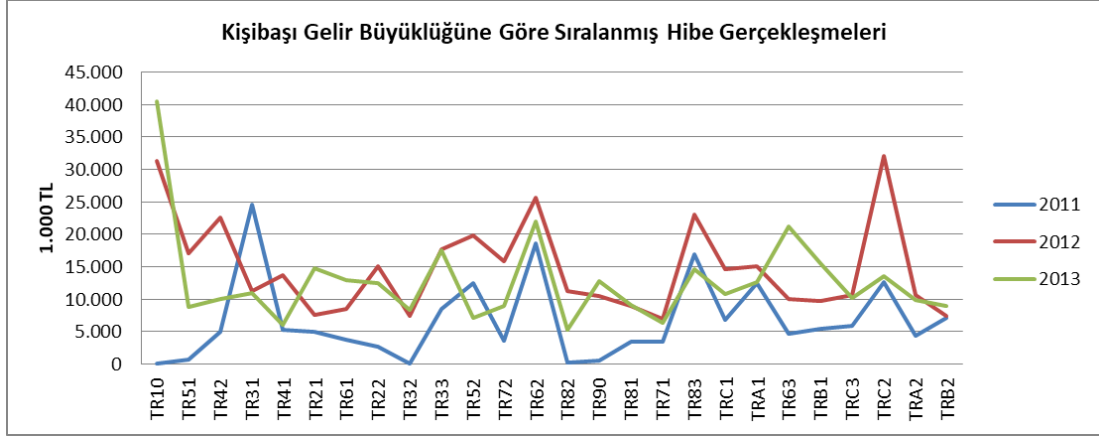
Şekil 33. Logaritması Alınmış Kişibaşı Gelir Dağılımı (1995-2014)

Kaynak: TÜİK.

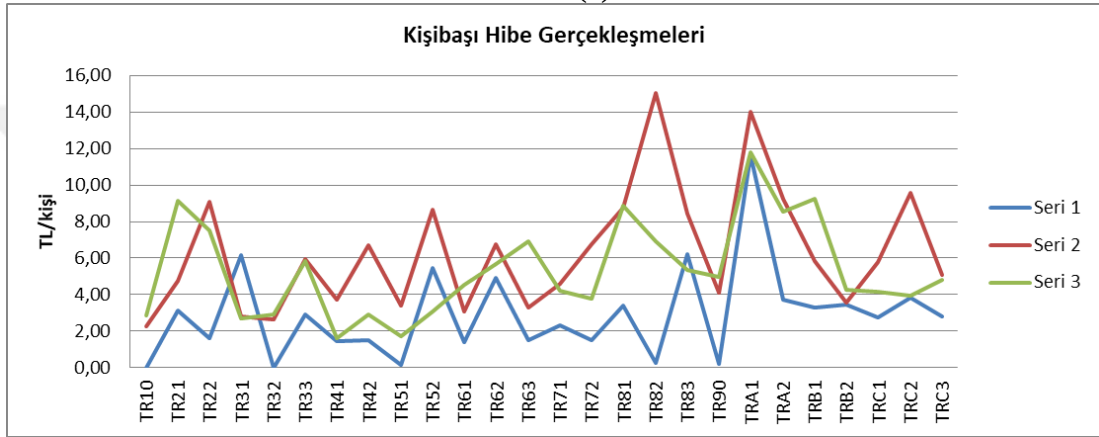
➤ Ön incelemenin yapılacağı son konu, Kalkınma Ajanslarının bölgelerine dağıttıkları hibeler üzerinde olacaktır. Tez çalışmasında mutlak yakınsamanın yapısal koşulu olarak kabul edilen ajans hibeleri, ajan giderleri içerisinde “proje ve faaliyet destekleme giderleri” adı altında yaklaşık %65 oranında paya sahiptir (Kalkınma Bakanlığı, 2016: 24). Ajansların gelirlerinin ise yaklaşık %55 oranında genel bütçe ile %27 oranında belediyelerden aktarılan kaynaklar oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2016: 19). Her iki kaynaktan ajanslara aktarılan bu paylar bölgelerin gelişmişlikleriyle doğru orantılı olarak dağıtılmaktadır. Gelirlerin gelişmişlikle doğru ilişkili dağıtılmasına rağmen giderlerinde önemli paya sahip hibelerin dağılımının da yine yatayda azalan bir eğilim beklenir. Ancak Şekil 34 panel(a) ve panel(b)’de gösterilen hem gelişmişlik hem de yukardaki gibi gelir büyüklüğüne göre sıralanmasına rağmen böyle bir sonuca ulaşamamıştır. Ajansların bölgelerine verdikleri hibe desteklerinin panel(c)’de görüleceği gibi bölge nüfuslarına bölünmesi ile elde edilen kişi başı gerçekleştirmeleri için de sonucun değişmediği görülmüştür. Elde edilen en belirgin sonuç ise ajansların verdiği desteklerin 10-30 Milyon TL arasında yoğunlaşmış olmasıdır. Üç farklı açıdan bakılan ajans hibe gerçekleştirmeleri hep birlikte değerlendirildiğinde ise bölgesel kişi başı gelir ile çok belirgin bir korelasyonun olmadığı izlenimi edinilmektedir.

Panel (b)

Panel (c)

Şekil 34. Ajans Hibe Gerçekleşmeleri (2011-2013)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Kalkınma Ajansları.

3.4.2.2 Mutlak Beta (β) Yakınsama Analizi

Nihai hedefi Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarının, bir kalkınma aracı olarak İBBS’ye göre belirlenmiş bölgelerin yakınsamasındaki katkısı üzerinden etkinliğini ölçmek olan araştırmada öncelikle H_1 hipotezinin ortaya koyduğu bölgelerin birbirine yakınsayıp yakınsamadığı incelenmiştir. Yapılan her model parametre tahmini için öncelikle yukarıda detaylı olarak açıklanan model ve verilerden hangilerinin kullanıldığı ve ardından elde edilen EViews sonuçları çizelgelerde verilmiştir.

Barro ve Sala-i-Martin uygulamalarını reel veriler üzerinden yapmıştır. Tez çalışmasında ise önce literatürde Türkiye için benzeri şekilde yapılmış analizlerle karşılaştırma yapılabilmesinin yanı sıra ön incelemeyle uyumlu olarak genel bir fikir

sahibi olunmasının için mevcut nominal verilerin izin verdiği ölçüde 3 tahmin yapılmıştır. Ardından tez çalışmasının sonuçları üzerinde asıl etkili olacak reel verilere dayalı tahmin yapılmıştır. Bu çerçevede H_1 hipotezini test etmeye yönelik Mutlak Beta Yakınsama Katsayısı (β) için yapılan aşağıdaki 4 tahmin sonucu elde edilmiştir.

Çizelge 15. Model Parametrelerinin Tahmini 1 İşlem ve Sonuçları

Kullanılan Model	EViews Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
Model 1	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))*X$	Çizelge 9 ve Çizelge 10	İncelenen döneme yönelik bölgesel enflasyon oranları olmadığı için işlemler nominal veriler üzerinden yapılmıştır. Yalnızca dönemin başlangıç ve sonundaki değerler kullanıldığı için 2002 ve 2003 yılı verilerinin olmayışı analizi etkilememektedir. Ortalama büyüme olan Y değerleri, Çizelgede her bölge için "(Son Değer/İlk Değer) ^{(1/(Son Dönem-İlk Dönem)-1)} " formülünün uygulanması ile elde edilmiştir. X değerleri 1995 yılına ait başlangıç kişi başı gelirlerinin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Çizelgelerdeki Türkiye geneline ait durumla kıyaslanması için tutulan TR verileri analizde kullanılmamıştır.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/10/18 Time: 23:47

Sample: 1 26

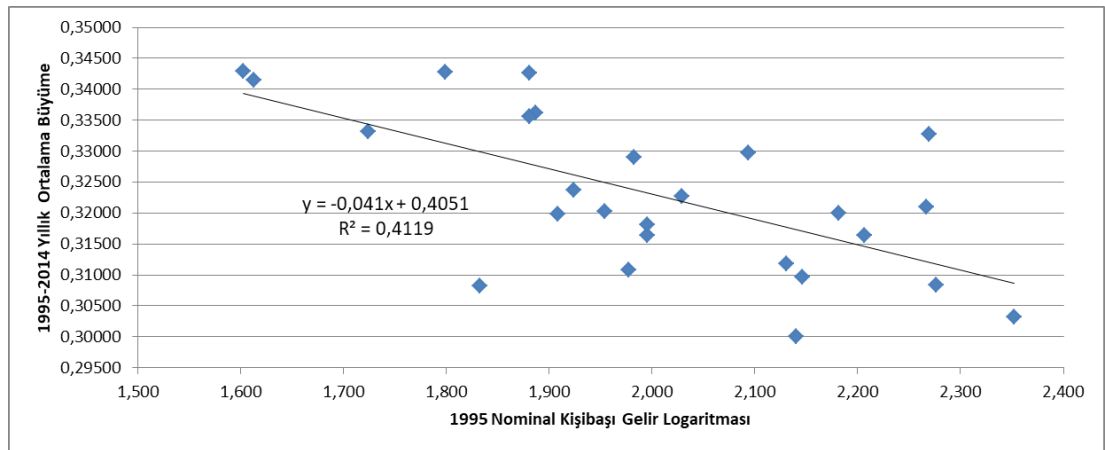
Included observations: 26

Convergence achieved after 4 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))*X$

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.405071	0.020128	20.12497	0.0000
C(2)	0.041891	0.010434	4.014753	0.0005
R-squared	0.411913	Mean dependent var		0.322939
Adjusted R-squared	0.387409	S.D. dependent var		0.012776
S.E. of regression	0.010000	Akaike info criterion		-6.298699
Sum squared resid	0.002400	Schwarz criterion		-6.201922
Log likelihood	83.88309	Hannan-Quinn criter.		-6.270831
F-statistic	16.81026	Durbin-Watson stat		1.710666
Prob(F-statistic)	0.000409			

Değerlendirme				
β	β 'nin Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,041891	0,010434	0,411913	0,01	
Yaklaşık %4 oranı ve (+) değere sahip olması, yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %0,05 (0,0005) olasılıkla %1'e anlamlıdır.	Yaklaşık %41 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %59 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,322939'dan küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	1995-2014 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama göstermektedir. Ancak düşük R^2 nedeniyle gelir daha çok başka unsurların etkisindedir.
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
-	-	Bu istatistiksel gösterge için elde edilen yaklaşık % 0,04 (0,000409) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %1 seviyesine göre anlamlı olduğunu göstermektedir.	Doğrusal olmayan regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 4 iterasyon ile elde edilmiştir. Doğrusal regresyon çözümünde β katsayısı Şekildeki değeri almakta olup diğer çözüme göre küçük bir fark vardır. İşaretinin (-) çıkması doğrusal regresyon denkleminde X'in katsayısının (+) alınmasından kaynaklanmaktadır.	

Şekil 35. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (1995-2014)

Çizelge 16. Model Parametrelerinin Tahmini 2 İşlem ve Sonuçları

Hedeflenen Hipotez	Kullanılan Model	EViews Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
H ₁	Model 1	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))^X$	Çizelge 9	İncelenen döneme yönelik bölgesel enflasyon oranları olmadığı için işlemler nominal veriler üzerinden yapılmıştır. Ortalama büyüme olan Y değerleri, Çizelgede her bölge için "(Son Değer/İlk Değer) ^{(1/(Son Dönem-İlk Dönem))-1} " formülünün uygulanması ile elde edilmiştir. X değerleri 1995 yılına ait başlangıç kişi başı gelirlerinin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Çizelgede Türkiye geneline ait durumla kıyaslanması için tutulan TR verileri analizde kullanılmamıştır.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/11/18 Time: 00:09

Sample: 1 26

Included observations: 26

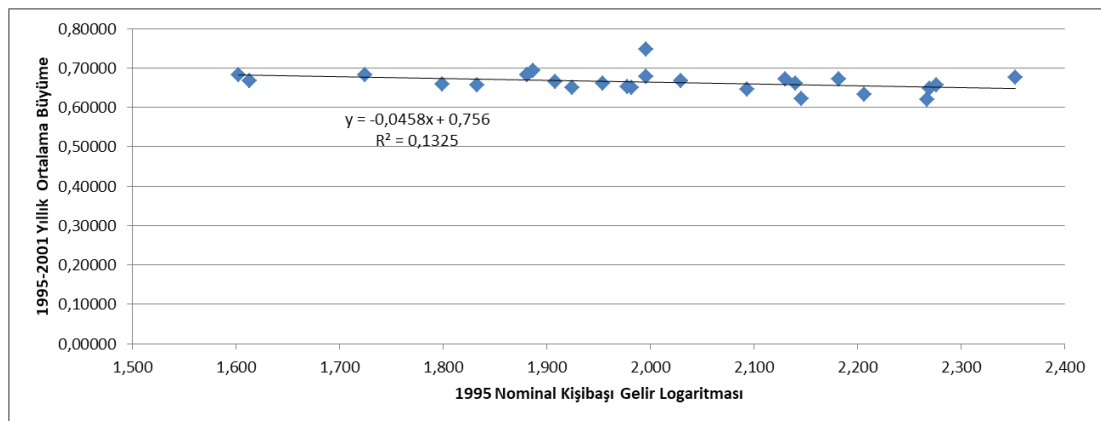
Convergence achieved after 4 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))^X$

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.755993	0.048076	15.72493	0.0000
C(2)	0.046837	0.025047	1.870003	0.0737
R-squared	0.132486	Mean dependent var		0.664390
Adjusted R-squared	0.096340	S.D. dependent var		0.025126
S.E. of regression	0.023885	Akaike info criterion		-4.557331
Sum squared resid	0.013692	Schwarz criterion		-4.460555
Log likelihood	61.24531	Hannan-Quinn criter.		-4.529463
F-statistic	3.665262	Durbin-Watson stat		1.799009
Prob(F-statistic)	0.067553			

Değerlendirme				
β	β 'nin Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,046837	0,025047	0,132486	0,023885	Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, bir ölçüye kadar %10 olasılıkla anlamlı gözükse bile genel itibariyle 1995-2001 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama ya da ıraklaşmaya yönelik anlamlı bir sonuç vermemektedir.
Yaklaşık %5 oranı ve (+) değere sahip olması, yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %7 (0,0737) olasılıkla %10'a göre anlamlı, %5'e göre anlamsızdır.	Yaklaşık %13 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi çok düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %87 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,664390'den küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
-	-	Bu istatistiksel gösterge için elde edilen yaklaşık %7 (0,067553) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %10 seviyesine göre anlamlı, %5 seviyesine göre anlamsız olduğunu göstermektedir.	Doğrusal olmayan regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 4 iterasyon ile elde edilmiştir. Doğrusal regresyon çözümünde β katsayısı Şekildeki değeri almakta olup diğer çözüme göre küçük bir fark vardır. İşaretinin (-) çıkması doğrusal regresyon denkleminde X'in katsayısının (+) alınmasından kaynaklanmaktadır.	

Değerlendirme				
β	β 'nin Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,046837	0,025047	0,132486	0,023885	Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, bir ölçüye kadar %10 olasılıkla anlamlı gözükse bile genel itibarıyla 1995-2001 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama ya da ıraksamaya yönelik anlamlı bir sonuç vermemektedir.
Yaklaşık %5 oranı ve (+) değere sahip olması, yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %7 (0,0737) olasılıkla %10'a göre anlamlı, %5'e göre anlamsızdır.	Yaklaşık %13 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi çok düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %87 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,664390'den küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
-	-	Bu istatistik gösterge için elde edilen yaklaşık %7 (0,067553) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %10 seviyesine göre anlamlı, %5 seviyesine göre anlamsız olduğunu göstermektedir.	Doğrusal olmayan regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 4 iterasyon ile elde edilmiştir. Doğrusal regresyon çözümünde β katsayısı Şekildeki değeri almakta olup diğer çözüme göre küçük bir fark vardır. İşaretinin (-) çıkması doğrusal regresyon denkleminde X'in katsayısının (+) alınmasından kaynaklanmaktadır.	

Şekil 36. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (1995-2001)

Çizelge 17. Model Parametrelerinin Tahmini 3 İşlem ve Sonuçları

Hedeflenen Hipotez	Kullanılan Model	EViews Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
H ₁	Model 1	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))^*X$	Çizelge 10	İncelenen dönem için enflasyon verileri mevcuttur. Ancak nominal verilerle yapılan önceki iki tahmin inceleme bütünlüğünün bozulmaması için bu dönem yine nominal veriler üzerinden yapılmıştır. Ortalama büyüme olan Y değerleri, Çizelgede her bölge için "(Son Değer/İlk Değer) ^{(1/(Son Dönem-İlk Dönem))} -1" formülünün uygulanması ile elde edilmiştir. X değerleri 2004 yılına ait başlangıç kişi başı gelirlerinin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Çizelgede Türkiye geneline ait durumla kıyaslanması için tutulan TR verileri analizde kullanılmamıştır.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/11/18 Time: 00:16

Sample: 1 26

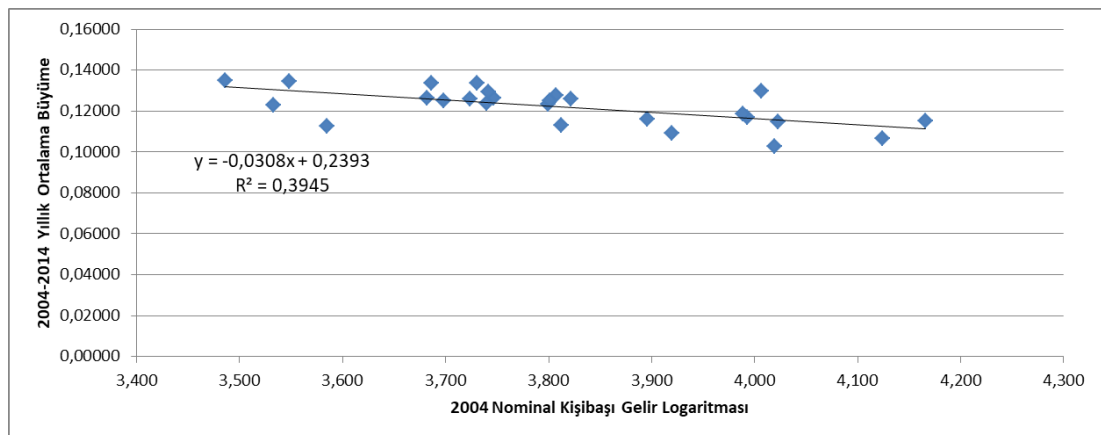
Included observations: 26

Convergence achieved after 5 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))^*X$

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.239302	0.029681	8.062463	0.0000
C(2)	0.031247	0.008027	3.892642	0.0007
R-squared	0.394473	Mean dependent var		0.122066
Adjusted R-squared	0.369243	S.D. dependent var		0.008824
S.E. of regression	0.007008	Akaike info criterion		-7.009813
Sum squared resid	0.001179	Schwarz criterion		-6.913036
Log likelihood	93.12756	Hannan-Quinn criter.		-6.981944
F-statistic	15.63489	Durbin-Watson stat		2.563366
Prob(F-statistic)	0.000592			

Değerlendirme				
β	β 'nin Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,031247	0,008027	0,394473	0,007008	
Yaklaşık %3 oranı ve (+) değere sahip olmasının hızlı bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %0,07 (0.0007) olasılıkla %1'e göre anlamlıdır.	Yaklaşık %40 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %60 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,122066'den küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	2004-2014 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama göstermektedir. Ancak düşük R^2 nedeniyle gelir daha çok başka unsurların etkisindedir.
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
-	-	Bu istatistik gösterge için elde edilen yaklaşık %0,006 (0,000592) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %1 seviyesine göre anlamlı olduğunu göstermektedir.	Doğrusal olmayan regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 5 iterasyon ile elde edilmiştir. Doğrusal regresyon çözümünde β katsayısı Şekildeki değeri almakta olup diğer çözüme göre küçük bir fark vardır. İşaretinin (-) çıkması doğrusal regresyon denkleminde X'in katsayısının (+) alınmasından kaynaklanmaktadır.	

Şekil 37. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (2004-2014)

Çizelge 18. Model Parametrelerinin Tahmini 4 İşlem ve Sonuçları

Hedeflenen Hipotez	Kullanılan Model	EViews Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
H ₁	Model 1	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))*X$	Çizelge 10 ve Çizelge 13	Tez çalışmasını aslen etkileyecek bu mutlak yakınsama analizi, "Birbirini Sınırlayan Veri Setleri" başlığıdaki açıklamalara bağlı olarak Çizelgelerin 2012-2014 dönemlik bölümündeki verileri ile yapılmıştır. 2003 yılı bazlı bölgesel enflasyon verileriyle $REEL=NOMİNAL/(1+Enflasyon/100)$ formülü kullanılarak reel kişi başı gelirler hesaplanmıştır. Ortalama büyüme olan Y değerleri, Çizelgede her bölge için "(Son Değer/İlk Değer) ^{(1/(Son Dönem-İlk Dönem))-1} " formülünün uygulanması ile elde edilmiştir. X değerleri 2012 yılına ait başlangıç kişi başı gelirlerinin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Çizelgelerdeki Türkiye geneline ait durumla kıyaslanması için tutulan TR verileri analizde kullanılmamıştır.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/11/18 Time: 00:34

Sample: 1 26

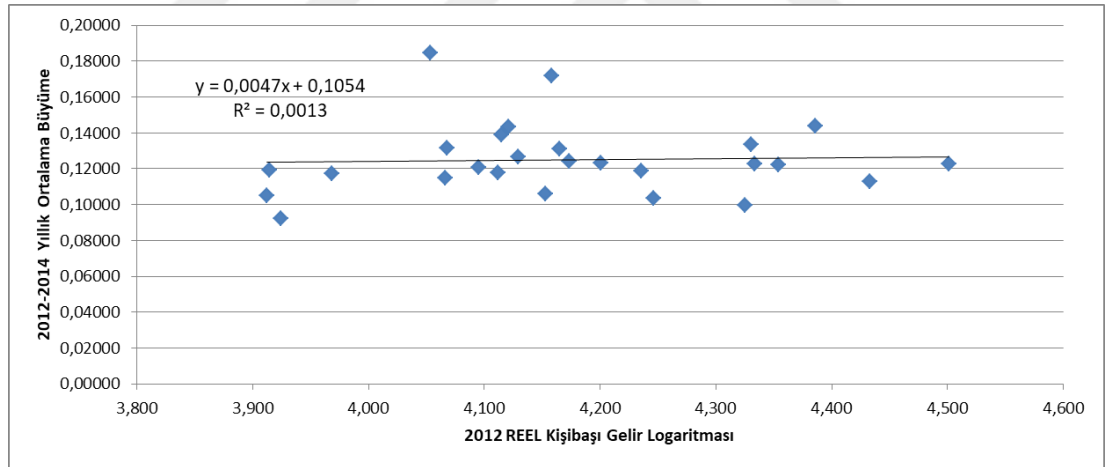
Included observations: 26

Convergence achieved after 5 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))*X$

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.105411	0.108220	0.974039	0.3398
C(2)	-0.004653	0.025800	-0.180344	0.8584
R-squared	0.001347	Mean dependent var		0.124869
Adjusted R-squared	-0.040263	S.D. dependent var		0.020187
S.E. of regression	0.020589	Akaike info criterion		-4.854304
Sum squared resid	0.010174	Schwarz criterion		-4.757527
Log likelihood	65.10595	Hannan-Quinn criter.		-4.826436
F-statistic	0.032373	Durbin-Watson stat		2.538836
Prob(F-statistic)	0.858722			

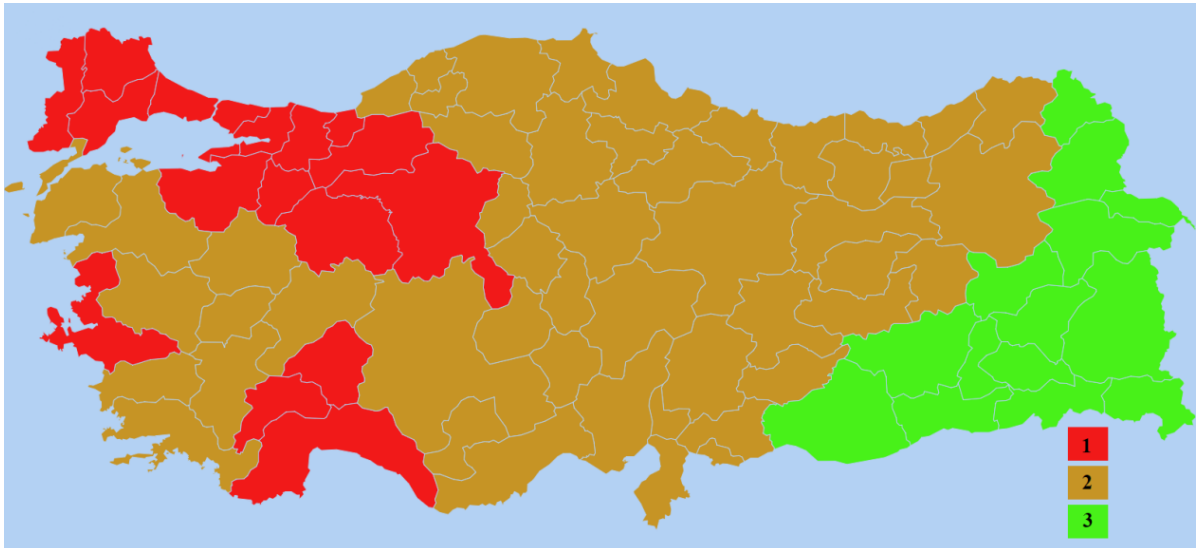
Değerlendirme				
β	β 'nin Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
-0,004653	0,0258	0,001347	0,020589	
Yaklaşık %0,4 oranı ve (-) değere sahip olması, ıraksamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %86 (0,8584) olasılıkla açık bir şekilde istatistiksel olarak anlamsızdır.	Yaklaşık %0,13 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi açıklayamıyor.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,124869'den küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	2012-2014 dönemi bölgesel reel kişi başı gelirleriyle yapılan analiz istatistiksel olarak yakınsama ya da ıraksama göstermemektedir.
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
-	-	Bu istatistiksel gösterge için elde edilen yaklaşık %86 (0,858722) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek açık bir şekilde istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.	Doğrusal olmayan regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 5 iterasyon ile elde edilmiştir.	

Şekil 38. Bölgesel Mutlak Beta (β) Yakınsaması (2012-2014)

3.4.2.3 Koşullu Beta (β) Yakınsama Analizi

Mutlak Beta (β) Yakınsamasına kıyasla, incelenen bölgenin kişi başı geliri üzerinde etkili olabilecek unsurlarının modele analiz türüdür. Ekonometrik ve istatistiki nitelikleri detaylı olarak daha önce açıklanarak buna bağlı tez çalışmasının modelleri belirlenmişti. Yukarıda Mutlak Beta (β) Yakınsamasında temin edilen veriler ve gerekçeleriyle birlikte 1995-2016, 1995-2001, 2004-2016 ve 2012-2016 dönemleri için analiz ve değerlendirmeleri yapılmıştı. İlk üç dönem nominal verilere dayalı iken reel verilere dayalı olması nedeniyle tez çalışmasının sonuçları üzerinde asıl etkili olacak 2012-2016 dönemi parametre tahmini yapılmıştır. Uygulama bölümünün bu kısmında ise söz konusu son dönem için ilk etapta “Ön İnceleme” başlığı altında açıklanan 3 alt bölgenin etkileri incelenmek için kukla değişkenler kullanılmıştır. Sonrasında her ajansın kendi bölgesine yapmış olduğu reel mali katkılar, dönem başı-sonu arasındaki reel değerlerin ortalama değişim oranları ve reel kişi başı hibe gerçekleştirmelerinin aritmetik ortalaması olarak 2 ayrı incelemede modele eklenerek gerekli incelemeler gerçekleştirilmiştir. Tez çalışması için örnek alınan Barro ve Sala-i-Martin de kendi uygulamalarında yapısal değişkenleri ortalama değerler üzerinden modele eklediği görülmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 471). Bu şekilde aslında zaman içerisindeki değişimlerde kısmen temsil edilmiş olmaktadır. Bu çerçevede H_2 hipotezini test etmeye yönelik Mutlak Beta Yakınsama Katsayısı (β) için yapılan aşağıdaki 3 tahmin sonucu elde edilmiştir.

Şekil 39. Kukla Değişken için Oluşturulan Bölge Grupları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çizelge 19. Model Parametrelerinin Tahmini 5 İşlem ve Sonuçları

Hedeflenen Hipotez	Kullanılan Model	EViews Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
H ₂	Model 2	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))^X+C(3)*KUKLA$	Çizelge 10, Çizelge13, Çizelge14 ve tez yazarının belirlediği kukla değişken verileri	Tahmin 4'te açıklandığı gibi 2012-2014 dönemi verileri ile yapılmıştır. Modele dâhil edilen kukla değişken verileri daha önce "Ön İnceleme" başlığı altında Şekil 32 için açıklanan 3 alt bölgeyi birbirinden ayırmak için 1, 2 ve 3 rakamları kullanılmak üzere veri seti haline getirilmiştir. Bölgelerin kişi başı gelirlerine göre yapılan sıralamada Çizelge 14'te gösterildiği gibi TR ve TRB1 referans noktalarına göre 3 grup ortaya çıkmıştır. 1. Grup bölgeleri TR'nin üzerindeki TR10, TR51, TR42, TR31, TR41, TR21 ve TR61 olup 1 rakamı kukla değişken verisi olarak atanmıştır. 3. Grup bölgeleri TRB1'in altındaki TRC3, TRC2, TRA2 ve TRB2 olup 3 rakamı kukla değişken verisi olarak atanmıştır. 2. Grup bölgeleri ise sayılan iki grup dışında kişi başı gelir sıralamasına göre TR ile TRB1 arasındaki diğer bölgeler olup 2 rakamı kukla değişken verisi olarak atanmıştır. 2003 yılı bazı bölgesel enflasyon verileriyle $REEL=NOMİNAL/(1+Enflasyon/100)$ formülü kullanılarak reel kişi başı gelirler hesaplanmıştır. Ortalama büyüme olan Y değerleri, Çizelgede her bölge için "(Son Değer/İlk Değer) ^{(1/(Son Dönem-İlk Dönem)-1)} " formülünün uygulanması ile elde edilmiştir. X değerleri 2012 yılına ait başlangıç kişi başı gelirlerinin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Çizelgelerdeki Türkiye geneline ait durumla kıyaslanması için tutulan TR verileri analizde kullanılmamıştır.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/11/18 Time: 00:52

Sample: 1 26

Included observations: 26

Convergence achieved after 8 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2)))^X+C(3)*KUKLA$

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.616455	0.328737	1.875222	0.0735
C(2)	0.110882	0.079761	1.390172	0.1778
C(3)	-0.028489	0.017373	-1.639796	0.1147
R-squared	0.105879	Mean dependent var		0.124869
Adjusted R-squared	0.028129	S.D. dependent var		0.020187
S.E. of regression	0.019901	Akaike info criterion		-4.887947
Sum squared resid	0.009109	Schwarz criterion		-4.742782
Log likelihood	66.54331	Hannan-Quinn criter.		-4.846144
F-statistic	1.361791	Durbin-Watson stat		2.514043
Prob(F-statistic)	0.276095			

Değerlendirme				
β	β 'nin Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,110882	0,079761	0,105879	0,019901	Model eklelen kukla değişkenler sonuçları daha anlamlı hale getirmesine rağmen 2012-2014 dönemi için yakınsama ya da ıraksama şeklinde bir sonuca ulaşamamıştır.
Yaklaşık %11 oranı ve (+) değere sahip olması, yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %18 (0,1778) olasılıkla %10'a göre anlamsızdır.	Yaklaşık %11 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi çok düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %89 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,124869'dan küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
Yaklaşık %12 (0,1147) olasılık değeri ile %10 seviyesine göre istatistiksel olarak anlamsızdır.	-	Bu istatistiki gösterge için elde edilen yaklaşık %28 (0,276095) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %10 seviyesine göre anlamsız olduğunu göstermektedir.	Doğrusal olmayan regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 8 iterasyon ile elde edilmiştir.	

Çizelge 20. Model Parametrelerinin Tahmini 6 İşlem ve Sonuçları

Hedeflenen Hipotez	Kullanılan Model	EVIEWS Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
H ₂	Model 3	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2))) * X+C(3)*KUKLA+C(4)*AJANS1$	Çizelge10, Çizelge11, Çizelge13, Çizelge14 ve tez yazarının belirlediği kukla değişken verileri	"Birbirini Sınırlayan Veri Setleri" başlığıdaki açıklamalara bağlı olarak 2011-2013 dönemine ait Ajans verileri önce enflasyon oranları kullanılarak reel verilere çevrilmiş daha sonra ortalama artış oranı (TR10'nun 2011 hibe desteği olmadığı için ortalama artışı 2012 başlangıç yılına göre hesaplanmıştır.) olarak hesaplanıp modele dahil edilmiştir. Bu iki işlem için aşağıdaki iki formül kullanılmıştır. Kişibaşı gelir verileri ise Tahmin 4'te açıklandığı gibi 2012-2014 dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Modele dâhil edilen kukla değişken verileri daha önce "Ön İnceleme" başlığı altında Şekil 32 için açıklanan 3 alt bölgeyi birbirinden ayırmak için 1, 2 ve 3 rakamları kullanılmak üzere veri seti haline getirilmiştir. Bölgelerin kişibaşı gelirlerine göre yapılan sıralamada Çizelge 14'te gösterildiği gibi TR ve TRB1 referans noktalarına göre 3 grup ortaya çıkmıştır. 1. Grup bölgeleri TR'nin üzerindeki TR10, TR51, TR42, TR31, TR41, TR21 ve TR61 olup 1 rakamı kukla değişken verisi olarak atanmıştır. 3. Grup bölgeleri TRB1'in altındaki TRC3, TRC2, TRA2 ve TRB2 olup 3 rakamı kukla değişken verisi olarak atanmıştır. 2. Grup bölgeleri ise sayılan iki grup dışında kişibaşı gelir sıralamasına göre TR ile TRB1 Arasındaki diğer bölgeler olup 2 rakamı kukla değişken verisi olarak atanmıştır. 2003 yılı bazı bölgesel enflasyon verileriyle $REEL=NOMINAL/(1+ Enflasyon/100)$ formülü kullanılarak reel kişibaşı gelirler hesaplanmıştır. Ortalama büyüme olan Y değerleri, Çizelgede her bölge için "(Son Değer/İlk Değer) ^{(1/(Son Dönem-İlk Dönem))} " formülünün uygulanması ile elde edilmiştir. X değerleri 2012 yılına ait başlangıç kişibaşı gelirlerinin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Çizelgelerdeki Türkiye geneline ait durumla kıyaslanması için tutulan TR verileri analizde kullanılmamıştır.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/11/18 Time: 01:07

Sample: 1 26

Included observations: 26

Convergence achieved after 8 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2))) * X+C(3)*KUKLA+C(4)*AJANS1$

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.592253	0.356491	1.661342	0.1108
C(2)	0.104946	0.086118	1.218624	0.2359
C(3)	-0.027260	0.018759	-1.453182	0.1603
C(4)	-0.000243	0.001199	-0.202278	0.8416
R-squared	0.107539	Mean dependent var		0.124869
Adjusted R-squared	-0.014161	S.D. dependent var		0.020187
S.E. of regression	0.020329	Akaike info criterion		-4.812882
Sum squared resid	0.009092	Schwarz criterion		-4.619328
Log likelihood	66.56746	Hannan-Quinn criter.		-4.757145
F-statistic	0.883643	Durbin-Watson stat		2.515796
Prob(F-statistic)	0.464851			

EVIEWS Kovaryans Matrisi	C(1)	C(2)	C(3)	C(4)
C(1)	0.127086	0.030682	-0.006377	0.000143
C(2)	0.030682	0.007416	-0.001524	3.51E-05
C(3)	-0.006377	-0.001524	0.000352	-7.28E-06
C(4)	0.000143	3.51E-05	-7.28E-06	1.44E-06

Değerlendirme				
β	β 'nın Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,104946	0,086118	0,107539	0,020329	
Yaklaşık %11 oranı ve (+) değere sahip olması, yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %24 (0,2359) olasılıkla %10'a göre anlamsızdır.	Yaklaşık %11 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi çok düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %89 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,124869'dan küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	Kukla değişken yanı sıra modele eklenen Ajans hibe ortalama artış değişkenleri sonuçları daha anlamlı hale getirmesine rağmen 2012-2014 dönemi için istatistiksel olarak anlamlı yakınsama ya da ıraksama şeklinde bir sonuca ulaşılamamıştır.
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
Yaklaşık %16 (0,1603) olasılık değeri ile %10 seviyesine göre istatistiksel olarak anlamsızdır.	Yaklaşık %84 (0,8416) olasılık değeri ile %10 seviyesine göre istatistiksel olarak anlamsızdır.	Bu istatistiksel gösterge için elde edilen yaklaşık %47 (0,464851) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %10 seviyesine göre anlamsız olduğunu göstermektedir.	C(2) ile C(4) arasında $3,51E-05$ seviyesinde çok düşük korelasyon ilişkisi olması nedeniyle β tahmini yanlı değildir (2.1.3.1 Mutlak ve Koşullu Beta (β) Yakınsaması başlığı altındaki açıklamalara bakınız). Regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 8 iterasyon ile elde edilmiştir.	

Çizelge 21. Model Parametrelerinin Tahmini 7 İşlem ve Sonuçları

Hedeflenen Hipotez	Kullanılan Model	EViews Syntax Gösterimi	Kullanılan Veri Seti	Veri Setleri Üzerinde Yapılan İşlem ve Açıklamalar
H2	Model 3	$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2))) * X+C(3)*KUKLA+C(4)*AJANS2$	Çizelge10, Çizelge11, Çizelge12, Çizelge13, Çizelge14 ve tez yazarının belirlediği kukla değişken verileri	Tahmin 6'da kullanılan ajans hibe ortalama değişim oranları, bu incelemede bölgesel kişi başı gerçekleşme aritmetik ortalaması olarak ele alınmıştır. Bunun için Tahmin 6'da kullanılan reel ajans hibeleri, önce Çizelge 12'deki bölge nüfuslarına bölünmüş sonrasında aritmetik ortalamalarının logaritması alınmak suretiyle modele eklenmiştir.

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Date: 03/11/18 Time: 01:48

Sample: 1 26

Included observations: 26

Convergence achieved after 8 iterations

$Y=C(1)-(1-EXP(-C(2))) * X+C(3)*KUKLA+C(4)*AJANS2$

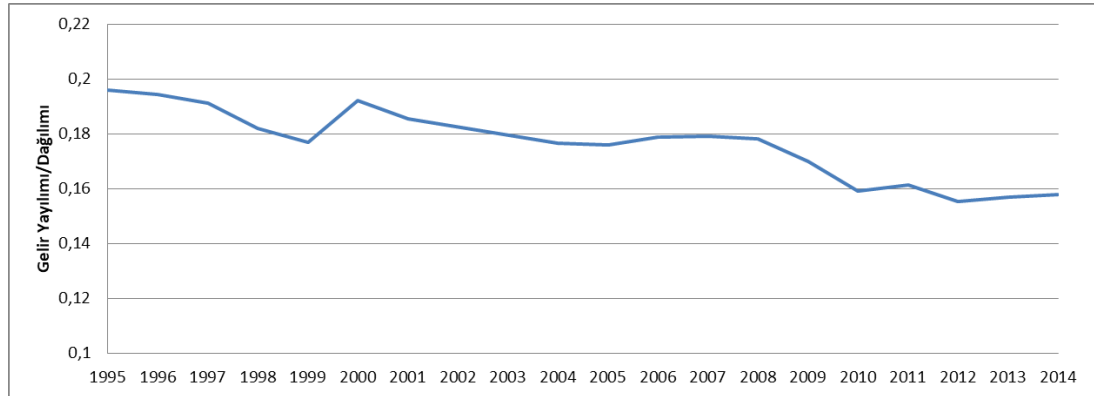
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.692961	0.352563	1.965495	0.0621
C(2)	0.128842	0.086711	1.485882	0.1515
C(3)	-0.030466	0.017846	-1.707191	0.1019
C(4)	-0.001408	0.002139	-0.658373	0.5171
R-squared	0.123155	Mean dependent var		0.124869
Adjusted R-squared	0.003585	S.D. dependent var		0.020187
S.E. of regression	0.020151	Akaike info criterion		-4.830534
Sum squared resid	0.008933	Schwarz criterion		-4.636981
Log likelihood	66.79695	Hannan-Quinn criter.		-4.774798
F-statistic	1.029983	Durbin-Watson stat		2.716054
Prob(F-statistic)	0.398596			

Eviews Koverians Matrisi	C(1)	C(2)	C(3)	C(4)
C(1)	0.124301	0.030550	-0.005900	-0.000249
C(2)	0.030550	0.007519	-0.001437	-5.89E-05
C(3)	-0.005900	-0.001437	0.000318	6.43E-06
C(4)	-0.000249	-5.89E-05	6.43E-06	4.57E-06

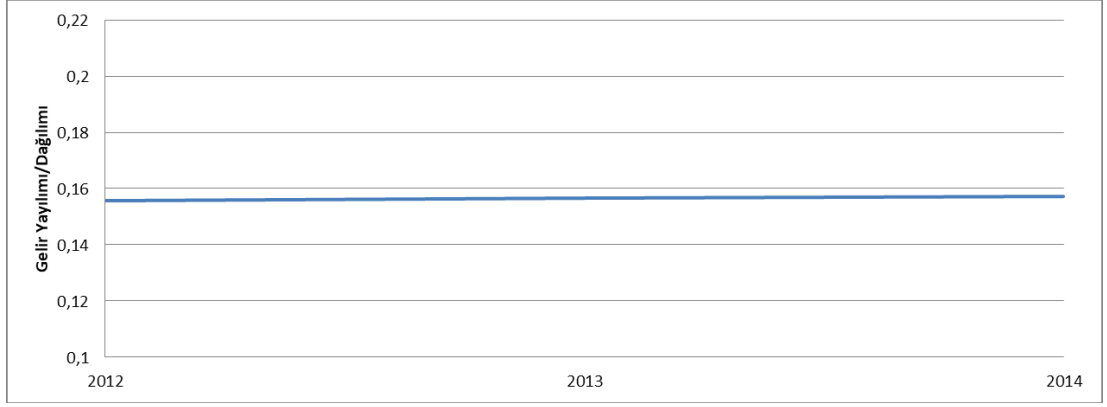
Değerlendirme				
β	β 'nın Standart Hatası	R^2	Regresyonun Standart Hatası	Sonuç
0,128842	0,086118	0,123155	0,020151	
Yaklaşık %13 oranı ve (+) değere sahip olması, yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.	Yaklaşık %15 (0,1515) olasılıkla %10'a göre anlamsızdır.	Yaklaşık %12 değerine göre bağımsız değişkenler bağımlı değişken Y'yi çok düşük seviyede açıklayabilmekte. Buna göre Y %88 seviyesinde daha farklı unsurlara bağlı olarak değişmektedir.	Elde edilen değer, Y gözlem değeri ortalaması olan 0,124869'dan küçük olması nedeniyle regresyon anlamlıdır.	Ajans hibelerinin modele eklendiği diğer alternatife göre istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar elde edilmesine rağmen 2012-2014 dönemi için yine yakınsama ya da iraksama şeklinde bir sonuca ulaşılamamıştır.
Kukla Değişken	Yapısal Değişken	F-İstatistiği	Diğer Konular	
Yaklaşık %11 (0,1019) olasılık değeri ile %10 seviyesine göre istatistiksel olarak anlamsızdır.	Yaklaşık %84 (0,5171) olasılık değeri ile %10 seviyesine göre istatistiksel olarak anlamsızdır.	Bu istatistiki gösterge için elde edilen yaklaşık %40 (0,398596) olasılığı, sabit terim hariç diğer tüm değişken katsayılarını birlikte değerlendirerek %10 seviyesine göre anlamsız olduğunu göstermektedir.	C(2) ile C(4) arasında -5,89E-05 seviyesinde çok düşük korelasyon ilişkisi olması nedeniyle β tahmini yanlı değildir (2.1.3.1 Mutlak ve Koşullu Beta (β) Yakınsaması başlığı altındaki açıklamalara bakınız). Regresyon ile analiz elde edilen sonuçlar 8 iterasyon ile elde edilmiştir.	

3.4.2.4 Sigma (σ) Yakınsama Analizi

Modelin istatistiki ve ekonometrik özelliklerinin incelendiği “ β ve σ Yakınsamaları Arasındaki İlişki” alt başlığı altında literatürdeki şu genel sonuca ulaşılmıştır: Beta (β) yakınsaması, Sigma (σ) yakınsaması için gerekli ancak tek başına yeterli olmayan koşuldur. Analizin bu kısmında yakınsama incelemelerinde ikinci derecede bakılan Sigma (σ) yaklaşımı ele alınmıştır. Bunun için öncelikle reel verilerin kısıtlı olması nedeniyle, mutlak yakınsamada analizinde yapıldığı gibi genel bir fikre sahip olmak için daha geniş aralığa sahip nominal verilere bakılmıştır. Sonrasında ise tez çalışma sonuçlarını aslen etkileyecek reel veriler üzerinden inceleme yapılmıştır. Bunun için literatürde doğrudan kişi başı gelirlerin varyansı ele alınabildiği gibi standart sapmalar üzerinden de gidilebilmektedir. Uygulama kısmının bütünlüğü açısından yapılan σ incelemesinde Barro ve Sala-i-Martin’in yaklaşımı örnek alınmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 473). Buna göre aşağıda elde edilen Şekil 40, logaritması alınan Çizelge 10 nominal verilerinin standart hatalarını göstermektedir. Şekil 41 ise Çizelge 10’daki 2012-2014 dönemi verilerinin Çizelge 13 kullanılarak önce reel verilere çevrilmesi, sonrasında bunların logaritması alınması ile elde edilen değerlerin standart hatalarını göstermektedir.

Şekil 40. Nominal Verilerle Sigma (σ) Yakınsaması (1995-2014)

Şekil 41. Reel Verilerle Sigma (σ) Yakınsaması (2012-2014)

Nominal verilere dayalı Şekil 40 incelendiğinde, ilk etapta kişi başı gelirlerin bölgeler arasında başlangıçta azalma eğilimindeyken 2000 yılında aniden bir artışın dolayısıyla ıraksamanın ortaya çıktığı görülmektedir. O dönem düşünüldüğünde ülkemiz bir yıl sonra yani 2001 yılında özellikle bankacılık sektörünü etkileyen ekonomik krize girmişti. Şekildeki bu ani artış, yalnızca Türkiye’de ortaya çıkan krizin öncü göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Yine şekilde ortaya çıkan ani bir değişim 2008 yılında görülmektedir. Hatırlanacağı üzere bu yılda başlayan küresel kriz yalnızca ülkemizi değil tüm dünya ekonomisi üzerinde etkili olmuştu. Ancak şekilden Türkiye özelinde bölgesel düzeyde bakıldığında, buradaki kırılmanın negatif yönlü olması söz konusu krizde bölgeler arasında yakınsamanın olumlu etkilendiği gibi çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde ise bölgelerarası gelir yayılımının, Barro ve Sala-i-Martin’in Amerika uygulamasına kıyasla (örneğin 1880-1900 arasındaki 20 senede 0,55’ten 0,45’e düşmüş) daha düşük oranda (yaklaşık 0,19’dan 0,15’e) azalma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarını aslen etkileyen reel verilere dayalı Şekil 41 incelendiğinde ise 2012 ile 2016 yılı arasında yaklaşık %1’lik değişimle çok hafif bir ıraksama hissedilmektedir.

3.4.3 Hipotezlerin Testi

Hipotezlerin test edileceği bu bölümde, öncelikle Barro ve Sala-i-Martin örneğine sadık kalınarak, yukarıda “Ekonomik Model Parametrelerinin Tahmini” başlığı altında yapılan 7 Beta Analizi sonuçları tek bir tabloda özet haline getirilmiştir. Barro ve Sala-i-Martin’den farklı olarak tablonun sonuna Sigma (σ) yakınsama sonucu eklenmiştir.

Buna göre; $(1/T) \cdot \log(y_{iT}/y_{i0}) = a - [(1 - e^{-\beta T})/T] \cdot \log(y_{i0}) + \text{diğer değişkenler}$ şeklindeki genel denklemin doğrusal olmayan en küçük kareler ile tahmininden elde edilen β ve R^2 değerlerine ulaşılmıştır. Parantez içindeki değerler yapılan β tahmininin standart hatası iken köşeli parantez içindeki değerler regresyonun standart hatası olarak yazılmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 468, 469). Genel denklemdaki “diğer değişkenler” kukla ve yapısal değişkenleri temsil etmekte olup toplam gözlem sayısı Türkiye’nin İBBS sınıflandırmasına göre 26’dır. Elde edilen sabit terim, kukla değişken ve yapısal değişken katsayıları ile bunların istatistiki göstergeleri yukarıda, mutlak, koşullu ve Sigma yakınsama başlıkları altında yapılan incelemelerde detaylı olarak verilmesi nedeniyle özet tabloda gösterilmemiştir.

Beta yakınsama analizinin ilk kısmında görünen nominal değerlere bağlı verilerle analizlerin yapılmasının sebebi, daha önce Türkiye bölgeleri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların söz konusu nominal değerlerle yapılmasından kaynaklanmaktadır. Tez çalışmasında bu şekilde bir bölümün olması ile bir yandan elde edilen sonuçlar daha önce yapılmış nominal değerlere bağlı çalışmalarla karşılaştırılabilirken öte yandan reel değerlere bağlı nihai sonuçların değerlendirmesinde fikir sahibi olmasını sağlamaktır.

Yapılan açıklamalar çerçevesinde tez çalışmasının aşağıda belirtilen iki hipotezinin testi Çizelge 22’nin altında verilmiştir.

H₁: Türkiye’de bölgeler arası yakınsama vardır.

H₂: Türkiye’de kurulan ajanslar bölgeler arası yakınsamada etkilidir.

Çizelge 22. Analiz Sonuçları Özeti

Beta Yakınsama Analiz Sonuçları								
Dönem	Model 1		NOMİNAL Verilerle Yapılan Analiz Değerlendirme Sonuçları					
	H ₁ hipotezini test eden temel model							
Tahmin 1 1995-2014	β	R^2	1995-2014 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama göstermektedir. Ancak düşük R2 nedeniyle gelir daha çok başka unsurların etkisindedir.					
	0,041891 (0,010434)	0,411913 [0,010000]						
Tahmin 2 1995-2001	β	R^2	Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, bir ölçüye kadar %10 olasılıkta anlamlı gözüksse bile genel itibarıyla 1995-2001 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama ya da ıraksamaya yönelik anlamlı bir sonuç vermemektedir.					
	0,046837 (0,025047)	0,132486 [0,023885]						
Tahmin 3 2004-2014	β	R^2	2004-2014 dönemi bölgesel nominal kişi başı gelirleri, yakınsama göstermektedir. Ancak düşük R2 nedeniyle gelir daha çok başka unsurların etkisindedir.					
	0,031247 (0,008027)	0,394473 [0,007008]						
2012-2014	Model 1		Model 2		Model 3		Model 3	
	Tahmin 4 (2012-2014)		Tahmin 5 (2012-2014)		Tahmin 6 (2012-2014)		Tahmin 7 (2012-2014)	
	H ₁ hipotezini test eden temel model		H ₂ hipotezini test eden kukla değişken eklenmiş model		H ₂ hipotezini test eden kukla değişkenin yanı sıra yapısal değişken (ajans hibe ortalama artış) eklenmiş model		H ₂ hipotezini test eden kukla değişkenin yanı sıra yapısal değişken (kişi başı ajans hibe aritmetik ortalama) eklenmiş model	
					1. Alternatif		2. Alternatif	
	β	R^2	β	R^2	β	R^2	β	R^2
	-0,004653 (0,025800)	0,001347 [0,020589]	0,110882 (0,079761)	0,105879 [0,019901]	0,104946 (0,086118)	0,107539 [0,020329]	0,128842 (0,086118)	0,123155 [0,020151]
	REEL Verilerle Yapılan Analiz Değerlendirme Sonuçları							
	2012-2014 dönemi bölgesel reel kişi başı gelirleriyle yapılan analiz istatistiksel olarak yakınsama ya da ıraksama göstermemektedir.		Modele eklenen kukla değişkenler sonuçları daha anlamlı hale getirmesine rağmen 2012-2014 dönemi için yakınsama ya da ıraksama şeklinde bir sonuca ulaşılamamıştır.		Kukla değişken yanı sıra modele eklenen Ajans hibe ortalama artış değişkenleri sonuçları daha anlamlı hale getirmesine rağmen 2012-2014 dönemi için istatistiksel olarak anlamlı yakınsama ya da ıraksama şeklinde bir sonuca ulaşılamamıştır.		Ajans hibelerinin modele eklendiği diğer alternatiflere göre istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar elde edilmesine rağmen 2012-2014 dönemi için yine yakınsama ya da ıraksama şeklinde bir sonuca ulaşılamamıştır.	
Analiz sonucunu aslen etkileyen reel verilere bağlı Tahmin 4, Tahmin 5, Tahmin 6 ve Tahmin 7 sonuçları birlikte verilmiştir. Aynı döneme yönelik Model 3 için iki ayrı sonuç elde edilmesinin nedeni yapısal değişken olarak 2 ayrı alternatifin incelenmiş olmasıdır.								
Sigma Yakınsama Analiz Sonuçları								
1995-2014 (Nominal Verilerle)	Düşük hızda yakınsama gözlemlenmiştir.							
2012-2014 (Reel Verilerle)	Standart sapmanın değişim oranı %1 olan düşük hızda ıraksama gözlemlenmiştir.							

Nominal verilerle yapılan ilk 3 tahmin sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, düşük seviyede anlamlılıkta yakınsama gözüküyor olmasına rağmen R^2 değerinin düşük olması sözkonusu yakınsamayı açıklayan başka unsurların varlığına işaret etmektedir. Benzeri sonucu 1995-2014 yılları için yapılmış olan Sigma Analizi'nde de görülmektedir.

Hipotez testlerini asıl etkileyecek olan ve reel değerlere bağlı yapılmış geri kalan 4 Beta Yakınsama Analiz sonuçlarına genel olarak bakıldığında, Türkiye'de

bölgeler arası yakınsama ya da ıraksamaya ilişkin kesin bir sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Ajansların fiili olarak çalıştığı 2012-2014 dönemini için yapılmış Sigma Analizi'nde ise çok düşük seviyede ıraksama görülmektedir. Sayısal olarak bakıldığında başlangıç ve son dönem arasında standart sapmaların değişim oranı %1 olarak tespit edilmiştir. SONUÇ İTİBARIYLA TEZİN 1. HİPOTEZİ “*Türkiye’de bölgeler arası yakınsama vardır.*” **REDDEDİLMİŞTİR.**

İkinci hipotez için 2012-2014 dönemine yönelik yapılmış olan analizlere daha detaylı bakılması gerekmektedir. Bunun için ilk olarak referans noktasını Model 1’in uygulandığı 4. tahmin almak gerekmektedir. Model 1’e kukla değişken eklenmek suretiyle elde edilen Model 2 analizinin yapıldığı 5. tahmin sonuçlarında en çarpıcı değişim ve R^2 ’de görülmektedir. Tahmin 4’de 0,001347 (yaklaşık % 0,14) seviyesinde olan R^2 değeri Tahmin 5’te 0,105879 (yaklaşık %11) seviyesine artarak güçlenmiştir. Model 2’ye ajansların bölgelerine verdikleri hibe fonlarının yapısal değişken olarak eklenmesi ile elde edilen Model 3, Tahmin 6 ve Tahmin 7 şeklinde iki farklı analizde incelenmiştir. Tahmin 6’nın yapıldığı analizde söz konusu hibelerin reel değerlerinin ortalama artışları yapısal değişken olarak alınmışken 2. alternatifte verilen hibelerin aritmetik ortalaması modele yapısal değişken olarak girmiştir. Tahmin 6 sonuçları Tahmin 5 sonuçlarıyla kıyaslandığında diğer bir ifadeyle kukla değişken dışında yapısal değişken eklendiğinde belirgin bir değişim olmadığı görülmektedir. Ancak yapısal değişkeni farklı bir şekilde yani aritmetik ortalama olarak modele dâhil edip Tahmin 7 yapıldığında ise R^2 ’de olumlu yönde 0,123155 (yaklaşık %12) seviyesine doğru güçlendiği gözükmemektedir. Öyleyse modele kukla değişkenin etkisi yapısal değişkenin etkisine göre çok daha fazla olmaktadır. Modele iki alternatif olarak eklenen ajans hibelerinin artış oranlarından ziyade aritmetik ortalamalarının alınması daha anlamlı sonuçlara götürmektedir. Kukla ve yapısal değişkenler için böyle bir sonuca ulaşılmasına rağmen istatistik değerlendirmelerde bakılan olasılık değerleri (Çizelge 19, Çizelge 20 ve Çizelge 21’e bakınız.) bunların anlamlı olmadığı sonucunu vermişti. BU DURUMDA TEZİN 2. HİPOTEZİ “*Türkiye’de kurulan ajanslar bölgeler arası yakınsamada etkilidir.*” **REDDEDİLMİŞTİR.**

4 BULGULAR ve YORUMLAR

4.1 Literatür İle İlgili

Kalkınma kavramının bugün ulaştığı tanımın ana çerçevesi “*insanlığın gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini sınırlandırmadan mevcut neslin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kabiliyete sahip olduğunu*” şeklinde Brundtland Raporu (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987: I. Bölüm paragraf 27-30) ile oluşturmuştur. Tanımı noktasında tam bir mutabakatları olmasa bile görevleri kapsamında kalkınmayı hedefleyen kurumların kalkınmayı ölçmek için kullandıkları parametrelere bakıldığında, bunların açık bir şekilde ekonomi, sosyal ve çevre temel eksenlerinde gruplandırılabilirdiği görülmektedir.

Kalkınmanın eksenlerinden biri ve aynı zamanda kalkınmaya sürdürülebilir niteliğini kazandıran çevreye yönelik teşhis noktasındaki başarıya maalesef uygulamada rastlanmamaktadır. Hatta uygulama sorumluluğunun adil olmadığı bu açıdan daha çok gelişmiş ekonomi çıkarlarının dikkate alındığı söylenebilir.

Gelişmekte olan ya da gelişmiş ayrımı yapılmaksızın tüm ülkeler çeşitli faktörlere bağlı olarak sorunlu bölgelere sahiptir. Amerika'daki kuzey güney savaşları, Pakistan'ın 1947 de ikiye bölünmesi, İspanya'da Bask sorunu, İngiltere'nin İrlanda sorunu, Fransa'da Bretonya ve Korsika sorunu, Belçika'da bölünme sinyalleri, Kanada'da Quebec sorunu, İtalya'da Po Cumhuriyeti ve İskoçlara özerklik konuları sorunlu bölgeler için örnek olarak sıralanabilir. Bugün ülkemiz için de önemli bir sorun olarak görülen bölgesel farkların ortaya çıkış nedenleri arasında; iklim, yer altı ve yer üstü zenginlikler, ulaşım/iletişim imkânları gibi coğrafi koşulların yanı sıra bir o kadar önemli olan ve daha önceki bölümlerde bahsedilen tarihsel faktörler etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 93, 94).

Bölgesel farklılıkların olup olmadığı literatürde yakınsama analizleri ile tespit edilmektedir. Söz konusu analiz yöntemleri arasında, yatay kesit regresyon analizine

dayalı büyüme başlangıç regresyon denklemleri, dağılım yaklaşımları, panel veri yaklaşımları ve zaman serisi tekniğine dayalı doğrusal birim kök testleri yer almaktadır (Ceylan, 2009: 1; TEK, 2012: 251). Ancak aynı örneklem için aynı zaman diliminde farklı yöntemlerin uygulanması ile elde edilen sonuçların farklı olabildiği de görülmektedir (Borluk, 2014: 52; Ceylan, 2009: 1,2). Barro ve Sala-i-Martin yaptıkları incelemelerde aynı veri setleri kullanılarak yapılan panel veri ile elde edilen β hızlarının kısıtlı veri nedeniyle %15-20 gibi pek mantıklı olmayan bir seviyede çıktığını ve ancak gerekli düzeltmeler yapıldığında %2 *belleksel kural* civarına yaklaşabildiğini görmüşlerdir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 495, 496). Örneğin tez çalışması kapsamında yatay kesit regresyon analizine dayalı kurulan hipotezlerin ikisi de reddedilmiştir.

4.2 Türkiye Bölgesel Politikaları İle İlgili

Literatür kısmında ulaşılan ancak uygulama sonuçlarının yorumlanmasını önemli şekilde etkileyen bir konu Türkiye’de yakınsama sorumluluğunun kimde olduğudur. Yapılan tespite göre ülkemizde bölge içi ve bölgeler arası yakınsama sorumluluğu Kalkınma Bakanlığında iken, ajanslar burada söz konusu hedefi gerçekleştirmede kullanılacak bir kurumsal araç pozisyonundadır. Bununla birlikte tezin araştırma bölümünde incelenen 1. Hipotez “*Türkiye’de bölgeler arası yakınsama vardır.*” ile 2. Hipotez “*Türkiye’de kurulan ajanslar bölgeler arası yakınsamada etkilidir.*” reddedilmiştir. Tez kapsamında kurulan hipotezlerin reddedilmesi kalkınma literatürü açısından ilk etapta bizi şu sonuca götürmektedir: incelenen dönemler için *Türkiye’de neoklasik büyüme modeli geçerli değildir.* Bölgesel kalkınma sorumluluğu açısından Türkiye özelinde hipotezler ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır: i) *Kalkınma Bakanlığı (eski adıyla DPT) ’nın uzun yıllardır uyguladığı bölgesel politikalar bölgelerarası farkları gidermemiştir,* ii) *Bölgesel kalkınma kurumsal aracı olarak kurulan kalkınma ajansları incelenen dönem için bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermede etkin bir şekilde kullanılamamıştır.*

4.3 Türkiye Kalkınma Ajansları İle İlgili

Bölgesel yakınsama denildiği zaman bu amaca yönelik kurumsal yapı olarak ilk akla gelen kalkınma ajansları olmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimin dışında, ağırlıklı olarak geleneksel olmayan politika araçlarını kullanan ajanslara dünya

genelinde bakıldığında ortak hedefleri olarak; ulusal ve uluslararası yatırım çekmek, bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesini sağlamak ve kalkınmaya yönelik stratejiler belirleyerek işbirliği çerçevesinde bu stratejilerle ilgili kurum ve kuruluşlara destek vermek olduğunu görüyoruz. Benzeri hedefler için ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının örgüt yapısının söz konusu hedefler için ideal seviyede tasarlandığı düşünülmektedir. Ancak daha sonra oluşturulan ikincil ve üçüncül mevzuat ve bunların uygulamalarıyla daha çok hibe desteği verme niteliklerinin öne çıktığı görülmüştür.

Türkiye’de kurulan ajanslarla ilgili diğer bir durum kurulduğu bölgelerin ülke il yapılanması karşısında etkinliğinin zayıf kalmasıdır. Ajanslar tüm faaliyetlerini AB’ye uyumlu bir şekilde oluşturulmuş İBBS Düzey 2 bölgelerinde uygulamaya çalışırken, devletin diğer tüm kamu hizmetlerinde il teşkilatlanma yapısını dikkate alması doğal olarak ajansların sorumluluk sahalarının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Faaliyetleri için ana doküman olan Bölge Planları, her ne kadar kamu kurumlarınca takip edilmesi gereken özel sektör için tavsiye niteliği olsa da bunun fiili uygulamada tam bir karşılığı olmamıştır. Hatta Mekânsal Strateji Planlarının yürürlüğe konması ile Bölge Planlarının etkisi dolayısıyla İBBS Düzey 2 bölge için belirlenen stratejilerin sahiplenilmesi azalmıştır. Bu durumda Bölge Planları çerçevesinde düşünülen kalkınma için gerekli faaliyetler yalnızca ajansların takip edip uygulamaya çalıştığı görevler haline getirmiştir.

5 SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda ortaya konan bulgulara bağılı olarak tez yazarının getirdiğı öneriler sıra ve ilgisine göre aşağıdaki altbaşlıklarda verilmiştir.

5.1 Literatüre Yönelik

Kalkınma için ortak bir tanım olmasa bile genel çerçevede bugün ile gelecek arasında köprü kuran ekonomi, sosyal ve çevre eksenlerinde takip edilmesi nedeniyle söz konusu kavram için artık ayrıca “sürdürülebilir” şeklinde bir nitelendirme yapılmayabilir. Bu durumda kalkınma paradigmasının bu zamana kadar olan yaklaşımları için “eski” demek yeterli olacaktır.

Kalkınmanın ana eksenlerinden biri olan çevre için eylemden çok söylem düzeyinde kalan dünyada, fiili olarak adil bir uygulama başlayıncaya kadar her ülke kendi çıkarlarını “ortak geleceğin” önünde tutacağı açıktır. Türkiye’nin ulusal düzeyde belirlemiş olduğı “*ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar*” ve “*göreceli kapasiteler*” temel stratejisi bu noktada dünya için örnek bir yaklaşım olabilir. Adil bir sorumluluk dağılımını sağlamayan aksi durumda, ülkeleri uzun periyotlarda taahhüt altına alacak Paris Anlaşması gibi politika dokümanları fiili olarak uygulanmamaya devam edecektir.

Gelişmişlik farkını bir ülke için önemli kılan yalnızca bir adalet sorunu olması değil aynı zamanda refah, çevre ve daha da önemlisi sosyal özelliğidir. Bölgesel farkların artması, bu gibi bölgelerdeki sorunların derinleşmesine ve hatta ulusların bölünmesine neden olabilecek katalizör niteliğindedir. Ekonomik farklılıkların görece olarak azaltıldığı bir ortamda belirtilen sosyopolitik sorunların çözümü çok daha kolay olabilmektedir. Bu kronik problem gelişmiş coğrafyaya doğru olan göçü canlı tutarak, çarpık kentleşme ve asayiş sorunlarının yanı sıra çok daha tehlikeli görünen ayrılıkçı hareketlere zemin hazırlamaktadır. İktisadi, sosyal ve

siyasi alanda sebep olduğu birçok sorunu beraberinde getiren (Kırankabeş, 2013: 253) bölgesel farklar Türkiye refahı önünde de engel teşkil etmektedir (TÜSİAD, 2008: 13). Her ne kadar başlangıçtaki avantajlara bağılı olarak oluşan farklar doğal kabul edilse bile, bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesi ya da en aza indirgenmesi gerekir. Öte yandan bölgesel kalkınmada diğerk bir yaklaşım olan bölgesel rekabet, sınırlı ekonomik kaynakların kullanılması noktasında bir çatışma doğurmaktadır. Söz konusu çatışmanın en iyi çözümünün, o ekonomik kaynağı üreten toplumun ortak sözcüleri olan politikacıların vereceğı karar ile olacağı düşünülmektedir. Tabi bu karardaki temel yaklaşım, her ülkenin kendi şartlarına göre ya hep ya hiç şeklinde toptancı ve keskin çizgilerle ayrılmamış bir yol izlenmesi olmalıdır (Kara, 2008: 12, 13; Walburn, 2006: 57, 58).

Bölgesel farkların giderilmesi için uygulanacak politikaların zaman içerisinde başarılı olup olmadığı ya da hangi oranda başarılı olduğunun bilimsel olarak tespitinde yakınsama analizlerinin kullanıldığı açıklanmıştı. Ancak uygulama sonuçlarının kendi arasındaki tutarsızlıklar da diğerk bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu tutarsızlıkların etkisini en aza indirgeyerek doğruya en yakın sonuçlar için yakınsama analizlerinde elde edilen genel sonuçlarla kıyaslama bir seçenek olabilir. Bu bağlamda dünya ölçeğinde yapılacak araştırmalar “Daha çok OECD ve AB ülkeleri gibi gruplarda yakınsama görüldüğü” ile Türkiye ölçeğinde yapılacak araştırmalar “genel olarak ıraksamanın olduğu, yakınsama sonuçlarına ise daha çok koşullu Beta (β) ile bazı Sigma (σ) analizlerinde rastlandığı” tespitleri çerçevesinde kıyaslanabilir. Bu açıdan bakıldığında tez çalışması kapsamında yapılan araştırma sonuçları, Türkiye ölçeğindeki yapılan çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle ajansların etkisinin incelendiğı Koşullu Beta yakınsama analizlerinde kukla değişken ile birlikte ajans hibe desteklerinin kullanılması ile birlikte kukla değişken için ön incelemede tespit edilen alt bölgelerinin kullanılması hibe desteğinde ise kişi başı reel hibelerin aritmetik ortalamasının kullanılması önerilmektedir. Ayrıca bölgesel verilerin çok sınırlı olduğu Türkiye için yapılacak analiz türü için tez çalışmasında daha önce 4. bölümünde “Literatür İle İlgili” bulgular ve yorumlar kısmında atıfta bulunulan Barro ve Sala-i-Martin’in ortaya koyduğu panel veri kullanım sınırlılığına dikkat edilmesi gerekir.

5.2 Türkiye Bölgesel Politikalarına Yönelik

Türkiye’de uygulanan bölgesel politikalar, “Literatüre Yönelik” başlığı altında verilen önerilerden biri olan *her ülkenin kendi şartlarına göre ya hep ya hiç şeklinde toptancı ve keskin çizgilerle ayrılmamış bir yol izlenmesi* çerçevesinde değerlendirildiğinde bununla tam uyumlu olduğu düşünülmektedir. Çünkü Türkiye uzun yıllardan beri GAP, DOKAP..vb gibi bölgesel projelerle görece geri kalmış bölgeleri kalkınmadırma çabası içerisindeyken son yıllarda devreye aldığı kalkınma ajansları ile niteliğine göre diğer bölgelerin kalkınması ya da rekabetçi avantajlarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bir sonraki “Türkiye Kalkınma Ajanslarına Yönelik” başlığı altında ise *ajansların mevcut durumdaki öne çıkan hibe kuruluşu olma özelliği korunmasının tercih edildiği şartlarda bütçeden aldıkları payların artırılması* şeklinde bir öneride bulunmaktadır. İki ayrı başlıkta verilen bu önerilerin kesiştiği noktada Türkiye bölgesel politikası için şu öneri ortaya çıkmaktadır: Görece geri kalmış bölgelerin kalkınması için bir yandan kapsamlı projeler yürütülmeye devam ederken öte yandan bu bölgelerde faaliyet gösteren ajansların bütçeden aldıkları payların artırılması suretiyle ajansların belirgin şekilde etkin olduğu bir kalkınmanın gerçekleşmesi sağlanabilir.

5.3 Türkiye Kalkınma Ajanslarına Yönelik

Daha çok bölgelerine verdikleri hibe destekleriyle öne çıkan kalkınma ajanslarının 5449 sayılı Kuruluş Kanunu’nda icra organı için (YDO hariç) belirlenmiş hibe desteği gibi diğer görevlerine yönelik ikincil ve üçüncül mevzuat detaylandırılarak/güçlendirilerek bölgesel kalkınmadaki araç kullanma çeşitliliği fonksiyonel hale getirilebilir. Kuruluş amaçları arasında bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak gibi büyük hedeflerin olduğu kalkınma ajanslarına böyle bir fonksiyonelliğin kazandırılması, bu kapsamda diğer kurum ve kuruluşların mevzuatlarının buna göre düzenlenmesi ile birlikte yeterli bütçe sağlanması ajansları il teşkilat yapısı içerisinde daha fazla hissettirecektir. **ANCAK** ajansların mevcut durumda öne çıkan hibe kuruluşu olma özelliği korunacaksa bu durumda **ilk öneri** bütçeden aldıkları payların artırılmasıdır. Ek3, Ek4, Ek5 ve Ek6 kullanarak reel değerler üzerinden ajans hibesinin bölgenin toplam geliri içerisindeki payına bakıldığında 2012-2014 dönemi için ortalama yaklaşık 1/4.500 gibi çok küçük bir

paya sahip olduğu gör÷lmektedir. Bunun yanı sıra ajansların yaptıkları uygulamalarla hibe yönetimi konusunda önemli tecrübe kazandığı değerlendirilmektedir. Söz konusu desteklerin etkinliğini artırmak için **ikinci bir öneri** ise ajans mevzuatında olan G÷dümlü Proje Desteğinin yeni bir bakış açısıyla (ajansların fiili uygulamasında bu desteklerin ağırlıklı olarak Program Teklif Çağrısı gibi uygulandığı gör÷lmektedir.) ele alınmasıdır. Bunun için tez yazarının hem kamu hem özel sektör mesleki tecrübesi ışığında, 2.3.2.1.2 başlığı altında açıklanan esnek “Adokratik Örgüt Yapısı” ile Kalkınma Bakanlığı’na sunduğu (Meriç, 2011) “Ajans Döngüsü” sentezi çerçevesinde kullanılması önerilmektedir. Buna göre; ilçe düzeyinde tecrübesi/kapasitesi olan proje ekipleri ile ajans proje ekiplerinin bir projeyi, fikir aşamasından bitişine kadar birlikte gerçekleştirmesi önerilmektedir. Ön-fizibilite ile hazırlanarak proje havuzuna alınacak fikirlerin tüm uzmanlarca puanlaması/değerlendirmesi ile resmi işlemlerin başlatılacağı (devamında çeşitli onaylar ve fizibilite etüdü, projelendirme, uygulama gibi adımları olan) böyle bir sürecin sürekliliğinin sağlanması ajans ile ilçe ekiplerinin ilişkilerinin sürekli canlı tutulmasına dayanmaktadır. Bunun için her iki ekibe çeşitli motivasyon unsurlarının sağlanmasının yanı sıra ajans örgüt yapısının da buna uygun olması gerekir.

KAYNAKÇA

- AB Bölgesel Politika ve Uyum Komisyonu. (1999). *Sixth Periodic Report on the Regions*. Brüksel.
- AB Bakanlığı. Türkiye-AB İlişkileri. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=4> adresinden 15.01.2016 tarihinde alınmıştır.
- AB. Committee of the Regions. http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/cor/index_en.htm adresinden 16.01.2016 tarihinde alınmıştır.
- AB. Regional Policy in Your Country. http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/ adresinden 04.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- Acemoğlu, Daron. (2007). *Introduction to Modern Economic Growth (Versiyon 2.2 Ekim)*. New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları.
- Acemoğlu, Daron. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Yayınevleri.
- AEA. Journal of Economic Literature. <https://www.aeaweb.org/jel/> adresinden 09.02.2016 tarihinde alınmıştır.
- AEA JEL Classification System. EconLit Subject. <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel#F> adresinden 09.02.2016 tarihinde alınmıştır.
- Akın, Naci. (2006, Eylül). Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyon. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.
- Akkahve, Deniz. (2006, Eylül). AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık, 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.
- Aldan, Altan, M. Faruk Aydın, Olcay Yücel Çulha, Enes Sunel ve Temel Taşkın. (2012). *İhracatta Bölgesel ve Sektörel Çeşitlenme*. TCMB, Ekonomi Notları, Ankara.
- Altun, Ayşen. (2009). *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yeni Bölgeselcilik Anlayışı Çerçevesinde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları ve Yakınsama*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kütahya.

- Arı, İzzet, “İklim Değişikliği ve Kalkınma”, *Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Anahtar Dergisi*. S. 329, 2016, Ankara.
- Ascani, Andrea, Riccardo Crescenzi ve Simona Iammarino. (2012). “Regional Economic Development: A Review”, AB WP1/03 Search Working Paper, Londra.
- Barlın, Hande. (2010). *Bölgesel İktisat Politikaları ve Türkiye Uygulamaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Barro, Robert J. ve Xavier Sala-i-Martin. (1990). "Economic Growth and Convergence Across the United States". *National Bureau of Economic Research*, S. 3419, Cambridge.
- Barro, Robert J. ve Xavier Sala-i-Martin. (1991). “Convergence Across States and Regions”. *Brookings Papers on Economic Activity*, S. 1, Cambridge.
- Barro, Robert J. ve Xavier Sala-i-Martin. (1992). “Convergence”. *Journal of Political Economy*, Cilt: 100, S. 2, Chicago.
- Barro, Robert J. ve Xavier Sala-i-Martin. (2004). *Economic Growth (2. Basım)*, Londra: MIT Basım.
- Baypınar, Mete Başar ve Gülden Erkut. (2011). “Ekonomik Küreselleşme ve Türkiye’de Bölgesel Üretkenlik Düzeylerinde Yakınsama”. *İTÜ Dergisi / AMimarlık*, Cilt: 10, S. 1, İstanbul.
- Berber, Metin, Rahmi Yamak ve Seyfettin Artan. (2000). “Türkiye’de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997.”. *9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı*, Trabzon, Ekim.
- Berber, Metin ve Ezgi Baday Yıldız. (2014). “İktisadi Gelişme Ekseninde Kalkınma Teorilerinin Tarihi Gelişimi”. Ed.: Metin Berber, Deniz Özyakışır ve Halil İbrahim Aydın. *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar*. Ankara: Savaş Yayınevi, 1-30.
- Bilen, Gülhan. (2006, Eylül). Türkiye’de Yeni Bölgesel Politikaların Oluşumu. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları’nda sunuldu. Ankara.
- BioScience. World Scientists’ Warning to Humanity: A Second Notice. <https://academic.oup.com/bioscience/article/4605229?searchresult=1> adresinden 15.11.2017 tarihinde alınmıştır.

- Birleşmiş Milletler. (2016). *Decision 1/CP.21 (Paris Agreement Decisions)*2015. Durban.
- Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu. (1987). *Our Common Future*.
- Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü. (2007). *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*.
- Birleşmiş Milletler. About Habitat III. <http://habitat3.org/about> adresinden 21.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler. Sustainable Development Goals. <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> adresinden 28.03.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu. Sustainable Development Concept and Action. http://www.unece.org/oes/nutshell/2004-2005/focus_sustainable_development.html adresinden 12.02.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(a). The Convention. http://unfccc.int/essential_background/convention/items/6036.php adresinden 07.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(b). Kyoto Protocol. http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php adresinden 07.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(c). Paris Agreement, http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php adresinden 07.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(d). Paris Agreement-Status of Ratification. http://unfccc.int/paris_agreement/items/9444.php adresinden 18.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Bilgi Platformu. About the Rio+20 Conference. <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20/about> adresinden 05.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Birpınar, Mehmet Emin. (2016). “İklim Değişikliği ve Kalkınma”. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Anahtar Dergisi. Yıl 28, S. 329, Ankara.
- Borluk, Sinan. (2014). *Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı Yakınsama ve Iraksama Dinamikleri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, Ankara.

- Büyüköztürk, Şener. “Örnekleme Yöntemleri”. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> adresinden 10.11.2017 tarihinde alınmıştır.
- Can, Ergüder. (2011). *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü*. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.
- Cellini, Roberto ve Anna Soci.(2002). “Pop Competitiveness”. *BNL Quarterly Review*, S. 220, Londra.
- Ceylan, Reşat. (2009). *Ekonomik Büyüme ve Yakınsama Süreci*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, Ankara.
- Clark, Gregory. (2007). *A Farewell to Alms*, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları.
- Climate Skeptic. Why Kyoto Used 1990 As a Base Year. <http://www.climate-skeptic.com/2008/10/why-kyoto-used.html> adresinden 07.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/BMIDCS.aspx?sflang=tr> adresinden 13.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Çiçek, Hüseyin. (2013). *Critical Evaluation Of Endogenous Regional Development Theories*. Ortadaoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi, Ankara.
- Çolak, Olcay. (2014). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Yakınsama Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği Örneği*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, Balıkesir.
- Dawkins, Casey J. (2003). “Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Works and Recent Developments”. *Sage Yayınları: Journal of Planning Literature*. Cilt 18, S.2, Kaliforniya.
- Demirel, Öner. (2009). “Ülke Mekânsal Planlaması İçinde Ekolojik Ağırlıklı Disiplin Olma Yönünde Bir Misyon Taşıyan Peyzaj Mimarlığı Mesleğinin Yeri Ve Üzerine Düşen ya da Yapması Gerekenler”. *Peyzaj Mimarlığı Akademik İşbirliği Toplantısı (PEMAT)*. Isparta.
- Deniz, Ahmet. (2014). “Osmanlıda Bölgesel Kalkınma Hamleleri”, Ed.: Metin Berber, Deniz Özyakışır ve Halil İbrahim Aydın. *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dış İşleri Bakanlığı. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT). <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> adresinden 05.10.2016 tarihinde alınmıştır.

DİE. (1999). *1997 Genel Nüfus Tespiti İdari Bölünüş*, Ankara 1999: 4. Aktaran: Ahmet Öztürk. (2009) *Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye için İstatistiki Bölge Birimleri Önerisi*. DPT. Uzmanlık Tezi. Ankara.

Dinler, Zeynel. (2012). *Bölgesel İktisat (9. Basım)*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Dinler, Zeynel. (2013). *Mikro Ekonomi (24. Basım)*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Dornbusch, Rudiger ve Stanley Fischer. (1998). *Makroekonomi*, çev.:Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Refia Yıldırım. İstanbul: Akademi Yayın Hizmetleri.

DPT. (2008). *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013*.

DPT. (2004). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*.

Dulupçu, Murat Ali. (2006, Eylül). Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir mi? Bölgeselleş(tir)me (yönetim) Karşısında (yeni) Bölge(sel)cilik (yönetişim). 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.

Dura, Yahya Can. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Bir Adım: Kalkınma Ajansları ve Türk Planlama Faaliyetleri Açısından Değerlendirilmesi*. İçişleri Bakanlığı. Uzmanlık Tezi, Ankara.

Dünya Bankası(a). Sustainable Development. <http://www.worldbank.org/en/topic/sustainabledevelopment> adresinden 08.01.2016 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası(b). Data Bank. <http://data.worldbank.org/topic?display=map> adresinden 06.04.2016 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası(c), Data Bank, http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2000&start=1968&year_high_desc=false%2C+%2803.08.2016%29 adresinden 07.07.2017 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası(d), Data Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.ZS?end=2000&start=1968> adresinden 07.07.2017 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası(e), Data Bank, http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2015&start=1960&view=chart&year=2015&year_high_desc=false%2C+%2803.08.2016%29 adresinden 16.11.2016 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası(f). What is Sustainable Development. <http://www.worldbank.org/depweb/english/sd.html> adresinden 08.01.2016 tarihinde alınmıştır.

- ECORYS. The Competitiveness of Places and Spaces, A Position Paper, <http://www.ecorys.nl/>, (12.12.2006), Aktaran: Murat Kara. (2008). *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*. DPT. Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Eğilmez (a), Mahfi. (2014). *Örneklerle Kolay Ekonomi (10. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez (b), Mahfi. (2014). “Türkiye Ekonomisi Göstergeleri ve İdeal Ölçüler”, Kendime Yazılar. <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/turkiye-ekonomisi-gostergeleri-ve-ideal.html> adresinden alınmıştır.
- Eğilmez (a), Mahfi. (2016). “GSYH Hesaplaması Değişti, Kişi Başına Gelirimiz Arttı”. Kendime Yazılar. <http://www.mahfiegilmez.com/2016/12/gsyh-hesaplamas-degisti-kisi-basna.html>. adresinden alınmıştır.
- Eğilmez (b). Mahfi. (2016). “Kapitalizmin Sihirli Büyüme Öyküsü”, Kendime Yazılar. <http://www.mahfiegilmez.com/2016/02/kapitalizmin-sihirli-buyume-oykusu.html>. adresinden alınmıştır.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu. (2004). *Ekonomi Politikası (19. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erçakar, Mehmet Emin. (2018). “Convergence Hypothesis: An Application on Selected OECD Countries”. *Ecoforum Jurnal*. Cilt: 7, S. 1, Balıkesir.
- Eroğlu, Osman ve Azmi Yalçın. (2013). “Rekabet ve Mekânsal Kuramlara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 4, S. 6, Kars.
- Ersoy, Melih. (2006, Eylül). İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları’nda sunuldu. Ankara.
- Ersungur, Ş. Mustafa ve Özgür Polat. (2006). “Türkiye’de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 8, S. 2, Erzurum.
- Gardiner, Ben, Ron Martin ve Peter Tyler. (2004). “Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions”. *Regional Productivity Forum Seminar*. Londra: Regional Studies Association Yayınları, Ocak 2004 (Mayıs 2004 revizyonu).
- Gujarati, Damodar N. (2004). *Basic Econometrics (4. Basım)*. Ohio: The McGraw–Hill Yayınları.
- Halkier, Henrik ve Mike Danson. (1997). “Regional Development Agency in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends”. *European Urban and Regional Studies*, Cilt 4, S. 3, Londra: Sage Yayıncılık.

- Halkier, Henrik (2006, Eylül). Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Çok Düzlemli Yönetişim: Avrupa Perspektifi". 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.
- Harding, Richard (2006, Eylül.). İngiltere ve Romanya'da Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.
- IPA. (2008). *Framework Agreement Between The Government of The Republic of Turkey And the Commission of the European Communities*, 03.06.2008.
- İnalcık, Halil. (2015). *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler (8. Basım)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *10. Kalkınma Planı 2014-2018*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2016.) *Kalkınma Ajansları 2015 Yılı Genel Faaliyet Raporu*.
- Kara, Murat. (2008). *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*. DPT. Uzmanlık Tezi. Ankara.
- Karaalp, H. Simay. (2008). *Türkiye'de Sektörel Yığılmalar ve Bölgeler Arası Yakınsamaya Etkisi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Aydın.
- Karasu, Koray.(2009). "Yerleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları". *Memleket Siyaset Yönetim*. Cilt: 4, S. 11, Ankara.
- Kaynak, Muhteşem. (2014). *Kalkınma İktisadı (5. Baskı)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kılıç, Yalın. (2015). "Eğitim ve Büyüme İlişkisi: Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar". *Amme İdaresi Dergisi*. TODAİ Yayınları, Cilt 48, S. 2, Ankara.
- Kırankabeş, Mustafa Cem. (2013). "Yeni Bölgesel Kalkınma Politikasının Yerel Aktörleri Olarak Kalkınma Ajanslarının Etkiliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 35, Kütahya.
- Kitson, Michael, Ron Martin ve Peter Tyler. (2004). "Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?". *Carfax Yayıncılık. Regional Studies*, Cilt 38, S.9, Abingdon.
- Kumral, Neşe. (2006, Eylül). Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.

- Küçük, Burak. (2013). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma İle Lojistik Performans Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, İstanbul.
- Loughlin, John. (2007). *Subnational Government: The French Experience*. NewYork: Palgrave Macmillan.
- Martin, Ronald L. (2004). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Meadows, Donella H., Dennis L. Meadows, Jørgen Randers ve William W. Behrens III. (1972). *The Limits to Growth*, New York: Universe Yayımcılık.
- Meriç, Ertuğrul Burak. (2010). *Yeniden Yapılanma Sürecinin İşgörenin Performansına Etkileri: İller Bankası Örneği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Meriç, Ertuğrul Burak. (2011). (bmeric@gmka.gov.tr). “26 Ağustos 2011 tarihli Kalkınma Bakanlığı Toplantısına Hazırlık hk.” 20.08.2011 tarihinde kurumsal e-posta ile Esra Alpaya’a (ealpay@gmka.org.tr) gönderilmiştir.
- OECD. (1997). *Regional Competitiveness and Skills*.
- OECD. (2003). *Regional Competitiveness Policies, Interim Synthesis Report 5th Session of the Working Party on Territorial Policy in Urban Areas*, s. 3. Aktaran: Murat Kara, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara 2008, s. 6.
- OECD. (2005). *Measuring Sustainable Development*.
- OECD. (2009). *Organising for Local Development: The Role of Local Development Agencies*.
- OECD. (2010). *Regional Development Policies in OECD Countries*.
- OECD. (2014) *Does Regional Economic Growth Depend on Proximity to Urban Centres?*.
- OECD. OECD Regions at a Glance. <http://www.oecd.org/gov/regions-at-a-glance.htm>. adresinden 16.01.2016 tarihinde alınmıştır.
- Özel, Hasan Alp. (2012). “Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2, S. 1, Çankırı.
- Özgül, Seda ve Metin Karadağ, “Regional Convergence in Turkey Regarding Welfare Indicators”. *Sosyoekonomi Dergisi*. Cilt 23, S.24, Ankara.

- Özmehmet, Ecehan. (2008). “Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”. *Journal of Yaşar University*. Cilt 3, S. 12, İzmir.
- Öztürk, Ahmet. (2009). *Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye için İstatistiki Bölge Birimleri Önerisi*. DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Perraton, Jonathan, David Goldblatt, David Held ve Anthony McGrew, (2009). *Küreselleşen Bir Dünyada Ekonomik Aktivite*, çev.: Nedret Demirci, Ankara: Orion Yayınları.
- Porter, Michael E. (1990). “The Competitive Advantage of Nations”. *Harvard Business Review*. S. Mart-Nisan, Massachusetts.
- Porter, Michael E. (2011). *Rekabet Üzerine*. çev.: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Porter, Michael E., Question and Answer. (05.01.2007) http://www.businessweek.com/magazine/content/06_34/b3998460.htm, adresinden 05.01.2007 tarihinde alıntılanan. Aktaran: Murat Kara, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara 2008.
- Resmi Gazete. (1985). “İmar Kanunu”. 03.05.1985, S. 187496.
- Resmi Gazete. (2008). “Anayasa Mahkemesi’nin 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’u Hakkındaki Kararı”. 23.02.2008, S. 26796.
- Resmi Gazete (a). (2009). “Bakanlar Kurulu Kararı (2009/15236)”. 25.07.2009, S. 27299.
- Resmi Gazete (b). (2009). “Bakanlar Kurulu Kararı (2009/15433)”. 18.09.2009, S. 27353.
- Resmi Gazete. (2011). “Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”. 17.08.2011, S. 28028.
- Resmi Gazete. (2013). “İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu Genelgesi”. 07.10.2013, S. 28788.
- Resmi Gazete (a). (2014). “Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği”. 14.06.2014, S. 29030.
- Resmi Gazete (b). (2014). “Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği”. 27.08.2014, S. 29101.
- Resmi Gazete. (2016). “Bakanlar Kurulu Kararı (2016/9112)”. 19.08.2016, S. 29806.

- Reeves, Teresa. (2006, Eylül). AB ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları’nda sunuldu. Ankara.
- Robbins, Lord. (1970). *The Theory of Economic Development in The History of Economic Thought* (2. Basım). Macmillan St Martin Basım.
- Sala-i-Martin (a), Xavier. (1996). "Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence". *European Economic Review*. S. 40, Amsterdam.
- Sala-i-Martin (b), Xavier. (1996). "The Classical Approach to Convergence Analysis", *The Economic Journal*. Cilt 106, S. 437, Cambridge.
- Sarıbaş, Hakan ve Hasan Vergil. (2013). “İslam Konferansı Teşkilatı’na Üye Ülkelerin Gelir Yakınsaması”. *İş Ahlakı Dergisi Turkish Journal of Business Ethics*. Cilt 6, S. 1, İstanbul.
- Sengupta, Jati. (2011). *Understanding Economic Growth*. New York: Springer Bilim+İş Medya.
- Sinemillioğlu, Mustafa Oğuz. (1998). *Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Dengesizlik İkilemi: GAP Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi, İstanbul.
- Soares, Jair, Jr ve Rogério H. Quintella. (2008). “Development: An Analysis of Concepts, Measurement and Indicators”. *Brazilian Administration Review*. Cilt 5, S. 2 (Nisan-Haziran), Curitiba.
- Tamer, Ahmet. (2008). *Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri*. DPT. Uzmanlık Tezi, Ankara.
- TBMM. (2005) *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Avrupa Birliği Uyum ile Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/950)*. Ankara, 19.01.2005.
- TEK. 2004. *Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?*. İstanbul, Nisan.
- TEK. 2012. *Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı*, İstanbul, Nisan.
- TEPAV. (2006) 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları. Ankara. TEPAV Yayınları. Eylül.

- TEPAV. (2014). 9. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Bölgesel Kalkınmanın Geleceği. Ankara. TEPAV Yayınları. Aralık.
- TİSK. (2012). *Türkiye'nin Büyüme Stratejisi: Yapısal Analiz ve Politikalar*. Ankara. Eylül.
- Turan, Türkan. 2001. "Neoklasik Büyüme Modeli ve Koşullu Yakınsama Hipotezi". *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*. 39. Seri, İstanbul.
- TÜİK, Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1097 adresinden 06.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK, Türkiye Ulusal Hesaplar Sistemi'nde Revizyon SNA-2008 ve ESA-2010'un Uygulanması. http://www.tuik.gov.tr/duyurular/duyuru_3244.pdf adresinden 14.11.2017 tarihinde alınmıştır.
- TÜSİAD. (2008). *Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar*. İstanbul. Eylül.
- TVA. Our History. <https://www.tva.com/About-TVA/Our-History> adresinden 22.01.2016 tarihinde alınmıştır.
- Üngör, Murat. (2013). *Some Observations on the Convergence Experience of Turkey*. TCMB. Çalışma Notları. Ankara.
- Ünsal, Erdal. (2013). *Makro İktisat (10. Baskı)*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- VİKİPEDİ. Kyoto Protokolü. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protokol%C3%BC adresinden 13.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Walburn, David. (2006, Eylül). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Bölgelerde İktisadi Kalkınmayı Canlandırmanın Araçları. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Kalkınma Ajansları'nda sunuldu. Ankara.
- Wallerstein, Immanuel. (2009). *Kalkınmacılık ve Küreselleşmeden Sonra Ne?*, çev.: Yusuf Okan Kavuncu, Ankara: Orion Yayınları.
- WIKIPEDIA. United States withdrawal from the Paris Agreement. https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_withdrawal_from_the_Paris_Agreemen adresinden 04.12.2017 tarihinde alınmıştır.
- Yaman, Ahmet. Kişisel Görüşme. <http://www.planlama.org/index.php/planlamaorg-yazlar6/dosyalar/783-ahmet-yaman-ile-boelgesel-kalknma-ajanslar-uezerine?showall=1&limitstart> adresinden 21.01.2016 tarihinde alınmıştır.
- Yandle, Bruce, Maya Vijayaraghavan ve Madhusudan Bhattarai. (2002). "The Environmental Kuznets Curve". *PERC Research Study*. S. 02-1, USA Bozeman.

Yanikkaya, Halit. (2001). “Convergence: A Cross Country Empirical Analysis”. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Cilt 7, S.1, Manisa.

Yavilioğlu, Cengiz. (2002). “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 3, S. 1, Sivas.

Yıldırım, Kemal, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir. (2012). *Makro Ekonomi* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Battal. (2011). *Kalkınma Politikalarında Değişim: Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Sakarya.

EKLER

Ek1.Tez Yazarının Özgeçmişi

İş Deneyimi

Mart 2011 - ?	GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSI (GMKA)-Balıkesir
Bölüm / Pozisyon	: (1)Planlama Programlama Koordinasyon Birimi (PPKB) / Başkan (2)İzleme Değerlendirme ve Raporlama Birimi (İDRB) / Uzman
İşin Tanımı	: (1) Avrupa Birliği normlarına uygun olarak belirlenmiş İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre Balıkesir ve Çanakkale illerinden oluşan TR22 Bölgesinde kurulan GMKA, bölgenin sürdürülebilir kalkınması için çalışmaktadır. PPKB temel olarak Ajansın tüm faaliyetlerinin mali boyutuyla birlikte planlandığı ve sonuçlarının raporlandığı, bölgeye yönelik araştırmaların yapıldığı birimdir. Burada Mayıs 2011-Mayıs 2013 döneminde Birim Başkanı olarak görev yaptım. (2) Bölgeyi kalkındırmaya yönelik Ajansın kullandığı en önemli araç vermiş olduğu hibe destekleridir. İDRB, destek almaya hak kazanmış proje hibe ödemelerini saha ziyaretlerin yanı sıra raporlama ve evrak kontrolü ile yapmaktadır. Bunun yanı sıra biten projelerinin sonuçları da ayrı bir raporlama süreci ile izlenmektedir. Mayıs 2013'ten bu yana birimde uzman olarak çalışmaktaym.
Ocak 2017 – Aralık 2017	BALIKESİR AĞIR CEZA MAHKEMELERİ-Balıkesir
Bölüm / Pozisyon	: Mahkeme Bilirkişiliği-Inşaat Mühendisi
İşin Tanımı	: İnşaat mühendisliği alanında teknik desteğe ihtiyaç duyulan çeşitli davalarda görev aldım. Üzerinde çalıştığım dosyalar üst yapı konularıyla ilgiliydi.
Aralık 2006 – Şubat 2011	İLLER BANKASI-ULUSLARARASI İLİŞKİLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI
Bölüm / Pozisyon	: Proje Yönetim Birimi-Teknik Koordinatör (İnşaat Mühendisi)
İşin Tanımı	: Belediyeler bankası olarak bilinen kuruma KPSS sınavından aldığım 93 puanla 2006 yılında inşaat mühendisi kadrosunda birinci sırada girdim. İller Bankası'nın Dünya Bankası ile Belediye Hizmetleri Projesi'ni finanse etmek için imzaladığı Kredi ve Ek-Kredi Anlaşmalarında toplam 168 (120+48) Milyon Avro olan Antalya ve Muğla Alt-kredileri kapsamındaki işlerin yürütülmesinde İller Bankası PIB (Proje Yönetim Birimi)'de teknik koordinatör olarak çalıştım. İşin genel çerçevesindeki tanımlı, Alt-kredi anlaşmalarının kapsadığı projelerdeki satınalma, finans ve teknik işlerin İller Bankası, Dünya Bankası ve belediyeler arasındaki koordinasyonu sağlamaktır.
Haziran 2005 - Eylül 2005	ALÇE ŞİRKETLER GRUBU/ DORÇE-CEZAYİR
Bölüm / Pozisyon	: İdari İşler - Şef / Amir
İşin Tanımı	: ENKA İnşaat'ın Cezayir'deki Su Arıtma Projesi'nin kamp mobilizasyonu işini saha müdürü olarak yürüttüm.
Kasım 2003 - Mayıs 2005	ALÇE ŞİRKETLER GRUBU/ DORÇE - IRAK
Bölüm / Pozisyon	: İdari İşler - Şef / Amir
İşin Tanımı	: Kellogg, Brown&Root(KBR)'in müteahhiliğinde ALCE ŞİRKETLER GRUBU(DORÇE) adına Irak'ta Amerikan askeri havaalanlarındaki prefabrik yapı, yapım ve yerleştirme işlerinde (bu işlerin bazıları saha elektrik ve sıhhi tesisat işlerini de içermektedir) saha şefi olarak çalıştım.
Mart 2003-Ağustos 2003	BAYTUR&CEKA Ortak Girişimi - Zonguldak
Bölüm / Pozisyon	: İdari İşler – Planlama Mühendisi
İşin Tanımı	: BAYTUR&CEKA Ortak Girişimi Adı Ortaklığı'nın Karadeniz Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları için inşasına devam ettiği "Kıyı Koruma Yapısı" şantiyesinde hakediş ve büro işlerinden sorumlu mühendis olarak çalıştım.

Eğitim

Yüksek Lisans	: 2007 yılında Gazi Üniversitesi İşletme/İnsan Kaynakları Yönetiminde başladığım master eğitimini, 2010 yılında "YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNİN İŞGÖRENİN PERFORMANSINA ETKİLERİ: İLLER BANKASI ÖRNEĞİ" konulu tez çalışmamı yaparak tamamladım.
Lisans	: 1995 yılında Ankara Kanuni Lisesi mezun oldum. 1995 yılında girdiğim ÖYS sınavında başarılı olup, Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümüne birinci olarak girdim. 1995-1996 döneminde 1 yıl süreyle yabancı dil eğitimi aldım. Üniversiteden 2001 Haziran ayında mezun oldum.

Ek2.Bölgesel Kişibaşı Gelir Ham Verileri (1995-2001)

Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla : Cari fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey, 1995-2001

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (2. Düzey)	Kişi başına GSYH (Milyon TL)						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
TR Türkiye	126	236	462	823	1203	1847	2600
TR10 İstanbul	186	350	726	1.207	1.747	2.773	3.711
TR21 Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	152	278	570	1.064	1.526	2.326	3.310
TR22 Balıkesir, Çanakkale	140	265	454	876	1.205	1.893	2.550
TR31 İzmir	189	350	666	1.134	1.698	2.702	3.894
TR32 Aydın, Denizli, Muğla	135	267	504	941	1.311	2.051	2.940
TR33 Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	107	213	395	737	1.027	1.583	2.291
TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik	161	285	528	970	1.401	2.176	3.045
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	225	394	800	1.388	1.916	3.281	4.978
TR51 Ankara	185	324	538	1.015	1.618	2.605	3.333
TR52 Konya, Karaman	96	187	382	701	1.016	1.442	1.937
TR61 Antalya, Isparta, Burdur	124	235	469	854	1.181	1.712	2.458
TR62 Adana, Mersin	138	246	539	945	1.395	2.067	2.899
TR63 Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	95	181	325	560	814	1.322	1.925
TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	99	201	403	720	1.119	1.535	2.203
TR72 Kayseri, Sivas, Yozgat	76	142	281	535	814	1.161	1.722
TR81 Zonguldak, Karabük, Bartın	99	217	464	766	1.130	1.886	2.816
TR82 Kastamonu, Çankırı, Sinop	77	154	324	623	901	1.271	1.813
TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	90	172	344	648	945	1.337	1.889
TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	76	145	307	574	886	1.162	1.730
TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt	63	114	223	418	654	917	1.309
TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	41	75	141	281	462	621	884
TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	81	153	293	542	801	1.181	1.732
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari	40	70	149	282	421	616	908
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	84	153	294	493	720	1.163	1.693
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır	68	127	237	431	610	937	1.400
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	53	103	209	380	507	770	1.203

Ek3.Bölgesel Kişibaşı Gelir Ham Verileri (2004-2014)

Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey, 2004-2016

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (2. Düzey)		Kişi başına GSYH (TL)										
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TR	Türkiye	8.536	9.844	11.389	12.550	14.001	13.870	15.860	18.788	20.880	23.766	26.489
TR10	İstanbul	14.656	16.749	19.368	21.388	23.852	23.454	26.253	31.165	34.637	39.468	43.645
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9.847	11.166	12.514	13.895	15.486	15.253	18.170	21.449	23.553	26.529	29.703
TR22	Balıkesir, Çanakkale	7.861	9.195	10.337	11.390	12.982	13.195	15.186	17.578	19.173	20.846	23.534
TR31	İzmir	10.538	12.011	14.075	15.130	16.592	16.068	18.308	21.961	24.604	27.983	31.179
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8.318	9.229	10.922	11.398	12.439	12.177	14.243	16.862	18.610	20.892	23.450
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	6.635	7.810	8.989	9.670	11.236	11.319	12.602	14.721	17.294	19.188	21.725
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9.736	11.425	13.324	14.678	16.182	15.581	17.415	20.913	23.255	26.796	29.854
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10.151	11.869	14.202	15.647	17.549	16.557	19.240	23.837	26.412	30.723	34.450
TR51	Ankara	13.321	15.392	17.818	20.127	22.208	22.072	23.997	27.398	29.404	33.496	36.680
TR52	Konya, Karaman	6.414	7.410	8.386	9.314	10.414	10.754	11.653	14.162	15.678	18.596	21.336
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	10.465	11.758	13.611	14.855	16.159	15.973	18.676	21.603	22.920	25.259	27.851
TR62	Adana, Mersin	6.306	7.358	8.453	9.342	10.425	10.495	12.236	14.161	15.997	17.881	20.195
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4.994	5.839	6.417	7.217	8.188	8.188	9.997	11.803	12.783	14.531	16.240
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	5.581	6.456	7.194	7.955	8.923	9.202	11.111	13.320	14.341	16.163	18.360
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	6.329	7.378	8.445	9.282	10.345	10.357	12.115	14.591	16.249	18.581	20.531
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	5.376	6.288	7.358	8.227	9.043	8.856	10.494	13.101	14.370	16.744	18.822
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	6.495	7.066	7.841	8.781	9.942	10.126	11.752	14.000	15.514	17.161	18.951
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	5.498	6.321	7.249	7.845	9.266	9.332	10.796	12.459	14.127	15.891	17.639
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5.511	6.731	7.821	8.531	9.629	9.603	11.181	12.939	14.694	16.482	18.574
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	4.855	5.425	6.260	7.014	8.028	8.635	10.276	11.974	13.599	15.336	17.036
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3.411	3.826	4.391	4.791	5.260	5.592	7.098	7.894	9.189	9.901	10.880
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4.809	5.840	6.440	7.215	8.056	8.336	9.666	11.369	12.739	14.280	15.777
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3.063	3.618	4.117	4.599	5.151	5.275	6.259	7.412	8.903	10.026	10.844
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	5.290	6.021	6.930	7.403	8.116	7.975	9.273	11.041	12.326	14.957	17.326
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3.847	4.268	4.879	5.222	5.658	5.732	6.993	8.083	8.965	10.095	11.198
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3.531	4.076	4.773	5.165	5.818	6.056	7.528	8.850	10.070	11.387	12.495

Ek4.Ajanslar Tarafından Verilen Hibe Ham Verileri (2008-2015)

Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Gider Gerçekleşmeleri, 2008-2015									
Bölge Kodu	Kalkınma Ajansının Kısa Adı	Bölgeye Verilen Toplam Hibe Tutarı (Bin TL)							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
TR	Türkiye	0	2.206	48.490	173.386	383.896	330.413	492.824	466.442
TR10	İSTKA	0	0	0	0	31.318	40.437	66.357	30.097
TR21	TRAKYAKA	0	0	0	4.910	7.537	14.772	10.465	12.131
TR22	GMKA	0	0	0	2.621	15.025	12.510	10.880	9.172
TR31	İZKA	0	1.311	21.990	24.521	11.198	10.886	22.321	19.636
TR32	GEKA	0	0	0	23	7.430	8.342	7.418	28.840
TR33	ZEKA	0	0	2	8.522	17.635	17.459	17.599	18.680
TR41	BEBKA	0	0	0	5.283	13.628	5.995	14.986	29.729
TR42	MARKA	0	0	0	5.005	22.591	9.979	12.603	20.437
TR51	ANKARAKA	0	0	0	657	16.990	8.719	15.034	19.789
TR52	MEVKA	0	0	0	12.449	19.811	7.172	16.245	18.553
TR61	BAKA	0	0	0	3.731	8.451	12.863	14.347	14.241
TR62	ÇKA	0	895	12.557	18.508	25.645	21.881	25.679	30.344
TR63	DOĞAKA	0	0	571	4.601	10.047	21.236	34.857	16.260
TR71	AHİKA	0	0	0	3.444	6.898	6.331	23.987	8.827
TR72	ORAN	0	0	0	3.505	15.894	8.930	15.765	17.613
TR81	BAKKA	0	0	0	3.468	8.952	9.067	10.765	12.054
TR82	KUZKA	0	0	0	206	11.231	5.298	9.186	11.449
TR83	OKA	0	0	1.173	16.897	22.959	14.557	8.905	17.185
TR90	DOKA	0	0	0	451	10.408	12.716	14.185	9.917
TRA1	KUDAKA	0	0	331	12.464	15.005	12.549	12.568	10.336
TRA2	SERKA	0	0	0	4.334	10.669	9.816	8.090	13.743
TRB1	FKA	0	0	0	5.471	9.770	15.572	9.797	10.946
TRB2	DAKA	0	0	5.501	7.090	7.461	8.965	43.397	28.051
TRC1	İKA	0	0	0	6.834	14.592	10.741	17.533	12.597
TRC2	KARACADAĞ	0	0	390	12.576	32.120	13.499	33.535	27.621
TRC3	DİKA	0	0	5.975	5.813	10.632	10.121	16.320	18.196

Türkiye'de ilk kalkınma ajansları TR31 ve TR62 Bölgelerinde 2006 yılında kurulmasına rağmen hibi olarak ilk defa 2008 yılında faaliyete geçerek bütçelerinde harcamalar gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak ilk hibe harcamaları (giderleri) 2009 yılında olmuştur. TR10 hariç tüm bölgelerin hibe gerçekleştirmeleri ilk olarak 2011 yılında başlamıştır

Ek5.Bölgesel Nüfuslar (2007-2016)

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre Toplam Nüfus : 2. Düzey, 2007-2016											
İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (2. Düzey)		Kişi									
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TR	Türkiye	70.586.256	71.517.100	72.561.312	73.722.988	74.724.269	75.627.384	76.667.864	77.695.904	78.741.053	79.814.871
TR10	İstanbul	12.573.836	12.697.164	12.915.158	13.255.685	13.624.240	13.854.740	14.160.467	14.377.018	14.657.434	14.804.116
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1.458.114	1.502.358	1.511.952	1.521.328	1.569.388	1.593.247	1.613.616	1.650.735	1.687.420	1.726.260
TR22	Balıkesir, Çanakkale	1.594.441	1.605.067	1.617.820	1.642.720	1.640.759	1.654.422	1.665.089	1.700.847	1.700.029	1.715.969
TR31	İzmir	3.739.353	3.795.978	3.868.308	3.948.848	3.965.232	4.005.459	4.061.074	4.113.072	4.168.415	4.223.545
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2.620.452	2.674.760	2.707.898	2.739.188	2.779.765	2.808.243	2.851.086	2.915.188	2.955.825	2.997.720
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2.939.517	2.914.110	2.940.947	3.005.558	2.942.695	2.965.800	2.985.153	2.995.289	3.013.892	3.043.846
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	3.368.502	3.442.871	3.508.133	3.595.460	3.637.222	3.682.037	3.749.582	3.809.784	3.881.624	3.964.535
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	3.048.651	3.136.555	3.193.210	3.246.147	3.315.463	3.376.330	3.448.702	3.522.353	3.617.728	3.719.652
TR51	Ankara	4.466.756	4.548.939	4.650.802	4.771.716	4.890.893	4.965.542	5.045.083	5.150.072	5.270.575	5.346.518
TR52	Konya, Karaman	2.185.131	2.200.013	2.224.547	2.246.478	2.272.560	2.287.705	2.317.164	2.349.170	2.372.740	2.406.913
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2.460.321	2.514.175	2.592.075	2.685.499	2.705.254	2.763.541	2.833.306	2.898.240	2.968.561	3.017.280
TR62	Adana, Mersin	3.602.588	3.629.227	3.703.114	3.733.124	3.776.744	3.808.483	3.855.034	3.892.850	3.928.388	3.975.522
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2.843.518	2.907.289	2.957.713	3.004.608	3.013.790	3.038.983	3.077.753	3.115.681	3.142.990	3.189.974
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1.481.248	1.492.804	1.504.789	1.496.296	1.495.630	1.501.311	1.510.080	1.508.199	1.515.228	1.546.995
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	2.295.679	2.299.704	2.326.584	2.352.971	2.348.101	2.351.714	2.363.390	2.378.052	2.379.113	2.401.245
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1.016.484	1.020.767	1.026.825	1.035.071	1.019.425	1.020.108	1.020.957	1.019.534	1.023.593	1.032.260
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	732.790	737.308	745.976	743.029	739.997	745.525	763.570	756.983	757.711	766.303
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2.728.183	2.719.954	2.739.487	2.740.686	2.717.685	2.717.970	2.714.575	2.717.042	2.721.221	2.752.803
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2.488.652	2.507.387	2.526.619	2.516.167	2.513.021	2.545.274	2.553.647	2.566.840	2.572.850	2.645.584
TRA1	Erzurum, Erzurum, Bayburt	1.075.088	1.061.287	1.062.205	1.068.446	1.072.848	1.071.878	1.062.345	1.067.560	1.063.789	1.078.207
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1.137.671	1.140.575	1.135.856	1.133.660	1.157.546	1.154.277	1.145.257	1.138.766	1.131.570	1.123.161
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1.598.897	1.623.891	1.626.357	1.625.158	1.663.811	1.673.852	1.681.719	1.690.843	1.700.468	1.711.847
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1.959.535	1.994.165	2.012.044	2.022.373	2.046.027	2.082.470	2.092.863	2.111.068	2.124.349	2.115.729
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2.261.242	2.318.281	2.364.249	2.414.833	2.471.979	2.519.139	2.570.208	2.616.082	2.665.265	2.715.553
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2.983.813	3.067.052	3.128.748	3.192.329	3.287.197	3.354.242	3.409.417	3.480.715	3.546.516	3.613.746
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1.925.794	1.965.419	1.969.896	1.985.610	2.056.997	2.085.092	2.116.727	2.153.921	2.173.759	2.179.588

Ek6.Bölgesel Enflasyon Değişim Oranları (2005-2016)

Yıl sonu itibarıyla 12 aylık ortalamalara göre tüketici fiyatları endeksi değişim oranı (%), 2003=100 : Genel İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey, 2005-2016

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (2. Düzey)	Değişim Oranı (%)											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TR Türkiye	8,18	9,6	8,76	10,44	6,25	8,57	6,47	8,89	7,49	8,85	7,67	7,78
TR10 İstanbul	8,97	10,15	9,18	11,25	5,75	7,73	5,55	9,15	7,89	9,14	8,07	7,26
TR21 Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9,29	9,58	7,37	9,38	5,53	8,92	6,88	9,21	8,24	9,29	6,88	7,58
TR22 Balıkesir, Çanakkale	8,4	9,57	8,67	11,15	6,14	9,82	6,59	8,69	7,86	9,55	8,16	8,3
TR31 İzmir	9,65	9,19	8,2	7,92	6,63	8,95	6,72	8,83	7,27	9,55	8,31	8,46
TR32 Aydın, Denizli, Muğla	9,7	8,59	8,59	9,76	5,8	8,86	7,19	8,13	6,92	8,84	8,14	8,12
TR33 Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	8,13	8,78	8,58	9,72	6,17	9,07	7,3	8,95	7,29	8,53	8,29	8,18
TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik	9,41	10,54	8,44	9,97	5,31	8,19	6,37	8,58	7,49	8,53	7,66	8,18
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	8,22	11,22	9,55	11,47	5,7	7,57	6,17	8,69	7,94	8,35	7,84	7,6
TR51 Ankara	10,67	11,49	8,06	10,37	7,16	8,5	6,52	8,56	7,74	9,33	7,81	8,28
TR52 Konya, Karaman	9,18	9,11	9,06	9,79	5,62	9,54	7,08	9	7,43	8,06	7,39	7,77
TR61 Antalya, Isparta, Burdur	8,8	9,47	8,43	9,03	5,8	8,11	6,74	8,31	7,24	8,85	7,23	7,9
TR62 Adana, Mersin	8,07	9,24	10,09	10,08	7,09	9,35	6,85	9,31	7,72	7,85	7,56	9,31
TR63 Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	7,1	7,91	9,53	10,42	6,82	8,71	7,46	9,34	6,92	8,5	7,28	7,63
TR71 Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	6,89	9,68	9,05	11,18	7,11	9,69	7,37	10,12	7,8	8,7	6,76	7,58
TR72 Kayseri, Sivas, Yozgat	7,98	10,11	10,09	10,83	6,78	10,27	6,71	9,03	7,45	8,99	8,06	7,66
TR81 Zonguldak, Karabük, Bartın	8,22	8,81	8,57	12,22	4,18	7,32	6,96	8,7	7,67	8,9	7,59	8,28
TR82 Kastamonu, Çankırı, Sinop	6,48	8,36	9,33	10,53	5,73	9,06	7,38	9,06	6,97	8,92	7,34	7,94
TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	8,43	9,4	9,47	10,53	5,86	8,72	6,64	9,12	7,39	9,1	7,59	7,71
TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	6,9	10,52	8,66	11,12	6,62	8,74	7,28	9,02	7,51	8,58	6,65	8,25
TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt	8,1	9,24	9,76	11,69	5,5	8,76	8,38	9,19	7,67	8,91	5,83	7,41
TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	7,39	8,64	9,27	12,07	6,18	10,58	7,73	9,43	7,15	8,66	6,89	7,91
TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	6,58	8,64	8,55	11,21	7,75	9,17	7,38	9,35	7,75	8,99	6,36	7,98
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari	7,04	8,79	9,41	12,78	8,04	8,32	7,5	8,89	7,22	8,6	6,77	7,32
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	5,32	8,22	9,83	11,39	7,58	9,6	7,55	8,91	9,08	9,12	8,19	7,79
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır	5,25	9,01	9,95	10,57	8,01	9,84	7,39	9,14	8,09	8,8	7,99	8,08
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	5,39	7,63	8,86	10,5	8,36	7,11	7,25	8,27	7,2	7,65	7,57	7,88